

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**KENT YOKSULLUĞU VE SİYASET:
ANKARA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Selcen KÖK

ANKARA-2011

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**KENT YOKSULLUĞU VE SİYASET:
ANKARA ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Selcen KÖK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Serpil SANCAR**

ANKARA-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

**KENT YOKSULLUĞU VE SİYASET:
ANKARA ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Leşpil Sancak

Doç. Dr. Mehmet Deyhan

Prof. Dr. Mehmet Çiğdem

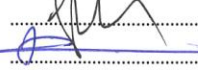
Doç. Dr. Halil İbrahim

Yrd. Doç. Dr. Sadiye Bahce

İmzası

Tez Sınavı Tarihi 25.8.2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak, toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu karal ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana iat olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Selcen KÖK

Ülkem'e

TEŞEKKÜR

Bu çalışma pek çok insanın destek ve katkılarıyla ortaya çıktı. Tezin son şeklini almasında önerilerinden yararlandığım en başta danışman hocam Prof. Dr. Serpil Sancar olmak üzere Doç. Dr. Alev Özkazanç, Prof. Dr. Ahmet Çiğdem, Doç. Dr. Metin Özuğurlu ve Yrd. Doç. Dr. Serdal Bahçe'ye değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Çalışma sırasında gerek tezi okuyup sorular sorarak, öneriler getirerek emeğini sunan, gerekse zaman zaman motivasyonumu kaybetsem de bana olan inançlarını yitirmeyerek bana güç veren sevgili dostlarıma minnettarım. Sevgili dostum Aydın Ördek'in çalışma sırasında bana geçen hakkı teşekkürle ödenmez. Sevgili Yavuz Yıldırım, Ezgi Ören, Esra Dik, Belgin Büyükboğa, İlke Örçen, Türkan Özkan ve Deniz Alca her zaman yanımdaydılar. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölüm sekreterimiz Serap Öztürk'ün sorunları çözmek konusundaki gayretinden benim payıma da fazlasıyla düştü. Bu yolda karşıma çıkan idari engelleri onun ürettiği çözümlerle aştım. Hepsinin destek ve dostluğu için teşekkür yetersiz kalıyor.

Sevgili dostum, ablam Demet Kılıç ve Halide Ömer Uncuoğlu İlköğretim Okulu müdürü Erdal Erden, Keçiören bölgesindeki ailelerin bana güvenmesini ve görüşmelerin sağlıklı yürümesini sağladılar. Sincan bölgesindeki ailelerle görüşmemi sağlayan ise Malazgirt Mahallesi muhtarı Süleyman Turan oldu. Ayla Uysal, Hakan ve Aynur Güngör ile Çandarlı mahallesi muhtarı Tuncay Çetinkaya ve muhtar yardımcısı Mustafa Yanıklar sayesinde, Hıdırlıktepe gibi zorlu bir bölgede, mahalle dışından gelen kişilere karşı derin bir güvensizlik içinde olan aileler beni evlerine

kabul ettiler. Bana hiçbir karşılık gözetmeden sundukları imkân ve emekten dolayı bu kişilere sadece teşekkür edebilmenin mahcubiyeti içindeyim. Onların kurduğu bağlantılar sayesinde görüştüğüm, görüşmeler sırasında sorularıma içtenlikle cevap veren, benimle hikâyelerini paylaşan, “gizli yaralar”ını gösteren kişilere ise elimden onları dinlemekten başka hiçbir şey gelmemesinin verdiği hüznle sadece minnettar olduğumu söyleyebiliyorum. Bu çalışma onlar sayesinde ortaya çıkmıştır.

İlk öğretmenlerim sevgili annem Şefika Kök ve babam Mustafa Kök’e, sadece bu çalışma boyunca değil, yaşadığım sürece sundukları şefkat ve destek için, hiçbir şükran sözcüğünün yeterli olmayacağı bilgisiyle sadece teşekkür edebiliyorum.

Bu noktada söyleyebileceğim tek şey; bir kusurumuz oldu ise affola...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞU İKTİDARLA İLİŞKİSİ

BAĞLAMINDA ANLAMAK

1.1. Yoksulun Belirlenmesi: Yoksul Kimdir?	6
1.2. “Aylak”tan “Emekçi”ye Yoksulun Dönüşümü	11
1.3. “Emekçi”den “Altsınıf”a Yeni Kent Yoksulu	24

İKİNCİ BÖLÜM

KENT YOKSULLARININ SİYASALLAŞMA VE

DİRENME BİÇİMLERİ

2.1. Hareket Olarak Direniş: Kentsel Sosyal Hareketler.....	37
2.2. Sessiz Direniş	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KENT YOKSULLUĞU

3.1. Türkiye’nin Yoksulluk Profili.....	58
3.2. 1980 Öncesinde Kent Yoksulluğu	61

3.3.1980 Sonrası Kent Yoksulluğu	66
3.4. 1990'lı Yıllarda Kent Yoksulluğu.....	69
3.5. 2000'li Yıllarda Kent Yoksulluğu.....	73
3.6. Türkiye’de Neoliberal Yönetim Stratejileriyle Yoksulluğun Yönetilmesi Süreci.....	76
3.6.1. Neoliberalizmin Risk Yönetimi Tekniği	76
3.6.2. Sosyal Yardım Uygulamaları	81
3.6.2.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları.....	81
3.6.2.2. Büyükşehir Belediyeleri Sosyal Yardım ve Hizmet Uygulamaları	85
3.6.2.3. Bir Sivil Toplum Örgütü Örneği Olarak Deniz Feneri Derneği	88
3.6.3. Bir İçerme Pratiği Olarak Yoksulu Girişimciye Dönüştürme	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI: ANKARA’DA

KENT YOKSULLUĞU

4.1. Saha Araştırmasının Yöntemsel Çerçevesi	100
4.1.1. Mekânı Anlamlandırmak: Neden Ankara?	100
4.1.2. Araştırmanın Evreni	101
4.1.3. Saha Araştırmasında Kullanılan Yöntem	103
4.2. Kent Yoksulluğunun Güvensiz Mekânları.....	105
4.2.1. Göç, Yerleşme ve Barınma Koşulları	105
4.2.2. Enformellik.....	119
4.2.3. Hayatta Kalma Pratikleri	127
4.2.4. Kentsel Hizmetlerden Yararlanma	143
4.2.5. Yoksulun Bedeni: Hastalıklara Açık Olma	151
4.2.6. Suça ve Şiddete Maruz Kalma	153

4.2.7. Sosyal Dışlanma, Damgalanma ve Mekânsal Ayrışma	167
4.2.8. İçerme-Dışlama Geriliminde Sosyal Yardım Pratikleri	184
4.3. Kent Yoksullarının Siyasallaşma ve Direnme Biçimleri	186
4.3.1. Siyasal Katılım	186
4.3.2. Bir Kentsel Toplumsal Hareket Örneği: Dikmen Vadisi	193
4.3.3. Sessizce Direnmek	200
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA	215
EK: YÜZYÜZE GÖRÜŞME LİSTESİ.....	238
ÖZET.....	248
ABSTRACT	249

KISALTMALAR

ANAP	: Anavatan Partisi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASKİ	: Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Başkanlığı
DYP	: Doğru Yol Partisi
IMF	: International Monetary Fund/Uluslar arası Para Fonu
MST	: Mouvement Sans Terre/ Topraksızlar Hareketi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Projesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
ŞNT	: Şartlı Nakit Transferi
TGMP	: Türkiye Grameen Mikrokredi Programı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WB	: World Bank/Dünya Bankası

GİRİŞ

Dünya Bankası'nın 1990 yılında yayınladığı Kalkınma Raporu günümüz toplumlarının en önemli sorununun yoksulluk olduğunu ortaya koymuştur. Banka yüz yirmiden fazla ülkeden topladığı sosyal ve ekonomik verilere dayanarak 1985 yılı itibariyle dünyada bir milyar insanın yılda 370 dolardan az gelire sahip olduğunu tespit etmiştir. Raporun yayınlandığı tarihten itibaren sosyal bilimlerin birçok alanında yoksulluğun nasıl azaltılacağına ilişkin çalışmalar; hükümetler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından bu sorunla nasıl baş edileceğine ilişkin raporlar, programlar yayınlanmaya başlanmıştır. Yoksulluğun her zaman var olan bir sorun olduğu düşünüldüğünde neden daha önce değil de son yirmi yıldır üzerinde en çok kafa yorulan meselelerden biri haline geldiği sorusu sorulabilir. Bu sorunun cevabı kapitalizmin son otuz yıldır geçirmekte olduğu büyük dönüşümde aranmalıdır.

Yaşadığımız son otuz yıl, kapitalizmin 1970'lerde yaşadığı büyük krizden çıkmak için kendini yeniden yapılandırmaya başlaması ile şekillenmiştir. Toplumsal uzlaşının temel alındığı refah devleti modelinden piyasa ve bireyin merkeze alındığı neoliberal ekonomik modele geçilmiştir. Bu dönem teknolojik atılımın ve ekonomik büyümenin daha önce görülmemiş bir hızla gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Yirminci yüzyılın başından beri ikinci sanayi devrimini sürükleyen kimyasal ve elektronik ağırlıklı teknolojiler yerlerini uzmanlığa dayalı yeni enformasyon teknolojilerine bırakmaya başlamıştır. Emek süreçleri değişerek esnek uzmanlaşan ve daha parçalı bir biçim almıştır. Vasıflı, erkek, kol emeğine dayalı işçi oranları düşerken hizmetler ve beyaz yakalılar sınıfında artış görülmüş, tarım ve sanayi

sektöründe yaşanan küçülme ve hizmetler sektöründeki artış kentlere göçü hızlandırmıştır. Formel, örgütlü emeğin yerini enformel, örgütsüz, düşük ücretli, iş güvencesinden yoksunlaştırılmış emek almıştır. İşsizlik artmış, gelir dağılımındaki dengesizlik ve eşitsizlikler derinleşmiştir. Tüketim tercihleri değişmiş ve ürün farklılaşması, pazarlama ve tasarımın öne çıktığı ve yaşam tarzı, zevkleri ve kültürü merkeze alınan yeni tüketici tipinin yaratılması ve hedeflenmesine dönük bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Nihayetinde kapitalist üretim odaklı, ekonomiye bağımlı, yoksulluğun ve zenginliğin eş zamanlı üretildiği bir toplum yapısı ve kırsaldan göçle büyüyen kentlerde yaşayan orta ve üst sınıflar ile toplumsal fırsatlardan pay alamayan altsınıflar arasında yeni toplumsal bölünme kalıpları ortaya çıkmıştır.

Kendini en keskin haliyle mekânsal ayrışma olarak gösteren yeni bölünme biçimleri, kentlerde yaşayan yoksulların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak yaşamın dışına itilmelerine, yoksulluğun ve altsınıflaşmanın derinleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle dışlanma ile yoksullaşmanın iç içe geçtiği yeni bir form olarak kent yoksulluğu, yoksulluğun kişiyi suç ve şiddete yönelteceği kabulünden hareketle bir tehlike algısı yaratmaktadır. Dolayısıyla günümüz toplumlarının yönetilmesi, bir yandan ekonominin diğer yandan nüfusun, özellikle de üretilen zenginlikten pay alamayan bu çoğunluk nüfusun doğru yönetilmesini gerektirmektedir.

Ekonominin ve nüfusun doğru yönetimi ne demektir? Bu formülasyon Michel Foucault'nun yönetimin 16. yüzyılda tanımlandığı biçimi üzerinde yeniden düşünmesi ile ortaya çıkmıştır. Buna göre yönetim, şeylerin uygun bir amaç doğrultusunda düzenlenmesi faaliyetidir. Premodern yönetim anlayışında egemenliğin alanı verimli olup olmamasına bakılmaksızın hükmedilen topraklar ve

onlar üzerindeki vergi kaynağı tebaa iken, modern yönetim anlayışıyla hedef değişmiş, hedef artık “şeylerin düzenlenmesi” haline gelmiştir. Yönetimin ilgi alanına giren bu “şeyler” ise insanlardan başkası değildir. Ancak bu insanlar “ilişkileriyle, bağlarıyla, zenginlik kaynakları, geçim araçları, kendine göre özellikleri olan toprak parçası, iklim koşulları, sulama koşulları, verimlilik vb. şeylerle iç içe geçmiş olan; adetler, alışkanlıklar, hareket etme ve düşünme biçimleri vb. başka şeylerle ilişkilerindeki insanlar; açlık, salgın hastalık, ölüm gibi kazalar ve talihsizliklerle ilişkideki insanlardır.” (Foucault, 2005a: 272-3). Bu tanımlamadaki “şeyler” tam olarak ekonomi ve nüfusa tekabül etmekte ve bu iki değişkenin uygun bir amaç doğrultusunda doğru biçimde yönetilmesi esas hale gelmektedir. Doğru yönetim, yani uygun amaç doğrultusunda “şeyler”in düzenlenmesi hedefi ancak “nasıl yönetiriz?” ve “nasıl yönetiliriz?” sorularının sorulabilmesiyle gerçekleştirilebilmektedir. Bunun için de belirli bir rasyonellik gerekmektedir. Michel Foucault bu rasyonellik biçimine yönetimsellik/yönetim rasyonelliği demektedir. Ekonomi ve nüfus olarak toplumu yönetebilmek için teknik bilgi, araçlar, prosedürler, programlar ve stratejiler geliştirilmektedir ve sayılan bu şeylerden oluşan bütünü Foucault yönetimsellik/yönetim rasyonelliği olarak düşünmektedir. Bu bağlamda, yoksulluğun nasıl yönetileceği ya da onunla nasıl baş edileceğine dair sorulara her zaman bu rasyonellik biçimi içinden cevap bulunmaktadır.

Yönetim rasyonelliği, her şeyden önce iktidar teknikleri, bilgi formları ve müdahale tarzlarının nasıl kurulduğunu göstermektedir. Yönetim, rasyonelleşmiş iktidar içinde bir söylem alanı üretir. Bunu yapmak için de kavramları açıklar, nesneleri ve sınırları belirler, kimin ne olduğunu söyler, bir probleme işaret eder ve

problemin çözümü ve yönetimi için stratejiler geliştirir (Lemke, 2007: 2). Yönetim rasyonelliğinin bu süreci işletirken kullandığı yolları, teknik ve pratikleri yoksulluğun bir sosyal sorun olarak kurgulanması ve yeniden kurgulanması, yoksulun biyopolitik ve yönetsel bir nesne olarak belirlenmesi süreçlerinde açıkça görmek mümkün olmaktadır. Yoksulluğun siyasetle ilişkisi de bu noktada doğmaktadır. Buraya dek yürütülen tartışma çerçevesinde bu tezin kent yoksulluğunun siyasetle ilişkisi bağlamında temel iddiası şudur: Kent yoksulluğu bir yönetim sorunudur ve yönetim rasyonelliğinin mümkün araçlarıyla yönetilmektedir.

Bu çalışmada siyaset, iktidar ilişkileri olarak ele alınmaktadır. Bu ilişkinin bir kutbunu, belirleyen ve yöneten olarak “güçlü olan”, diğer kutbunu ise güçsüz alt sınıf kent yoksulları oluşturmaktadır. Bu noktada çalışma, iktidar stratejileri ile yoksul alt sınıfların taktikleri olmak üzere iki eksen dikkate alınarak ilerlemektedir ve bu iki eksen bağlamında iki temel sorunun cevapları aranmaktadır:

1. Siyasetin temel konusu olan iktidar, kent yoksulluğu üzerinden nasıl, hangi stratejilerle işlemektedir?
2. Kent yoksulları iktidar ilişkileri içinde belirli bir direnme kapasitesine sahip midirler? Eğer bir direniş söz konusu ise yoksullar iktidara karşı nasıl bir direniş biçimiyle ve hangi araçlarla cevap vermektedirler?

Çalışmada bu iki araştırma sorusunu üzerine kurduğumuz “ilişki”nin iki temel bileşeni olarak “güçlü” ile “zayıf” arasındaki gerilim, yöneten güçlü ile yönetilen zayıfın karşılaştığı gündelik yaşam alanında, sokaklarda, evlerin içinde gerçekleşmektedir. Muktedir olan yönetenler zayıfı, içinde güvenlik araçlarının da bulunduğu yönetsellik (*governmentality*) araç ve stratejileri ile belirlemeye,

sabitlemeye, yönetmeye çalışırken, zayıf olan kent yoksulları direniş noktalarını, tam da muktedirin stratejilerinin içinden türettikleri sessiz, dolaylı taktiklerle kurmaktadırlar. Bu nedenle tez çalışmasında yukarıdaki iki temel sorunun cevapları, iktidarla direnişin uzamını oluşturan gündelik yaşamın aktığı sokaklardan ve ev içlerinden derlenen bilgiler içinde aranmaktadır.

Çalışma basit biçimde teorik ve ampirik olmak üzere iki ana gövdeye sahiptir. Birinci gövde olan teorik zeminde, Michel Foucault'nun yönetimsellik/yönetim rasyonelliği kavramı eşliğinde yoksulluğun iktidarla ilişkisi ve iktidar ve direniş kavramları eşliğinde kent yoksullarının direnme biçimleri tartışılmaktadır. Ampirik gövdede ise söz konusu teorik zemine yaslanarak, Ankara örneğinde Keçiören, Sincan ve Altındağ (Hıdırlıktepe Mevkii) semtlerinde yapılan yüz yüze görüşmeler ve gözlemlerden elde edilen veriler değerlendirilmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yoksulun kimliğinin tarihsel süreç içinde aylaktan emekçiye, emekçiden altsınıfa dönüşümü teorik çerçeve içinde tartışılmaktadır. İkinci bölümde kent yoksullarının muktedirler karşısındaki direnme biçimleri ortaya koyulmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'de kent yoksulluğu profili onu yaratan dinamiklere vurgu yapılarak tartışılmaktadır. Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde ise Ankara örneğinde yapılan saha çalışması bulguları yer almaktadır. Bu bölümde Keçiören, Sincan ve Altındağ (Hıdırlıktepe Mevkii) semtlerinde yer alan 23 Nisan, Köşk, Kanuni, Malazgirt, Akşemsettin, Ahievran ve Çandarlı mahallelerinde yerleşik kırkbeş kişi ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler niteliksel analiz yöntemiyle değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞU İKTİDARLA İLİŞKİSİ

BAĞLAMINDA ANLAMAK

Michel Foucault *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde bir bilgi nesnesinin nasıl inşa edildiğini gösterirken, nesnenin kendi dışında var olan karmaşık ilişkiler demetinden bağımsız bir varlık alanına sahip olmadığını söyler (Foucault, 1999: 63). Bilime konu olan hangi nesneden söz edersek edelim o “şey” nesnenin çözümlemesi yapıldığı zaman ortaya çıkan karmaşık ilişkiler ağının bir ürünü ve “o ağın içindeki düğümlerden biri” (Foucault, 1999: 36) olarak karşımıza çıkar. Bu noktada, anlamaya çalışılan bir kategori hakkında ilk olarak sorulan “nedir” sorusuna verilecek cevaplar, bize aynı zamanda onu kuran ilişkiler demetini anlama imkânını da verir. Bu kabul çalışmanın ana bileşenlerinden olan “yoksul” ile “yoksulluk”un ne olduğu sorularına cevap ararken de geçerli olacaktır. Söz konusu kavramlar bir tarihsellik ve toplumsal formasyonun ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla bir kimsenin toplumsal yaşamda “yoksul” olarak işaret edilmesinin, sosyal bir kategori olarak belirlenmesinin ve “yoksulluk”un kavramsallaştırılmasının izleri sürülürken aynı zamanda bu tarihsellik ve formasyona da ışık tutmak amaçlanmaktadır.

1.1. Yoksulun Belirlenmesi: Yoksul Kimdir?

Gündelik hayatımızda karşılaştığımız herhangi biri daha önce öyle adlandırılmazken, ne olur da yoksul olarak nitelenmeye başlanır? Somut dünyanın bir parçası olan bir kimsenin yoksul olarak belirlenmesi ve istatistikî bir sayısal değere dönüşmesi ne ile başlar? Georg Simmel (2009) bir kimsenin yoksul olarak nitelenmesini, onun sosyal bir kategori olarak karşımıza çıkışını, “yardım” ilişkisi ile

başlatmaktadır. Bir kimse ancak gelirden yoksun hale geldiği ve yaşayabilmek için birinin desteğine, yardımına muhtaç hale geldiği zaman onu yoksul olarak adlandırırız. Buna göre yoksul ancak bir toplumsal birim içinde varlık kazanmakta, toplumsaldan bağımsız biçimde, onun dışında başka bir yerde kurulması mümkün olmamakta, dolayısıyla bir sosyal tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki “yoksul” nasıl bir sosyal tiptir?

Georg Simmel (2009), yoksulun toplumsal konumunu, toplumun bir parçası olması dolayısıyla hak ve yükümlülükler ekseninde tartışmaktadır. Düşünsel olarak her yükümlülüğün bir hakka tekabül etmesi gerektiği, yoksulun ancak yardım aldığı zaman yoksul olarak tanımlandığı kabulünden hareketle, yoksul yardım alma hakkıyla donanmış bir varlığa, üyesi olduğu topluluk da ona bu hakkın devamını sağlamakla yükümlü bir ögeye dönüşmektedir. Modern devletin yoksullara yardım etmekle yükümlü olduğunu söyleyen ilkenin temelinde yatan ideal düşünce budur. Ancak Simmel bu ilkenin aslında işlemediğini, yoksul cenahında toplumun/devletin bu yükümlülüğüne tekabül eden bir hakkın söz konusu olmadığını söylemektedir. Ona göre, eğer bu ilke gerçekten işliyor olsaydı, yani yoksulun yardım talep etme ya da almakta olduğu yardımın devamını talep etme hakkı olsaydı, bu talep yerine getirilmediği takdirde karşı tarafı talebin tazminine zorlama hakkı da olurdu. Oysa yoksul kimse yardım talebi reddedildiği zaman dava açamamakla birlikte, vergi ödeyen bir başkası yoksul yardımı için yaptığı transferin hedefe ulaşmaması durumunda dava açabilmektedir. Dolayısıyla toplumun/devletin yardım sağlama yükümlülüğüne tekabül eden hak yoksulun hakkı olarak değil, her yurttaşın yoksullar için ödediği vergilerin yoksullar için konmuş hedeflere ulaşmasını talep etme hakkı olarak, yoksul dışındaki diğer kimselere ait bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hak yükümlölük eksenli bu tartışmaya göre yoksulun, bir yükümlölüğün nesnesi olmasıyla birlikte, buna tekabül eden bir hakka sahip olmadığını görürüz. Simmel'in verdiği örneğre göre, Prusya'nın 1842 Yoksulluk Yasası'nda devlete kamunun refahını gözeterek yoksullara yardım işini örgütleme yükümlölüğü verilmiştir. Bu durumda modern devlette yoksullara yardım, kamusal araçların kamusal amaçlarla kullanılması süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal amaçlar toplumun huzuru, ulusun zenginliği ve refahı, ekonomik büyüme gibi hedeflerdir. Bu haliyle yoksullar somut biçimde toplumun, onun bir parçası olarak içinde olmakla birlikte varlıklarının devamlılığı, diğer yurttaşların varlık nedenleri adına bu kamusal amaçlar doğrultusunda kontrol altında tutulmalarına bağlıdır. Dolayısıyla yoksul, bir toplumun üyesi olmakla birlikte pek çok yönden o toplumun dışında bir yerde kurgulanmaktadır. Görünür somut yoksuldan soyut bir kavram olarak yoksulluğa geçiş de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır (Simmel, 2009:155-168). Yoksullara yardım yükü devlete havale edildikten, kamunun yönetilmesi eksenine taşındıktan sonra, kendini “yoksul komşu”da somutlaştıran yoksul algısı soyut bir düzleme taşınarak bir yönetim nesnesine, istatistikî bir değere dönüşmektedir. İstatistik¹ yönetimin dilidir ve yoksulların bu soyut sayısal dille anlatılmaya başlanmasıyla birlikte yoksulluk soyut bir kavram halini almıştır. Bundan sonra yoksul sayıları, kaç kişinin ne kadar tükettiği, geçinmek için kaç kişinin ne kadar gelire sahip olması gerektiği, bir ülkede, bir kentte, bir mahallede ya da ailede kaç çocuk, kaç kadın ve erkek, kaç çalışan olduğu ve onların ne kadar ürettiği ve tükettiği gibi konular yönetimin konuştuğu bu dille, istatistikle ifade edilir olmuştur. Bu dil bize sadece kaç

¹ *State* ve *statistic* aynı kökten gelen iki kelimedir ve istatistiğin ilk tanımlanması “devlet bilimi” olarak yapılmıştır.

yoksul olduğunu değil, kimin ne kadar yoksul olduğunu da söylemekte, sınırlar belirlemekte, ölçütler koymakta, tanımlar yapmaktadır.

Dünya Bankası, “Yoksulluk” başlıklı 1990 yılı Kalkınma Raporu’nda dünyada bir milyar yoksul olduğunu ilan etmiştir. Banka yüz yirmiden fazla ülkeden topladığı sosyal ve ekonomik verilere dayanarak yoksulluğu günümüzün en önemli sosyal sorunu olarak saptamakta ve kalkınma örgütünün şimdi cevap aradığı en önemli sorunun “yoksulluğun nasıl azaltılacağı” olduğunu ortaya koymaktadır (WB, 1990: iii). Ancak sorunun nasıl çözüleceğinin ortaya konabilmesi için öncelikle bir yoksulluk tanımının gerekliliğine işaret ederek, yoksulluğu “asgari yaşam standardını elde etme yetersizliği” (WB, 1990: 26) olarak tanımlamaktadır. Bu durumda “yoksul” asgari yaşam standardını elde etmede yetersiz olan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki asgari yaşam standardı ne demektir ve bunu elde etme yetersizliği içindeki kişi nasıl belirlenmektedir?

Rapora göre asgari yaşam standardı gelir ve tüketim temelli bir yoksulluk sınırına işaret etmekte ve iki öge içermektedir; gıda ve diğer temel ihtiyaçları satın alabilme gücü ve ülkeden ülkeye değişen, toplumun gündelik hayatına katılabilmek için gereken miktarda gelir. Ancak açıklamanın hemen ardından “aşırı yoksulluk” sınırını kişi başı yıllık 275 dolar ve “yoksulluk” sınırını kişi başı yıllık 370 dolar olarak belirlemektedir (WB, 1990:26-27).

Dünya Bankası’nın belirlediği bu sınırlar yüzyıldan daha uzun bir geçmişe ve dahası derin bir tarihselliğe sahiptir. Kimin yoksul olarak adlandırılıp adlandırılmayacağını belirleyen bu sınır bize aynı zamanda yoksulluğun iktidarla ilişkisine ışık tutma imkânını da sağlamaktadır. Bunun için, yapılmış ilk yoksulluk

çalışması, Charles Booth'un bir işçi kenti olan Londra'da yaptığı ve sonuçlarını 1887 yılında Royal Statistical Society toplantısında açıkladığı *Labour and Life of the People in London* başlıklı araştırması başlangıç noktamızı belirlemektedir.

Booth'un belirlediği yoksulluk sınırına göre ortalama bir aile için öngördüğü haftalık çıplak gelir 18 şilinle 21 şilin arasındadır. Kronik işsizlik, hastalık ya da çok fazla çocuk sahibi olup da bu standardın altında kalanı ise Booth, çok yoksul olarak nitelendirmektedir. Bazı yazarlarca Booth'un sosyal bilimlere yapmış olduğu en büyük katkı ve kavramsal icat olarak alkışlanan yoksulluk sınırı, Seebom Rowntree'nin 1899 yılında yine bir işçi kenti olan York'ta yaptığı araştırma ile mükemmelleşmiştir (Gillie, 1996: 715).

Rowntree'ye göre yoksul, fiziksel olarak tek başına hayatta kalmayı başaramayan kişi demektir. Yoksulluğu ölçmek için ideal olarak bütün toplumlara uygulanabilir, değerden arınmış, sabit bir kritere ihtiyaç vardır. Bu ölçü, sağlık ve fiziksel etkinlik için gerekli minimum enerjiyi sağlayacak temel gıda maddeleri içeren bir sepete dayanmaktadır. Bu şeyler için bir fiyat eşiği belirlenmiş ve yoksulluk durumu minimum geçim düzeyiyle eşitlenmiştir (Mingione, 1996:7, Cheal, 1999: 19-21). Bu kriterin baz alınmasıyla ortaya konulan yoksulluk biçimini Rowntree, birincil yoksulluk (*primary poverty*)² olarak adlandırmıştır (Hennock, 1987: 209).

² Günümüzde bu yoksulluk biçimi "mutlak yoksulluk" kavramıyla karşılanmaktadır. Gelir ve tüketim verilerine dayanarak belirlenen diğer bir yoksulluk sınırı da "görelî yoksulluk"tur. Bu kavram yoksulluk tanım ve ölçümünde, "mutlak yoksulluk" kavramlaştırmasında olduğu gibi sosyal şartlar hesaba katılmadan evrensel standartlar belirlenmesinin ontolojik olarak imkânsız olduğundan hareketle, Townsend tarafından geliştirilmiştir. Buna göre yoksullar, nüfusun, yaşadıkları toplumda beslenme kaynakları eksik olan, etkinliklere katılım, rahat yaşama, yaşam şartlarına ya da en azından bunlara erişim konusunda cesaret ve onaya sahip olamama durumunda olan kesimidir (Mingione, 1996: 8).

Rowntree'nin yoksul işçi sınıfı üzerinde yaptığı çalışmalar, sosyal bilimler açısından sadece yoksulluk ölçü ve tanımı getirmiş olması bakımından değil, yoksulluğun yapısal nedenlerine işaret eden bir saptama yapmış olması bakımından da başat öneme sahiptir. Bu bağlamda yazar yoksulluğu sanayileşmenin bir ürünü ve kentsel bir fenomen olarak saptamış ve bize, yoksulluk algısında radikal anlamda bir değişim olduğunun işaretlerini vermiştir (Hennock, 1987: 213-214). Aynı zamanda Rowntree'nin yoksulluk sınırını biyolojik varlığın devamlılığını sağlayacak düzeyle eşitlemesi, 18. Yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan yeni iktidar biçiminin, biyopolitik iktidarın 19. ve daha sonra 20. yüzyılların kapitalist evrenindeki ağırlığını açıkça gözler önüne sermektedir.

1.2. “Aylak”tan “Emekçi”ye Yoksulun Dönüşümü

19. yüzyılın en önemli özelliği, bu dönemde kapitalist üretim biçimi ve liberal yönetim tarzı ile yeni iktidar kipi olarak biyopolitik iktidarın yerleşmiş olmasıdır. Söz konusu dönemde, fabrika tipi üretim yaygınlaşmış, işçiler çok zor şartlarda ve çok düşük ücretlerle çalışmaktadır. Dolayısıyla insanın bir beden olarak hayatta kalması, biyolojik sürekliliği ve üretkenliği kapitalist üretim açısından çok büyük önem kazanmıştır. Bu anlamda emeğine ihtiyaç duyulan “yoksul” bedenin düzenli olarak çalışabilmesi için ayakta kalabilmesi çok önemlidir. Emek bağlamında sürekli bir düzenlemenin, belirlemenin, adlandırmanın konusu haline gelen bu yeni, modern yoksul tipi, Batılı Ortaçağ toplumlarında Tanrı'nın çocuğu (Himmelfarb, 1984:4 vd) ve kutsal³ kabul edilen yoksul tipinden farklıdır.

³ Gertrud Himmelfarb (1984: 4 vd.), kitabında Hristiyanlığın yoksulun lanetli doğasından söz etmektedir. Michel Foucault (2001) ise Deliliğin Tarihi'nde Batı'nın Orta Çağ toplumunda yoksullara hem kutsallık, hem de lanetlilik atfedildiğini anlatır. Bu ikilik yoksulun hem kutsal hem lanetli çifte

Modern öncesi dönemlerin yoksul algısı geleneksel toplumların dünyayı algılama biçiminin bir ürünüdür. Evreni Tanrı'dan başlayan hiyerarşik bir düzen olarak tasarlayan insan zihni, toplumsal ve siyasal ilişkileri de bu düzen içinde ve onunla uyumlu bir “şey” olarak düşünmekteydi. Dünyaya, insana ve mevcut kurumlara atfedilen anlamlar, üretim biçiminin feodaliteden kapitalizme evrilmeye başladığı noktada değişmeye başladı. Yoksulluk ve yoksula ilişkin anlam da bu değişimden pay almanın ötesinde, doğrudan bu değişimin merkezi bileşenlerinden biri olarak yeniden kurgulandı. Bazı yazarların (Dean, 1992, Procacci, 1996, Rahnama, 2009) “yoksulluğun icat edilmesi” olarak öne sürdüğü bu kurgulama, toplumların ekonomik dönüşümü içinde özellikle emeğin ortaya çıkışı ve düzenlenmesi ihtiyacı ile biçimlendi.

16. yüzyılla 19. yüzyıl arası, yoksulların “aylak”tan “emekçi”ye geçişini mümkün kılan yasal ve bilimsel dayanakların yaratıldığı uzun bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zygmunt Bauman (1999) bu geçişin Batı toplumlarının içinden geçtiği modernitenin ürettiği “yeni çalışma etiği” eliyle sağlandığını söylerken Michel Foucault (1993) bunun biyoiktidar ve yönetim teknolojileri eliyle mümkün hale geldiğini iddia etmektedir.

Zygmunt Bauman (1999) 19. yüzyıl boyunca Batı’da, “aylak”, “düzensiz”, “serseri”, “tembel” yoksulların bu alışkanlıklarını ortadan kaldırmak, onları fabrikalarda çalışan düzenli işçiye dönüştürebilmek için çalışmanın iyi, çalışmamanın kötü olduğu iddiasına dayalı bir etiğin benimsetilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Çalışma etiğini Bauman “iki önerme ve dolaylı iki varsayımdan

doğasından kaynaklanmaktadır. İçinde lanetliliği de barındıran bu kutsallık biçimini Agamben Kutsal İnsan’da *homo sacer* başlığı altında tartışmaktadır (Agamben, 2001: 97).

oluşan bir emir” olarak tanımlamaktadır. Bu etik, kişinin canlı ve mutlu olmak için başkalarının değerli bulduğu ve yapıldığında karşılık ödediği bir işi yapması gerektiği ve kişinin daha fazlasını elde edecekken elindekiyle yetinmesinin, daha aza razı olmasının aptalca ve ahlaken zararlı olduğuna ilişkin iki önerme ile insanın emeğini satmak karşılığında alacağı ödüle karşı duyduğu heves ve çalışmanın tüm insanların normal durumu olduğuna ilişkin iki varsayım etrafında şekillenmiştir (Bauman, 1999: 13-14). Bu bağlamda 19. Yüzyıl, kapitalizmin bu önerme ve varsayımlarla, satacak emeğinden başka hiçbir şeyi olmayan, onun ihtiyacı olan çalışma disiplininin azade yoksulları bu düzenin içine girmeye razı edecek, denetim altına alacak ve onları işe koşacak bir etiği yaygınlaştırmak için uğraş verdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bauman (1999: 22) çalışma etiğinin iki ana hedefi olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan biri üretim mekanizmasının emek ihtiyacının karşılanması diğeri ise yoksullardan kurtulunmasıdır. Yoksullardan kurtulma hedefi, Batı toplumlarında toplumsal düzenin kuruluşu açısından çok önemli bir yer kaplamaktadır. Toplumsal düzen, ekonominin ve nüfusun yönetilmesi ve güvenliğin sağlanmasıyla kurulacak ve devam edecektir (Neocleous, 2006). Ekonomi, nüfus ve güvenlik olarak belirlenen bu üç kümenin kesişim alanı ise, yoksulların denetim altına alınmasıdır.

16. yüzyıldan sonra, toprak çevirme hareketiyle çözülmeye başlayan feodal beyliklerden kopan serflerin göçüyle Batı Avrupa kentleri hızla büyüyen nüfus artışına tanık oldu. Kentler bunca mülksüz ve işsiz insanı istihdam edecek altyapıya

sahip değildi. Dilencilik ve hırsızlık çok yaygınlaşmış, yoksul⁴ tehlikeli bir figür olarak algılanmaya başlanmıştı. Kentlere göçen bu mülksüz ve işsiz nüfusun yarattığı tehlikenin denetlenmesi için kent otoritelerinin önlem alması gerekmekteydi (Polanyi, 2002: 74-75). Bu önlemler kapsamında, 1576, 1589 ve 1601 tarihlerinde ilk yoksul yasaları yürürlüğe konuldu.

Bu yasalar yoksula yapılan yardımları ve mülksüzler için kurulan çalışma evlerini⁵ düzenlemeyi içermekteydi. Her kilise kendi yetki alanındaki çalışma gücü yerinde olan yoksulları çalıştırmak, yaşlı ve bedensel özürllülerin bakımını yapmak, öksüz ve bakıma muhtaç çocukların çıraklık eğitimini üstlenmek, cenazeleri kaldırmakla yükümlüydü. Bu faaliyetlerin masrafları, yerel ve zorunlu vergileri toplayan kilise tarafından karşılanmaktaydı (Polanyi, 2002).

1662’de çıkarılan Yerleşim Yasası, 1795 yılında çıkarılan Speemhamland Yasası, 1820 ve 1830’larda çıkarılan Yoksulluk Yasaları ve 1834 yılında çıkarılan Yeni Yoksul Yasası gibi yasaların tamamı emeğin düzenlenmesi amacını taşımakla birlikte (Polanyi, 2002; Bauman, 1999; Güngör ve Özügurlu, 1997), bu amacın ötesinde, toplumsal düzenin inşası bağlamında –yukarda değinilen- daha kapsayıcı bir işlevi yerine getirmektedirler. Söz konusu yoksul yasaları aynı zamanda, ekonomi-nüfus-güvenlik üçlemesinin düzenlenmesi işlevini de sağlamaktaydı. Bu üç alanın ve bunların kesişim noktasında yer alan yoksulların denetlenmesi sorunu, yeni bir yazın alanını, ekonomi-politiğin doğuşunu da mümkün kılmış, Bentham, Burke,

⁴ İngiltere’de yoksul anlamına gelen *poor* kelimesinden farklı olarak, bu yeni yoksulu niteleyen ikinci bir kelime daha türetilmişti: *pauper* (Himmelfarb 1984).

⁵ Fernand Braudel, farklı Batılı ülkelerde *workhouses*, *zuhthäuser* ve *maisons de force* gibi farklı şekillerde adlandırılan bu evlerin hepsinin aynı misyonla kurulduğunu yazmaktadır. Yoksullar ve istenmeyenler buralarda zorunlu çalışmaya mahkûm edilmektedirler. Ona göre, yoksulların, delilerin, suçluların, ebeveynleri tarafından böyle bir gözetim altına konulan aile kızlarının bu “büyük kapatılma”sı, 17. yüzyılın en travmatik yüzlerinden biridir (Braudel, 2004: 68).

Malthus, Ricardo, Marx, Owen, J.S. Mill, Darwin ve Spencer'in düşüncelerini biçimlendiren çok önemli bir etki yaratmıştır (Polanyi, 2002: 133-134).

18. yüzyılın son yarısında, özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya'da bağımlı nüfusun artışı ile yiyecek miktarı arasındaki ilişki ve nüfus artışının denetlenmesi üzerine yapılan tartışmalar dikkat çekicidir. Bazı yazarlar, özellikle İngiltere ve Fransa'da yoksul yardımlarına, tutumluluğa zarar verdiği, emek akışkanlığını önlediği ve kaynakların yanlış kullanılmasına neden olduğu ve yiyecek miktarı üzerinde baskı oluşturduğu gerekçeleriyle karşı çıkıyorlardı (Spengler ve Duncan, 1956:11). Malthus'un "Nüfus Prensibi Üzerine" kitabı böyle bir dönemde yayınlandı. Yazarın temel argümanı şuydu; yiyecek insan varlığı için, tutku da cinsler arası çekim için gereklidir. Ancak nüfus kontrol edilmediği zaman geometrik olarak, yiyecek miktarı ise aritmetik olarak artar. Bu eşitsiz artışın sonunda yiyecek miktarı nüfusu doyurmaya yetmeyecektir. Bunun önüne geçmek için bazı tedbirler alınmalıdır. Malthus'un olumlu kontroller (positive checks) ve önleyici kontroller (preventive checks) olarak ortaya koyduğu bu tedbirlerin bir kısmı doğal yollarla, kıtlıklar, savaşlar, hastalıklar vs. eliyle insan hayatının sona ermesi sonucu gerçekleşir. Önleyici kontrollerin ise doğum oranlarına müdahale yoluyla gerçekleştirilmesi gerekir. Bunun için cinsler arası tutku kontrol edilmeli, erken evlilikleri önleyici tedbirler alınmalıdır (Thompson ve Lewis, 1956). Malthus kitabının ikinci baskısında bu önleyici tedbirlere yeni bir kontrol biçimi eklemiştir; "ahlaki kısıtlama". Bu kısıtlama biçimiyle muhtemel evliliklerin eşler bir aile kurabilecek olgunluğa gelene kadar ertelenmesi sağlanacaktır. Bu noktada "ahlaki kısıtlama", tutumluluk yönetimi ile birlikte, toplum içinde bireysel sorumluluğu kuran yeni pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Malthus, yoksul

yasaları ve diğer düzenlemelerin kaldırılmasını da, bireyin kişisel sorumluluğunu engelledikleri için desteklemektedir (Spengler ve Duncan, 1956:12).

Malthus'un önerdiği bu pratiklere bakarak, Bauman'ın dikkatimizi çektiği “yeni çalışma etiği” oluşturulma çabasını açıkça görmek mümkündür. Mitchel Dean (1991:68) Malthus'un, bu eseriyle yaklaşık iki yüz yıldır yoksul politikalarını şekillendiren “nüfus” kavramını doktrine etmiş olduğunu, bu nedenle onun müdahalesini ve yarattığı etkiyi anlamadan yoksulluk yönetiminin klasik liberal kodunu anlamamanın mümkün olmadığını söylerken, dikkatimizi çalışma etiğinden daha da önemli bir noktaya yöneltmemizi sağlamaktadır. Bu eser 18. yüzyıl sonu itibariyle yönetim kodlarında gerçekleşmeye başlayan büyük dönüşümü, bir büyük kırılmayı, yeni bir iktidar kipi olarak biyoiktidarın ve yönetimselliğin/yönetim rasyonelliğinin doğuşunu haber vermektedir.

17. yüzyılla birlikte, kendini egemenlik, yasa, yasaklama ve itaat sistemi içinde tasarlayan ve “ölüme karar verme” noktasında inşa eden iktidar biçiminin aksine, kendini insan bedeni ve yaşam üzerinde gösteren yeni bir iktidar biçimi ortaya çıkmıştır. Disiplinci ve biyopolitik olmak üzere iki şekilde tezahür eden, Michel Foucault'nun biyoiktidar olarak adlandırdığı bu iktidar kipi, ürettiği siyasal teknolojilerle günümüz toplumlarını şekillendiren son derece etkin bir nüfuz alanı yaratmıştır.

“Bedenlerin siyasal teknolojileri” olarak da adlandırılan disiplinci iktidar, 17. Yüzyıl Avrupa toplumlarında ortaya çıkmış, Bauman'ın sözünü ettiği ahlaki söylem üretmeden bireylerin yaşamını tek tek düzenlemeye, “uygun birey” yaratmaya yardım edecek kışla, okul, hastane, hapisane, işletme, atölye gibi toplumsal ve

ekonomik kurumlar oluşturmaya kadar pek çok teknikle işlemiştir (Foucault, 2000a, 2005b). Etkisini toplumsal üretim ve toplumsal hizmet yoluyla kurmaya başlayan bu iktidar biçimiyle ulaşılmak istenen hedef, bireylerden somut yaşam koşullarında üretken hizmet elde etmektir. Bunun için iktidar, bireylerin bedenlerine, hareketlerine, tutumlarına ve gündelik davranış kalıplarına ulaşmak zorundadır. Bu zorunluluk, iktidarın gerçek ve etkili bir biçimde “bedenselleştirilmesi” sonucunu doğurmuştur (Foucault, 2005b:76).

Disiplinci iktidarın hedefi, bir coğrafya üzerindeki okul, askeri uygulamalar ya da iş örgütleri içindeki bireylerin düzenlenmesidir (Dean, 1999:19). Hapishanelerde, hastanelerde, tımarhanelerde, fabrikalarda, okullarda uygulanan disiplinci iktidar teknikleri kendini normal/anormal, sağlıklı/hasta, suçlu/masum, alışkan/tembel, haylaz/uslu gibi ikilikler üzerinden kurmaktadır. Bireyler bu ikiliklere göre sınıflandırılır ve anormal olan bedenlerin normalleştirilmesi için bir dizi terbiye edici teknik geliştirilir ve uygulanır. Böylece bedenden, bir yandan verimli kılınarak diğer yandan tabi hale getirilerek, üretim gücü olarak en st düzeyde yararlanabilinecektir. İktidar ilişkileri beden bu gücünden dolayı onun üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedir. Onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap ektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler beklemekte, dolayısıyla onu siyasal olarak kuşatmaktadır (Foucault, 2000a).

Disiplinci teknikler, tek bir amaca ulaşmak için, tek bir yerde uygulanan tek bir teknik değildir. Onda, toplumu kuşatan tüm yaşam alanlarında etkileri hissedilen, çoklu amacın çoklu etkileri söz konusudur. Bu oklu etkileri en çok disiplinin

mekânı yeniden örgütlemesinde görmek mümkündür. Michel Foucault söz konusu teknikleri Hapishanenin Doğuşu’nda,

“Her kişiye kendi yeri ve her yere bir kişi.(...) Disiplin, dağıtımına tabi tutulacak ne kadar beden veya unsur varsa mekânı o kadar parsele ayırmaya yönelmektedir. Belirsiz dağıtımların, bireylerin denetimsiz kayboluşlarının, karmaşık dolaşımlarının, yararsız ve tehlikeli pıhtılaşmanın sonuçlarını ortadan kaldırmak gerekmektedir. Kaçış-karşıtı, serserilik-karşıtı, yığılma-karşıtı taktikler. Mevcutları ve namevcutları belirlemek, kişilerin nerede ve nasıl bulunacaklarını bilmek, yararlı iletişimler kurmak, diğerlerine son vermek, herkesin hal ve gidişini her an gözetim altında tutabilmek, nitelikleri ve liyakatleri ölçebilmek söz konusudur.” (Foucault, 2000a:218).

sözleriyle ortaya koymaktadır. Foucault’nun işaret ettiği disiplin teknolojilerinin mekânı yeniden örgütleme ve bireyleri buna bağlı olarak düzenleme ve denetleme mantığının yoksullar üzerinde nasıl işlediğini görebilmek için, Bentham’ın yoksullukla ilgili görüşlerine ve yoksullar için tasarladığı *Panopticon*⁶ modeli “endüstri evleri”ne bakabiliriz.

Bentham ve Colquhoun, 1834 yılında yoksulluğun yönetilmesi ekseninde sosyal yardımları, onların nedenlerini ve yardım biçimlerini içeren Yoksulluk Tabloları (*Tables of Pauperism*⁷) hazırladılar. Bentham’ın bütün yönleriyle genel Yoksul Ülkesi Haritası (*Map of Pauperland*) olarak nitelediği bu tabloda yoksulluk,

⁶ Bu modelde dairesel olarak yerleştirilmiş tek kişilik hücreler söz konudur. Ortada her hücreyi görebilen ancak hücredekiler tarafından görülemeyecek biçimde yerleştirilmiş bir gözetleme kulesi yer alır. Panopticon, tasarı düzeyinde kalmış bir hapishane modeli olmakla birlikte bir iktidar ilkesini ortaya çıkarmaktadır. Foucault’ya göre bu ilke, nesnesi ve amacı egemenlik ilişkisi değil de, disiplin ilişkileri olan yeni bir siyasal anatominin genel ilkesidir (Foucault, 2000a:307).

⁷ *Pauperism* Bentham’ın *poor-pauper* ayrımından hareketle türettiği bir kavramdır (Dean, 1992).

(*poverty*) emek için uygarlık ve tarih için gerekli, değiştirilemez bir insanlık durumu olarak kabul edilirken, şiddetli yoksulluk (*pauperism*) üretken emeğin dışında, tarihin dışına düşmüş ve onun dinamizmini tehdit eden bir yoksulluk türü olarak nitelendirilmektedir. Jeremy Bentham bu hal içinde olan tehlikeli kitleyi terbiye etmek ve üretken hale getirmek için panoptik “endüstri evleri”ni tasarlamıştır. Bu evler, yoksulluk ile yönetme pratiğinin buluştuğu zirve noktasıdır adeta. Bunların içine yoksullar yerleştirilecek ve aynı çalışma kapasitesine sahip olanlar gruplandırılacaktı. Her bir yoksul sıkı bir yönetimle –Malthus’un önerdiği gibi cinsiyetlerine göre ayırım da dâhil olmak üzere- “ayrılarak” ve “bir araya getirilerek”, Foucaultcu dille söylesek, “bireyleştirilerek” ve “bütünselleştirilerek” yeniden biçimlendirilecekti. Bunun için “endüstri evleri” çok işlevli kurumlar olarak tasarlandı. Bu evler sadece klasik çalışma evlerinin bütün sakatları çalıştırma idealini gerçekleştirmeyecek, aynı zamanda cezayı “teknik”leştiren bir yapı ve hem kapatılanlar hem de yöneticiler için eğitim programları geliştiren, sağlık hizmeti sağlayan birimler olarak da işlev görecekti (Dean, 1992: 237-9).

Sonuç olarak disiplinci iktidar tehlikeli bulduğu kesimleri sabitleyerek, zararsız hale getirerek, bireylerin mümkün kapasitelerini artırarak, anormal sınıftakileri normalleştirerek, denetlenebilir, yönetilebilir ve üretken bedenler yaratmayı amaçlamıştır. İktidar böylece, bir tahakküm aracı olarak yaşamın üstünde, onu aşan ve ona dışsal bir konumda durmak yerine, yaşamın içine sızmaya, onunla iç içe geçmeye başlamıştır. Bu iç içe geçme, bitişme anı, biyoiktidarın doğduğu andır. Ve bu anın bileşenlerinden biri disiplinci iktidar tipi ise, diğer bileşeni disiplinci teknikleri de içirip dönüştürerek bünyesine katan yeni bir iktidar biçimi olarak biyopolitikadır.

18. yüzyılda disiplinci iktidar tekniğinin yerini, bu kez, onu dışlamayan ama onu içine alan ve kısmen onu değiştirerek içine yerleşen bir iktidar teknolojisi almıştır. Disiplinci tekniğin tek tek bireylerin yaşamlarıyla ilgilenmesine karşın biyopolitika denilen bu yeni iktidar teknolojisi, beden-insanın yanı sıra tür-insanla da ilgilenir (Foucault, 2008:248). Yani insan türüne ilişkin tüm yaşamsal etkinlikler, doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı, beslenme ve barınma biçimleri iktidarın konusudur artık. Çünkü bu yüzyılla birlikte ekonomik ve sosyal bir sorun olarak “nüfus” ortaya çıkmıştır. Bu yüzyıldan önce de devletler mali ve askeri kaynak olmak bakımlarından tebaanın oluşturduğu kalabalığın elbette ki farkındadırlar ancak, bu dönemle birlikte devletler insan türünün sayılan özgül fenomenleriyle ve özel değişkenleriyle “nüfus”u icat etmişlerdir. Bu nüfusun zenginlikle, işgücüyle, çalışma kapasitesiyle, kaynaklarıyla dengede olması gerekmektedir. O zaman artık insanların sadece disiplinci tekniklerle denetlenmesi, gözetlenmesi değil, aynı zamanda biyolojik süreçlerinin düzenlenmesi⁸ de gerekmektedir (Foucault, 1993:31, 2008:252).

Bu düzenlemeler eşgüdümü ve merkezileşmeyi sağlayacak karmaşık organlar, mekanizmalar, taktik⁹ ve stratejilerin yaratılmasını da zorunlu kılmıştır (Foucault, 2008: 252). Bu düzenleyici mekanizmalara, bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi vb. kuşatan iktidar ağı karşısında üstyapısal konumda olan devlet düzeyinde olduğu gibi, tıbbi kurumlar, yardım sandıkları, sigorta gibi

⁸ Bu düzenleme özelliğinden dolayı Foucault biyopolitik iktidar kavramına düzenleyici iktidar kavramı da demektir (Foucault, 2008:252).

⁹ Michel Foucault “taktik”i strateji benzeri bir araç olarak kullanırken Michel de Certeau taktik stratejiden ayırmaktadır. De Certeau’ye göre strateji gücünün zayıfı yönetmek için kullandığı bir dizi araç iken taktik zayıfın gücünün alanına sızarak, kendini korumaya alarak güçlüye karşı kullandığı araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim strateji ve taktik kavramları çalışmanın dördüncü bölümünde, güçlü ile zayıfın sahip olduğu kendine özgü araçları nitelemek için kullanılacaktır.

kurumlarla birlikte devlet düzeyinin altında da rastlanabilmektedir (Foucault, 2005b: 73, 2008: 256). Burada önemli olan, mekanizmaların nerede üretildiğinden çok, nasıl ve ne için üretildiğidir. Söylem ve pratiklerle toplumsal yaşamın en ince noktalarına kadar sızma eğiliminde olan bu iktidar biçimi, yine bu noktalarda üretilerek, güçlendirilerek yaşamın içine katılmaktadır.

Bu üretken döngüyü en açık şekliyle cinsellik alanında görebiliriz. Çünkü cinsellik, disiplinci iktidarın nesnesi olan bedenle, biyopolitik iktidarın nesnesi olan nüfusun buluşma noktasıdır (Foucault, 2008: 257). Cinsellik, bir yandan talim-terbiye, güçlerin artırılması, enerjinin düzenlenmesi ya da tasarrufu gibi yöntemlerle beden disiplinlerine, diğer yandan yarattığı bütün sonuçlarla nüfus düzenlenmesine bağlıdır. Tıbbın ve psikiyatrinin bilgi nesnesi olarak beden üzerinde yaratılan mikro-iktidarla, aynı zamanda nüfus planlamasıyla, istatistikî varsayımlarla makro düzeyde bir düzenlemeler alanına konu olmasıyla cinsellik, aynı anda hem bedenin yaşamına hem de insan türünün yaşamına giriş yoludur (Foucault, 1993: 149-150).

Biyolojik varlığı sürdürmeyi mümkün kılan konutların niteliği, kentin yaşam koşulları, kamu sağlığı, doğum oranları ile ölüm oranları arasındaki ilişkinin değişmesi gibi sorunlarla “nüfus” sorununun ortaya çıkışı aynı anda olmuştur. İnsanları daha fazla çocuk yapmaya nasıl yönltebileceğimizi ya da büyüme oranıyla, göçle gerçekleşen nüfus akışını nasıl düzenleyebileceğimizi bilme sorunu da aynı döneme aittir. Bu dönemde aralarında öncelikle istatistiğin bulunduğu bir dizi gözlem tekniği ile, yönetsel, ekonomik ve siyasi bir organizma olarak devlet, nüfusun söz konusu hareketinin düzenlenmesini üstüne almış oldu. Böylece modern öncesi dönemde malları, yaşamları ellerinden alınabilen hukuksal tebaanın yerini,

iktidarın yönetim nesnesi haline gelen bedenler ve nüfus almıştır (Foucault, 2000b:152). Sonuçta iktidarın modern biçimi, beslenme, barınma, üreme gibi insanın biyolojik varlığının bileşenlerinin üzerinden işleyen bir iktidar teknolojisi yaratmıştır.

Refah devleti döneminde ekonomi-nüfus-güvenlik üçlemesinin yönetilmesi ve yoksulların bu bağlamda aldığı yer, liberal dönemden farklı parametrelerle belirlenmiştir. Devletin piyasadaki varlığını minimum düzeyde, sadece iç ve dış güvenliği sağlamakla sınırlı olmak üzere savunan liberalizmin aksine refah döneminde devlet, Keynesyen politikalarla piyasanın önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Yurttaş sadece bireysel haklarla değil, sosyal haklarla da donanmıştır. Piyasada satın alma gücü artmış olarak tüketiciye dönüşen birey, sosyal programlarda yerini, sosyal olarak güçlendirilmiş aileye bırakmıştır. Aile, devletin biyopolitik iktidarını uygulamada kullandığı en önemli aygıt halini alarak, onun aracılığıyla toplum, sağlık, sosyal destek programları, eğitim ve iş örgütleri eliyle, bireylerin tüm gündelik yaşam alanlarına sızarak kolayca kontrol edilebilir hale gelmiştir (Rose, 1996). Bu bağlamda refah devleti, kendilik teknolojilerinin iktidar teknolojileriyle¹⁰ birleştiği bir eklemleme noktası olarak yönetimselliğin/yönetim rasyonelliğinin en bariz tarihsel momentlerden biri olarak tezahür etmiştir.

Keynesyen refah devletinin en önemli özelliği güçlü ve yaygın bir sosyal güvenlik sistemine sahip olmasıdır. Modern sosyal güvenlik sistemi, sanayi toplumuna geçiş, işçi sınıfının talepleri ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır.

¹⁰ Michel Foucault insanı kuşatan dört teknoloji tipinden söz etmektedir. Bu teknolojiler şunlardır: 1. Nesneleri üretmemize, dönüştürmemize veya kullanmamıza imkân veren üretim teknolojileri. 2. İşaretleri, değerleri, simgeleri ya da anlamı kullanmamıza imkân veren işaret sistemleri teknolojileri. 3. Bireylerin hareket tarzını belirleyen ve onları belirli sonlara ya da egemenliğe boyun eğdiren, özneyi nesneleştiren iktidar teknolojileri. 4. Bireylerin kendi bedenleri ve ruhları, düşünceleri, hareket tarzları ve varoluş biçimleri üzerinde, kendi imkânlarını ve böylece belirli bir mutluluk, arınmışlık, bilgelik, kusursuzluk ya da ölümsüzlük haline ulaşmak üzere kendilerini dönüştürmelerini sağlayan kendilik teknolojileri (Foucault, 2001: 26).

Liberal dönemdeki gönüllülük esasının aksine Keynesci refah devletinde sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigorta kurumlarının zorunluluğu ve sosyal yardım programlarının evrenselliği esasına dayandırılmıştır. Sosyal güvenlik programlarıyla hedeflenen amaç, bireylere asgari bir yaşam standardının sağlanmasıdır. Keynesci dönemde bu amaç, tam istihdamın yaratılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece ekonomide toplam talebin artırılmasıyla işsizliğin ve ondan doğacak sosyal riskin önlenmesi hedeflenmiştir (Dilik, 1992: 92-93).

1940'larla 1970'ler arasındaki bu dönemde istihdam edilemeyecek durumda olan yoksullar da sağlık ve eğitim hizmetleri, gelir yardımı programları, aile ve çocuk yardımları, kira ve konut yardımlarıyla büyük ölçüde içerilmişlerdir. Ancak 1970'lerden sonra keynesyen paradigmanın neoliberal paradigmayla yer değiştirme sürecine girmesiyle birlikte devlet piyasadan yavaş yavaş çekilmeye, devlet, toplum ve piyasa arasındaki büyük uzlaşma çözülmeye başlamıştır (Wagner, 2005:230). Keynesyen refah devleti dönemindeki sosyal hizmet harcamalarının getirdiği maliyet yükünden kurtulmak için devlet yavaş yavaş sosyal alanlardan çekilmeye, kapitalizmin yeni neoliberal yapılanma sürecinde eğitim ve sağlık hizmetlerini özelleştirmeye yönelmiştir. 80'li yıllarla birlikte girilen küreselleşme süreciyle değişen üretim biçimleri, enformel sektörü besleyerek sendikal örgütlenme modelinin çözülmeye ön ayak olmuş ve güvensiz çalışma süreçleri yaratmıştır. Keynesyen refah devletinin sosyal güvenlik ve sigorta uygulamalarıyla, tam istihdamlı çalışma biçimiyle toplumun büyük çoğunluğu içerilirken, neoliberal

paradigma “üçte iki toplum”¹¹ mottosuyla liberal dönemin dışlayıcı pratiklerine geri dönmüştür (Wagner, 2005: 305-6).

Bu sürecin sonunda yoksullar yeni kent yoksulluğu olarak adlandırılan, sosyal dışlanma, yeni yoksulluk, mekân yoksulluğu gibi biçimleriyle kendini gösteren yeni bir yoksulluk durumunu deneyimlemeye başlamışlardır. Bu deneyim kapitalizmin değişen yeni yüzüyle birlikte yaşanmaktadır. Yeni yüzün söylediği şey ise sermayenin artık niteliksiz maddi emeğe ihtiyacı olmadığı, dolayısıyla sistemin bu emek türünü üretenleri kazanmaya da ihtiyacı olmadığıdır.

1.3. “Emekçi”den “Altsınıf”a Yeni Kent Yoksulu

Yoksulluk bir bilgi nesnesi olarak ortaya çıktığı dönemden beri, insanların en temel fiziksel ihtiyaçlarının bir başkasının desteği olmadan karşılanamamasına ilişkin bir sorun olarak görülmekteyken, kent yoksulluğu yoksulluğun söz konusu “mutlak” anlamını da içerecek biçimde “görelî” ve “sosyal” anlamları da kapsayan bir tanımlamaya sahiptir. Mingione (1993: 324) kent yoksulluğunu “nüfusun bir kesiminin çeşitli nedenlerle, değişik dönemlerde tarihsel ve coğrafi olarak

¹¹ Peter Wagner “üçte iki toplumu”nu şu şekilde izah etmektedir: “Üçte iki toplumu terimi temelde girişim kültürünün doğurduğu özgürleşmenin, bazılarının hatta birçok kimsenin yararına olmakla birlikte hatırı sayılır bir azınlığın yoksanması pahasına gerçekleştiğini belirtir. Bu terim 1970’li yılların dönümünde Almanya’da sosyal demokratik refah devleti anlayışının hala yerinde saydığı ama tehdit altında olduğu bir dönemde yaygındı. Terim, toplumun üçte biri kadarının güvenli istihdam, hayat standartları vb. bazınınsa tam bütünleşme kapasitesinden yoksun olarak görüleceği anlamına geliyordu. Nüfusun bu üçte birinin sayısının tam olarak ne olduğu analitik olarak asla belirlenmemiş olsa da, terimin icat edilişinin siyasal içeriği vardır. Terim, nüfusun koalisyonlar oluşturulmadığı sürece siyasal öneminin belli bir eşiğin altında kalmakla birlikte irice bir parçasının toplumun toplumsal kimliklerin oluşturulabileceği ana alanlarından dışlandığına işaret eder. Bunun tersine, örgütlü modernlik boyunca geçerli olan sosyal demokratik siyaset anlayışı bir refah devleti/tam istihdam koalisyonunun endüstri toplumlarındaki seçmen yığınlarını daima içereceği varsayımına dayandırılmıştı. Durum artık böyle değilse eğer, o vakit buyurma kuralları bu üçüncü “üç”ün gözden çıkarılmasına izin verir ve girişim kültürü söylemi bu gözden çıkarma için bizzat bu insanların suçlanmasına elverişlidir. Buna göre, bu insanların kabul edilebilir bir yer edinme, kendi işlerini yeterince başarılı bir şekilde yürütme konusunda yetenekli olmadıkları kabul edilmektedir” (Wagner, 2005: 306)

belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışsal gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sorunlara yol açması” olarak tanımlamaktadır.

Beall ve Fox (2006)’a göre ise kent yoksulluğu, en başta ekonomik güvensizlik anlamına gelmektedir. Kapitalist ekonominin mekânı olarak kent, günümüzde yoksul sakinleri için yaşanması çok zor bir alan yaratmaktadır. Çünkü kentlerin yoksul nüfusu, temel ihtiyaçlarını karşılamak için parasal ekonomiyle ve dinamik ama güvensiz bir enformel ekonomiyle karşı karşıyadırlar. Aynı zamanda onlar için kentte ev sahibi olmak, düşük kaliteli ve emniyetsiz barınak sahibi olmak demektir. Bu bağlamda kent yoksulluğunun ayırt edici özelliklerini, parasal ekonomiye bağlı olma, enformel ekonomiye bağlı olma, yetersiz barınma, iş güvencesizliği, temel hizmetlere erişememe, hastalıklara açık olma, çevresel tehlikeler, sosyal dışlanma, şiddet ve suça maruz kalma olarak sıralamak mümkündür. Yoksulluk bu haliyle yoksul nüfusun sadece yaşamsal varlığını ayakta tutan ihtiyaçları bakımından değil, mekânsal ve sosyal boyutlarıyla da deneyimlediği bir durum olarak anlaşılmayı gerektirmektedir.

Manuel Castells’in (1997) kentin uzamsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik bir terim olduğuna ve kent sorunlarının geniş toplumsal güçler anlamında kapitalizm tarafından belirlendiğine ilişkin kavramsallaştırmasını göz önünde bulundurduğumuzda, günümüzün kent yoksulluğunun içeriğini ve yönetsel açılımını anlamamız da daha kolay hale gelecektir.

Yoksulluk sorununun içeriği ve sınırları, kapitalizmin 1980’li yıllarda girdiği neoliberal yeniden yapılanma süreci ile birlikte yeniden tanımlandı. 1990’lı yılların

kentleri ile 1960'lı ve 1970'li yılların kentlerinde gözlemlenen yoksulluk arasında önemli farklar vardır. Burada ilk olarak vurgulanması gereken nokta, dönüşümün geri planında refah devletinin çözülüşünün yer alıyor olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde II. Dünya savaşı sonrasında yaygınlık kazanan refah devleti uygulamaları dışlayıcılığı reddeden bir temele oturmaktaydı. Toplumsal yapının marjinde yer alanlar kapsamlı sosyal politikalarla desteklenerek, belli ölçülerde toplumla bütünleşmeleri sağlanıyordu. İşsizlik yardımları, sosyal konut uygulamaları, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi dolaylı gelirler, bu alanlarda alt gelir grupları açısından yaratılan eşitsizlikleri önemli ölçüde hafifleten bir işlev gördüler. Kapitalizmin yeniden yapılanma süreci ise çalışma yaşamını radikal biçimde yeniden yapılandırdı. Fordist üretim biçiminin içine girdiği kriz, esnek ya da post-fordist olarak adlandırılan yeni bir üretim rejimini gündeme getirmiştir. Böylece fordist üretim biçiminin gerektirdiği geniş, görece niteliksiz işgücü, yerini giderek daha sınırlı sayıda ancak daha nitelikli olan işgücüne bırakmaya başlamıştır. Bu dönüşüm ise son yıllarda gelişmiş ülkelerde artan işsizlik oranlarının arkasındaki temel itki olarak gösterilmektedir. Özellikle nitelikli olmayan işgücünün emek piyasasının dışına itilmesi, refah devleti uygulamalarının da bu kesimler aleyhine ortadan kalkması ile birlikte düşünüldüğünde, kent yoksulluğunun dinamikleri daha kolay anlaşılacaktır.

1980'lerden sonra Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlarca mali desteğin önkoşulu olarak benimsetilmeye çalışılan politikalar gelişmekte olan ülkelerde ciddi yıkımlara yol açtı. Zaten bozuk olan gelir dağılımının daha da kötüleşmesi, bu ülkelerde toplumsal huzursuzluğun boyutlarını genişletirken, bu gelişmelerden en çok etkilenen kesim olan kent yoksullarının niceliksel anlamda

büyümesine ve kötüleşen göreceli konumlarının gizlenemez boyutlara gelmesine neden oldu.

Bazı yazarlarca Keynesci politikalar tarafından belirlenen dönem tek uluslu projeler dönemi olarak tanımlanırken, 1980 sonrası dönem iki uluslu projeler dönemi olarak adlandırılmaktadır (Jessop 2005: 176-177). Tek uluslu projeden kastedilen, marjinde kalan grupların toplumsal projeden olabildiğince dışlanmasını sağlamak iken, iki uluslu projeler nüfusun bazı kesimlerini damgalama ve kriminalize etme yoluyla stratejik olarak dışarıda bırakmaktadır. Thatcher ve Reagan, bu türden ikili projelerin temsilcileri olarak ön plana çıkmışlar ve ekonomik anlamda işlevsel olmayan kesimleri toplumun “asalak ve işe yaramaz” unsurları olarak damgalayarak, dışlamayı projelerinin tanımlayıcı bir ögesi haline getirmişlerdir.

1980 sonrası dönemde popülerlik kazanan altsınıf kavramı böyle bir söylemin ve bu söylemle iç içe geçmiş pratiklerin bir ürünüdür. Altsınıf tartışmaları ilk kez 1977 yılında *Time* Dergisi’nin altsınıfın Amerika kent içlerinde toplumu tehdit eden bir unsur olarak doğuşunu haber vermesiyle başlamıştır. Dergiye göre kent içi mahallelerde tahmin edilenden daha dik kafalı, sosyal yönden alışıldan farklı ve saldırgan büyük bir grup insan yaşamaktadır. Egemen değerlere karşıt bir değer sistemini üreten altsınıf üyesi insanlar, çocuk suçlular, okulu bırakanlar, uyuşturucu bağımlıları, suçlular, yardım bağımlısı yalnız anneler ve işsiz siyah erkeklerden oluşmaktadırlar (Katz, 1993:4, Bauman, 1999:101). İlk olarak 1960’larda Yurttaş Hakları Hareketi ile dikkatleri çeken, başkaldıran, hak talep eden siyahların yerleşik olduğu kent içi ve kenar mahalleler (Castells, 1983), özellikle 1980’lerden sonra altsınıf tartışmalarının odağına yerleştiler. Ken Auletta’nın (1983) yayınladığı

çalışmasıyla birlikte başlayan süreçte, basında sıklıkla yer alan altsınıf görüntüsü sosyal bilimlere yoğun biçimde konu olmaya başladı. Ken Auletta'ya (1983: xvi) göre altsınıf dört farklı kategoriden oluşmaktadır; devletten uzun vadeli sosyal yardım alan pasif yoksullar, genellikle okulu terk etmiş ve uyuşturucu bağımlısı tehlikeli sokak suçluları, geçimlerini yasadışı işlerden sağlayan dolandırıcılar ve çoğunlukla kentin sokaklarında aylak aylak gezen sarhoşlar, serseriler, evsizler, taburcu olmuş zihinsel engelliler. Yazarın altsınıf kategorisini oluştururken yardım alan yoksullar, suçlular, işsizler, evsizler vs. gibi birbirine benzemez pek çok ögeyi içine yerleştirmesi, bize sadece yazarın algısını değil, söz konusu kavramın damgalayıcı, suçlayıcı karakterini de ortaya koyması bakımından önemlidir. Ancak kavramın bu özelliği yeni değil, bazı yazarların tartıştığı gibi, Batı toplumları içinde 19. Yüzyılın “tehlikeli yoksul” ya da “hak eden-hak etmeyen yoksul” kavramlaştırmalarına benzemesi bakımından eskidir (Katz, 1993; Bauman, 1999; Ryan, 2007). Yalnız sözkonusu kavramın 1980'lerle birlikte tekrar gündeme gelmesi neoliberal dönüşümle birlikte kentlerde yaşanan sınıfsal ve mekânsal değişim sayesinde olmuştur. Söz konusu değişim ve dönüşümü neden ve sonuçlarıyla ortaya koyan en önemli çalışma ise William Julius Wilson tarafından *The Truly Disadvantaged* (1987) adıyla yayınlanmıştır.

Wilson bu çalışmasında kent içi mekânlardaki yoksulluğun nedenini 1970'ten beri artan erkek işsizliği olarak görmektedir. Yazara göre 1970'lerde başlayan, 1980'li yıllarda hız kazanan ekonomik değişimin kaynağında, istihdam ihtiyacının üretimden hizmet sektörüne doğru kayması ve endüstriyel ve niteliksiz işlerin kent merkezlerinden geri çekilmesi yatmaktadır. Kent içi gettolarındaki yoksul siyah nüfus az eğitilmiş olması, hizmet sektörünün gerektirdiği donanımdan yoksun olması

nedeniyle bu değişime uyum sağlayamamıştır. Bu da işsizliğinden dolayı yoksul olan nüfusun bu mekânlarda yoğunlaşması sonucunu doğurmuştur. Wilson, kent içi mekânlardaki yoksul yoğunlaşmasının ikinci nedeninin ise bu mekânlardan verilen güç olduğunu iddia etmektedir. Ona göre daha önce orta sınıf ve işçi sınıfından insanların da oturduğu kent içi mekânlardan bu nüfus 1980’lerden sonra g etmiş, geride kalanlar ise yoksulluğu derinleşen siyahlar olmuştur. Bu değişimlerin sonucu Wilson’a göre, tek ebeveynli aileler, refah uygulamalarına bağımlı işsiz ailelerden oluşan yeni bir “altsınıf” ve bunlardan kaynaklanan “sosyal patoloji”lerin ortaya çıkması olmuştur (Wilson, 1987).

Yoksulluğun sosyal patolojik sonuçları üzerinden geliştirilen en iyi bilinen bakış açılarından biri de yoksulluk kültürü kavrayışıdır. Bir antropolog olan Oscar Lewis, 1960’larda Meksika ve Porto Rico’da yüzden fazla aile üzerinde yaptığı etnografik çalışmalarla, “yoksulluk kültürü” kavramını akademik sosyal bilime dâhil etti. Yoksulluk kültürü, altsınıf gibi sadece ekonomik yoksunluk anlamına gelmiyor, daha ziyade, “nesiller boyunca kuşaktan kuşağa geçen bir yaşam biçimi”ne de tekabül ediyordu. Yoksulluk ile yoksulluk kültürünü birbirinden ayıran Lewis bu kültürü, “kesin tabakalara ayrılmış, özel mülkiyete aşırı derecede eğilmiş kapitalist bir düzendeki altsınıfların, egemen toplumun değerleri ve hedefleri açısından başarı elde etmenin imknsızlığının farkına varmaktan kaynaklanan ümitsizlik ve çaresizlik duygularıyla baş etme yolu” olarak tanımlamaktadır (Lewis, 1972: LII). Bir yoksullukla başa çıkma biçimi olarak ortaya konulan bu alt kültür, egemen toplumla ilişkisi bakımından, gecekondı mahallesinde yaşayanların doğası, aile tipleri, ortaya çıkışı ve bireysel davranışlar, değer ve kişilik yapıları açılarından analize tabi tutulmuştur (Lewis, 1972).

Oscar Lewis'in tezi, gerek taşıdığı muhafazakâr ve liberal vurgu bağlamında sergilediği politik duruşu, gerekse yoksulların yaşam biçimlerini orta sınıfın değerlerini ölçüt alarak değerlendirmesi, dolayısıyla pejoratif bir nitelik taşıması bakımlarından eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin önemli isimlerinden Hylan Lewis'e (1971) göre yoksulluk kültürü kavramı, yoksullar, siyahlar, muhafazakârlar ve kabul gören bilim adamları arasında büyüyen yabancılaşıma oluşumuna katkıda bulunan bir nitelik taşımaktadır. Söz konusu yabancılaşıma, yoksulluk kültürünün izin vermemesinden dolayı –zaten- nafile olduğunun kabul edilmesi ile yoksullukla mücadele etmek için geliştirilen çabaların gereksiz olduğu kanısının yerleşmesi sonucunu doğurabilir. Frederick Holliday (1971) de benzer biçimde, yoksulluk kültürü tezinin sosyolojik bir çalışma niteliğinin ötesine taşınarak, politik karşılıklar ve uygulama alanları bulabileceğini söylemektedir. Nitekim Holliday'in korktuğu şey olmuş, yoksulluk kültürü tezi “yoksulların patolojisi için bir edebi söz, içinde yaşadıkları koşullar hakkında bir açıklama” (Katz, 1993:13) olmaktan çıkarak, 1965'te Başkan Lydon Johnson'a gizli olarak sunulan, “Moynihan Raporu” olarak bilinen *The Negro Family: The Case for National Action* adlı kitapla ortaya konulan ırkçı politikayla birleşmiştir.

Daniel Patrick Moynihan (1965) bu çalışmasında Afrikalı Amerikalıların ekonomik başarısını engelleyen en önemli etken olarak aile yapısını göstermektedir. Yazar bu aile yapısını, orta ve üst sınıflarca benimsenen patriarkal modele karşı, kölelik kalıntısı Afrikalı ailelerde görülen matriarkal model içine yerleştirir. Moynihan'a göre bu matriarkal model “anormalliğin, yetersizliğin ve anti-sosyal davranışın başlıca kaynağıdır ve şimdi de yoksulluk ve yoksunluk döngüsünün devamlılığına hizmet etmektedir.” (Moynihan, 1965: 30). Kölelik ve geçmişteki

ayrımcılığın bu kültürün yaratılmasında oynadığı rol kabul edilerek, bu teoriyle, üstün beyaz kültürün değerlerinin kabul edilmemesi durumunda Afro-Amerikalıların yoksulluğu bir kader olarak yaşayacakları ima edilmektedir.

“Moynihan Raporu” yoksulluk ve Afrikalı Amerikalılarca deneyimlenen diğer dezavantajlar üzerine kamu politikaları geliştirme amacını taşıdığını söylerken, eleştiriler onu “suçlu kurban” yaklaşımını benimseyerek, yoksulluğun yapısal etkenlerini ve diğer nedenlerini görmezden gelmekle itham etmişlerdir. Charles Valentine (1969:35) “Moynihan Raporu” ve yoksulluğun nedenleri üzerine söz söyleyen benzer çalışmaların gerçek sosyal bilim araştırmaları yapmaktan ziyade önyargıları güçlendirmeye hizmet ettiklerine inanmaktadır. Ona göre Moynihan bir yandan teorisini yoksulluk sorununa bir çözüm olarak öne sürerken, diğer yandan ırk ve sosyal sınıfa dayalı ayrımcılık açısından statükonun güçlendirilmesine yardım etmektedir.

1960’larda Amerika’da bir hükümet politikası olarak benimsenen Yoksullukla Mücadele (*The War on Poverty*) ve sonraki yoksulluk kültürüne dayanan yoksulluk karşıtı politikalar yoksulluğun çoklu nedenlerini anlama konusunda iki nedenle başarısız olmuşlardır. Birinci neden Valentine’nin (1969) eleştirdiği gibi, kısmen yoksulluk kültürünün basitleştirilmiş versiyonu olmaktan öteye geçememiş olmalarıdır, diğer neden ise başka kültürlerle saygı duyma konusunda yetersiz kalmalarıdır. Ancak bu politikalar Katz’ın (1993:12) işaret ettiği gibi, yoksulluk kültürü ve benzeri tezler Batı’da 19. Yüzyıldan beri süregelen ve zaman zaman hortlayan “hak etmeyen yoksul” algısını tekrarlama ve yeniden üretme konusunda başarılı olmuşlardır.

Yoksulların “hak etmeyenler” olarak nitelendirilmesi, gerek egemen sınıfların, gerekse ekonomiyi ve nüfusu rasyonel stratejilerle yönetmek zorunda olanların eline uzaktan yönetmeyi kolaylaştırıcı birçok araç vermektedir. Herbert Gans (1995:91-102) *The War on Poverty*’de “hak etmeyen yoksul” olarak damgalama pratiğinin mikro sosyal, ekonomik, yasal, politik, makro sosyolojik düzlem olmak üzere pek çok alanda yarattığı işlevselliği ortaya koyarken, basit bir stratejinin, bir adlandırmanın, muktedirlere sağladığı eşsiz yararları gözler önüne sermektedir.

Özellikle son dönem kent yoksulluğu çalışmalarına baktığımızda gerek altsınıf gerekse yoksulluk kültürü kavramlarına benzeyen, ama 1980’lerden sonra yaşanan yapısal dönüşüme bağlı olarak farklı boyutlar kazanan yoksulluğu yeni bir kavrama biçiminin ortaya çıktığını görmekteyiz: sosyal dışlanma. David Byrne (1999:1) sosyal dışlanma kavramı ile, kavramın “sosyal” ve “dışlanma” kelimelerinin birleştirilmesiyle elde edildiği düşünülürse, bir bütün olarak tasarlanan toplum içinde soyutlanmış, onunla bütünleşemeyen bireylere işaret edildiğini söylemektedir. Dolayısıyla kavramın kendisi doğrudan toplumun bütünsel algısını bozan bir ayrışmaya dikkat çekmektedir. Sosyal dışlanma kavramı da altsınıf kavramının yaptığı gibi, “birbirine bağlı ve iç değişikliklerden uzak duran bir toplumun dışında yer alan bir kategoriye işaret etmektedir” (Morris, 1996). Bir arada duran toplum tasarısının bütünlüğünü tehdit eden “dışlanmışlar” kategorisi, altsınıfta olduğu gibi, içinde pek çok ögeyi barındırmaktadır. Kronik işsizlik yaşayanlar, genç işsizler, yaşlılar, tek ebeveynli aileler, göçmenler ve mülteciler, marjinal gruplar bu dışlananlar kategorisinin birer parçasıdır (Ryan, 2007: 22). Bu ögelerin hepsi

yönetmel bakımından toplumun bütünlüğü ve toplumsal düzenin devamlılığına karşı birer risk¹² unsuru olarak algılanmaktadır.

Loic Wacquant (2008) gerek gelişmiş Batı ülkelerinde gerekse gelişmekte olan ülkelerde yapısal dönüşümlere bağılı olarak topografik zeminde tanımlanan bu yeni dışlama pratiğini “ileri marjinallik” kategorisi içinde değerlendirmektedir. Kentin kara deliğı olarak bilinen, korkulan, çekinilen ve sadece toplumdan dışlananların yaşadığı, farklı toplumlarda *banliyö*, *favela*, *slum*, *varoş* olarak adlandırılan bu marjinallik mekânları, yazar tarafından kentlerde yaşamakta olan maddi ve sembolik kutuplaşma süreçlerinin bir ürünü olarak ortaya konulmaktadır. Wacquant’ın *Urban Outcasts* (2008) adlı eseri içinde açtığı düşünceleri, 1980’lerden sonra başlayan mekânsal ayrışma tartışmalarının 1990’ların sonunda, yeni üretim ve çalışma formları, yeni siyasal rasyonellik biçimleri ve dışlama pratiklerine bağılı olarak şekillenen yoksulluğun yeni biçimleri bağlamında ve daha kapsamlı bir bakışla derinleştirilmesinin bir ürünüdür. 1990’lı yıllarda Musterd ve Ostendorf, Hamnett, Kaufman gibi yazarlarca açılan sosyal ve mekânsal kutuplaşma tartışmalarına¹³ göre kapitalizmin içine girdiğı yeniden yapılanma, toplumun da gerek sınıfsal gerekse mekânsal olarak yeniden örgütlenmesini getirmiştir. Özellikle büyük metropollerin sosyo-mekânsal kutuplaşmayla ortaya çıkan ikili kent görüntüsü yeni bir sosyo-mekânsal yapılanmanın varlığını ifşa etmektedir. Sassen’in (2002) “dünya kentleri” olarak nitelediğı, ancak büyük metropollerin hemen tümü için

¹² Neoliberal yönetim rasyonelliğı bakımından “risk” merkezi kavramlardan biridir. Bu yeni yönetim rasyonelliğı, toplumsal riskleri bir tür patoloji olarak görüp yok etmeye çalışan refah devletinin yönetmel anlayışından farklı olarak onu yok edilecek değıl yönetilecek bir şey olarak ele almaktadır (O’Malley, 1996, Özkazanç, 1998, Çelebi, 2001). Bu konu üçüncü bölümde “Neoliberalizmin Risk Yönetim Stratejisi” başlığı altında ele alınacaktır.

¹³ Söz konusu yazarların görüşleri, özellikle batı ülkelerinde eşitsizlik, dışlanma, mekânsal ayrışma sorunlarının tartışıldığı *Urban Segregation and the Welfare State* (1998) çalışmasının içinde bulunabilir.

geçerli olabilecek bu yapılanma, bu kentlerin bir yanda holding sermayesinin göz kamaştırıcı gelişmiş altyapıları ve konut alanları ile, diğer yanda ise daha marjinde niteliksiz ve sağlıksız altyapı ve konut alanları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu gerilimli sosyo-mekânsal yapılanmanın en uç ve karanlık noktasında ise dışlanmışlar ve onların mekânları vardır.

Dışlanan bu kesimler, giderek istenmeyen, tehlikeli heterojen kategoriler olarak adlandırılmaktadır. Bu tür bir söylem ve pratiğin bir yandan orta sınıf değerleri güçlendirirken diğer yandan çalışan sınıfların sınıfsal bütünlüğünü de tehdit eder bir nitelik taşıdığı açıktır. Bu tür bir bölünme özellikle nitelikli ve niteliksiz işçiler arasında çok belirgin bir duruma gelmiş, nitelikli işgücü kendisini çalışan sınıflardan çok orta sınıfın bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Bu durum Loic Wacquant'ın (2008) “aşağıdan kutuplaşma” (*urban polarization from below*) olarak adlandırdığı olguya tekabül etmektedir. Ona göre ekonomik ve sembolik olarak iki ayağı olan bu kutuplaşma biçiminin ilk ayağı olan ekonomik kutuplaşmanın iki tarafından biri hizmet sektöründe çok düşük ücretlerle, yarı zamanlı ya da enformel işlerde çalışanlar iken, diğeri çok yüksek ücretlerle, çok nitelikli, güvenli kapalı sitelerde yaşayan çalışanlardır. Bu kutuplaşma en alttakilerle en üsttekiler arasındaki mesafenin büyümesi, en alttakilerin niceliksel olarak artması ve belirli mekânlarda yoğunlaşması sonucunu doğurmaktadır (Wacquant, 2008).

Kentin dışında ya da kent içi çöküntü mekânlarında yoğunlaşan bu kesimleri Wacquant sembolik kutuplaşmanın taraflarından biri olarak, görünürlüğü ve dilini yitirmiş, belirsiz bir yere itilmiş olma anlamlarını düşünerek “sürgün” olarak adlandırmaktadır. Bu sürgünlük hali devletin küçülerek refah devletinden (*welfare*)

Çalışma politikasına (*workfare*) geçişinin bir ürünüdür. Wacquant'ın tespit ettiği gibi neoliberal yeniden yapılanmayla birlikte, emek artık güvensizliğe düşmekten korunmamakta, aksine devlet tarafından düşük nitelikli işler kurumsallaştırılmakta, düşük ücretler ve iş güvencesizliği normalleştirilmektedir (Wacquant, 2008).

Loic Wacquant (2008: 246) enformel, düşük ücretli işler yapan, iş arayan, sürekli işsizlik içinde bulunan yani sürekli bir güvensizlik hali içinde yaşayan bu kesimleri, türediği *precarious* kelimesinin içerdiği güvensizlik anlamına atıfla *prekarya* (*prcariat*) olarak adlandırmaktadır. Peki *prekarya* nasıl yönetilecek, “ileri marjinallik” denilen dışlanma biçimine hangi stratejilerle cevap verilecektir?

Wacquant bu sorunun cevabını *Punishing the Poor* (2009) adlı kitabında vermektedir. Yazara göre devletin bu dışlanmışlığı bertaraf ederek toplumsal bütünü yeniden inşa etmek için yapacağı en iyi şey, ekonomik, sosyal ve siyasal hakları yeniden toplumsallaştırmak, kötü seçenek ise sayıları gitgide artan bu insanları kontrol altına alma ve kısıtlama işini polise, adli sisteme ve hapisanelere devretmektir. Ona göre devlet kötü seçeneği tercih etmekte ve böylece, toplumsal düzenleme açısından yazarın “*prisonfare*” olarak adlandırdığı yeni bir evreye geçmektedir. Ancak bu aşamada şekillenen cezalandırıcı stratejiler tek başına değil, çalışma politikasının (*workfare*) disipliniyle birlikte işletilmektedir. Dolayısıyla devlet toplumun yeni dışlanmış kategorilerini, zayıflayan sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamalarını tuttuğu sol eli ve sürekli büyüyen ve güçlenen, ceza ve disiplin kurum ve tekniklerini tuttuğu sağ eli ile birlikte yönetmektedir. Bu iki el sadece aynı hedeflere sahip olmakla değil, kullandıkları teknik ve taşıdıkları rasyonellik açısından da benzerlik göstermektedirler. İki de aynı davranışı ve

ahlaki felsefeye, aynı kişisel sorumluluk nosyonuna, aynı denetim ve kayıt altına alma mekanizmalarına sahiptir (Wacquant, 2009). Wacquant'nın yaptığı bu değerlendirmeler neoliberal yönetim rasyonelliğinin birey sorumluluğu, çalışma etiği, risk yönetimi gibi stratejileri ile ondokuzuncu yüzyılın liberal rasyonelliğini içkin disiplinci tekniklerinin birbirine yakınlığını ve zaman zaman iç içe geçme hallerini ortaya koymaktadır. Böylece bu değerlendirme, yoksulların denetim altında tutulması hedefinin liberal yönetim rasyonelliğinin eskisi ile yenisi arasındaki ortak hedef olduğunu açıkça göstermektedir.

Yoksulluk literatürü içinde, 1980'lerden sonra kapitalizmin yeniden yapılanma süreciyle birlikte değişen kent yoksulluğu biçimleri ve yoksulun toplumsal algısı üzerine yapılan altsınıf, yoksulluk kültürü, sosyal dışlanma ve ileri marjinalite tartışmalarının yanı sıra, kent yoksullarının nasıl siyasallaştıkları ve mevcut iktidar ilişkileri karşısında geliştirdikleri direniş biçimlerine ilişkin farklı çalışma güzergâhlarından da söz etmek gerekmektedir. 1970'lerin sonundan günümüze dek yapılan teorik ve etnografik bazı çalışmalar, kent yoksulları arasındaki hayatta kalma, direnme ve siyasallaşma biçimlerini ortaya koymakta, ekonomik değişimlerle kültür ve siyaset arasında bağlar kurmaktadır. Böylece bu çalışmalar, yoksulun “edilgen bir figür” olarak kabul edilmesine karşı geliştirdikleri eleştirel yaklaşımlarla literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadırlar. Yoksulların siyasallaşma ve direnme biçimleri bu çalışma açısından sadece bu bakış açılarının ortaya konması bakımından değil, aynı zamanda çalışmanın ampirik kısmında yoksulların nasıl siyasallaştıkları ve direnme biçimleri üzerine yapılacak değerlendirmelerin teorik zeminini oluşturması bakımından da önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KENT YOKSULLARININ SİYASALLAŞMA VE DİRENME BİÇİMLERİ

Modern siyasal düşüncede siyaset, güç, otorite, egemenlik, meşruluk gibi kavramlarla, devlet katında ve siyasal iktidara ilişkin bir etkinlik olarak değerlendirilmekteyken, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, aynı zamanda gündelik hayatın içinde üretilen bir etkinlik olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu noktada, değişen siyaset algısına bağlı olarak, iktidar ve ona karşı geliştirilen direnme biçimleri üzerine yeniden düşünmeyle birlikte farklı iktidar ve farklı direnme anlayışları ortaya çıkmıştır. Özellikle 1980’lerden sonra yoksulluk üzerine üretilmiş literatürde, yoksulların siyasallaşma ve iktidar karşısındaki direnme biçimlerinin ele alındığı çalışmalara, siyasetin bu değişen anlamının yön verdiği dikkat çekmektedir. Bu eksende “kentsel hareketler” ve “sessiz direniş” olmak üzere iki ana akımdan söz etmek mümkündür. Kentsel hareketler kendini sesli biçimde, kent uzamında bir toplumsal hareket biçimi olarak gösterirken, sessiz direnişleri bundan farklı olarak suskun bir dizi pratik olarak görmekteyiz. Bu iki akımın ortak özelliği ise, maddi ve sembolik olarak güçsüz yoksulların, mücadele biçimlerini gündelik hayatın içinde ve ona içkin yaşamsal kazanımların elde edilmesi ya da elde tutulması için geliştirmekte olmalarıdır.

2.1. Hareket Olarak Direniş: Kentsel Sosyal Hareketler

Manuel Castells’in 1970’lerin başında literatüre kazandırdığı bir kavram olarak “kentsel hareket” yurttaşların hak arayışının sonucu olarak şekillenmiş bir toplumsal hareket biçimidir. Genel bir bakış açısından sosyal hareketler, yurttaşların haklarını elde etmek ya da yaşamlarını iyileştirmek için, yasal otorite karşısında

şikâyet ve taleplerini protesto biçiminde ya da örgütlenme gibi kurumsal yollarla, kolektif eylem biçimleri içinde seslendirme biçimlerinden biridir. Sosyal hareket otoritelere, iktidar sahiplerine ya da kültürel inanç ve pratiklere karşı kolektif, örgütlü, sürekli ve kurumsal olmayan bir eylem biçimi olarak da tanımlanabilir (Goodwin ve Jasper, 2005).

Günümüzde hedefleri ve örgütlenme biçimleri, sınıfa ya da kimliğe dayalı olmaları bakımından eski ve yeni olarak ayrılan sosyal hareketleri Mitlin ve Bebbington (2006: 2), piyasa birikim modelleri içinde şekillenen sömürüye karşı olanlar, arazi ve kentsel hizmetler gibi değerlerin yeniden dağıtımını sağlamaya dönük hak arayışı içinde olanlar, cinsiyetçi, etnik ve ırk temelli ayrımcılıklara karşı olanlar olmak üzere üç ayrımda tanımlamaktadırlar.

Kentsel bağlamda yoksulların siyasallaşması, Mitlin'in belirttiği ikinci sırada yer alan hak arayışı içinde gerçekleşmektedir. Bu, Castells'in *The City and Grassroots* (1983) adlı çalışmasında incelediği üzere, kolektif tüketimden yani arazi ve kentsel hizmetlerden pay alma çabası etrafında şekillenen hareketler içinde mümkün olmaktadır. Castells'e göre kolektif tüketim talebiyle ortaya çıkan tabandan gelen kentsel toplumsal hareketler "kent siyaseti"nin temel ilgi alanını oluşturmaktadır. Çünkü topluluğa aktarılan ve emeğin yeniden üretimine ilişkin ihtiyaçlara yönelik talepler, bir bütün olarak tüketim sürecinin gerçek düzenleyicisi olan devlete karşı öne sürülmekle siyasal bir nitelik kazanmaktadırlar. Dolayısıyla Castells'e göre bu, bir sınıf çatışması biçimidir ve sınıf mücadelesi bu sayede fabrikadan çıkarak cemaat yaşamının mekânına girmiş olmaktadır (Gottdiener, 2004: 429).

Latin Amerika ülkelerinde siyasetin fabrikadan çıkışı yeni değildir. 1940’larda Brezilya kırsalında başlayan köylü isyanları ve toprak işgalleri, zaman zaman yerel iktidarı ele geçirecek kadar güçlü biçimde gerçekleşen topraksız köylü hareketleri, Arjantin, Şili, Peru gibi diğer Latin Amerika ülkelerinde de günümüze dek süregelen bir geleneği başlatmış, çatışma ve dayanışmaya dayalı bir *ethos* yaratmıştır.

Brezilya’da Topraksızlar Hareketi (Mouvement Sans Terre- MST) olarak bilinen hareket, çoğu devlete ait olan arazilerin ve kullanılmayan özel toprakların işgal edilmesine dayanmaktadır. Hareket özellikle 1995 yılından itibaren atak halinde ve binlerce topraksız köylünün kitlesel eylemleriyle gerçekleşmektedir. Topraklarından sürülmüş, kaybedecek hiçbir şeyi olmayan yoksul köylüler, verimsiz geniş arazileri işleten yöneticilerle toprakları kendilerinin işletmesi konusunda pazarlığa girişmişlerdir. Anlaşmaya varılamayınca binlerce köylü gizli olarak belirlenen bir tarihte toprakları işgal etmişlerdir. İşgalci köylülerin yaptıkları ilk iş araziler üzerine plastik barakalar dikmek olmuştur. Çatışmanın olmaması halinde köylüler arazileri ekip biçmeye başlamakta, elde edilen ürün, oluşturulan birlik ve kooperatifler aracılığıyla piyasayla buluşmaktadır. Topraksızlar bu işgalleriyle söz konusu toprakların mülkiyetini almayı değil, devleti, yerleşecekleri ekip biçecekleri toprak vermeye zorlamayı amaçlamaktadır. Nitekim ilk büyük kongrelerinden itibaren MST üç büyük hedef belirlemiştir: hayatta kalma mücadelesi, toprak reformu ve radikal siyasi değişikliklerle daha adil bir toplum için mücadele vermek (Zibechi, 2004). Bu deneyimleriyle MST hem başka kent hareketlerine ilham vermiş, hem de onlarla işbirliği içine girmiştir. Örneğin Arjantin’de ortaya çıkan İşsizler Hareketi bu kent hareketlerinden biridir.

İşsizler Hareketi Arjantin’de 2001 ekonomik krizine tepki olarak sokak eylemleriyle, yağmalama hareketiyle kendini göstermiştir. Görünürde hareket krizle birlikte formel sektörden dışlanan amorf bir işsiz kitlenin spontane eylemi olarak ortaya çıkmıştır. Aktivistler zannedildiğinin aksine, sadece krize bağlı olarak işini kaybetmiş formel sektör çalışanları değil, 1990’dan sonra hız kazanan neoliberal dönüşümle birlikte enformel çalışmaya başlayan, işsiz kalan ya da enformelliğin içine doğan kesimlerdi ve hareket, aslında uzun vadeli bir örgütlenmenin sonucuydu. Hareketin temelinde, Castells’in (1983) kent hareketlerinin öznesi olarak işaret ettiği toplu tüketim ihtiyaçları ve barınma hakkı ekseninde mücadele eden yerel örgütlenmeler yer almaktadır. İşsizler Hareketi kentsel toplumsal hareketlerin hak taleplerini sahiplenmekte, ekonomik sistemin işleyişine karşı sosyal hayatı ve ekonomiyi felce uğratan eylemlerle sesli, örgütlü ve çatışmacı bir toplumsal muhalefet geliştirerek itiraz etmektedir. Dolayısıyla bu hareket kentsel hareketlerden beslenmekle birlikte, onlardan neoliberal ekonomi modelini hedef alarak yapısal olana karşı bir kalkışma olmasıyla ayrılmaktadır (Aslanalp, 2009: 59-61).

Bu farklılaşmaya rağmen kentsel hareketler İşsizler Hareketinin soyut zeminini oluştururken, hareketin somut zeminini bu kentsel hareketlerin örgütlendiği yoksul gecekondü mahalleleri oluşturmuştur. Dolayısıyla hareket, eylemlerinin başarısında, mevcut yer temelli örgütlülüğe çok şey borçludur. Yoksul hareketlerin nadiren kendi başına ortaya çıktığını söyleyen Mitlin ve Bebbington’a göre bunun temel nedeni örgütlenmenin, sosyal mobilizasyonu sağlayan sosyal ağların ve kaynakların eksik olmasıdır (Mitlin, Bebbington, 2006:2). Dolayısıyla İşsizler Hareketi başta söz edilen sosyal hareketlere eklemlenmiş, mevcut mahalle örgütlenmelerinin örgüt, mobilizasyon ve network imkânlarını kullanmıştır. Böylece

hareket, hiç yoktan bir örgütlenme inşa etmek yerine, özellikle barınma hakkı ve ihtiyacı etrafında örülmüş ilişki ağlarının, temeli atılmış kurumsal yapıların ve bir mücadele deneyimi içerisinde oluşmuş mekânsal hafıza, eylem pratiği, siyasal öznellik gibi sembolik kaynakları yeni hedefler doğrultusunda seferber edebilmiştir (Arslanalp, 2009: 64). Bütün bu süreç hâlihazırdaki bir arada yaşama deneyimiyle oluşmuş yerel dayanışma ağlarının siyasallaşmasıyla mümkün olabilmektedir.

Yoksul insanların protesto benzeri hareketler içindeki mobilizasyonu, yirminci yüzyıl ortalarına kadar örgütlü sosyalist eylemler aracılığıyla mümkün olabilmekteydi. Bu konuda Büyük Buhran yılları boyunca A.B.D.’de hem işsizler hem de sanayi işçileri arasında baş gösteren protestolar ve Güney’de başlayan ve Kuzey kentlerine yayılan 2. Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen siyahların protestolarını inceledikleri *Poor People’s Movements* (1977) adlı çalışmada Piven ve Cloward, bu formel örgütlenme modelinin o dönem için ne denli önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Bu yazarlara göre dönemin eylemcileri, çabalarını genellikle kitlesel üyeliğini bağımlı sınıflardan alan formel yapıları örgütler geliştirme üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bu tür çabaların altında yatan şey, formel örgütlenmenin bir güç aracı olduğu fikridir ve bu fikir birkaç varsayıma dayanmaktadır: Birincisi, formel örgütlenme büyük olasılıkla tek başına bu tür kaynakların birçoğuna sahip olan çok sayıda insanın ekonomik ve politik kaynaklarının düzenlenmesini mümkün kılmaktadır. İkincisi, formel örgütlenme büyük olasılıkla bu kaynakların siyasi anlaşmazlıkta akılcıca ve stratejik kullanımına imkân vermektedir. Ve üçüncüsü, formel örgütlenme, büyük olasılıkla bağımlı sınıfların zaman içindeki siyasi hareketliliğinin devamını sağlamaktadır. Kısaca bu, bağımlı sınıflar arasında siyasi

güç oluşturma çabalarına egemen olan kitlesel temelli kalıcı örgütlenme modelidir (Piven, Cloward, 1977: 1x-x).

Ancak, söz konusu formel örgütlenme modeli yapısal iki nedene bağlı olarak değişime uğramış ve yerini enformel diyebileceğimiz yeni bir örgütlenme modeline bırakmıştır. Nedenlerden biri, 1980 sonrası yaşanan neoliberal dönüşüm ve küreselleşme sürecidir. Bu dönüşüm ve sürecin bir sonucu olarak üretim biçiminin fordizmden post-fordizme doğru, esnek ve parçalı üretim yönünde değişmesiyle birlikte örgütlenme tipi de çözülmüştür. İkinci neden ise, yine birincisine bağlı olarak siyasetin sınıf temelli anlayıştan kimlik temelli bir anlayışa doğru kaymış olmasıdır.

Söz konusu bu yeni enformel örgütlenme modelini yoksulların siyasallaşma süreci bağlamında en açık haliyle Manuel Castells'in formüle ettiği kentsel hareketler içinde görmek mümkündür. Bu noktada yoksul mahallelerde yaşayan yoksullar, kurdukları enformel ağlar sayesinde kentsel hizmetlerden pay alma hedefi doğrultusunda siyasallaşma imkânı yakalamaktadırlar. Bu bağlamda Bombay'daki kentsel toplumsal hareket örnek olarak verilebilir. Burada "Ulusal Gecekondu Mahalleleri Sakinleri Federasyonu" adı altında örgütlenen yoksullar, *Mahila Milan ve Hindistan Birliği* ile birlikte barınma için devletten değer transferi noktasında olumlu cevap almalarını sağlayan bir dizi eylem gerçekleştirmişler, bunun sonucunda devlet on bin sakine barınaklarını yapabilecekleri yer sağlamak zorunda kalmıştır (Mitlin, Bebbington, 2006:3).

Yine 2005 yılında Güney Afrika'nın Durban bölgesinde "barınma hakkı" ekseninde örgütlenen gecekondu halkı, giriştiği eylemler sonucunda kentsel hizmetler konusunda çok fazla yol kat etti. *Durban Barınma Hakkı Hareketi* olarak

anılan hareket içindeki halk, parti siyasetlerine katılmayı ya da her türlü STK tarzı profesyonelleşmeye ya da mücadelenin kişiselleştirilmesine karşı çıkarak, bunun yerine bu bölgede daha sınırlı bir ölçüde demokratik bir halk iktidarını inşa etmeyi amaçladı. On üç ayrı mahallenin katılımı ile oluşan hareket, mahallelilerin kendi kendilerini devletten bağımsız olarak yönetme kararının altına kolektif biçimde imza attıkları bir noktaya ulaştı. Yaklaşık otuz bin kadar insan hareketle doğrudan ve formel ilişki içine girerek Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı sonrası en büyük yoksul hareketini oluşturdu. Hareket kitle eylemleri ve mahkemeler yoluyla yıkım operasyonlarına ve zorla evden çıkarmalara karşı başarıyla direndi; iletişim yasasını kent yönetimini birçok gecekondu yerleşimini zorla boşaltmaya yönelik planlarını açıklamaya zorlayan biçimde başarılı biçimde kullandı, gecekonduyardaki sürekli yangınları önlemek için bölgelerdeki elektriklerin bağlanmasını sağladı, su ve tuvalet hizmetlerinin sağlanması için sınırlı ve az sayıda da olsa başarı elde etti, kentteki toprak ve barınma hakkı mücadelelerini yürüttü, su ve temizlik hizmetlerinin sağlanması için kampanyalar yaptı, ayrıca kültür, sağlık ve eğitim hizmetlerini sağlamaya dönük projeler yürüttü, hükümetin, iş çevrelerinin ve bazı sol sivil toplum örgütlerinin otoriter tutumuna karşı ısrarla direndi, önemli ve sürekli medya ilgisi elde etti, Zimbabwe ve Haiti'deki gecekonducularla dayanışma etkinlikleri düzenledi ve yoksul mahalleleri etkileyen karar alma süreçleri üzerinde halk denetimi sağlamaya dönük başarılar elde etti (Halkın Hakları Forumu, 2007).

Özellikle Latin Amerika ülkelerinde 1990 sonrası neoliberal dönüşümün etkilerinin şiddetini artırması kimi zaman söz konusu kentsel hareketlerin de sertleşmesine neden olurken, kimi zaman eylemler sadece hayatta kalmayı mümkün kılacak bir geçim ağı yaratma ve sürdürmeye yönelmektedir. Sivil toplum

örgütlerinin yoksullara yardım girişimleri ve dayanışma ağları sayesinde geliştirilen hayatta kalma pratikleri, bir yandan söz konusu siyasallaşma süreçlerini kesintiye uğrattırken, diğer yandan hareketlerin üzerinde yükselbileceği bir kolektivite zemininin sürekliliğini korumaya yardım etmektedir.

Bu bağlamda Peru'da 2000'lerin başından beri etkin olan, kadınların başlattığı Aşevi Hareketi (*kitchen movement*) örnek verilebilir. On bin merkez ve üç milyonun üstünde katılımcısıyla hareket, aşevleri biçiminde işlemektedir. Merkezlerde toplanan yiyeceklerin sistemli biçimde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması esasına dayanan hareket, Perulu yoksul kadınların katkılarıyla gerçekleştiği için, kadınları sosyal ve ekonomik olarak güçlendirdiği gerekçesiyle uluslar arası örgütlerin de takdirini kazanmaktadır (Beall, 2000:850). Yoksullukla mücadele ve kolektivitenin devamlılığını sağlaması bakımlarından önemli işleve sahip bu birlikler/aşevleri, son tahlilde örgütlü bir hayatta kalma pratiği niteliği taşımaktadır. Bu noktada bu oluşumların yoksulların siyasallaşmasından çok yoksullukla baş etmeye hizmet ettiklerini ve siyasal ya da ekonomik yapıya ilişkin bir itirazdan uzak olduklarını söylemek mümkündür.

Kentsel uzamda iktidar örüntülerine karşı geliştirilen etkinliklerin doğrudan bir itirazı barındırıp barındırmadığı sorgulaması, bizi bir başka tartışma düzlemine, kentsel sosyal hareketlerde görülenden farklı direnme biçimlerine taşımaktadır. Bu etkinlikler önceden hesap edilemeyen ya da bilinçli olarak doğrudan fark edilmeyecek biçimde uygulanan, sıradan gündelik hayat etkinlikleri olarak görünebilen pratikler şeklinde gerçekleştirilebilir. Bu düşünme biçimi bizi sessiz

direnış diyebileceğimiz gündelik hayatın içinden türeyen direnme biçimlerine götürmektedir.

2.2. Sessiz Direniş

Bedenin ve diğer maddi malzemelerin kullanımlarını içeren maddi ve fiziksel direniş, üzerinde en çok çalışılan ve en iyi bilinen direniş yöntemidir. Bu bağlamda direnişin, devrim, isyan, ayaklanma, her türlü protesto ve çekişmeli siyaseti içeren bir sosyal hareketlilik alanının tüm kategorilerini ifade ettiği düşünülmektedir. Bu yüzden gösteri, grev ve örgütlenmenin diğer oluşumlarına ilişkin birçok geleneksel etkinlik bu kategoriye dâhil edilmektedir (Hollander and Einwohner, 2004: 535). Tarihsel hafızamızda yerleşik olan, direnmeyle ilgili algımızı şekillendiren de bu kolektif eylem biçimleridir. Ancak kolektif ve görünür olan bu direnme biçimlerinden farklı olarak, Michel de Certeau (1984, 2008), James C. Scott (1985, 1989), Asef Bayat (1997, 2006, 2008) gibi bazı yazarlar gündelik hayatı bir pratikler sistemi olarak ele alarak direnmenin bilinen doğrudan biçimleri yerine “taktiksel direnme”, “gündelik hayatın direnme biçimleri” ve “sıradanın sessiz tecavüzü” olarak adlandırdıkları sessiz, doğrudan olmayan yeni eylem biçimleri ortaya koymuşlardır.

Sessiz direniş diyebileceğimiz bu direnme formu, kolektif direnme biçimleri ya da formel sosyal hareketlerden farklıdır. Direnme pratikleri tipik olarak açıkça meydan okuma ya da çatışma gücüne sahip olmayan insanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu pratikler çoğunlukla gizli, kasıtlı olarak tasarlanmış ve kime karşı olduğu doğrudan anlaşılmayacak biçimde düzenlenmişlerdir (Ewick, 2008: 1337). Michel de Certeau, James C. Scott ve Asef Bayat tarafından çeşitli adlandırmalarla

geliştirilen söz konusu sessiz direnme formları Michel Foucault'nun iktidar ve direnme kavramsallaştırmasından türetilmiştir.

Foucault'nun kavramsallaştırmasına göre iktidar bir baskı ve etkileme süreci olarak değil, üretken bir ilişki olarak ele alınmalıdır. İlişkisel iktidar denebilecek bu anlayışa göre iktidar her an her noktada, daha doğrusu bir noktayla başka bir nokta arasındaki her ilişkide türediğinden ve her yerden geldiğinden dolayı her yerde hazır ve nâzırdır. İktidarın her yerdeliği sorunu, onun bir yerde yoğunlaşan ya da bir yerden kaynaklanan bir durum olmadığını, toplumsal dokuya yayılmış halde bulunduğunu anlatmaktadır. Çünkü o akışkandır, dinamiktir, merkezsizdir, elde tutulan, sahip olunan bir şey değildir, sayısız noktalardan çıkarak, eşitsiz ve hareketli bağıntılar içinde işleyen bir şeydir. Bu haliyle iktidar ona göre, aşağıdan gelir; yani iktidar bağıntılarının ilkesi olarak kabul edilen egemen olanlarla tabi olanlar arasındaki ikili karşıtlık, yukardan aşağıya ve toplumsal bünyenin derinliklerine değin gitgide daha kısıtlı gruplar üzerinde etkisini gösteren o ikilik yoktur (Foucault, 1993: 99-100). Bu haliyle iktidar bağıntıları toplumsal olana dışsallık konumunda değil, ona içkindir. Toplumsal yapıya ilişkin bağıntılar iktidar içinde oluşan bölüşüm, eşitsizlik ve dengesizliklerin dolaysız etkileridir ve buna karşılık onlar da bu farklılaşmaların iç koşullarıdır. Toplumsal yapıya içkin iktidar bağıntıları, basit bir yasaklama ya da sürdürme rolü olan üstyapı konumunda değildirler ve var oldukları yerde doğrudan üretici bir rol oynamaktadırlar (Foucault, 1993).

Foucault'ya (1993: 101) göre, direnme de tıpkı iktidar gibi toplumsal olana dışsal değil, ona içkin karakterlidir. Çünkü direnme iktidarın diğer yüzü gibidir ve iktidarın olduğu yerde doğmaktadır. Aynı biçimde, iktidar ilişkileri de direnme

noktalarının çoğulluğuna göre var olabilirler. Patricia Ewick (2008:1333), etnometodolojik bakış açısıyla iktidar ile direnme arasındaki ilişkiyi iki ya da daha fazla kişi arasındaki ilişkiyi düşünerek değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye göre iktidar, tabi olan üzerinde başarılı uygulanma ihtimaliyle doğmaktadır ve bundan dolayı da doğal olarak varlığı direnme ihtimallerine bağlanmaktadır. Bu noktada bu bağdan dolayı iktidarın her yerdeliği ilkesi direnme için de geçerli olmaktadır. İktidar ve direnmeyi her birinin var olma durumuna göre anladığımızda direnme, iktidar bağıntıları içinde yok edilemez karşılıklar ve -tıpkı iktidar gibi- düzensiz biçimde dağılmış etkinlikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Foucault, 1993:102).

Michel Foucault'nun geliştirdiği sözkonusu bu iktidar ve direnme biçimine benzer biçimde Michel de Certeau da güçsüzlerin, iktidar karşısında doğrudan olmayan, direniş olarak nitelendirilebilecek bir takım etkinlikler geliştirdiklerini öne sürmektedir. Güçsüzler, Michel de Certeau'nun "hile yapma"¹⁴ (making do) olarak nitelediği bu dağınık, sessiz direnmeler sayesinde "reddetme imkânlarından ve araçlarından yoksun oldukları iktidarla oyun oynamakta; bu düzenin elinden, bu düzeni terk etmeden, bu düzenden uzaklaşmadan kaçıp kurtulabilmektedirler" (De Certeau, 2008: 46).

Bu bakış açısını benimseyen birçok yazar, gündelik hayatın sıradan eylemleri olarak görünen, gazetelerde mâdun halkların geleneksel hikâyelerini yayımlatmak, yerel dillerini kullanmak, şarkı söylemek, dans etmek gibi, konuşarak ya da diğer

¹⁴ Michel Certeau'nun "hile yapma" olarak adlandırdığı bu etkinlikleri Necmi Erdoğan (2000) "idare etme sanatı" başlığı altında değerlendirmektedir.

sembolik davranışlarla¹⁵ sergiledikleri meydan okumaları bu çerçevede tanımlamışlardır (Silva, 1997). Bazı yazarlar, Kuzey İrlandalı kadınların polis baskınları esnasında meydan okurcasına sessiz kaldıkları gibi, sessizliğin de bir tür direniş şekli olabileceğini öne sürmektedirler. Buna karşın bazı durumlarda, tecavüz mağdurlarının yaşadıklarını anlatması gibi “sessizliği bozmak” da bir çeşit direniş olarak nitelendirilmektedir (Hughes et al, 1995).

Hedefin, niyetin ve başkalarınca görünürlüğü açık olmadığı bu tür direnme biçimlerinin direniş olarak kabul edilemezliği üzerinden itirazlar (Rubin, 1996:241; Leblanc, 1999:18) gelmiştir. Bazı yazarlar bu muhalif pratiklerin çoğunlukla gizli ve kasıtlı olarak belirsiz olmasından dolayı, eylemde bulunanların aslında ne yaptıklarını, eylemleri nasıl değerlendirdiklerini hiçbir zaman bilemeyeceğimizi, dolayısıyla bu eylemlere aşırı bir öznellik yüklenerek gelişmiş bir muhalefet bilinci atfedilemeyeceğini iddia etmektedirler. Ayrıca bu yazarlar direnmenin gündelik hayat biçimlerine çok fazla odaklanmanın bizi dönüştürücü siyaset vizyonundan vazgeçirmesi gibi bir sonuç yaratacağı endişesi taşımaktadırlar (Ewick, 2008: 1329-30).

Bu eleştiriler, direnme pratiklerinden önce ve onlardan bağımsız biçimde var olan bir toplumsallık ve iktidar kavramsallaştırmasından doğmaktadır. Bu eleştirilerin bakış açısından direnme sadece iktidara karşı olan ve toplumsal yapı üzerinde iz bırakan meydan okumalar olarak kabul edilmektedir. Bu eleştiriler açık ya da gizli olarak bir eski düzen –iktidar, toplum ya da hegemonya gibi- kabul eder ve direnmeyi bu düzenin dışına ve karşısına yerleştirirler (Ewick, 2008: 1330).

¹⁵ Hawai'nin ilhakı karşısında Hawaili kadınların dans etmesi, 19. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Afrika kökenli köle kadınların ayda bir Sultanahmet Meydanı'nda etrafı çevrili bir alan oluşturarak kendi anadillerinde şarkılar söyleyip dans etmeleri gibi eylemler buna örnektir.

Dolayısıyla bu yazarlarca iktidar dışsal biçimde kurulduğu gibi direnme de aynı dışsal karaktere sahip olarak inşa edilmektedir. Oysa –yukarda tartıştığımız gibi- iktidarı ve ona bağlı direnmeyi Foucault’nun kavramsallaştırdığı gibi topluma içkin bir şey olarak düşündüğümüz zaman, gündelik hayat içinden türetilmiş muhalif eylemlerin direnme olarak kabul edilmemesi için bir neden bulunmamaktadır.

Bu eleştirilere cevap olarak James C. Scott, “gündelik hayatın direnme biçimleri” tezini ileri sürerek, güçsüzlerin ellerinde başka direniş araçlarının olmadığını, ancak bu gizlilik, görünmezlik sayesinde direnişlerini iktidar alanından koruyabildiklerini iddia etmektedir (Scott, 1985). Scott (1989:3-4) tezini, dikkatini liberal demokrat ve radikal sosyalistlerin katılım, devrim, yapısal değişim üzerinde durarak gözden kaçırdıklarını iddia ettiği şeye, altsınıfların otonom direnişlerinin devamlı, enformel, ifşa edilmeyen, gizli biçimlerine yönelterek inşa etmiştir. Forrest D. Colburn’un (1989:x) belirttiği gibi Scott, Malezya’nın küçük bir bölgesinde köylü sınıfı üzerine yaptığı *Weapons of the Weak* adlı çalışmasında köylü isyanlarının ender gerçekleştiğini, ancak köylülerin geliştirdiği bir takım pratiklerin isyanın yerine geçtiğini öne sürmektedir. Direnişten ancak –yukarda değindiğimiz- açık politik eylem biçimlerini anlayan ve bunun dışındakilerin politik eylem türü olmadığını söyleyenlere karşı Scott, söz konusu alanda muktedirlerin yarattığı bir tahakkümün, dolayısıyla bir çatışmanın var olduğunu, bu nedenle “zayıf” olanların, sahip oldukları “silahlar”la “politik çatışmanın gizli alanında” mücadele ettiklerini iddia etmektedir (Scott, 1989:4). Peki, nedir bu silahlar?

Bu silahlar arasında ağırdan alma, ayak sürüme, gerçeği gizleme, sahte itaat, sahte ihmalkârlık, firar, hırsızlık, kaçakçılık, yasa dışı bölgeye girme, kundakçılık,

iftira, sabotaj, gizli saldırı, belirsiz tehditler, vb. yer alır. Scott’a göre bu genellikle oldukça sıradan teknikler, sınıf mücadelesinin olağan araçlarıdır. Bunlar açık savunmanın mümkün olmadığı veya ölümcül tehlikelere yol açma ihtimali halinde “ilk adres” tekniklerdir. Bu noktada Scott, "gündelik" sınıf direniş şekillerini, siyasi çatışmanın açık yüzleşme içeren daha özgün şekillerinden ayırmaktadır. Bu ayrıma göre bir tarafta gecekondlu sakinlerinin devletin orman arazilerini işgal ettiği sessiz kademeli bir süreç yer alırken, diğer tarafta açık bir şekilde yoksulluk ilişkileri ile mücadele eden, yoksulluğun kamusal görünürlüğü ve kazanımların yeniden dağıtım talepleri yer almaktadır. Sessiz direniş şekli sözsüz, fiilî kazançları amaçlarken diğeri bu kazançların resmi, yasal olarak tanınmasını amaçlar. Gerek gecekondlu sakinleri gerekse toprak işgalcileri, mülkiyet kullanımına sahip olmayı umarlar. Gecekondlu sakinleri esasen küçük gruplar halinde, genellikle geceleri, üzerlerine dikkat çekmekten sakınarak, araziye sızarlar; zira istilanın büyük ihtimalle silahlı kuvvetlerle ve kanlı bir kavga ile sonuçlanacağını bilirler. James C.Scott (1989) bu akıl yürütme biçimine “tedbirli akıl” adını vermektedir.

Gündelik direniş biçimlerinin sınıf mücadelesine değil, bireylere çıkar sağlayan eylemler olduğu iddiasına karşı Scott, bu direniş biçimlerinin sınıf içinde sessiz işbirliği olmadan devam ettirilemeyeceğini söyleyerek itiraz etmektedir. En önemlisi de bu direnme pratikleri her şeye karşın, üst sınıf ve/veya devlet tarafından yapılan bazı tahsisatların önüne geçmek için seferber edilmektedir. Scott’a göre sorun yasak bölgeye geçen kundakçı ya da firari birkaç kişi ise, bunların eylemleri sınıf çatışması için çok büyük önem arz etmez. Ancak, bu tür eylemler bir model olabilmek için yeterli derecede yaygınlaştıkları zaman sınıf çatışmasıyla olan bağlantıları açık hale gelir (Scott, 1989:5-8). Nitekim yazar, gündelik direnme

biçimlerinin “gizli senaryolar” olarak tanımlanan atasözleri, halk şarkıları, halk hikâyeleri, halk şiirleri içine adeta kaydedildiğini ve bu sayede kültürel aktarımın sağlandığını söyleyerek, bu yaygınlaşma biçiminin nesiller arasında da olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Hatta Scott’a (1995) göre bu pratikler ve gizli senaryolar o denli güçlüdür ki, devrim hareketleri varoluş nedenlerini gündelik direnme biçimleri içinde aramalıdır.

Bu bağlamda Forrest D. Colburn (1989: x) bu direnme biçimlerinin üç ortak sonuca sahip olduğunu söylemektedir: elde edilen avantajlar refah düzeylerini artırır, yöntemlerin hepsi gelenek, yasa, hükümet politikaları ya da uç noktada rejimin kendisini aşındırabilir ve son olarak, dengeler zayıfların lehine doğru değiştiği zaman, direniş pratikleri ve “gizli senaryolar” daha açık politik eylemlerin temelini hazırlayabilir. Gündelik direnme biçimlerinin düzensiz, sistemsiz ve bireysel, devrimci sonucu olmayan ve otoriter yapı ile uyumlu olması dolayısıyla sistemin sınırlarını zorlamaması gibi özellikleriyle, dağınık ve tekil bir görünüm arz ettiği, bu nedenle de direnme olarak nitelendirilemeyeceği söylenebilir. Oysa sayılan bu nitelikler tam da –yukarıda tartıştığımız- Foucault’nun tarif ettiği türden bir direnme biçiminin varoluş özellikleridir.

Scott’ın direnmeye ilişkin bu yaklaşımına benzer bir yaklaşım da Asef Bayat’dan gelmiştir. Bayat “gündelik direnme biçimleri”nden çok yararlanmış olmasına karşın, Scott’ın yaklaşımı ile “sıradanın sessiz tecavüzü” adını verdiği kendi yaklaşımı arasına, Scott’ın tezinin Ortadoğu toplumlarını anlamak konusunda daha az işlevsel olduğunu düşünerek mesafe koymaktadır (Bayat, 2006).

Asef Bayat, Tahran ve Kahire'deki kent mâdunlarının¹⁶ geliştirdikleri siyaseti “sessiz tecavüz” kavramı ile değerlendirmektedir. Sokak Siyaseti (2008) adlı çalışmasında formüle ettiği yaklaşımını Bayat, İran'daki gecekondu hareketi, bu hareket sonrasında kent çeperlerine yerleşen yoksulların hayatta kalma mücadeleleri ve bu ekseninde yapılan enformel işlerden oluşan bir çalışma hayatı çerçevesinde örmektedir. Bayat (1997:1) bu pratiklerin gelişmekte olan pek çok ülkede sıradan ve yaygın biçimde gerçekleştiğini ve kendisinin de bu pratikleri anlamaya dönük bir “enformel siyaset teorisi” kurmaya giriştiğini ifade eder.

Bayat'ın enformel siyaset teorisinin merkezî konusu, özellikle Ortadoğu toplumlarında görülen bir kentsel hareket biçimi olarak “sessiz tecavüz”dür. Ona göre sessiz tecavüz, geleneksel kurumların sivil örgütlenmeye ve toplumsal hareketlere alternatif oluşturduğu ve anti-demokratik siyasal sistemlerin geçerli olduğu coğrafyalarda ortaya çıkmaktadır (Bayat, 2008:52). Bu kavram, “sıradan insanların hayatta kalabilmek ve hayatlarını iyileştirebilmek için mülk ve iktidar sahiplerinin sahip oldukları şeylere doğru suskun, uzun vadeli fakat yaygın ilerleyişini” anlatmaktadır (Bayat, 2006:47). İran devriminin ardından yeni siyasal otoritenin henüz kurulmuş olmasından yararlanarak, devrimden kaçanların boşalttığı özel mülklerin ve otellerin işgal edilmesinde ya da “işsizler hareketi” örneklerinde olduğu gibi dönemsel kolektif eylemlerle de kendini gösteren hareket, temelde suskun, büyük ölçüde parçalanmış ve uzun vadeli mücadelelerle belirlenmektedir (Bayat, 2008). Bayat'a (2006) göre liderliği, ideolojisi, yapılandırılmış bir örgütü olmamasıyla sessiz tecavüz, hayatta kalma pratiklerine ya da gündelik direniş

¹⁶ Bayat çalışmalarında kent mâdunları, kent mülksüzleri ve kent yoksulu terimlerini birbirinin yerine kullanmaktadır. Hepsi de geniş anlamda düşük gelir düzeyine sahip, niteliksiz, düşük statülü ve düşük güvenli işlerde çalışan işçiler ve marjinal yerleşimler ve gecekonduarda yaşamaya itilmiş insanları nitelermektedir (Bayat, 2007:581).

biçimlerine benzemekle birlikte, aktörlerin mücadele ve kazanımlarının devletin, zenginlerin ve iktidar sahiplerinin pahasına gerçekleşmesi, mücadelelerin sırf direniş alanında ille de savunmaya dönük olarak görülmemesi ve doğrudanlığı ile bu yaklaşımlardan ayrılır. Sessiz tecavüzde aktörler ilerleyecek yeni pozisyonlar kazanarak alanlarını genişletirler, sessiz ve tedrici bir ilerleyiş içindedirler. Bayat’a göre sessiz mütecaviz yoksul kent mādunları, bu tedrici ilerleyiş ve doğrudanlık özellikleriyle gündelik direnme pratikleri içinde sessizce direnen yoksullardan farklılaşmaktadır.

Peki, sessiz tecavüz olarak nitelendirilen bu pratikler nelerdir? Barınma ve geçinmeyi mümkün kılan bütün yollar diyebiliriz. Gecekondu yapımı, işportacılık, yerleşik mahalle trafosundan çekilen kaçak elektrik ve kaçak su kullanımı, uluslar arası markaların sahte üretimi bu pratikler içinde sayılabilir (Bayat, 2008). Bu pratiklerin üreticisi kent madûnları ise, büyük ölçüde “yüzer-gezer” toplumsal kesimlerin bir çeşitlemesidir ve göçmenler, mülteciler, işsizler, gecekonducular, sokak satıcıları, sokak çocukları ve diğer dışlanmış gruplardan oluşmaktadır. Bayat’a (2006:47-48; 2008:36) göre kırsal göçmenler kentlere ve kentlerin kolektif tüketimine, mülteciler ve uluslar arası göçmenler sığındıkları devletlere ve onların sağladıklarına, gecekonducu ve işgalciler kamusal ve özel arazilere ya da halihazırda inşa edilmiş evlere, işsizler geçimini sokaktan sağlayan insanlar olarak kamusal mekânlara ve esnafların fırsat maliyetine sessizce el uzatırlar ve bu pratiklerin hepsi birden seçkinlerce benimsenen düzen, modern kent ve kentsel yönetim kavramlarına meydan okumaktadır.

Peki, bu insanların hedefledikleri nedir? Bayat'a göre iki ana hedefleri vardır: Birincisi, toplumsal malların yeniden bölüşümüdür ki; bu hedefe arazi, barınak, şebeke suyu, elektrik, yol gibi kolektif tüketimin, kaldırımlar, köşe başları, sokak otoparkları gibi kamusal alanların, ayrıcalıklı ticaret koşulları, mekanları ve markalar gibi fırsatların enformel yoldan ve doğrudan elde edilmesiyle ulaşılmaktadır. İkincisi, devletin dayattığı düzenlemeler, kurumlar ve disiplinden hem kültürel hem de siyasal olarak özerklik kazanmaktır (Bayat, 2008: 38).

54

çalışmayı seçebilir ya da sorunları polise başvurmadan uzlaşmayla çözebilirler. Resmi nikâh yerine yerel imamın kıydığı nikâhla evlenebilirler, ya da bankalar yerine enformel kredi birliklerinden borç para alabilirler. Bu, o insanların modern dışı ya da modern karşıtı olmalarından değil, varoluş şartlarının onları hayatın enformel biçimine zorlamasından dolayıdır. Çünkü “modernlik pahalı bir keyfiyettir” ve modern yaşam biçimine uyum sağlamak için zaman, mekân, sözleşme gibi sıkı disiplin gerektiren unsurlara sadakat, bunları sağlamak için de maddi kapasite gerekmektedir. Ancak kent yoksullarının bunları karşılamaya gücü yetmemektedir (Bayat, 2007:587).

Sessiz tecavüzün planlanmış bir pratikler bütünü olmadığı başta söylenmişken, şimdi belirli hedefler doğrultusunda ilerlediğine ilişkin bir çıkarım ne denli tutarlıdır? Bayat’a göre bu iki ana hedef doğrudan ve açıkça belirlenmiş değildir ama pratiklerin sonuçları hesap edilmektedir ve bu sonuçlar da onları bu hedeflere taşımaktadır. Bu bağlamda kent mâdunlarının üç alanda mücadele verdikleri saptanmaktadır. Birincisi, zorlu koşullara karşı direnme ve daha iyi bir yaşam için verilen mücadeledir ki, bunlar fiziki koşullar ve göç olarak kendini göstermektedir. İkincisi, kentsel kolektif tüketimden pay alma anlamında kamusal hizmetlerin bölüşümü konusunda verilen mücadeledir. Üçüncüsü ise, modern resmi uygulamaların yerine geleneksel kurumların devlete karşı tercih edilmesi anlamında devletten özerk bir varlık alanı oluşturma mücadelesidir. Peki, kent yoksulları bu yaşam pratiklerini bu denli sessiz ve görünürlükten özellikle kaçınarak geliştiriyorlarsa ve ortada yapılandırılmış bir örgütlenme düzeyi de yoksa nasıl, hangi araçlarla siyasallaşmaktadırlar?

Bayat kent mâdunlarının deneyimledikleri enformel siyaset biçimini “sokak siyaseti” olarak adlandırmaktadır. Yazara göre sokak siyaseti iki kanalla işlemektedir. Bunlardan birincisi ele geçirilen kazanımların kaybedilmesi tehlikesiyle yüz yüze gelindiğinde ortaya çıkmaktadır ve sessiz ve bireysel hareket, sesli ve kolektif harekete dönüşmektedir. İkincisi ise, sokakları kullanan kent mâdunları arasında olağan zamanlarda görülmeyen ancak yine bir tehdit durumunda görünür hale gelen bir “pasif ağ” aracılığıyla mümkün olmaktadır. Örneğin bir sokaktaki işportacılar birbirlerini tanımasalar dahi aralarında sessiz bir iletişim vardır. Gecekonducular arasında da benzer bir ağ işlemektedir. Çıkarları son tahlilde aynı olan bu kimseler, hiç tanışmamış olsalar bile, bir tehditle karşılaştıklarında önceden planlanmadığı halde aniden bir araya gelip ortak bir hareket biçimi geliştirebilmektedirler (Bayat, 2006: 55-57). Bayat bu iddiasını, İran ve Türkiye sokaklarında ve gecekondu mahallelerinde olağan biçimde işlediğini söylediği sokak siyasetine Kahire’den verdiği farklı bir örnek ile desteklemektedir (Bayat, 1996: 6): Kahire’de kent yoksullarının yaşadığı mahallelerde topluluklar yapılanmış değildir, genel olarak dağınık haldedirler. Buna rağmen bilgi akışı toplulukların üyeleri arasında sağlanabilmektedir. Bu, bir çeşit dayanışma ağı ile sağlanmaktadır. Halk yerel liderler seçmemekle birlikte, pasif görünen topluluklar arasından karizmatik liderler çıkarmaktadır. Benzer bir pratik çalışma alanında da ortaya çıkmaktadır. Yaygın sokak satıcılığı işi temelde bireysel olmakla birlikte, kolektivite gerektiren güvenlik, “pazar şeyhleri” (*market sheikhs*) tarafından inşa edilen uzamsal bir ağ ile sağlanmaktadır. Bu enformel liderler, tecrübe ve becerileriyle seçilmekte ve işportacılarla kamu arasında aracı görevi görmektedirler. “Enformel pazar şeyhleri”

ile kamu arasındaki bu “sessiz diplomasi” Bayat’a göre, muhtemelen yasal işportacılar birliğinden daha etkin çalışmaktadır.

Bayat’a göre (1996) İran, Mısır ve gelişmekte olan diğer ülkelerde görülen söz konusu geleneksel pratikler, dayanışma ağları ve liderler, Batılı toplumlardaki yapılandırılmış örgüt ve hareketlerin ve onların işlevlerinin yerini tutmaktadır. Ne var ki, bir taban hareketi biçimi olarak sessiz tecavüz, onun avantajlarına sahip olduğu kadar maliyetlerine de sahiptir. Çünkü bu süregelen sessiz tecavüz, yasadışı olarak işlemeden dolayı üzerinde sürekli baskı tehdidi hissetmektedir. Aktivizmin akışkan ve yapılanmamış formları olarak bu atomistik taktikler, esneklik ve değişkenlik avantajlarına sahiptir ancak, ulusal düzeyde sosyal adaletin gelişimi için gerekli olan yasal, teknik ve örgütlü desteğin dışına düşmektedirler. Ancak Bayat’ın da işaret ettiği gibi günümüzde Ortadoğulu kent yoksullarının “sessiz tecavüz” ve “sokak siyaseti” ekseninde bir yoksul siyaseti geliştirmekten başka seçeneklerinin olmadığı görünmektedir. Ona göre anti-demokratik bir siyasal yapıya sahip olan bu coğrafyada bu pratikler, demokratik kanalların açık olduğu toplumlardaki taban hareketlerinin yerini tutmaktadır (Bayat, 2006).

Sonuç olarak Michel de Certeau, James C. Scott ve Asef Bayat gibi yazarlar bize gündelik hayatın sıradan pratiklerinin içinden bir siyasallaşma ve direnme biçimi çıkabildiğini göstermektedirler. Kent yoksulları bu süreçleri sessizce arkadan dolanarak ve gizli silahlarını kullanarak işletmektedirler. Kendini ifade etme araçlarından yoksun, mülksüz, güçsüz kategoriler, varoluşları için bir alan açmaya çalışırken belirli toplumsal etkinliklerin ötesine geçebilecek sonuçlar yaratabilme kapasitesini de saklı tutmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KENT YOKSULLUĞU

3.1. Türkiye'nin Yoksulluk Profili

Türkiye’de dünyadaki pek çok ülkede olduğu gibi son 30 yıldır toplumda ekonomik ve sosyal olarak zayıflayan insanların içinde bulunduğu yoksulluk durumu çeşitli düzey ve biçimlerde yaşanmaktadır. Buna karşın söz konusu sosyal sorunun yönetsel düzeyde tanımlanması ve sistematik biçimde ele alınması oldukça geç bir tarihte gerçekleşmiş, yoksulluğun devletin ilgi alanına girmesi 1990’ların sonunu bulmuştur. Çalışmalarda yer alan tanımlama, sınır ve hesaplama tekniklerinin, 1990 yılında Dünya Bankası’nın belirlediği biçimde yapılmış olması dikkat çekicidir. Yoksulluk tanımlamasının ve Türkiye’deki tahmînî yoksul sayısının ele alındığı ilk çalışma Devlet İstatistik Enstitüsü uzmanlarından Güzin Erdoğan tarafından 1996 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada bir kişinin günlük ihtiyacı olan minimum kalori düzeyinin altında gıda tüketen insanlar “aşırı yoksul” olarak tanımlanmaktadır. Diğer yandan yoksul, barınma, giyinme, ısınma, gündelik kullanım eşyası gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kişi olarak tanımlanmaktadır. 1994’te yapılan DİE Hanehalkı Tüketim ve Gelir Araştırmasına bağlı olarak elde edilen verilere göre Türkiye’de “aşırı yoksul” oranı %11, kentler için % 7, kırsal için % 14’dür. Yoksulluk oranı gıda dışındaki maliyetler göz önüne alındığında yükselmekte, oranlar Türkiye için %31, kentler için %28, kırsal için % 32 şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹⁷

¹⁷ Bu bölümde kullanılan ve sunulan nüfusa, işgücüne, yoksulluğa, sektörel dağılıma, gelir dağılımına ilişkin tüm istatistikî veriler aksi belirtilmedikçe www.tuik.gov.tr adresinden elde edilmiştir.

1996 yılında DPT uzmanlarından Recep Dumanlı'nın yaptığı yoksulluk çalışmasında günlük kalori ihtiyacı 2450 olarak alınmış ve karşılığı 0.91 dolar olarak tespit edilmiştir. Bölgesel ve kentsel-kırsal farklılıklar DİE'nin 1987'de yaptığı Hanehalkı Tüketim ve Gelir verileri kullanılarak ortaya konulmuştur. Bu durumda günlük 0.91 dolar gelir elde eden kişilerin bölgelere göre oranı, Ege bölgesi için %3.01, Akdeniz Bölgesi için %18.55, Karadeniz Bölgesi için %8.34, İç Anadolu Bölgesi için %26.30 ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için %43.80'dir.

Kendinden önceki çalışmalarda mutlak yoksulluk ölçütünün kabul edilmesine karşın yoksulluk ile sosyal göstergeler arasındaki ilişkilere ışık tutarak görelî yoksulluk ölçütünü sınır kabul etmesi bakımından DPT uzmanlarından Ercan Dansuk'un 1997'de yaptığı çalışma önemlidir. Bu çalışmada bir kişinin yoksulluk sınırının sadece gıda ve gıda dışı masraflarla ölçülemeyeceğini, gıda, giyecek, ev eşyası, hanehalkının bakım ve hizmetleri, sağlık, kişisel bakım, ulaşım, iletişim, kültür, eğitim, barınma gibi ihtiyaçlarını içeren görelî yoksulluk ölçütünün de dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. Dansuk, 1987 verilerine göre Türkiye'de tüketim harcamalarına göre mutlak yoksulluk sınırının aylık ortalama 50.283 TL. ve mutlak yoksul oranının da %55.64 olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çalışmada bölgesel bazda seçilen en düşük ortalama ülke ortalamasından keskin biçimde farklı olduğu için dikkat çekicidir. Buna göre Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin aylık ortalaması 29.950 TL. alındığı zaman Türkiye'nin mutlak yoksul oranı %25.54 olarak görünmektedir.

En son açıklanan yoksulluk oranlarının yer aldığı TÜİK'in yaptığı 2009 yoksulluk çalışması, günümüz Türkiye'sinde yoksulluğun boyutlarını açıkça gözler

önüne sermektedir. Bu verilere göre Türkiye’de gıda ve gıda dışı tüketimi içeren yoksulluk oranı 2009 itibariyle % 18,08’dir. 2009 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,48’i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08’i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11’dir.

TÜİK’in 2009 yılında açıkladığı verilere göre, Dünya Bankası’nın belirlediği mutlak yoksulluk sınırı olarak ele alınan günlük geliri 1 Dolar’ın altında kalan kişi sayısı 2005 yılından beri bulunmamaktadır. Buna karşın satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 Dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan kişi oranı %0,22, yoksulluk sınırı 4,3 Dolar olduğunda yoksul oranı ise % 4,35 olarak tahmin edilmiştir. 2009 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 287 TL, aylık yoksulluk sınırı ise 825 TL olarak tahmin edilmiştir.

Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2008 yılında % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında % 38,69’a yükselirken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 9,38’den % 8,86’ya düşmüştür.

2009 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan kişilerin yoksulluk oranı % 9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde kişilerin yoksulluk oranı % 40,05 olarak hesaplanmıştır. 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerden kentsel yerlerde oturanlar için yoksulluk riski % 25,21 iken kırsal yerlerde bu oran % 54,06’dır.

Hanehalkı türüne göre çocuklu çekirdek ailede bulunan kişilerin yoksulluk oranı % 15,98 olurken, çocuksuz çekirdek ailelerde bu oran % 9,86'ya düşmektedir. Geniş aileler için yoksulluk oranı ise % 24,48 olarak tahmin edilmiştir. Kentsel yerlerde çocuklu çekirdek ailede yaşayanların yoksulluk riski % 8,47 iken kırsal yerlerde bu oran % 39,71'dir.

Bu çalışmada ayrıca eğitim durumuna göre yoksulluk oranları da verilmektedir. Buna göre 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29,84 iken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71 olarak tespit edilmiştir. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 24,04'tür. Bu oranlara göre Türkiye'de çocuk yoksulluğunun çok yüksek oranda seyrettiğini görmekteyiz. Bu durum şimdiki yoksul ailelerin çocuklarının da aynı yoksulluğu devralarak devam edebilme riskini taşıdıklarının işaretini vermektedir.

3.2. 1980 Öncesinde Kent Yoksulluğu

Türkiye'de kent yoksulluğu tarihi, devletin ekonomik model tercihinin tarımsal ekonomiden endüstriyel kalkınmaya yöneldiği 1950'li yıllarla başlatılmaktadır. 1950'de toplam nüfusun %85'ini oluşturan 21 milyonluk kısmı geçimini tarımdan kazanırken 2000 yılında bu oran %36'ya düşmüştür. İstatistiklerdeki bu değişim, iç göç ve kentleşme oranının %18.5'ten %61.5'e çıkması ve kent yoksulluğu gibi toplumsal değişimleri anlamamızı sağlayan önemli işaretler vermektedir.

Kırsal alanlarda tarımda mekanizasyonun yarattığı yapısal dönüşüm, toprak kullanımı, işgücü fazlalığı ve nüfus artışı gibi etkenler, kırsalda yaşayan köylü nüfusu büyük kentlere itmeye başlamıştır. Endüstriyel iş fırsatları, gelişmekte olan hizmet sektörü ve kentte görece daha iyi yaşam standardı elde etme gibi etkenler de köyden kente göçte çekici rol oynamıştır (Keleş, 2009). Periyodik olarak baktığımız zaman 1950’ler ve 1960’larda itici etkenlerin daha etkin, 1970’ler ve 1980’lerde ise ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle kentle bir şekilde tanışmanın kolaylaşmasıyla çekici etkenlerin daha etkin olduğunu görmekteyiz (İçduygu ve Ünal, 1998: 43-44).

Devletin köylerdeki nüfusun yaşam standartlarında iyileşmeye dönük bir tarım politikası geliştirememesi, bu nüfusun Ankara, İzmir ve özellikle de İstanbul’a göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Benzer bir durum endüstri sektörü için de geçerli olmaktadır. Bu sektöre dönük işgücü programlarının eksikliği yeni gelenlerin formel işgücü piyasasına eklemlenmelerini güçleştirmiş ve enformel sektöre yönelmelerine neden olmuştur. Ekonomik büyümenin düşük seviyede olduğu ya da hiç olmadığı, işsizlik seviyelerinin yüksek olduğu, iş deneyim ve becerilerinin düşük olduğu durumlarda, ekonomik krizler ya da yeniden yapılanma içindeki ülkelerde insanlar enformel sektördeki işlere yönelme eğilimindedirler (Carr ve Chen, 2001). Nitekim gelir düzeylerinin düşük ve adaletsiz dağıtımın söz konusu olduğu gelişmekte olan ülkelerde enformel ekonomi sürekli büyüyen ve güçlü bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Flodman, 2004). Örneğin 1999-2000 yıllarında enformel ekonominin büyüklüğü OECD ve Batı Avrupa ülkelerinde %18 iken, gelişmekte olan ülkelere %41’dir. Türkiye 27 Asya ülkesi arasında %32.1 ile sekizinci sırada yer almaktadır (Schneider, 2002). Türkiye’deki enformel sektörün, feodalden endüstriyele geçiş

aşaması olması ve hizmet ve endüstriyel sektörlerdeki işgücü yetersizliğini doldurması bakımından işlevsel ve dinamik bir sistem olarak ortaya çıktığını ileri süren görüşlere (Şenyapılı, 1981) karşın, enformel ekonomideki işgücünün, köylü göçmenler için modern kent ekonomisinde etkin iş fırsatları yaratılamamasından dolayı kalıcı bir karakter olarak ortaya çıktığını savunan görüşlere de (Çolak ve Bekmez, 2005) rastlamak mümkündür. Nüfus büyümesi, iç göç ve işsizlik, yüksek enflasyon, değişen teknolojiye bağlı olarak nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaç karşısında göçle gelenlerin eğitim ve beceri gibi donanımlardan yoksun olma durumları Türkiye’de enformel ekonominin sebepleri olarak görülmektedir. Aynı zamanda düşük ücretli enformel işler, sosyal güvenlik sisteminin yetersiz olduğu Türkiye gibi ülkelerde işsiz insanlar için bir işsizlik güvencesi olarak işlev görmektedir (Güloğlu, 2005).

Türkiye’de kent yoksulunun temel özelliklerinden biri enformel işlerde çalışmak ise diğer önemli özelliği kentte yaşadığı mekanın niteliğidir. Türkiye’de üretilmiş kentleşme ve kent yoksulluğu literatürü, “gecekondu” olgusu ele alınmadan bir kent yoksulluğu çözümlemesi yapılamayacağını göstermektedir.

Tansı Şenyapılı (1981) enformel çalışma sektörünün işlevsel ve dinamik bir sistem olduğuna ilişkin ileri sürdüğü görüşünü, gecekondulaşma için de sürdürmektedir. Gecekondulaşmanın devletin artan kent nüfusu için barınma ihtiyacını çözecek politikalar üretememesi ve göçle gelen halkın kendi çözüm yolunu bulması sonucunda doğan bir süreç olduğu kabulü yaygın bir görüştür (Kıray, 1982; Kongar, 1994; Şenyapılı, 2004; Keleş, 2009). Kemal Karpat (2003: 29) Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler bağlamında düşünüldüğünde gecekondulaşmanın

“normal” kentleşme ve modernleşme sürecinden bir sapma değil bu ülkelerin modernleşme-kentleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Tansı Şenyapılı (1978) ise gecekondulaşmaya yapısal bir perspektifle yaklaşarak onun marjinal sektörle ilgili bir sorun değil belli bir kapitalistleşme modeli olduğunu iddia etmektedir. Bu haliyle gecekondular, piyasaya hem ucuz konut hem de ucuz ve dinamik iş gücü sağlayan, ekonomik ve toplumsal açıkları doldurma fonksiyonu üstlenen ekonomik ve sosyal bir kategori olarak ortaya çıkmıştır.

Yüksek göç hızı büyük kentlerde nüfusu hızla artırırken, yasal ve ucuz konut üretimi aynı hızla gerçekleşmemiştir. Gecekondular birbiriyle uyumsuz bu iki büyüme sürecinin sonucu olarak doğmuştur. Köylü göçmenler hazine ya da özel araziler üzerine kendi elleriyle, başlangıçta kendi kullanımları için hızlı ve ucuz evler inşa ederek barınma sorununu çözme yoluna gitmişlerdir. Konutun inşası, genellikle aile üyeleri, komşu, hemşeri, akraba yardımıyla bir günde tamamlanmaktadır. Bu bağlamda gecekonduların yapım süreci, aynı zamanda dayanışma ağlarını kullanması ve güçlendirmesi bakımından toplumsallığın yeniden üretim alanlarından biri olarak da karşımıza çıkmaktadır (Tok, 2005).

Gecekonduların kent alanlarına egemen olmaya başlaması, özellikle 1950’lerden sonra, sadece kurumsal ve yasal zaafların kullanılmasına bağlı olarak değil, aynı zamanda hükümetlerin popülist politikalarıyla ilişkili olarak da gerçekleşmiştir. Zaman zaman çıkan gecekondularla elde edilen tapuların kazandırdığı yasallık gecekondulaşmada artışa neden olmuştur. Gecekonduların bölgeleri genel siyasal seçimlerde her zaman önemli bir oy kaynağı olmuştur. Bu dönemlerde gecekonduların sakinlerinin tercih ettikleri partiyi belirleyen en önemli etken yaşadıkları

konutun tapu senedine sahip olma güdüsü olmuştur. Nitekim 1950’lerde halk vurgusuyla Adalet Partisi, 1973’te tapu sözüyle Cumhuriyet Halk Partisi, 1980 sonrasında orta sınıf oluşturma vaadiyle Anavatan Partisi ve 1995’te kapitalizmin ve sosyalizmin ötesinde bir “adil düzen” vurgusuyla Refah Partisi, kazandıkları seçim başarılarını gecekondulu ve yoksul kesimlerden gelen oylara borçlu olmuşlardır (Özler, 2000).

Gecekonduları yasal sınırlar içine almak için yapılan yasal düzenlemeler bazı yazarlar tarafından, toplumun yoksul kesimlerine sosyal destek sağlamak için devletin enformel yeniden dağıtım süreci olarak yorumlanmaktadır (Başlevent ve Dayıoğlu, 2005; Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Ruşen Keleş ise sürecin toplumdaki eşitsiz gelir dağılımının doğrudan bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bu durum sadece konut yetersizliği ve devletin ihtiyaca cevap verme eksikliğinden değil aynı zamanda mevcut formel konut maliyetlerinin yüksekliğinden de kaynaklanmaktadır. Devletin mevcut konut finans mekanizması, artan düşük gelir gruplarını dışarıda bırakmakta ve göçmenlerin enformel evler inşa etmelerine yol açmaktadır. Bu tespitten hareketle Keleş (2009) gecekondulu sakinlerinin hepsinin toplumun yoksul sınıflarından oluştuğunu söylemektedir. Gecekonduda yaşayanlar, Batı ülkeleri ve Latin Amerika ülkelerinde kentin *slum* adı verilen yerleşim birimlerinde yaşayan nüfusu gibi düşük gelir düzeyine sahiptir ancak gecekondulu ile *slum* gerek yapısal gerekse kültürel olarak birbirinden farklı oluşumlardır. Keleş’in ortaya koyduğu ayrıma göre gecekondulu yoksulluktan kaçışın sonucu iken *slum* kronik yoksulluğun bir sonucudur. Ekonomik olarak gecekondularda yaşayanlar çalışan insanlardan, slumlarda yaşayanlar genellikle işsiz insanlardan oluşmaktadırlar. Fiziksel olarak gecekondulu mahalleleri köy kökenli göçmenler

tarafından kurulmuş, kentin merkezinin dışında, tek katlı bahçe içinde evlerden oluşurken, slumlar kent kökenli yoksulların kent içindeki çok katlı eski binaların içine yerleşmesiyle oluşmuştur (Keleş, 2009:375). Karpat ise ikisi arasındaki farkı kültürel olarak koymakta, slumların özelliklerini -Keleş'in belirttiklerine ek olarak- suç, ahlaki sapma, yoksulluk kültürü olarak sıralayarak gecekondulu mahallelerinde bu özelliklere rastlanmadığını söylemektedir (Karpat, 2003: 52).

3.3.1980 Sonrası Kent Yoksulluğu

Bu dönemde Türkiye'de gerek neo-liberal ekonomik dönüşüm gerekse bu dönüşümün etkisi ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin başlıca aktörü olan devletin piyasadan çekilmeye başlamasıyla, azalan kent kaynakları üzerinde mücadele eden pek çok aktörün varlığına tanık olmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005). Hızlı olmamakla birlikte büyük kentlere göç devam etmiş ve gecekondulu nüfus artmıştır. Gecekondulu alanları yoksul mekânları olarak adlandırılmaya devam etmiştir. Ancak yapısal değişimler, yoksullar arasındaki ekonomik eşitsizliklere etnik, dinsel ve kültürel ayrımların da eklenmesiyle birlikte, Türkiye'nin kent yoksulluğu profiline ekonomik ve sosyal özellikler bakımından hiyerarşik bir yapı kazandırmıştır.

Bu hiyerarşik yapının en önemli özelliklerinden biri 1980 sonrasında devletin gecekonduların yasal yapısında değişiklik yaparken arsa spekülasyonu ve rant ilişkilerine yol açmış olmasıdır. Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde arsa kullanım hakkı, konut tapusu ve gecekondulu arsası üzerinde dört kata kadar çıkabilmeye izin veren yasa olmak üzere üç tip yasa çıkarılmıştır. Bu yasalar liberal politikaların uygulanabilmesi için gecekondulu sahiplerine dönüşüm için destek veren maddi olmayan karşılıklar ve gecekondulu bölgelerinin yeni rant alanları haline

getirilmesi için devletin bulduğu çözümler olarak nitelendirilebilir (Tok, 2005). Bu yasalaştırma süreci açıkça yeni oluşan sosyal düzenin devlet eliyle meşru hale getirilmesine ve ekonomik dönüşümün yaratacağı sosyal hoşnutsuzluğu bastırmaya hizmet eden bir yeniden dağıtım pratiği olarak işlemiştir. Gecekonducularla devlet arasındaki bu karşılıklılık, gayrişahsiliğin ve formel eşitliğin çözülmesine ve Ayşe Buğra'nın adlandırdığı şekliyle bir "ahlaksız ekonomi"nin doğuşuna yol açmıştır (Buğra, 1998).

Gecekondu sahipleri gecekonducuların ticarileşmesinden büyük kazançlar elde etmişlerdir. Gecekondu artık yoksul göçmenlerin yaşadığı bir konut tipi değil, sahibini apartman dairesine ve zenginliğe taşıyan bir değişim nesnesine dönüşmüştür. Bu dönemde gecekonducuların kullanım değerinden değişim değerine geçişleri arasındaki fark o kadar büyük olmuştur ki, gecekondu satışına dayanan yeni bir enformel ekonomik sektörün yanı sıra, eskinin "gecekondu ağaları"nın yerini alan yeni büyük sermaye sahipleri ve bu arsaların peşine düşen mafya örgütleri ortaya çıkmıştır (Şenyapılı, 2004). Bu sürecin en önemli sonuçlarından biri de refah koşulları bakımından kent yoksulları arasında ortaya çıkan farklılıktır. Yeni göçmenler daha da yoksullaşmışlar ve yeni ve güçlü aktörlerce kontrol edilen sınırlı kent alanlarında konut sahibi olmak bakımından dezavantajlı konuma düşmüşlerdir.

Türkiye çalışmaları, yoksul göçmenlerin, içine girdikleri etnik, akrabalık, hemşerilik ağları sayesinde enformel konut piyasasında belirli avantajlar elde ettiklerine ilişkin bir görüş birliği söz konusudur. Ancak 1980 sonrası dönemde doğan hiyerarşik tabakalaşma ve enformel ilişkilere dayalı güç ve sömürü ilişkisiyle bu durum değişmiştir. Bu hiyerarşik tabakalaşmayı Sema Erder (1996), söz konusu

ilişkiler bakımından avantajlı olan “yükselen haneler”, yoksulluktan bir nebze kaçabilen ve eski durumunu koruyabilen “izole olmuş haneler” ve bilgi ve beceriye sahip olmayan ve bu ilişkilerin dışına düşmüş “kaybedenler” olmak üzere üç grupta değerlendirmektedir.

Refah koşulları bakımından kent yoksulları arasındaki eşitsizlik sadece enformel konut sektöründe değil, enformel iş sektöründe de görülmektedir. Dünya ölçeğinde dönüşüm yaratan neoliberal ekonomik politikalar Türkiye’nin formel ve enformel ekonomik yapılarını da yoksulların aleyhine değiştirmiştir. Kapitalist dünya ekonomik sisteminin dayattığı neoliberal yapılanma Türkiye’de 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nden sonra uygulamaya konulan 24 Ocak Kararları ile başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren 1960’lardan beri uygulanmakta olan ithal-ikameci ekonomik modelin yerini ihracata dayalı yeni ekonomik model almıştır.

İhracata dayalı büyüme modeli sahip olunan faktör donanımına bağlı olarak, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerde uzmanlaşmasını öngörmektedir. Bu anlayışa uygun olarak Türkiye emek yoğun sanayi sektörleri ve tarım ürünlerinde uzmanlaşmaya yönelmiştir. Yoğun rekabetin yaşandığı uluslararası piyasalarda başarılı olmak için ürünleri ucuz fiyatla satmak gerekmektedir. Bu nedenle de maliyetlerin aşağı çekilmesi zorunludur. Emek yoğun sanayi sektörleri ve tarımda en önemli üretim faktörü emek olduğu için emek maliyetlerinin düşürülmesine dönük bir politika uygulanmaktadır (DPT, 2000: 25). İhracata dayalı yeni ekonomik modelin bu işleyiş mantığı, bir yandan formel iş sektörünü daraltarak reel ücretleri düşürürken diğer yandan kararsız ve geçici işlerden oluşan enformel sektörde büyümeye yol açmıştır. Köylerden ve küçük kentlerden büyük kentlere göç

devam ederken bu sektörde çalışan insan sayısı hızla artmış ve işin elde edilmesi, pozisyonun korunması çok fazla zorlaşmıştır. Bu durum sömürü ilişkilerinin daha da derinleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu yapı kent yaşamının ekonomik, sosyal ve kültürel zorluklarına dayanmaya çalışan yeni gelen göçmenlerin sömürülmesine dayanan bir enformel mekanizma yaratmıştır.

Yeni göçmenler artık eski göçmenlerin sahip olduğu etniklik, akrabalık, hemşerilik bağlarıyla oluşan enformel ağların getirdiği avantajlara sahip olamamaktadırlar. Yerel ağ ilişkilerine dayanan yaşam stratejileriyle yoksulluğu alt eden eski göçmenler yoksulluklarını yeni gelenlere devretmektedirler. Bu bağlamda oluşan eşitsiz ilişkiyi Işık ve Pınarcıoğlu (2005) “nöbetleşe yoksulluk” olarak adlandırmaktadırlar. Onlara göre yeni göçmen yoksullar, katı-dışlayıcı kent ilişkileri ekseninde yoksullukla baş edebilmek için gerekli bir yol olarak bu hiyerarşik ve eşitsiz enformel ağlardan birine eklenmekte zorlanmaktadırlar. Bu durum onların yoksulluğunu derinleştirmekte ve çıkış için çok fazla seçenek bırakmamaktadır.

3.4. 1990’lı Yıllarda Kent Yoksulluğu

1990’lı yıllar kent koşullarında gerek yoksulluğun düzeyi ve nedenleri gerekse çözüm yolları geliştirilmesi konularında bir dizi dönüşüme sahne olmuştur. İş ve konut bulma gibi kentsel kaynaklara erişmede yaşanan güçlükler artarken, kent toplumsallığında görülmeye başlayan yeni ayrışma dinamikleri bu yılları önceki dönemlerden ayırmamıza yardım eden bir farklılık olarak ortaya çıkmıştır. Önceki dönemlerden farklı olarak yorumlanabilecek diğer bir ayırım noktası da bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri’nden zorunlu göç etkisiyle çok sayıda Kürt göçmenin büyük kentlere yerleşmesidir. Bundan dolayı 1990’lı yıllardaki kent yoksulluğu

niceliksel ve niteliksel olarak analiz edilirken, sadece ekonomik ve sosyal değişimin değil, bu önemli siyasal faktörün de hesaba katılması gerekmektedir.

1990'lar boyunca şiddetlenen neoliberal politikaların temel hedefi olan piyasanın genişletilmesi için özelleştirmeye verilen öncelik, ekonomik değişime başlangıç teşkil etmektedir. Sonrasında yaşanan ardarda ekonomik krizler 1990'larda %5.1 olan ekonomik büyümeyi 2002'de %2.1'e kadar düşürmüştür. Devletin yatırımları %50'den 1995'te %18'e düşmüş, 2001'de %32'ye yükselmiştir (Sönmez, 2004:15-17). 1980 öncesinde devletin ithal-ikameci kalkınma modeline uygun olarak benimsediği sanayileşme, devletin müdahale alanından çıkarak %35'ten %5.4 oranına düşmüştür. Devlet yatırımlarının yerini alan özel yatırımlar büyük kentlerde finans, emlak, enformasyon ve turizm sektörlerine yönelmiştir. Bu eğilim iş alanlarında sanayinin rolünün azalması ve hizmet sektöründe düşük ücretli, istikrarsız işlerin doğmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda hizmet sektörünün iş piyasasındaki oranı 1980 öncesinde %28 iken 1990'dan sonra %38'e yükselmiştir (Sönmez, 2004:12-13). İstatistiklere baktığımızda işsizlik oranlarının da bu değişime eşlik ettiğini görmekteyiz. Buna göre işsizlik oranı 1998'de %7.0'den 1999'da %7.7'ye yükselmiş, 2000 yılında %6.6 iken 2001'de %8.5'e çıkmıştır.

1990'larda yaşanan ekonomik düşüşle gelir dağılımındaki eşitsizlik artmış, bu da yoksulluğun derinleşmesine neden olmuştur. En yoksul beşte birlik (%20) kesim 1987'de ulusal gelirin %5.24'nü alırken bu pay 1994'te %4.86'ya düşmüş, en zengin beşte birlik (%20) kesim için paylar aynı dönemlerde %49.94 ve %54.88 olarak tespit edilmiştir. Bu oranlar bu dönemde Türkiye'de en düşükle en yüksek beşte birlik dilimler arasındaki gelir farkının ne denli arttığını açıkça göstermektedir.

Devletin 1990'lar boyunca uyguladığı neoliberal politikaların sonuçlarından biri de gecekondü bölgelerinin yasal-formel bir şekilde sokulmaya çalışılması, bu konuda yönetsel denetimin güçlendirilmesi olmuştur. Denetimlerin artması arsa işgalleri ve enformel konut yapımının sonunu getirmiş, kente yeni gelen göçmenler ancak mevcut gecekondü mahallelerinde ya da kent içi çöküntü alanlarında kiracı olabilmışlardır (Keyder, 2005: 130-132).

Bu farklılaşma kent yoksulluğunu yeni çatışmacı bir aşamaya taşımıştır. Bu durum, sadece yoksulun yoksul olmayan tarafından dışlanması değil, aynı zamanda yoksulların kendileri arasında da içsel bir dışlama mekanizmasının çalışması anlamına gelmektedir. Özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde kent içi ile kent çeperinde yer alan yerleşimlerde yaşayan yoksulların gerek yoksulluğu deneyimleme biçimleri, gerekse farklı kimlik özelliklerinin bu deneyime eklenmesiyle işleyen dışlama ve çatışma mekanizması bu anlamda dikkat çekicidir. Devletin sosyal eşitliği sağlamadaki başarısızlığı, Sema Erder'in (1997) de ifade ettiği gibi yoksulların bir kısmının etniklik ve hemşeriliğe dayalı cemaatler içine kapanması, diğer bir kısmının ise bu cemaatlerin dışında kalarak yeni eşitsizlik biçimleri içinde yoksulluklarının derinleşmesiyle sonuçlanmıştır. Eski ve yeni nesil yoksulluk arasında ortaya çıkan ayrımın da eklenmesi ile üç farklı gerilim noktası kent yoksulluğunu beslemeye başlamıştır. Söz konusu bu gerilim eksenleri Sünni/ Alevi, zorunlu göçle şiddetlenen Kürt/Türk ayrımları ile farklı sosyalleşme süreçleriyle biçimlenen nesiller arasında ortaya çıkan ayrım olarak ifade edilebilir. Türkiye'de özellikle 1990'lı yılların sonlarında görünür hale gelen kent yoksulluğunun önemli tetikleyicilerinden biri de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan çatışma ortamı olmuştur. Doğu ve özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşanan çatışmalar sonucunda

bölgedeki köylerde yaşayan Kürt halkın güvenlik gerekçesiyle zorunlu göçe tabi tutulması, yerinden edilen halkın büyük kentlere yerleşmesine ve kent yoksulluğunun belirleyici özelliklerinden olan enformellik, dışlanma, damgalanma ve mekânsal ayrılmaya maruz kalmasına neden olmuştur (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2006; Yüksek, 2006; Yılmaz, 2007; Saraçoğlu, 2011). Diğer bir gerilim noktası olan mezhepsel geriliminin incelendiği bir çalışmada ise Aleviler arasında içsel bir gerilim tipi ortaya konmaktadır. Bu çalışmada Mustafa Şen (2006), Alevilerin kendi cemaatleri içinde yaşanmaya başlayan açık ve gizli çekişmeler ve güvensizlikten dolayı, bu dayanışma ağının yoksullukla baş etme konusunda işlerliğini yitirdiğini söylemektedir.

Kent yoksulluğunun bu yıllardan sonra dönüştüğünü ortaya koyan bazı çalışmalarda, yoksullar arasında şiddet ve suça yönelme davranışlarının ifade edildiğini görmekteyiz. Tahire Erman (2002) ekonomik, sosyal ve kültürel uyum bakımından zorluklarla karşı karşıya kalan, toplumsal konumlarından dolayı haksızlık ve eşitsizliğe maruz kaldığını hisseden yoksulların çevreye yabancılaştıklarını ve bir şiddet sürecine girdiklerini ifade etmektedir. Bu tespiti göre 1990'lı yıllarda bazı bölgelerdeki gecekondu sakinleri etniklik, bölge ve cinsiyet bakımlarından ayrışma yaşamaya başlamış ve kimlik siyasetini takip etme sürecine girmişler, bu ayrışma ve farkındalık 1996 yılında İstanbul'da yaşanan Gazi Mahallesi ve 1 Mayıs olaylarına zemin hazırlamıştır. Sultanbeyli'nin islamcılıkla, Küçükarmutlu'nun radikalsol ve terörizmle anılmasıyla birlikte gecekondu bölgelerinin “varoşlar” ve “sakıncalı öteki” olarak damgalanma süreci başlamıştır (Erman ve Tok, 2004). Bir başka örnek olarak Siirtlilerle Çingeneler arasında 2002'de yaşanan çatışma verilebilir. Esenler Olayı olarak anılan bu çatışma, kentsel

kaynaklardan pay alamayan heterojen yoksul gruplar arasında yaşanan gerilimin sonucu olarak yaşanmıştır (Erman ve Eken, 2004).

Söz konusu gerilimler, ekonomik ve sosyal olarak güçsüz insanların diğer sınıflarca algılanma biçimini de etkilemekte ve kentin yaşam alanlarından daha da uzaklaşmalarını sağlamaktadır (Akkaya, 2002). Bu insanlar kentin sosyal, kültürel ve ekonomik uyumunu bozan “tehlikeli öteki” olarak damgalanmaktadırlar. Bu damgalanma süreciyle birlikte yoksul, sosyal düzeni, kaynakları, kültürü, kent kimliğini ve toplumun geleceğini tehdit eden bir kategori olarak algılanmaya başlanmıştır.

3.5. 2000’li Yıllarda Kent Yoksulluğu

Türkiye’deki kent yoksulluğu açısından 2000’li yılların en önemli özellikleri, sektörel değişim oranlarındaki büyüme, enformelliğin yaygınlaşması, kentlerdeki yoksulluğun niteliksel ve niceliksel olarak değişim göstermesi olarak dikkat çekmektedir. Sektörel değişim tarım sektöründe yaşanan daralmaya karşın hizmetler sektörünün genişlemesiyle kendini göstermektedir. 2000’li yıllarda uygulanan tarım politikaları (BSB, 2008; Köse ve Bahçe, 2009) ile bu sektörde istihdam edilenlerin sayısı azalmış, sektör dışına itilenler kentlerde enformel hizmetler sektörüne kaymıştır. TÜİK verilerine göre 1975 yılında tarım sektöründe istihdam edilen nüfus oranı %67.27 iken bu oran 1990 yılında %46.9’a, 2000 yılında %36’ya, nihayet 2009 yılında %24.7 oranına düşmüştür. Tarımda istihdam edilenlerin oranı yaklaşık otuz beş yıl boyunca hızla ve büyük oranda düşerken hizmetler sektöründe istihdam edilenler tam tersi bir eğilim göstererek, 1990 yılında %37.7’ye, 2000 yılında %46.3’e ve 2009 yılında %50 oranına yükselmiştir. Sektörel anlamda yaşanan bu

değişimin kent ve kırsalda yaşayan nüfus sayısında yaşanan değişime baktığımız zaman doğrulandığını görmekteyiz. 1980 yılında 44.736.937 olan toplam nüfusun 19.645.007'si kentlerde, 25.091.950'si köylerde yaşarken 2010 yılı itibariyle 73.722.988'lik toplam nüfusun 56.222.356'sının kentlerde, 17.500.632'sinin köylerde yerleşik olduğunu görmekteyiz. Bu verilerden, son otuz yılda Türkiye'de yaşayan nüfusun büyük oranlarda köylerden kentlere kaydığını anlamak mümkündür.

Hizmetler sektörü homojen bir yapı sergilememekte, yüksek eğitim ve uzmanlaşma gerektiren işleri olduğu gibi eğitim ve beceri gerektirmeyen, niteliksiz pek çok işi de içermektedir. Tarım sektöründen kayan nüfus ikinci grupta yer aldığından kentlerde enformel, sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretli işlerde istihdam olunmaktadır. Bu durum enformel istihdam oranlarının aşırı yükselmesi sonucunu yaratmaktadır. Nitekim 1998 Hanehalkı İşgücü Anketi verilerine göre %24.1 olan enformel istihdam oranı Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan verilere göre 2004 yılı itibariyle %53'e yükselmiştir.

Türkiye'deki kent yoksulluğunun nedenleri arasında, enformel işlerde istihdam edilenlerin dışında uzun dönem işsizlik yaşayan bir nüfus kesiminin varlığı da işaret edilmesi gereken bir diğer konudur. TÜİK verilerine göre 2000 yılında çalışma yaşında olan nüfusun %6.5'i işsiz iken bu oran yıllar içinde artarak 2009 yılında %14'ü bulmuştur. 2009 yılı itibariyle ortaya konulan bu oranlar aile işçiliğinden dolayı köylerde %8.9 iken, kentlerde %16.6'dır. Dolayısıyla kentlerde bir yanda enformel işlerde çalışarak gelir yoksulluğunu hafifleten bir kesim varken, diğer yanda işsiz ve gelirden tamamen yoksun geniş bir kesimin varlığı da söz konusudur. Bu iki kesim kentlerin belirli noktalarında yoğunlaşarak kentin yoksul

mahallelerini oluşturmaktadır. Kent yoksulluğunun yaşandığı mahalleler kentin dış çeperinde yer alabildiği gibi kentin içinde, terk edilmiş çöküntü alanlarında da olabilmektedir.

2000’li yıllarda kent yoksulluğu konusunun yer aldığı çalışmalarda daha çok kent içi çöküntü alanlarında yaşayan yoksul nüfusun sosyal dışlanma boyutuyla ele alındığını görmekteyiz (Oruç, 2001; Sapancalı, 2003; Buğra ve Keyder, 2003; Adaman ve Keyder, 2006; Yılmaz, 2007). Bu özellikleriyle kent yoksulluğunun önceki dönemlerden farklı olarak 2000’li yıllarda nitelik değiştirdiğine dikkat çekilmektedir. Bu tarihten itibaren yoksulluk bir sosyal dışlanma sorunu olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu yaklaşımın temel özelliği, yoksulluğu insanların topluma toplumun eşit bireyleri olarak katılmalarını engelleyen çok boyutlu bir sorun olarak tanımlamasıdır. Bu tanımın içine, gelir yetersizliği içinde olanlar dışında ayrıca, çocuklar, yaşlılar, kadınlar ya da etnik kökeninden dolayı ayrımcılığa maruz kalarak yoksullaşan farklı gruplar da girmektedirler. Buradaki temel mesele ekonomik sistemin, yoksulluğa neden olan özelliklerinin yanı sıra farklı birey ve gruplara, toplumsal kaynaklara ulaşma konusunda aynı fırsatları sunmamasıdır (Buğra ve Keyder, 2006; Adaman ve Keyder, 2006). Dolayısıyla sosyal dışlanmaya maruz kalan yoksullar yoksulluklarının yanı sıra yoksulluktan çıkabilecekleri imkân ve fırsatlardan da uzak kalarak, umutsuzca bunu bir kader olarak yaşamaya devam etmektedirler.

2000’li yılların yoksulluğunu anlamak için kullanılan sosyal dışlanma ve suçla damgalanma olguları kentsel yapıyı da yeniden şekillendiren bir güce sahiptir. 1980 öncesinde görece iç içe yaşayan orta ve altsınıflar özellikle 2000’li yıllarda

birbirinden keskin biçimde ayrışmakta, kentler devlet, piyasa ve yerel yönetimler eliyle yükselen sınıflar lehine yeniden düzenlenmekte (Kurtuluş, 2006), gecekondu ve kentiçi çöküntü mekânları soylulaştırılmaya¹⁸ tâbi tutulurken yoksullar altsınıflaştırılmaktadır. Altsınıflaştırılmış kent yoksulu görüntüsü yoksulların suçla damgalanmasına, bir asayiş konusu haline getirilmesine yol açmaktadır. Aksiyon Dergisi'nin "İstanbul'a Suç Gece Kondu" başlıklı özel sayısı (2005) bu konuda dikkat çekici haber başlıkları içermektedir: "Suçlar Hak Olarak Görülüyor", "Uyuşturucu Kullanımı Yaygınlaşıyor", "Kapkaççıların Yüzde 90'ı Hacı Hüsrevli", "Terör Örgütlerinin Adresi de Gecekondular", "Hırsızlıkta Nitelik Arttıkça Suç Şehrin Elit Kesimine Doğru Kayıyor". Böylece bir yandan söz konusu bu algının güçlenmesi diğer yandan kentin yükselen sınıflar lehine yeniden düzenlenmesi ile semtler sınıfsal bakımdan birbirinden kesin biçimde ayrılmakta ve yeni bir bölünmüş kent profili ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde bu bölünmüş kentlerin yoksul altsınıf mahalleleri, diğer sınıflar için "tehdit" oluşturan, Loic Wacquant'ın *prekarya* olarak adlandırdığı kent yoksullarının güvensizlik mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlarda yaşanan yoksulluğun yönetilmesi ise bir neoliberal yönetim tekniği olarak risk yönetimi başlığı altında değerlendirilmektedir.

3.6. Türkiye'de Neoliberal Yönetim Stratejileriyle Yoksulluğun Yönetilmesi Süreci

3.6.1. Neoliberalizmin Risk Yönetimi Tekniği

Batı toplumlarında belli bir dönemin ürünü olan refah devletinin neoliberal çağda sosyal alanlardan çekilmeye başlamasıyla birlikte, liberal dönemin yoksulluk

¹⁸ Bu konu çalışmanın dördüncü bölümünde, Ankara Dikmen Vadisi örneği çerçevesinde geniş biçimde ele alınacaktır.

söylemlerinin yeni adlandırmalarla geri dönüşüne tanık olmaktayız. Kevin Ryan yoksulluğun düzene karşı bir tehdit, bir aylaklık işareti ve ahlakî düşüklük semptomu olduğuna ilişkin anlamlarının 19. Yüzyıl liberal döneminin ürünü olduğunu ve neoliberal dönemde farklı adlarla geri döndüğünü söylemektedir. Ona göre neoliberal söylem geçmişteki “tehlikeli yoksul” (*pauperism*) yerine “altsınıf”ı icat ederek risklerle baş etme yolu aramaktadır. Aynı zamanda derinleşen eşitsizliklerle çoğalan sosyal dışlanmaya karşı içerme kavramını üreterek yeni bir eşitleme formu yaratmaya çalışmaktadır. Ancak içerme¹⁹ yönetimi, bünyesinde kurucu bir gerilim barındırmaktadır; bir yandan eşitlik sözü verirken diğer yandan yönetilebilir bir düzenin güvencesini verememektedir (Ryan, 2007: 2-6)

Neoliberal yönetim zihniyeti varlığını tam da bu güvencesizlik üzerinden kurmaktadır. Loic Wacquant’ın (2008) günümüz toplumlarının tüm hücrelerine yerleşmiş olan bir özellik olarak ortaya koyduğu “güvensizlik” (*precarious*), neoliberalizmin en önemli yönetim stratejilerinden biridir aynı zamanda. Zeynep Gambetti’nin (2009) kodladığı gibi “müphemlik” olarak da adlandırılabilen bu özellik sayesinde ki neoliberalizm, toplumu ve ekonomiyi liberal dönemde kullanılan disiplinci tekniklerden daha etkin biçimde yönetebilmektedir. Bu tekniklerden en önemlisi “risk yönetimi” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Risk, sosyal felsefenin kavramlarından olan olumsuzluk kavramına yaslanan sosyal teorik bir kavramdır ve eylemlerimize, eylemlerimizi nasıl gerçekleştirmemiz gerektiğine ilişkin aldığımız kararlarla ilgilidir. Buna göre amaçlanan şey ne ise,

¹⁹ İçerme kavramı Luhmann’ın tanımlamasıyla “ülkede yaşayan bütün nüfusun, sosyal işlevler sisteminin ürettiği hizmetlere dahil edilmesini ifade etmektedir. Bu kavramla bir taraftan insanların bu hizmetlere girişi kastedilirken diğer taraftan da insanların kendi özel hayatlarını yaşarken bunlara bağımlı kalmaması anlatılmaktadır” (Niklas Luhmann, 2002: 25-26).

amacı gerçekleştirmek doğrultusundaki bütün stratejik eylemler sonuçta önceden öngörülemeyen riskler barındırabilmektedir. Bu haliyle risk tamamen olumsuz bir anlam taşımamaktadır. Olumsuz anlam taşıyan kavram, riskin aksine tehdittir. Tehdit insanların fiziksel ve moral varlığını ortadan kaldırmaya yönelik bütün oluşumlardır (Çelebi, 2001: 40-41). Bu anlamda risk tehlide dönüşebilecek sonuçlar içerebilir ama ortaya çıkabilecek muhtemel riskler göz önünde tutularak alınan kararlardan olumlu, tehdit öğelerini uzaklaştıracak sonuçlar da çıkabilir.

Kevin Ryan'ın (2007: 4) da belirttiği gibi 19. yüzyılın ortalarında en çok vurgulanan sorun “toplumun güvenliğinin nasıl sağlanacağı” idi. Liberal yönetim rasyonelliği, söz konusu “risk” düşüncesini merkeze alarak, güvenliği sağlayabilmek için bir dizi teknik geliştirmişti. Gerek ekonomik riskler gerekse üretilen “sosyal sorun” ekseninde karşılaşılabilecek risklere karşı sigortalama, etkin bir yönetim tekniği olarak işletilmeye başlandı. Böylece yönetim rasyonelliğinin üç yönetilebilir sosyallik alanı, nüfus, ekonomi ve güvenlik, sigortalama tekniğiyle birlikte birbirleriyle iç içe geçirilmiş oldu.

O'Malley (1996: 191), sigortalama tekniği sayesinde iktidarın etkinliğinin disiplinci tekniklere göre daha da arttığını öne sürerek, bunun üç özellikten kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu tekniklerin birinci özelliği, disiplinden farklı olarak sorunlu bireyleri düzeltmeye çalışmaktan ziyade sorun olarak belirlenen davranışların etkilerini yönlendirmeye çalışmasıdır. İkinci özellik, bu teknikler risk analizlerinden türeyen kategoriler üzerinden değil, daha az fark edilen ve daha az direnilen gündelik hayat kategorileri üzerinden işlemektedir. Üçüncü özellik olarak bu teknikler anormal sayılan durumların ayrılması ve dışlanmasıyla çok, doğallık

üzerinden ve baskı oluşturmayacak bir türev durum biçiminde işlemektedirler. Buna göre sigortacılık dışlayıcıdan çok içerici, zorlayıcıdan çok kucaklayıcı, ahlakî ve bireysel olmaktan çok istatistikî ve teknik, normalleştirmenin katılığından çok çeşitliliklerin hoşgörüsü gibi, açıkça olmasa da üstü örtülü biçimde yönetim rasyonelliğini içkin, disiplinden çok daha etkin bazı özellikler taşımaktadır.

Sigortalama, bu özellikleri sayesinde, hastalık, işsizlik ya da toplumsal hayatın getirebileceği diğer tehlikeler karşısında sınıf çatışmalarını önleyen, yeni, sosyal boyutu öne çıkaran bir siyasal yönetme stratejisine dönüşmüştür. Refah devleti döneminde ise, risk ve risklere karşı sigorta, toplumsal hak ve toplumsal yurttaşlığın özellikleri üzerinden yükselen devletin yönetme mantığı haline gelmiştir (Çelebi, 2001: 48).

Neoliberalizm refah devletindeki toplumu bütünüyle kucaklamaya dönük toptan risk yönetimini reddederek, her özgül durum için ayrı bir risk değerlendirmesi yapmakta ve değişik risk gruplarına yönelik yeni yönetme stratejileri uygulamaktadır. Alkol ve uyuşturucu bağımlıları, bulaşıcı cinsel hastalık taşıyanlar, suça meyilli olduğu varsayılan bölgelerde yaşayanlar gibi risk grupları, refah devletinde olduğu gibi riskin tüm topluma paylaştırılarak en aza indirilmesi hedefiyle yönetilmek yerine, her risk grubuna yönelik değişik programlar uygulanarak – tamamen ortadan kaldırılamayacağı bilinciyle- denetim altında tutulmaya çalışılmaktadır (Çelebi, 2001: 48). Esasında bu yönetme biçimi, neoliberal yönetim rasyonelliğinin sorunları ortadan tamamen kaldıramayacağı noktasında bilinçli kabulünden çok, kendi var oluşunu bu noktadan türetmek üzerine bilinçli bir tercihi olarak düşünülmelidir. Güvenlik mekanizmalarını gerektiren ön kabul, riskin sıfıra

indirilmesinin imkânsızlığıdır ve riskli grupların sınıflandırılması ve geleceğin bilinmezliğini hesaba katan stratejilerin belirlenmesi ile sayısız devingen öge yönetilmeye çalışılır. Bu bağlamda suç ve şiddet bu ögelerdendir ve bu ögeler karşısında yönetim rasyonalitesi riski kabullenmekte, yönetilebilir düzeyde tutmaya çalışmakta, hatta riskle beslenmektedir (Gambetti, 2009).

Neoliberal çağda riskin yönetilmesi, Michel Foucault'nun (2000a) bir yönetim rasyonelliği tekniği olarak ortaya koyduğu “bireyselleştirme” ile gerçekleştirilmektedir. Neoliberal yaklaşımda risk oldukça oynak ve kaynakları da çok merkezli kabul edilmektedir (Çelebi, 2001: 49). Neoliberal dönemin belirleyici özelliklerinden olan, ekonomide ve toplumsal yapıda ortaya çıkan parçalılık ve esneklik, risk nesnesinin yönetilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Dünya Bankası yoksulları, 1990 yılında yayınladığı Yoksulluk Raporu'nda bir “risk grubu” olarak ilan etmiş, 2001'de yayınladığı Yoksullukla Savaş Raporu'nda²⁰ bu risk grubunu yönetebilmek için bir dizi araç önermiştir. Banka'nın “güvenli ağ” dediği bu araçlar, sağlık sigortası, yaşlı ve hasta yardımları, işsizlik sigortası ve yardımı, çalışma programları (*workfare*), sosyal fonlar, mikrokredi programları ve nakit transferlerinden oluşmaktadır (WB, 2001: 135). Ayrıca “güvenlik” başlığı altında yer alan “yoksullara risk yönetiminde yardım etme”²¹ alt başlığında devletin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin geliştireceği araçlarla saçılmış ve bireyselleştirilmiş bir risk yönetim stratejisi önerilmektedir.

²⁰ 1990 Dünya Kalkınma Bankası Yoksulluk Raporunda 35 yerde kullanılan “risk” kelimesi, 2000/2001 Raporu'nda tam 313 kez tekrarlanmıştır.

²¹ Bu başlık bize Banka'nın yoksulluk yönetiminde içkin liberal ve muhafazakâr söylemi açık etmektedir: yoksulluktan kurtulma sorumluluğu yoksullarındır, kurumlar bu yolda onlara ancak yardım edebilirler.

Dünya Bankası'nın önerdiği bu yoksulluk yönetim stratejisi Türkiye'de de benimsenmiş ve uygulanmaktadır. Neoliberal yönetim rasyonelliğinin bireyselleştirilmiş risk yönetimini, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Belediyeler ve Sivil Toplum Örgütleri'nin gerçekleştirdikleri yardım transferleri ve ayrıca gerek bu kuruluşların bünyesinde gerek Türkiye Grameen Mikrokredi Programı adıyla bu kuruluşlardan bağımsız bir bünye içinde işleyen mikrokredi programlarının çalışmaları ile, bir "risk grubu" olarak yoksulların yönetilmesi alanında açıkça görmek mümkündür.

3.6.2. Sosyal Yardım Uygulamaları

3.6.2.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Loic Wacquant'ın "devletin sol eli" diye adlandırdığı yoksullara yardım kurumları, Türkiye'de neoliberal esnekliği çağrıştıran biçimde kendi içinde de parçalı bir yapı arz etmektedir. Bu kurumlar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'dır.

Bu kurumlar içinde Türkiye'de en etkin çalışan ve yönetim rasyonelliği ve iktidar üretme kapasitesiyle konumuz açısından en dikkat çekici kurum Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)'dür. SYDGM ilk kez 3294 sayılı kanunla, neoliberal yeniden yapılanma politikalarının uygulanmasının başlarında, 1986 yılında Başbakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) adı altında kurulmuştur. 2004 yılında Sosyal Yardımlaşma ve

Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)’ne dönüştürülen kurum, ağırlıklı olarak gıda, yakıt, barınma, eğitim ve sağlık alanlarında olmak üzere sosyal yardımların dağıtımını görevini üstlenmekle birlikte, oluşturduğu projelerle gelir getirici faaliyette bulunmak isteyen yoksullara da maddi destek vermektedir.

SYDTF’nun kuruluş amacı 3294 sayılı yasanın birinci maddesinde; “fakr u zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne surette olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler olarak gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” şeklinde belirtilmiştir.²²

Bu yasayı uygulamak amacıyla kurulan SYDGM, fonda toplanan aynî ve nakdî yardımları, il ve ilçe bazında ülke genelinde örgütlenmiş 931 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla yoksullara dağıtmaktadır. Devletin gerek merkezde gerekse taşradaki yardım eli işlevini yürüten vakıfların mütevelli heyetleri katılımın esas alındığı yönetim modeline göre oluşturulmuştur. Buna göre heyet, vali, yerel yönetim temsilcileri, sivil toplum kuruluşları (STK) temsilcileri, müftü ve hayırsever yurttaşlardan oluşmaktadır.

Özellikle 2000’li yılların başından itibaren Dünya Bankası (WB) ile ortak çalışmalar yaparak Bankanın öngördüğü projelerin uygulayıcısı konumuna gelmiştir. 2001 yılında WB’nın geliştirdiği, “Yoksullukla Savaş Raporu” çerçevesinde hazırlanan Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) Türkiye’de hükümetle Banka arasında imzalanan protokolle yürürlüğe girmiş ve uygulanmaya başlanmış, 2007

²² <http://www.ozida.gov.tr/kurumsal/mevzuat/04-01-003.htm>. erişim tarihi, 17.03.2009

yılında sona ermiştir. Projenin bedeli 500 milyon ABD doları DB katkısı, 135,46 milyon ABD doları hükümet katkısı olmak üzere toplam 635,46 milyon ABD dolarıdır. Proje, hızlı yardım, kurumsal gelişim, şartlı nakit transferi (ŞNT) ve yerel girişimler olmak üzere dört ana programdan oluşmaktadır (SYDGM, 2008:104).

SYDGM barınma, gıda, yakacak, eğitim, afet destekleri ve sağlık olmak üzere temel ve sosyal ihtiyaçlara dönük sosyal yardım hizmetleri yürütmektedir. SYDGM tarafından yapılan eğitim desteklerinin yanı sıra, nüfusun en muhtaç kesimine dâhil olan ailelerin çocuklarının temel eğitim hizmetlerine tam olarak erişimini hedef alan bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak amacıyla Türkiye'nin her il ve ilçesinde ŞNT kapsamında ihtiyaç sahibi ailelere, çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla her ay eğitim yardımı verilmektedir. Bu uygulama, Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan protokol kapsamında yürütülmektedir.

Kız çocuklarının okullulaşma oranları ile ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını artırmak amacıyla, kız çocuklarına ve ortaöğretimde devam eden öğrencilere verilen yardım miktarları daha yüksek tutulmuştur. Kadının aile ve toplum içindeki konumunun güçlendirilmesi amacı ile de öğrenciler için yapılan ödemeler doğrudan annelere yapılmaktadır.

1987 yılında yapılan sağlık alanında yapılan düzenlemelerle ticari bir faaliyet alanına dönüşen hastanelerdeki döner sermaye uygulamalarından dolayı, o zamana dek “idare edilen” yoksul hastalar o tarihten sonra yoksulluklarını belgelemek zorunda kalmaya başlamışlardır. Dönemin gazete ve TV haberlerinde sıkça karşılaşılan “hastanelerde rehin kalan hasta ve cenaze haberleri”yle görünür hale gelen sorun (Buğra, 2008: 213), dönemin DYP hükümetince bir yasa hazırlanması

sonucunu doğurmuştur. 1992 yılında 3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” adıyla kabul edilen kanun, bugün halen uygulanmaktadır. 2005 yılına kadar kaynağı SYDTF’nundan karşılanan uygulama, bu tarihten itibaren Sağlık Bakanlığı bütçesine eklenmiş, 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” kapsamına alınmıştır.

SYDGM uygulamalarının bütününe bakıldığında, gerek kendisinin yürüttüğü sosyal yardım ve gelir getirici faaliyetler için kurs, geçici istihdam ve projelere, gerekse WB ve STK’larla kurduğu ilişkilerle yönetim rasyonelliğinin risk yönetim stratejisini açık biçimde görmek mümkündür. Kurumun içerme potansiyelinin, dağıttığı aynî ve nakdî yardımların büyüklüğüne bakıldığında çok yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca SYDGM, bir yandan gıda, yakacak, barınma, sağlık gibi biyolojik ihtiyaçları karşılarken, diğer yandan yoksulların toplumsal/kamusal varlık alanlarına ilişkin eğitim, kültür gibi alanlarda da devletin sol eli olmaya devam etmektedir. Özellikle ŞNT kapsamındaki nakit transferinde, yardımın çocukların sağlık kontrollerinin yapılması ve okula gönderilmesi şartına bağlı olarak yapılması, temel ihtiyaçlar kanalıyla sosyal alanın kontrolünü mümkün hale getirmektedir. Bu sayede kurum bir yandan makro düzeyde bir yönetim rasyonelliğinin düzenleyici etkisinin işleyişine yardım etmekte, diğer yandan 2001 krizinden sonra WB kredisinden dolayı artan kaynaklarla daha fazla hizmet verilmesinin mümkün olmasıyla, o dönemden beri iktidarda olan AKP hükümetinin seçmen düzeyinde siyasal etkinliğinin artmasına neden olmaktadır.

3.6.2.2. Büyükşehir Belediyeleri Sosyal Yardım ve Hizmet Uygulamaları

1930 yılında çıkarılan ve yaklaşık 75 yıl yürürlükte kalan 1580 sayılı Belediye Yasası ile belediyelere oldukça geniş bir faaliyet alanı tanınmıştır. Belediyelerin bu yasaya dayanarak gerçekleştirdiği uygulamalar, 1950’li yıllarda başlayan süreçle birlikte belediyelerin kentsel hizmet alanındaki görevlerinde merkezileşme eğilimi doğmuş, özellikle de eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi sosyal alanlarda nitelikli işlevleri azalmaya başlamıştır. Bu tür hizmetler, göçle birlikte artan kent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların yetersiz kalması nedeniyle, belediyelerin görev alanının dışına çıkmıştır. 1984 yılında yürürlüğe konan yönetmelikle²³ sosyal politika alanındaki hizmetlerin tür ve kapsamı genişletilmiştir. Buna dayanarak, belediyelerin büyük ölçekli projeler ve ticari bankalarla uluslar arası fonlardan temin ettikleri kaynaklar sayesinde 1981-1994 döneminde gelir kaynakları hızla artmaya başlamıştır (Ayman Güler, 1994:25).

Gerek bu fon ve krediler, gerekse faaliyetleri dâhilinde olan ticari işletmelerden elde edilen gelirler sayesinde özellikle büyükşehir belediyelerinin bütçeleri çok fazla artmıştır. Bu sürece paralel biçimde belediyeler, toplumun sosyal hizmet ve sosyal yardım taleplerine de cevap vermeye başladılar. 90’lı yıllarla birlikte kent yoksulluğunun hızla artması, onun yönetilmesi ve “sosyal risk”lerinin azaltmasını gerektiriyordu. Bu kapsamda Büyükşehir Belediyeleri gıda ve temizlik malzemesi dağıtımından, sağlık, eğitim, kültür hizmetleri vermeye kadar çok geniş bir alanda sosyal politika faaliyetleri yürütmeye başladılar.

²³ http://www.hkmo.org.tr/tuze/tuze_detay.php?kod=33&turu=YO&tipi=MES erişim tarihi:15.03.2008

Ankara’da Büyükşehir Belediyesi Uygulamaları

Ankara Büyükşehir Belediyesi bağlamında, 1989’da başlayan bu hizmetler, Belediye Başkanı Melih Gökçek’in başkanlığı döneminde yaklaşık 15 yıldır kent yoksullarına yönelik sosyal yardım ve destek hizmetleri artarak yürütülmeye devam etmektedir. Sosyal yardımlar ve meslek edindirme kurslarının dışındaki sosyal hizmet içerikli projeler, aile, çocuk ve gençlere yönelik hizmetler, yaşlı hizmet merkezi, engelliler için hizmetler, kadınlara yönelik hizmetler bu kapsamdadır.

Aile ve Gençlik Merkezleri’nin faaliyet amaçları, belediye mücavir alanı içinde yaşayan, dar gelirli ailelerin çocuk ve gençlerinin beden ve ruh sağlığını korumak, sosyo-kültürel gelişimlerini desteklemek, ilgi alanları doğrultusunda eğitmek ve beceri kazandırmak olarak belirtilmektedir. Belediye toplumsal alanı doğrudan bu merkezler aracılığıyla düzenlemeyi hedeflemektedir.

Sokak çocukları, kimsesiz veya madde bağımlısı çocuklar için yapılan faaliyetler de yönetimin düzenleme işlevini ortaya koymak bakımından özellikle önemlidir.

1. Sokakta çalışan çocuklar için destek uygulamaları: Onlar için oluşturulan “Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi”nin amaçları belediyece şöyle ortaya konulmaktadır;²⁴

- sokakta çalışan çocukların aileleri ile ilgili sorunlarını çözmek,
- okula gitmeyenleri eğitime yönlendirmek,

²⁴ Bu veriler <http://www.ankara.bel.tr> web sitesinden elde edilmiştir.

- okula gidenlerin eğitimine yardımcı olmak,
- okulla ilgili sorunlarını çözmek, yoksulluk nedeniyle okula devam edememiş çocuklara maddi destek vermek,
- çocukları zorunlu temel eğitime yönlendirmek.

Bu merkezden 2008 yılında toplam 1.306 çocuk yararlanmıştır.

2. Kimsesiz ya da yoksul ailelerin bakamadığı çocuklar için çocuk koruma evi: Bu kapsamda 56 kimsesiz çocuk koruma altına alınmıştır.

3. Madde bağımlısı çocukların tedavisi için “rehabilitasyon merkezi”:

Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 2008 yılında tamamlanan rehabilitasyon merkezi ile, sokaktaki bali, tiner gibi madde bağımlısı çocukların hem tedavi edilmesi hem de meslek sahibi yapılması amaçlanmaktadır. Merkezde mesleki, sosyal, kültürel eğitim de verilecek, bu sayede çocuklar toplum için bir tehlike olmaktan çıkarılacaktır. AMATEM’in yanına kurulan merkez, bir kompleks olarak tasarlanmış ve 80 yatak kapasitelidir.

Büyükşehir Belediyesi kimsesiz ve sokakta yaşayan çocuklar dışında yaşlılar, engelliler, kadın ve gençlere yönelik bakım, sağlık, eğitim, kültür hizmetleri sağlayarak kentin toplumsal bütünlüğünü sağlamaya dönük çalışmalar yapmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi yoksullara dönük sosyal hizmet ve yardımları doğrudan belediye görevlilerince evlere ulaştırmaktadır. Sosyal hizmet ve yardımların muhatapları olan yoksul hastalar, özürlüler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar,

işsiz gençler, madde bağımlısı insanlar yönetim için hem bir tehdit ögesi hem de siyasal oy potansiyelidir. İnsanı biyolojik olarak hayatta tutacak temel gıda ve temizlik ile yakacak malzemelerinin yanı sıra eğitim, sağlık, rehabilitasyon için doğrudan destek verilmektedir. Bütün bu hizmetler, siyasal rant getirisinin ötesinde yönetim rasyonelliği ile uyumlu bir anlam taşımaktadır. Büyükşehir Belediyesi, binlerce aileye yapılan sosyal yardımların amacını ortaya koyarken bu anlamı açıkça ifşa etmektedir: “Ankara Büyükşehir Belediyesi mücavir alanı içerisinde yaşayan fakir ve dar gelirli ailelere yapılan sosyal yardımların amacı, toplumdaki yoksulluktan kaynaklanan yasadışı hırsızlık, gasp gibi olayların en aza indirilmesi, sosyal adalet ve dengeyi sağlaması bakımından katkıda bulunmaktır.”²⁵ Buna göre, Ankara’da büyük şehir belediyesinin, yoksul ailelere yaptığı sosyal yardımları, bu insanların sosyal tehlike olma potansiyellerini kabul edip yönetilebilir kılmak üzere şekillendirdiği rahatlıkla söylenebilir.

3.6.2.3. Bir Sivil Toplum Örgütü Örneği Olarak Deniz Feneri Derneği

1990’lı yıllarda IMF ve Dünya Bankası eliyle başlatılan “devletin küçültülmesi” ekseninde, devletin sosyal alanlardaki varlık alanının küçültülerek onun yerine piyasa ve sivil toplum örgütlerinin varlık alanının genişletilmesi süreci başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de özellikle 2000’li yılların başında yoksulluğun azaltılması hedefiyle sosyal yardım amaçlı pek çok sivil toplum örgütü ortaya çıkmıştır.

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası’nın 2009 tarihinde yaptığı “Türkiye’de Sivil Toplum” konulu araştırma sonuçlarına göre bugün

²⁵ http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfaları/Sosyal_Hizmetler2/sosyal_yardim_amac_fayda.aspx, erişim tarihi: 20.03.2009

Türkiye’de yaklaşık 80 bin 212 dernek ve 4 bin 471 vakıf bulunmaktadır. Bunların beşte birinin yoksulluğu azaltma amacı güttüğü ifade edilen araştırma sonucuna göre, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği bağış toplama konusunda en önde olan örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluğun azaltılması hedefiyle örgütlenen STÖ’ler, gerek devletin gerekse piyasanın sosyal sorumluluk yükünü almakta, toplumda yarattığı konsensusla, toplumsallığın yeniden örgütlenmesine yardım etmektedir. Bu bağlamda doğrudan devlet ya da hükümetten bağımsız görünmekle birlikte, çıkarılan yasalarla STÖ’lerin meşruiyet zemini devlet eliyle genişletilmektedir. Nitekim yardım toplamak için izin alma zorunluluğunu düzenleyen 1983 tarihli 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu’nda 2004 yılında yapılan değişiklik ile, bazı dernekler izin almadan yardım toplama hakkı elde etmişlerdir.²⁶ Böylece 2004 yılından beri içlerinde Deniz Feneri Derneği’nin de bulunduğu toplam on üç dernek²⁷ izin almadan yardım toplama hakkını elinde bulundurmaktadır. Bu hakkı elinde bulunduran derneklerden biri olarak Deniz Feneri Derneği, devletin yurttaşlarına sosyal hizmet ve yardım götürme sorumluluğunu paylaşmaktadır.

Tüzüğü’nün 2. maddesinde amacını “Ülkemizde ve diğer ülkelerde meydana gelen afet, savaş ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve sair bütün

²⁶<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2860&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch>, erişim tarihi: 29.03.2009

²⁷Bu on üç dernek şunlardır: Ankara Lösemili Çocuklar Sağlık Ve Eğitim Vakfı, (UNICEF) Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Milli Komitesi Derneği, Tema Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma Ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, Ankara Tıp Fakültesi Nöroloji Klinigine Yardım Derneği, Türk Hava Kurumu, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, İstanbul Kültür Ve Sanat Vakfı, Eğitim Sağlık Ve Kültür Derneği, Omurilik Felçlileri Derneği, Deniz Feneri Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye Kızılay Derneği, Kimse Yok mu Derneği (bkz. http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez2.pdf, erişim tarihi: 20.03.2009)

hususlarda aynı, nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır. Toplumun menfaatine olacak her türlü faaliyeti destekleyecek çalışmalar yapmaktır” olarak belirten Deniz Feneri Derneği, sadece gıda, yiyecek, giysi, temizlik, barınak, yakacak gibi temel ihtiyaçları sağlamaya dönük sosyal yardım yapmakla kalmamakta, Rose’un (1996) belirttiği gibi “becerikli, sorumluluk sahibi, rasyonel” yoksullara iş kurma, girişimci olabilme konularında da yol gösterici rol oynamaktadır. Dernek bu konudaki rehberliğini ve girişimlerini web sitesinde “yardım talep edenlerin işlerinden beceri kazandırılacak uygun yaştaki kadınlar, Belediyeler tarafından organize edilen meslek edindirme kurslarının Deniz Feneri için açmış olduğu hasta bakıcılığı, yardımcı annelik ve kuaförlük kurslarına yönlendirilerek meslek sahibi olmaları sağlanmaktadır. Ayrıca KOSGEB ve Girişim Gelişim Ajansı ile yürütülen ayrı bir çalışma kapsamında ihtiyaç sahipleri içerisinde girişimci ruhu taşıyanlar tespit edilip yönlendirilerek kendi işini kurma konusunda destek verilmektedir.”²⁸ ifadeleriyle açıkça ortaya koymaktadır.

Deniz Feneri Derneği sivil toplumcu yaklaşımının bir uzantısı olarak piyasayı da toplumsal sorumluluğa davet etmektedir. Dernek web sayfasından piyasaya,

“Maliye Bakanlığı tarafından çıkartılan kanuna göre çeşitli nedenlerle ihtiyaç fazlası gıda, temizlik, giyecek ve yakacak maddeleri bulunan kurum veya kuruluşlar, Gıda Bankacılığı sistemiyle vergide avantaj yakalayabilmektedir. İhtiyaç fazlası maddelerden oluşan bağışlarınızı, gıda bankacılığı sistemiyle, yıllık beyanname ile bildirdiğiniz kurumlar ve gelir vergisinden gider olarak düşürebilmektesiniz. Bir diğer avantajlı husus da bağış için verilecek faturada KDV’nin hesaplanmamasıdır. Vergi mükellefi olan siz, bir yandan yaşadığımız toplumda yaşam kalitesinin

²⁸ <http://www.denizfeneri.org.tr>, erişim tarihi: 25.03.2009

arzulanan düzeye gelmesi için üzerinize düşen kurumsal sorumluluğu yerine getirirken bir yandan da vergi muafiyeti avantajından faydalanabilmektesiniz.”²⁹

şeklinde seslenirken bir yandan toplumsal sorumluluğunu hatırlatmakta, onu göreve davet etmekte diğer yandan -nihai olarak- devletin mali yükünü azaltmaya ve küçültmeye, piyasayı genişletmeye dönük neoliberal vurguyu ifşa etmektedir.

Bu bağlamda Deniz Feneri Derneği örneğinden hareketle sivil toplum örgütlerinin neoliberal yönetim rasyonelliğinin yoksulluğu yönetme pratiği için önemli bir stratejik önem taşıdığını söylemek mümkün hale gelmektedir.

3.6.3. Bir İçerme Pratiği Olarak Yoksulu Girişimciye Dönüştürme

David Harvey (2005: 5) neoliberalizmi, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaretle karakterize edilen kurumsal bir çatı içinde insanın bireysel girişim özgürlüğünü serbest bırakarak ilerleyeceğini öngören bir ekonomi-politik pratikler teorisi olarak tanımlar. Ona göre devletin rolü de pratiklere uyumlu bir kurumsal çatı yaratmak ve korumaktır. Neoliberalizm devletin rolünü eleştirmesine rağmen, toplumsalı düzenlemeyi ve bireyleri disipline etmeyi sürdürmek için de özel yollar geliştirir. Özel alan neoliberal söylemde doğal ve devletin müdahale alanından bağımsız olarak kurgulanır. Ancak neoliberal pratikte, Graham Burchell’in (1996:29) söylediği gibi, rekabetçi girişim mekanizmasının işlemlerini mümkün kılan, yönetim için yasal, kurumsal, kültürel şartlar oluşturan pozitif görevler belirlenir. Bu, görünürde ekonomik olmayan, sağlıkla ve refahla ilgili örgütler ve belli bir “girişim” tarzı anlamına gelmektedir. Yönetilenler kendi içlerinde bir girişimci tavrı

²⁹ <http://www.denizfeneri.org.tr>, erişim tarihi, 25.03.2009

benimsemeye teşvik edilirler. Burchell (1996) bunun, yönetilenlerin serbestçe ve rasyonel olarak yönetilebilmesi için geliştirilen yeni bir yöntem olduğunu söyler ve bu yeni yöntemi “sorumlulaştırma” (responsibilization) olarak adlandırır. Bu yöntem aracılığıyla yönetilenler yeni zorunluluk ve görevlerle donatılırlar. Böylece yönetim hedef ögelere “sorumluluk sahibi rasyonel birey” vurgusuyla kolayca ulaşabilir. Aynı zamanda, neoliberalizm böylece yönetimin yeni birey tipini yaratmış olur. Bu, sorumlu, yaşam kalitesini yükseltmek için çaba gösteren ve bunun için rasyonel seçimler yapan, tüketici ve girişimci birey tipidir (Rose, 1996a: 57).

Kendini piyasa mekanizması içinde müdahaleden bağımsız doğal bir doktrin olarak kurmasına rağmen neoliberalizm, bireyleri uzaktan yönetmeyi mümkün kılan bir siyasal söyleme sahiptir. İnsanlara kendi refah ve mutluluklarını inşa edebilecekleri ve kendilerini işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal sorunlardan koruyacak rasyonel kararlar alabilecekleri söylenir. Bu söyleme göre, örneğin insanlar eğitimle yeni beceriler edinebilir, yeteneklerini geliştirebilecekleri yeni yollar bulabilir ve öz-saygılarını geliştirebilirler.

Bugünkü yönetim zihniyetinin dili, bize sürekli girişimciye dönüşen insanları, aktif yurttaşları, sorumlu bireyleri anlatmaktadır. Bu söyleme içkin ekonomik boyutun ontolojik rolüne rağmen, yerleşik vurgu daima haklara ve ahlaki sorumluluğa ilişkindir. Risk almaya ve rasyonel kararlar alarak faydanın artırılmasına ilişkin bu söylem, girişim mantığının bireysel eylemlere yansımaları sürecini yaratmaktadır. Bu süreç bireyleri yurttaş, tüketici ve girişimciye dönüştürerek yeni birey tipini şekillendirmektedir.

Neoliberal paradigma bir yönetim hedefi olarak bireyi dönüştürmenin yanı sıra doğrudan yönetmek dışında “yönetişim” adı verilen yeni bir yönetim modeli geliştirmiştir. Neoliberal pratik, yeni birey tipini ve yönetim tarzını 1990’lardan sonra geliştirilen bu yeni yönetim modeliyle pekiştirmiştir. Bu yaklaşım gerek yönetenlerle yönetilenler arasında, gerekse kurumsal düzeyde mevcut hiyerarşik işbölümüne dayanan, merkezden yönetimin esas alındığı yönetim biçimlerine karşı bir eleştiri olarak geliştirilmiştir. Raw Rhodes’e (1996: 44) göre yönetişim yönetimin anlamını ve süreçlerini değiştirmiştir ve toplumun yeni bir yöntemle yönetilmesine imkân vermektedir. Bu bağlamda Gerry Stoker (2002: 17) yönetişim kavramının çeşitli ve etkin aktörlerin ilişkisel olarak yönetilmesini mümkün kılan bir yapı ya da düzen yaratılmasına işaret ettiğini vurgulamaktadır. Temel amacı yönetimin daha etkin ve verimli hale getirilmesi olan bu model, çok aktörlü, toplumdaki aktörleri yapabilir kılmak üzere yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran bir yönetim tarzı imkânı yaratmaktadır (Tekeli, 1996: 1-3). Yönetişim, çatışan, karşıt çıkarları olan aktörlerin oluşturduğu farklı ağsal yapıları koordine eden bir süreç olarak görülebilir. Bu nedenledir ki yönetişim, konsensüs, katılım, esneklik, etkinlik, verimlilik, sorumluluk ve stratejik vizyon gibi ilkelerle işlemektedir (Toksöz, 2008). Model, yukarıdan aşağı tek yanlı bir yönetim tarzı yerine hep birlikte yönetmeyi öngören bir sistemi önermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ve piyasanın karar almadan denetime kadar her aşamada yönetime katılması düşüncesi, katılımcılık ilkesinin modelin en önemli ögesi olarak öne çıkmasına neden olmaktadır. Bu ilke o denli önemlidir ki yönetişimin “devlet, piyasa ve sivil toplumun geniş konfigürasyonu” (Harvey, 2005: 77) olarak tanımlanmasını mümkün kılan bir katalizör olarak işlev görmektedir. Bu anlayışın tercih ettiği ve yaratılması için

elinden geleni yaptığı birey tipi de katılım ilkesi üzerinden geliştirilir. Birey dönemin ruhuna uygun bir kolektif kimlikle, piyasaya katılarak “tüketici ve girişimci”, siyasal süreçlere katılarak ve hesap sorarak “aktif yurttaş”, sivil topluma katılarak “sorumlu birey” niteliği kazanmaktadır.

Yönetişimin söz konusu ilke ve hedefleri, yoksulluğun yönetilmesi bağlamında neoliberal politikalara yardımcı bir rol oynamaktadırlar. Merilee S. Grindle (2004), yönetim ilkelerinin yoksulları ekonomik olarak güçlendirerek yoksullukla mücadelede önemli bir araç işlevi gördüğünü iddia etmektedir. Yoksulları güçlendirerek onları yoksulluklarıyla baş edebilecek “güçlü bireyler”e dönüştürmeyi amaçlayan birçok sivil toplum örgütü yukarıda işaret edilen ilke ve hedefler doğrultusunda hareket etmektedirler. Yoksulları güçlendirmenin yolu onları sorumluluk sahibi, güçlü girişimcilere dönüştürmektir. Bu yöntemin en önemli araçları ise mikro kredi benzeri uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksul, mikro kredi benzeri uygulamalarla mikro ölçekli, enformel işler yapmakta ve günlük geçim ihtiyacını karşılayabilmektedir. Bu tür uygulamalar bir yandan devletlerin mali yükünü hafifletmekte, bir yandan toplumların sivil toplum örgütlerine olan inançlarını pekiştirmekte, ama asıl önemlisi kredi kullanarak geçimini sağlayabilen yoksulların sisteme bağlılığını sağlamaktadır. Böylece neoliberal yönetim rasyonelliğinin yeni yoksul tipi yaratılmış olmaktadır: devletle, piyasayla, sivil toplumla uyumlu, yaşam kalitesini yükseltmek için çaba gösterme sorumluluğunu taşıyan ve bunun için kendi kararlarını kendi alabilen rasyonel “yoksul birey”.

Yoksulluğun sistemle uyumlu, çağın girişimcilik kültür ve ruhunu haiz, neoliberal yönetim rasyonelliğinin disiplinci ve düzenleyici tekniklerini bünyesinde rahatlıkla görebileceğimiz bir strateji ile, girişimcilerin yaratılması eliyle yönetilmesine verilecek en iyi örnek mikrokredi programları ve Türkiye’de örgütlü biçimde uygulanan Grameen Mikrokredi Programı’dır.

Kendini “kâr amacı gütmeyen bir mikrofinans uygulaması” olarak tanımlayan Program’ın fikir babası Bangladeşli iktisat profesörü Muhammed Yunus’tur. Yunus’un Bangladeş’in Cobra köyünde bambu tabureleri yapan yoksullarla başlattığı, daha sonra Grameen Bank adıyla kurumsallaşan bir uygulamadır. 2006 yılında “yoksullara mikrokredi” fikriyle “Nobel Barış Ödülü” alan Yunus’un “Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünya” kitabında anlattığına göre, Cobra köylüleri bambu malzemeleri için tefeciden aldıkları borcu faiziyle haftalık yüzde 10 olarak ödemek zorunda kalıyor, çoğu ödeme sıkıntısı yüzünden daha da yoksullaşıp köleleşiyordu (Yunus, 1999: 15-24).

Yunus’un bunu engellemek için 1974 yılında oluşturduğu, bugün dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan mikro kredi sistemi, Türkiye’de de 2003 yılında uygulanmaya başladı. 2003’te ilk olarak Diyarbakır’da başlatılan, 2008 yılı itibariyle 21 şubede, 2011 yılı itibariyle 68 şubede faaliyette bulunan Program, Türkiye İsrâfi Önleme Vakfı ve Grameen Trust desteğiyle Türkiye Grameen Mikrokredi Programı adıyla gerçekleştirilmektedir. TGMP 2005 yılından beri Ankara’da Altındağ ve Mamak ilçelerinde faaliyet göstermektedir. Mikro kredi bankacılığı “sosyal yardım bir insan hakkıdır” diyen düşüncüyü “kredi bir insan hakkıdır” biçimine dönüştürerek ters çevirmiştir (TGMP, 2008:7).

Temel amacını “yoksulluğu azaltmak için kırsal ve kentsel bölgelerdeki yoksul insanların, özellikle de kadınların kendi kendilerine gelir getirici faaliyette bulunmalarını sağlayacak şekilde, teminatsız ve kefaletsiz mikro kredi sağlayarak, onların yoksulluk sınırının üzerine çıkmalarını temin etmek” olarak belirleyen programın hedef kitlesini, kırsal kesimde yaşayan ve 50 dönümden az arazisi olanlar ile kentsel bölgelerde yaşayıp eşit mal varlığına sahip olan veya hiç mal varlığına sahip olmayan yoksul kadınlar oluşturmaktadır (TGMP, 2008:10).

Teminat ve kefalet istenmemekle birlikte, aynı mahallede oturan beş kadından bir grup oluşturma zorunluluğu vardır. Sistem çok basit bir mantıkla, şöyle işlemektedir: Birbirine güvenen beş kadın bir grup oluşturur. Kadınların hepsi birbirine kefil olarak kredi kullanır. Yıllık faiz oranı yüzde 20 gibi oldukça yüksek olmakla birlikte, geri ödemeler eşit taksitlerle haftalık yüzde 2 oranında olduğu için, geri ödeme başarısı yüzde 100’dür.

Mikro kredi, temel kredi, sözleşmeli kredi, girişimci kredisi ve mücadeleci vatandaş kredisi olmak üzere dört tiptir (TGMP, 2008:13-16).

i. *Temel Kredi:* Bir yıllık kredidir. Bütün TGMP üyeleri, aynı sistemde kalmak ve başarılı girişimci olmaları kaydıyla kredi limitlerini artırabilirler. Bu kredi sisteminde üye, aldığı kredi tarihinden itibaren 6 ay sonra ödediği miktarı tekrar kredi olarak alabilir. Geri ödeme kredi kullandıktan bir hafta sonra geri ödenmeye başlar.

ii. *Sözleşmeli Kredi:* Bu kredi üyelerden haftalık olarak tahsil edilen kredi geri dönüşlerinde meydana gelebilecek muhtemel zorluklara karşı düşünülmüştür. Sistem, yoksulun kredi geri ödemesi kendisine bir

zorluk yaşıyorsa, borcun tahsil edilmesinde zamanın genişletilmesini öngörmektedir. Bu yüzden yoksul üye borcunu geri ödemede daha rahat olacak ve bir sonraki seferde zamanında ödemek için daha çok çalışacaktır.

iii. *Girişimci Kredisi*: Yetenekli, başarılı, çalışkan ve tecrübeli üyelere yönelik olarak temel krediye ek olarak uygulanan bir kredidir.

iv. *Mücadeleci Vatandaş Kredisi*: Sokaklarda dilenerek geçinen veya sokaklarda yaşayan aşırı yoksul insanlara yönelik kredidir. Bu kredi 2006'da başlatılmıştır. Program, bu kredinin amacını, “dilencilere hayatta onurlu para kazanma yöntemlerinin olduğunu öğretmek ve onları bu yönde teşvik ederek dilenmekten kurtarmak” olarak belirtmektedir. Bu kredi türünde hizmet bedeli alınmamakta ve geri ödeme için herhangi bir zaman dilimi talep edilmemektedir.

TGMP, üyelerine yönelik bir de tasarruf sistemi geliştirmiştir. Gönüllü Tasarruf adı verilen bu sistemin amacı yoksul insanlarda tasarruf bilincini geliştirmektir. Kendi hesaplarında saklanan bu tasarruflar sayesinde üyeler acil eğitim ve sağlık ya da başka beklenmedik bir durum için nakit ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir (TGMP, 2008:17).

Program 2003 yılında kuruluş aşamasında çeşitli özel bankaların, özel şirketlerin, holdinglerin ve bazı sivil toplum örgütlerinin bağışlarıyla finanse edilmiş, başladığı andan itibaren AKP hükümeti tarafından büyük destek görmüştür.

TGMP, yoksulluğun iktidarla ilişkisini yönetim rasyonelliği bakımından en açık şekliyle ortaya koyan programlardan biridir. Kredi verilirken teminat ve kefalet istenmemektedir ancak, beş kişilik grup oluşturma zorunluluğu getirilmektedir.

Sistem grup baskısı ve kişisel sorumluluk esasına dayanmaktadır. Kendilik teknolojilerini, bu iki bileşenin dışında TGMP'nin manifestosu sayılan "10 Karar" metninde de görmek mümkündür. Bu on karar şunlardır (TGMP, 2008:81);

1. Türkiye Grameen Mikrokredi Programı'nın dört prensibini takip edecek ve ilerleteceğiz: "Disiplin, Birlik, Cesaret, Çok Çalışmak"
2. Verimli çalışarak ailemizin refah seviyesini yükselteceğiz.
3. Aile nüfusunu bakabileceğimiz sayıda tutacağız ve harcamalarımızı en aza indireceğiz. Kendimizin ve ülkemizin sağlığına dikkat edeceğiz.
4. Çocuklarımızı eğiteceğiz ve onların eğitimi için gerekli parayı kazanacağız.
5. Kaynaklarımızı israf etmeden, mümkünse yıl boyunca topraksız tarım yapacağız. Sebze yetiştirip yiyeceğiz ve ihtiyaç fazlasını satacağız.
6. Her zaman birbirimizin yardımına koşacağız, herhangi birimiz sıkıntıda ise hepimiz ona yardım edeceğiz.
7. Herhangi bir mikrokredi merkezinde aksaklık ve disiplinsizlik varsa onu düzelterek.
8. Hiç kimseye haksızlık etmeyeceğiz ve hiç kimsenin bize haksızlık etmesine izin vermeyeceğiz.
9. Çocuklarımızı ve çevremizi her zaman temiz tutacağız. Harap olmuş evlerde yaşamayacağız ve en kısa zamanda yaşanabilir bir ev sahibi olmaya çalışacağız.

10. Sürekli olarak işimizi geliştirmenin yollarını araştıracağız.

Korku ve endişelerimizi yok edeceğiz.

Manifesto niteliğinde bu kararlara sadakat sözüyle bağlanan yoksulları Program, kendi yoksulluğundan, kendinden, ailesinden ve üye olduğu grup ve şubeden sorumlu olan, girişimci bireye dönüştürmektedir. Ayrıca yoksul üye, kendini ve şubesini disipline etme sorumluluğunu da yüklenmektedir. Kredi kullanan yoksul birey, çok çalışacak, aile nüfusunu dolayısıyla ülke nüfusunu düzenleyecek, az tüketecek, çok biriktirecek, sağlığına dikkat edecek, çocuklarını eğitecek, hijyene dikkat edecek, cesurca ilerleyecek ve gelecekte korkmayacaktır.

Mikrokredi programında diğer önemli nokta, tahsilât pratiğidir. Tahsilâtın doğrudan evlere gidilerek yapılması yoluyla üyelerin özel hayatları ve üretkenlikleri kontrol edilmekte, bu sayede doğrudan, iktidarın mikrofiziği kuralı işleyebilmektedir. Bu haliyle mikrokredi uygulaması yoksullukla mücadeleye, disiplinci iktidarla biyopolitik iktidarın yan yana ilerlemesini mümkün kılan bir boyut kazandırmaktadır.

Söz konusu manifesto ve tahsilat pratiğinden hareketle Türkiye Grameen Mikrokredi Programı'nın neoliberal yönetim rasyonelliğinin disiplinci ve düzenlemeci teknikleriyle, güçlendirme, disiplin, bireysel risk ve sorumluluk, çalışma ahlâkı, hijyen, dayanışma, tasarruf gibi kavramlara eklenerek işlediğini ve bu özellikleriyle tam da neoliberal çağa uygun bir yoksulluk yönetim stratejisi olduğunu söylemek mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI: ANKARA'DA

KENT YOKSULLUĞU

4.1. Saha Araştırmasının Yöntemsel Çerçevesi

4.1.1. Mekânı Anlamlandırmak: Neden Ankara?

Fiziksel olarak “nesnelerin kapladığı yer” olarak tanımlanan mekân, sosyal anlamıyla insanın içinde bulunduğu, yaşadığı herhangi bir yer olarak tanımlanabilir. İçinde yaşanılan mekân olarak modern kent ise herhangi bir yer olmanın ötesinde ekonomik ve kültürel olarak tasarlanan, inşa edilen, şekillendirilen bir yerdir. İnsanı barındırmasından kaynaklanan toplumsallığının yanı sıra, tasarlanması ve biçimlendirilmesi nitelikleriyle modern kent, aynı zamanda belirli bir rasyonellik biçiminin ve iktidar ilişkilerinin de ürünüdür. Bu haliyle modern kentler “taş” ile “ten”in buluştuğu mekânlar olmalarının yanı sıra, düzenleme, planlama, sınıflandırma, adlandırma, bölme ve birleştirme gibi pratikleriyle siyasallığın da görünür olduğu mekânlardır.

Ankara başkent olması dolayısıyla, sadece insan bedeninin değil, siyasal beden de bütün temsiliyet formlarıyla yoğunlaşmış biçimde görünür olduğu bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkent, modern Cumhuriyet Türkiye’sinin henüz başlangıç döneminden itibaren, gerek yerleşim gerekse sosyal yapı itibarıyla sosyo-mekânsal olarak “bölünmüş” bir kent olarak kurulmuştur: Birinci Ankara yerli Ankaralıların ikamet ettiği “Eski Ankara”, ikinci Ankara kurucu seçkinlerin ikamet ettiği “Yeni Ankara” ve emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan, köylerden çalışmak için gelen işçilerin yaşadığı, önce baraka sonra gecekondulardan oluşan

“Üçüncü Ankara” (Aydın, 2005: 447). Şükrü Kaya’nın 1930’lu yıllarda verdiği isimle “Üçüncü Ankara”, dönemin kent yoksullarının oluşturduğu mekândır. Günümüzün Ankara’sı sosyal, ekonomik, siyasal ve kentsel dönüşümü ile 1930’ların Ankara’sından çok farklıdır elbette, ancak söz konusu bölünmüşlük orta ve üst ile altsınıflar ekseninde oluşan ikili kutuplaşma biçiminde devam etmektedir. Araştırma bulgularının sunulacağı kısımlarda ortaya konulacağı gibi, bu çalışmada Ankara’nın araştırma sahası olarak belirlenmesindeki en önemli neden modern kentin başlangıcından beri böyle bir bölünmüş yapıya sahip olmasıdır. Diğer neden siyasal bedenin yerleştiği mekân olarak Ankara’nın kuruluşundan günümüze dek siyasal iktidarın en yüksek sesle konuştuğu³⁰ yer olma özelliği taşımasıdır. Bu özelliği dolayısıyla -başkent oluşuyla- Ankara, yoksulların yönetimine ilişkin kararların alındığı, programların yapıldığı ve uygulandığı, yönetim rasyonelliğinin ete kemiğe büründüğü bir kenttir. Üçüncü neden ise, merkezi ve yerel yönetimlerin yoksulları denetim altında tutma hedefini de içeren yönetim uygulamalarına rağmen Ankara’da yaşayan kent yoksullarının gündelik hayat pratiklerini sessiz direnişe dönüştürebilme kapasitesine sahip olmalarıdır. Bu bağlamda dışlama, damgalama, yardım etme gibi pratiklerle işleyen iktidar ögeleri ne denli güçlü ise, güçsüz kent yoksullarının onlar karşısında geliştirdikleri “silahlar” da o denli sessiz olmaktadır.

4.1.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini Ankara’nın Altındağ ilçesi sınırları içindeki Hıdırlıktepe Mevkii’ndeki bir mahalle, Sincan’da üç ve Keçiören’de üç olmak üzere toplam yedi mahallesinde yaşayan kent yoksulları oluşturmaktadır. Araştırma

³⁰ Foucault iktidar üzerine tartışırken “iktidar konuşur ve bu kuraldır” demektedir (1993: 89).

evreninin birbirinden farklı ve uzak bu bölgelerde yaşayan kent yoksulları olarak belirlenmesinin birkaç amacı vardır. Bunlardan biri, bu semtlerde yaşanan kent yoksulluğunun mekânsal ve sosyal görünümüleriyle birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan özelliklerinin ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Burada sorulacak ilk soru şudur: yoksulluk her mekânda aynı biçim ve şiddette mi yaşanmaktadır?

İkinci neden ilk nedene bağlı olarak, iktidarın her bölgede farklı biçim ve düzeylerde hissedilebileceğidir. Buna göre şu sorunun cevabı aranacaktır: iktidar her yerdedir ama her yerde aynı biçim ve şiddette mi hissedilmektedir?

Üçüncü neden ise, -söz konusu bu iki nedene bağlı olarak- direnmenin de tıpkı iktidar gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabileceği ihtimalidir. Burada mekânın nötr bir alan olmadığı kabulünden hareketle şu soru sorulabilir: iktidar karşısında geliştirilen siyasallaşma biçimleri ve direnme pratikleri, mekânla kent yoksullarının etkileşimi bağlamında nasıl şekillenmektedir?

Sahada, söz konusu sorulara cevap ararken, yoksulların yaşadığı mahallelerdeki yoksulluk, göç, yerleşim, barınma, geçinme koşulları, enformellik, kentsel hizmetlerden yararlanma düzeyleri, sağlık sorunları, şiddet, suç, dışlanma, damgalanma ve ayrışma dinamikleri ile siyasallaşma ve direnme biçimleri zaman zaman karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Saha çalışması Ankara'nın Sincan ve Keçiören ilçelerinin altı mahallesinde ve Altındağ ilçesinin Hıdırlıktepe mevkiinde yerleşik Çandarlı Mahallesi'nde yüzyüze görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Görüşmeleri yaptığımız Keçiören ilçesindeki 23 Nisan, Köşk ve Kanuni mahalleleri ile Sincan ilçesindeki Malazgirt,

Akşemsettin ve Ahievran mahalleleri, 2000’li yıllara kadar gecekondu bölgesi iken – halen az sayıda da olsa gecekonduların bulunmasına karşın- apartmanlaşmanın büyük ölçüde tamamlanmış olduğu alanlardır. Bir bölgenin kentsel dönüşüm geçirerek apartmanlaşmış olmasının o bölgenin yoksulluktan kurtulmuş olması anlamına gelmediği, Sincan ve Keçiören semtlerinde yaptığımız yüz yüze görüşmelerde açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim apartmanlaşma sürecini büyük ölçüde tamamlamış olan Sincan’ın girişinde, bölgedeki yoksul halkın yoğunluğunu açık eden büyük, kırmızı ışıklı bir ilan panosu yanıp sönmektedir: “*Sincan Belediyesi her gün yoksullara sıcak yemek dağıtmaktadır*”.

Çandarlı Mahallesi ise Ankara’nın başkent oluşuyla birlikte Ankara’nın Kuzey’inde Ankara Kalesi’nin karşısında Altındağ semti sınırları içinde bulunan Hıdırlıktepe adı verilen mevkii üzerinde yerleşik bir mekândır. Yerleşim düzeni, barınma koşulları ve demografik yapı itibariyle kent içi çöküntü alanlarının özelliklerini taşıyan bir mahalledir. Mahallede yaşayan yoksulların kentle kurduğu ilişkiyi anlatması bakımından mahalleli bir gencin bulunduğumuz mevkii anlatmak için kurduğu cümle dikkat çekicidir: “*Hıdırlıktepe’li olmak ne demek biliyo musun? Lekeli olmak demek*”.

4.1.3. Saha Araştırmasında Kullanılan Yöntem

Mingione’nin işaret ettiği gibi, kent yoksulluğu üzerine yapılan tartışmalarda iki farklı anlatı ve araştırma metodolojisi dikkat çekmektedir. Birincisi makrodur ve yoksullaşma risk göstergeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu göstergeler yoksulluk sınırlarını da içerir biçimde, etkenler arasındaki karşılıklı ilişkiler, işsizlik, bekâr ebeveynlik, yaşlılık, zihinsel hastalık, dezavantajlı bir grubun üyesi olmak ya da

çöküntü alanı ve gelişmekte olan bir bölgede yaşıyor olmak gibi durumlar ve sosyal tipolojilerdir. Bu metot “yoksul”a değil “yoksulluk”a odaklanır. Bu anlatıyla “gerçek yoksul”u tanımlayamayacağımız kabul edilir. İkinci anlatı ise hayat hikâyelerine ve sosyal süreçlere odaklanır. Bu süreçler, olaylar zincirinde ve geçim şartlarının kötüleşmesi döngüsünde bireylerin davranışlarını içerir. Bu, bizim bir yandan yoksulu diğer yandan etken ve şartlarla davranışlar arasındaki bağı anlamamıza yardım edebilir (Mingione, 1996:12).

Kent yoksulluğu araştırmalarında yalnız nicel yöntemin, yalnız nitel yöntemin ya da ikisinin birlikte kullanıldığı ampirik çalışmalar yapılagelmektedir. Burada hangi yöntemin neye göre belirlendiği sorusu sorulabilir. Bu tercih araştırmacının öncelikle neyi aradığını, neyi amaçladığını yani araştırma soru ya da sorularının ne olduğuna bağlıdır. Eğer araştırma ile hedeflenen, araştırma nesnesinin sayısal değeri ve bu değere bağlı olarak ortaya çıkan değişimi tespit etmek ise, seçilecek yöntem ve anlatı nicel yöntem olacaktır. Eğer araştırma sorusu “nasıl” ile başlıyor ise, yani kent yoksullarının nasıl geçindikleri, hangi kültürel formlara sahip oldukları, birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları, yoksulluğun altında yatan süreçlerin ne olduğu ya da yoksul alt gruplarının yoksulluktan nasıl etkilendiği anlamak isteniyorsa, çalışmaya nitel yöntemin dâhil edilmesi gerekmektedir.

Buna göre çalışmanın başında sorduğumuz iktidarın kent yoksulluğu üzerinden nasıl işlediği ve kent yoksullarının hangi süreçlerle siyasallaştıklarına ilişkin soruların cevaplarını ararken, saha çalışmasında bize yardım eden yöntem nitel araştırma yöntemi olmuştur. Araştırma amaç odaklı örneklem yöntemiyle seçilmiş, zaman zaman tek tek zaman zaman aile üyelerinden oluşan gruplarla olmak

üzere 34 haneden 45 kişi ile, derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerden mülakatlarla elde edilen veriler deşifre edilirken ve değerlendirme sırasında yazıya aktarılırken -olabildiğince- görüşmecilerin gündelik konuşma üslûplarına sadık kalınmaya çalışılmıştır.

4.2. Kent Yoksulluğunun Güvensiz Mekânları

4.2.1. Göç, Yerleşme ve Barınma Koşulları

Ankara'nın kent yoksulluğu, 1923 yılında Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte kentin başkent olarak seçilmesiyle birlikte başlamıştır. Kente yerleşen Cumhuriyetin kurucu kadrosu, yeni kurulan ulusu yeni kuracakları bir kentten yöneteceklerdir. Anselm Strauss'un işaret ettiği gibi, -yerli Ankaralıları'nı yaban³¹ dediği- şehre yeni gelenler, kentsel yaşama ilişkin tasavvurlarını da beraberlerinde getirmişlerdir (akt. Şenol Canteke: 2003: 13). Batılı anlamda modern ulus ve modern yurttaş, yeni kurulacak bu modern kentte yaratılacak, yeni kent bu tasavvurlarla kurgulanacak ve inşa edilecektir. Peki, sonunda ortaya çıkan Ankara sosyo-mekânsal bileşenleri ile bu tasavvurlara ne kadar uymuştur?

Cumhuriyet ilan edildiğinde Ankara, kale eteklerinden başlayıp Batıda bugünkü Atatürk Bulvarı, Güneyde ise tren yoluna kadar uzanan bir yerleşim alanını kapsıyordu (Şenyapılı, 2004: 15). Yönetim, yeni kenti, "eski"nin tüm somut görünüm ve sembolik anlamlarından uzakta, eski olana el sürmeden, tren yolunun Güneyinde kalan boş alanı kamulaştırarak kurmaya girişti. Yenişehir adı verilen bu bölge kamulaştırma ve imar atağı ile "genç ulusun iradesini ve ideallerini temsil

³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Ankara* adlı romanında İstanbul'dan gelen kahramanı Nazif'i şöyle konuşturur: "onlar bizi kendilerinden saymıyorlar, bize yabancılar diyorlar", "onlarca yabancı biziz.(...). Yabancı Ankara lehçesinde sadece yabancı demektir" (1934: 22-23)

edecek ve aynı zamanda hem yeni idare şeklinin hem de yeni bir yaşam biçiminin mekânı olacaktır” (Batuman, 2002: 43). Bu ideal ve kararlılıkla yönetici kadro, kentte hummalı bir inşaat atağı başlatmıştır. Bu inşaat faaliyetlerinin hızlanması ve yoğunlaşmasıyla birlikte de civar köy ve şehirlerden topraksız ve işsiz insanlar Ankara’ya bu inşaatlarda çalışmak üzere gelmeye başlamışlardır. Yeni gelen bu insanlardan şanslı olanlar Eski Ankara’nın hanlarında, kahvehanelerde yatacak yer bulabilirken çoğu dışarıda sokakta, açıkta yatmaktaydı. 1923 ortalarında Ankara’ya gelen Zekeriya Sertel bu hali, “evimizin arka tarafında geniş, boş arsalar vardı. Ankara’ya gelen köylülerin bir kısmı burada açıkta yaşarlardı; hayvanları ve çoluk çocuklarıyla beraber. Hayvanları bir kenara bağlıyor, yere yırtık pırtık bir şeyler açıyor, günü geceyi onların üzerinde geçiriyorlardı. Köylülerin arabaları ve hayvanlarıyla şehre girmeleri yasak edilmişti. Üstleri başları yamadan görünmüyor, renkleri topraktan ve kilden anlaşılmıyordu.” sözleriyle anlatmaktadır (akt. Aydın, 2005: 445).

Kentteki inşaat ve imar faaliyeti geliştikçe ameleliğe gelen köylü sayısı da artmış, amele kahvelerine yerleşemeyen bu nüfus, yüksekliği 900-1100 m. civarında olan Altındağ ile bataklık olan Akköprü’deki sebze bahçeleri üzerinde, çalıştıkları inşaatlardan sağladıkları artık malzemeye barakalar kurmaya başlamışlardır. Şenyapılı’nın (2004) “gecekondunun atası” olarak nitelediği bu yapılar yönetim tarafından işçilerin kentte geçici olarak bulunmalarından dolayı geçici addediliyor, o zaman için yönetici seçkinlerin modernleşme tasavvurlarını tehlikeye düşürecek derecede önem arz etmiyordu. Ancak işçi akımı 1927’de dikkate alınacak bir kitleye ulaşmış, konut sıkıntısı o denli artmış ve “baraka” olgusu o denli görünür ve rahatsız edici hal almıştı ki, yönetim çözüm aramak zorunda kalmıştı. Aynı dönem Alman

Planlamacı Jansen’e yaptırılan kent planında, Akköprü’de bir amele mahallesi kurulması öngörülmüştü. Plandaki amele mahallesi de, öteki mahalleler gibi tasarlanmış, çıkmaz sokaklarla birbirinden ayrılan konut adalarından oluşması düşünülmüştü. Bir kapı ve bir pencereden oluşan küçük haneler olarak tasarlanmasından dolayı ucuza mal edilebilecek olmasına karşın böyle bir mahalle hiçbir zaman inşa edilemedi. Çünkü spekülasyonlarla arsa fiyatları çok artmıştı. İşçilerin ne parası vardı, ne de amele mahallesini örgütleyip, mahallenin inşaatıyla orada yaşaması hedeflenenleri buluşturacak bir düzenleme yapılmıştı. Arsa fiyatlarının çok yükselmiş olması planın birçok mahallede daha yürütülmesini zorlaştırmıştı. Bundan dolayı Altındağ plan dışı, Akköprü sebze bahçeleri veya bataklığı da plan gereği boş bırakıldığı için bu iki bölge imarsız ve yasa dışı yerleşime açık hale gelmişti (Aydın, 2005: 445-446). Araştırma kapsamında görüştüğümüz, Hıdırlıktepe’de bahçe içinde bir gecekondu oturan Ulaş’ın ailesinin “Ankaralı olma” hikâyesi bu dönemde başlamıştır:

“Buraya ilk dedem gelmiş. Bu evi yapan dedemdir. Nevşehir’den Ankara’ya çalışmaya geldiğinde kalacak yer bulamıyor. Bakıyor buralar boş mezarlık. Haç şeklinde taşlar varmış o zaman. Rum mezarlığı olsa gerek.³² İnşaatlarda çalışırken topladığı malzemelerle buraya önce baraka yapmış. Sonra yıkılmış bi daha yapmış, bi daha yapmış. Sonra kerpiçten yapmış. Babam da yıkıp briketten yapmış. Şimdiki halini almış en son işte. Bu ev bize dededen miras yani. Ankaralılığımız da ondan.”

³² Milli Mücadele’nin idare merkezi olmadan önce Ankara’da yirmi beş bin Türk, on beş bin Ermeni, üç bin Rum, bin Yahudi olmak üzere dört ayrı milletten insan yaşamaktadır (Şenol Cantek, 2003: 128). Ulaş’ın sözünü ettiği mezarlık büyük olasılıkla Rumlara değil Şenyapılı’nın verdiği bilgiye göre toplam şehir nüfusunun beşte üçünü oluşturan Ermenilere aittir (Şenyapılı, 2004).

Barakalardan oluşan yerleşim bölgeleri milletvekillerinden yoğun tepki alırken, 1930'lu yılların İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, yapılan itirazlara karşı, manzarası çirkin, yolları fena bu yerleri ebediyen bırakmak niyetinde olmadıklarını, ancak şimdilik bu şekilde yapılmış evler vatandaşın kışın çatı altında bulunması demek olduğundan gönlünün ferah olduğunu söyleyerek karşılık vermektedir (Aydın, 2005: 447).

1940-1950 döneminde Ankara'nın kuruluşuyla başlayan barakalaşma olgusu, yeni bir nitelik ve boyut kazanmıştır. 40'lardan itibaren derme çatma yapılan barakaların yerini gecekondular almaya başlamıştır. Bu gecekondular zamanla hemşehrilik bağları sayesinde bahçeli evler ve yollardan oluşan küçük gecekondulu mahallelerine dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin yeni ekonomi politikası ve dâhil olduğu uluslar arası kamplaşma sonucu 1945 yılında alınan Marshall yardımının tarımda yarattığı etki, o dönem itibarıyla gecekondulaşma olgusuna en önemli etkenlerdendir. Ankara'da gecekondulu mahallelerinin oluşumu, bundan sonra Ankara'daki başta inşaat faaliyeti olmak üzere istihdam olanaklarının yarattığı çekim gücüne değil, tarımdaki makineleşmeyle başlayan dönüşüm sonucu, kırsal kesimdeki itim gücüne bağlı olarak gelişmiştir.

Şenyapılı 1940-1950 döneminde Ankara'ya gelip gecekondulu bölgelerine yerleşenleri üç grup halinde inceler: birinci grup dar gelirli memurlar, başka şehirlerden çeşitli nedenlerle göç edenler ve civar köylerden gelenlerdir. Bu grup Altındağ-Atıfbey-Yenidoğan çemberine ve şehre en yakın ve en düz alanlara yerleşmiş, 30'ların sonunda merkeze yakın olmaları dolayısıyla elektrik ve mahalle çeşmelerine kavuşmuştur. İkinci grup civar köylerde yaşayıp şehre belirli

dönemlerde çalışmaya gelenlerdir. Bunlar yaptıkları gecekonduları köye gittikleri dönemlerde kiraya vermektedirler. Üçüncü grup ise Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden tarımsal düzendeki değişim sonucu şehre itilenlerdir. Bu grup, kira veremeyecek kadar yoksuldur ve Altındağ'ın topografik olarak en arızalı kısımlarında ya toprağı kazıp üstünü naylon ya da kilimle örterek, ya da topladıkları malzemelerle derme çatma barakalar yaparak yerleşmişlerdir. İstihdam olanakları açısından da en talihsiz olan bu grubun sürekli iş edinme şansı da, sınırlı marjinal işler kentin “tecrübeli” yoksullarınca kapıldığı için çok azdır (Şenyapılı, 2004: 125-126).

1948 yılında Altındağ, Hıdırlıktepe, Atıf Bey, Yenidoğan, Telsizler mahallelerinde 40-60 bin gecekondulu yaşamaktadır (Şenyapılı, 2004: 127). Gecekondulaşmanın yıkmakla çözülemeyecek hale geldiğini gösteren bu resim karşısında hükümet, 1948'de “gecekondulu” sözünü kullanmadan, Ankara'da Belediye ve Devlete Ait Arsaların Mesken Yapacaklara Tahsisi Hakkında 5218 sayılı ilk yasayı çıkarmıştır. Bu yasa ile gecekondunun sahibine çok düşük bir bedel karşılığında satılması öngörülmektedir (Şenyapılı, 2004: 134).

1966 gün ve 775 sayılı yasa, yapım potansiyelini planlı sürece yöneltmek amacıyla çıkarılmıştır. 1965 yılında Aktepe ile başlayan gecekondulu önleme bölgesi çalışmaları bu yasayla düzenlenmiş, Sincan, Karapürçek, Ulubey, Aktepe, Şentepe gecekondulu önleme bölgesi olarak kamulaştırılmıştır. Sincan ve Aktepe dışında, bu bölgelerde gecekondulu işgali nedeniyle uygulama yapılamamıştır (Aydın, 2005: 541). Sincan ve Keçiören de o yıllara gelindiğinde çoktan gecekondulaşmıştır.

Gecekondulu mahalle oluşumlarının kent merkezinin çok uzağında olan bölgelerde de yoğunlaşmasının yasal boşluk dışındaki önemli nedenlerinden biri de,

merkezle ulaşımı sağlayan araçların 1935'ten itibaren işlemeye başlamış olmasıdır. Bunda kayıt dışı bir unsur olarak “dolmuş”un kent hayatına girmiş olması önemli bir etkidir. Ankara’da 1935 yılında Sovyet Cumhuriyeti’nden alınan 100 otobüsle toplu taşıma geçilmiştir (Aydın, 2005: 551). 1946 yılında belediye, dolmuşçuluğu üç hat üstünde sistemleştirmiş, Ulus-Bakanlıklar, Ulus-Cebeci, Cebeci-Sıhhiye hatlarını kurmuştur. 1960’ların sonuna gelindiğinde hatlar Aydınlıkevler, Etlik, Keçiören bölgelerine kadar gitmektedir (Tekeli ve Okyay, 1980). Sincan ise Kayaş-Sincan hattında işleyen tren sayesinde merkezle bağ kurmaktadır. Sincan’daki gecekondulaşmanın ilk olarak tren istasyonunun çevresinde başlamış olması, ulaşım imkânlarının yapılaşmaya olan etkisini açıkça gösteren bir işarettir. Bu bağlamda Sincan ve Keçiören’deki gecekondulaşmayı söz konusu ulaşım imkânlarının beslediği söylenebilir.

1950-1960 arası dönem, gecekonduyun iyice sisteme yerleştiği dönemdir. Ayrıca bu dönemde bu bölgelerde o zamana dek barınma amacıyla inşa edilen gecekonduların artık güç ilişkilerine de konu olmaya başladığı, ranta bağlı kazanç aracı haline geldiği de görülmektedir (Yasa, 1966; Şenyapılı, 2004; Aydın, 2005). 1960’dan 1980’li yıllara kadar bu süreç artarak devam edecektir. Keçiören’de 1984’te gecekondu yapmış, şimdi 64 yaşında olan Sadettin, o yıllarda kendi gecekonduğunu nasıl yaptığını anlatırken bu spekülasyona da dikkat çekmektedir:

“Kırşehirde’ki köyümden kaçıp geldiğimde küçüktüm. 1967 senesiydi. 18 yaşındaydım. Geldim Ankara’ya işlere girip çıktım. Hayvanlara baktım, su sattım, inşaatlarda çalıştım. Çalıştığım adam iyiydi. Beni Sanayi Bakanlığı’na soktu müstahdem olarak. Orda çalışırken ev alacak param yok

tabii, kira veriyom. Dedim ben bir yer alıp bir konu yapıyım. Dairenin dışında ufak tefek işler de yapıyom bu arada. Tamirat işleri yapıyom. İnşaatlarda çalışıyom bazı hafta sonları da. Bir adama bir iş yapmıştım, karşılığında bana buzdolabı vermişti. O buzdolabını satıp Kanuni mahallesinden bir yer aldım 300-400 metre kadar. Maaşımla gittim malzeme aldım. Konduyu eş, dostla iki günde bitirdim. İçine girdim. Arsayı bir adamdan aldım böyle ucuza. Adam hazine arazisini kapatmış nasıl yapmışsa. Bizim gibilere ucuz yollu satıyodu işte.”

Ankara’da 1968’de binaların % 64,4’ü gecekondur idi ve nüfusun %59,22’si gecekonduda yaşamaktaydı. O yıllarda gecekondur sayısının 90 bin civarında olduğu tahmin ediliyordu. 1985 yılında Ankara’da gecekondur sayısı 190 bin civarına ulaşmıştı (Türel, 1987: 62). 1980’lerin ortasından itibaren ise, Türkiye’nin ekonomi yönetimini neoliberal politikaların uygulanması lehine değiştirmesiyle birlikte kentin imar seyri değişti, gecekondulaşmadan apartmanlaşmaya doğru bir eğilim yaşanmaya başladı. Bu eğilimi başlatan yasa 1984 tarihinde Anavatan Partisi hükümeti tarafından çıkarılan 2981 sayılı İmar Yasası’dır. Bu yasa ile gecekondular yasadışı olmaktan çıkarılmıştır. Böylece “yap-sat”cılık sistemi mümkün hale gelmiş ve bu sayede gecekondur bölgeleri apartmanlaşmaya başlamıştır. Ankara’nın Sincan ve Keçiören gibi, kent çeperinde, dönüştürme kapasitesine sahip olan bölgelerinde bu süreçle başlayan kentsel dönüşüm ve onun yoksullara sağladığı kazanç, Altındağ gibi bu kapasiteye sahip olmayan semtlerde gerçekleşememiş, bu bölgeler “kent içi çöküntü” alanları olarak kalmıştır.

Sincan ve Keçiören bölgelerinin çeperde yer alan eski gecekondu bölgesi olmaları, bu iki semti sosyo-ekonomik ve mekânsal özellikler bakımından da benzer kılmakta, barındırdıkları yoksulların da benzer özelliklere sahip olmaları sonucunu yaratmaktadır. Sincan ve Keçiören’de görüşülen kişilerin göç etme neden ve süreçleri birbirinin neredeyse aynıdır. Göç eden kişiler Ankara’nın çevre illeri Yozgat, Kırşehir, Çorum ya da köylerinden gelmişlerdir. Göç etmeden önce yaptıkları işlerden dolayı “gurbetçi” tabir edilen kişilerdir. Ankara’ya dört sene önce göç etmiş, geçimini inşaat işçiliğiyle kazanan 27 yaşındaki Selami gurbetçiliğini ve sonrasındaki göç sürecini şöyle anlatmaktadır;

“İlkokulu bitirdikten beri inşaatlarda çalışıyorum. Çorum’un bi köyündeydim. Babam ağabeylerim hep Çorum’a inşaatlarda çalışmaya giderlerdi. Ben de okul bitince gitmeye başladım. Sonra ondört yaşıma gelince ağabeylerimle Ankara’ya gelip çalışmaya başladık. Gurbetçi olduk yani. Sincan’dan bi ev tuttuk birlikte. Üç abim bir ben bi de köyden bi arkadaş. Baharda inşaatlar başlar, biz de gelir başlarız, kış girene kadar, inşaatlar durana kadar çalışırız. Parayı köye babama göndeririz. Ağabeylerim evlendi buraya yerleştiler mecburen. Ben de başka arkadaşlarla ev tutup çalışmaya devam ettim. 2005’e kadar böyle sürdü bu. Sonra işler yavaşlamaya, iş çıkmamaya başladı Sincan’da. Oturup bekâr evinde çalışmadan beklemek olmaz. Evlenmiştim bi de o zaman. Hanımı da alıp yerleştim Sincan’a. Şimdi bu evde 250 lira kirayla oturuyoruz. İş olunca iyi de, tek tük oluyo işte. Bu yıl hiç çalışmadım mesela. Babamın ağabeylerimin yardımlarıyla geçiniyorum. İş çıkmıyo hiç. Köye döneceğim sanırsam.”

Keçiören’de bahçe içinde bir gecekonduda 150 lira kira ile oturan, 37 yaşındaki Kadir de eski gurbetçilerdendir. Kadir’in göç hikâyesi de Selami’ninkine benzer biçimde şekillenmiştir.

“16 yaşımdan beri inşaatlarda çalışırım. Kırşehir’in köyünden çıktık geldik köylümüzle. Sonra başka köylülerimizi bulduk bi ev tuttuk. Mevsiminde gelip çalışıyoz. Sonra evlendim köyümden. Hanımı da alıp yerleştik buraya. 15 sene oldu yerleşeli. Burada akrabalar vardı. Kaynım vardı. Onlara yakın olsun diye evi buradan tuttuk”.

Yerleşim yeri seçiminde akrabalık bu örnekte de olduğu gibi çok önemli bir etken olarak işlemektedir. Bazı yazarların “geçinme stratejisi olarak dayanışma örüntüleri” (Şengül, 1998; Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002) olarak ortaya koyduğu akrabalık bağı, görüşme yaptığımız kişilerce 2000’li yıllardan önce yüksek işlevselliği olan bir öge olarak vurgulanmaktadır. Keçiören’de görüştüğümüz eski gurbetçilerden 55 yaşındaki Yüksel, hem evinin yerini seçerken hem de yaparken bu dayanışma örüntüsünden nasıl yararlandığını şöyle anlatmaktadır:

“Aksaray’ın bir köyünde oturuyorduk. Fakir bir ailenin çocuğuyum. Köyde hiçbir şeyimiz yoktu. Babam başkalarının tarlalarında rençberlik ederdi. 1968’de çok gençtim, daha 16 yaşında fıldandım, Ankara’ya inşaatlara çalışmaya gelirdim. Burada köyümüzden birileri vardı. Onlarla bekâr evlerinde kalırdık. Kazandığımızı kışın köyümüzde yerdik. Sonra yine mevsimi geldiğinde Ankara’ya gelirdik çalışmaya. Gurbetçiydik anlıyacan. On sene gittim geldim böyle. Sonra hanımı, çocukları aldım getirdim. Sene 79. O zaman Uyanış bomboştı. Dayım oraya bir konu yapmıştı. Bana da

yanındaki yeri gösterdi. Hazine arazisiydi tabii oralar. Bir konu da ben yaptım. Herkes inşaat işçisiydi zaten. Arkadaşlarla iki üç günde çıkardık evi.”

Sincan’daki gecekondu yapım süreci arazi mülkiyet biçimi farklı olduğundan Keçiören’dekinden farklı biçimde işlemiştir. Sincan’daki boş araziler özel mülke ait tarım arazileridir. Keçiören’in boş arazileri ise devlet hazinesine ya da belediyeye aittir. Keçiören’deki arazi doğrudan işgal edilerek, ya da işgal edilmiş bir araziye işgal edenden satın alınarak ele geçirilirken, Sincan’daki araziler tarım arazisi olarak satın alınarak üzerine ev yapılmıştır. Bu nedenle Sincan’daki evlerin arsa tapusu her zaman mevcut olmuş ancak imar izinleri olmadığı için üzerine yapılan gecekondular kaçak konuma düşmüştür. 1984 yılında çıkan İmar Yasası ile iki bölge için de sorun kalmamış, iki bölge de bu sayede apartmanlaşma sürecine girebilmiştir. Ancak ev sahibi olmayan, işsiz ya da düzensiz işlerde düşük ücretlerle çalışmak zorunda olan, kiralık evlerde yaşayan insanlar için Keçiören ve Sincan geçinilmesi zor mekânlar haline gelmiştir. Merkeze uzaklıklarından dolayı, yüksek ulaşım masrafları da yoksullar üzerinde büyük baskı yaratmaktadır. Böylece bu bölgelerde yaşamak zorunda kalan yoksul insanlar için barınma ve ulaşım mekâna bağlı iki sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Sincan’da kirası 150 lira olan bir gecekonduda, liseye giden kendi çocukları ve geçen yıllarda kaybettiği ağabeyinin iki çocuğu olmak üzere beş çocuğun sorumluluğu üzerinde olan 45 yaşındaki Songül ve eşi, Erzurum’un bir köyünden üç yıl önce göç etmişler. Songül konuştuğunda, yaşanan yerin merkeze uzaklığının bir yoksul için neden daha önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır: *“Hastayam. Atatürk Araştırma Hastanasına götürdü beyim. Muayene oldum, tetkik yaptırdım. Ama tetkik sonuçlarını almam lazım. Sonra da ilaçlarımı almam lazım. Hastanaya iki vasıtayla gedilir. Get gel altı lira. Altı lirayı bulamirem ki hastanaya*

gedim”. Bu durumlarda gelir düşüklüğünün mekân uzaklığıyla birleşerek, yoksullar üzerindeki baskısını ne denli artırdığını açıkça görmek mümkün olmaktadır.

Hıdırlıktepelı göçmenler ise Sincan ve Keçiören’den farklı olarak, birbirinden farklı şehirlerden gelmişlerdir. Burada Kayseri, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir gibi Ankara’ya yakın illerden de, Ordu, Bingöl, Erzurum, Sivas gibi uzak illerden de göç eden insanlarla karşılaşmak mümkündür. Hıdırlıktepe’de yaşadığı şehirde ekonomik olarak geçinemediği için göç eden insanla da karşılaşabilirsiniz, yıllardır yaşadığı Çin Çin Bağları semti kentsel dönüşüme kurban verilince buraya sürülen insanla da. Ama Hıdırlıktepelı herkes nerden gelmiş olursa olsun, kendi rızasıyla ya da zorunlu olarak da gelmiş olsa, elleriyle kurduğu kendi evinde de oturuyor olsa, her daim sürgün, her daim kalkıp gidecek gibi eğreti yaşamaktadır burada³³. Sincan ve Keçiören’deki gecekondularla Hıdırlıktepe’dekilerin yapı özellikleri birbirinden farklıdır. Her iki semttekiler bir ya da iki odaya, oturma odası olarak kullanılabilen geniş bir girişe, tuvalete (bazen banyoya bir), banyoya ve mutfığa sahip yapılar iken, Hıdırlıktepe’de görüştüğümüz yoksulların oturduğu gecekonduların çoğu sadece bir-iki odadan ibarettir ve çoğunda tuvalet, banyo ya da mutfak bulunmamaktadır. Sincan ve Keçiören’de on dokuz hanede yaptığımız görüşmeden dokuzu gecekonduda gerçekleştirilmiştir. Bu gecekondulardan ikisi evin sahibi iken diğerleri kirada oturmaktadır. Kira bedelleri 100 ile 150 TL. arasında değişmektedir. Hıdırlıktepe’de ise görüşme yaptığımız on beş hanenin hepsi gecekondudur. Bölgede tek bir apartman tipi yapı bulunmamaktadır. Bu haliyle bölge bütünüyle gecekondulanıdır. Görüşme yaptığımız 15 haneden dokuzu ev sahibi, altısı kiracıdır. Kirada

³³ Nitekim Ankara Büyükşehir Belediye’sinin tespit çalışmalarını tamamladığı ve plan süreci devam eden Hıdırlıktepe-Atıfbey Kentsel Dönüşüm Projesi yakın bir tarihte hayata geçirilecektir. Projenin uygulamaya konabilmesi ve yıkım çalışmalarının başlatılabilmesi için hak sahipleri ile Belediye arasında yapılmakta olan sözleşmelerin tamamlanması beklenmektedir.

oturan ailelerin aylık ödedikleri kira bedeli 50-70 TL. arasındadır. Hıdırlıktepe Ankara’da kiraların en düşük olduğu bölgelerden biridir ve belki de bu özelliği taşıyan son yerdir. Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında yakın zamanda sürüleceklerini bilen Hıdırlıktepeliler şimdiden, sonrasında nereye gideceklerini düşünmektedirler. Çünkü onlar için, üç sene önce Kayseri’den göç ederek Çandarlı Mahallesi’ne yerleşmiş olan Ahizer’in söylediği gibi, *“Ankara’da bu fakirlikle Hıdırlıktepe’den gayri yaşanabilecek yer yoktur”*.

Hıdırlıktepe halen, 1960’larda Mübeccel Kıray’ın tasvir ettiği evlerle doludur. Eşi silahla adam yaralamadan cezaevinde olan, biri spastik özürlü olmak üzere dört çocuğuyla birlikte yaşayan Alev’in –kilidini kırıp yerleştiği- gecekondur, Kıray’ın (2005) 1960’larda yaptığı araştırma için ziyaret ettiği evlerden biridir. Boyaları dökülmüş eski bir ahşap kapıdan taş bir avluya girilmektedir. Ev tren kompartımanları gibi yan yana dizilmiş, birbirinin içinden geçilen üç odadan oluşmaktadır. Evin ayrı bir banyosu, mutfak ve lavabosu bulunmamaktadır. Camları olmayan pencereler naylonla kapatılmıştır. Su, avludaki musluktan temin edilmekte, bulaşıklar da orada yıkanmaktadır. Banyo evin kullanılmayan odasında yapılmaktadır. Alev banyo ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını, *“Yazın iyi de kışın çok soğuk oluyor o oda. Kışın sobada ısıtıyoruz suyu. Kışın çok az yıkanıyoruz o yüzden. Genellikle saçlarımızı yıkıyoruz sadece. Elimize para geçerse hamama gidiyoruz”* diye anlatmaktadır. Tuvalet dışarıda, avludadır. Evin oturma odası olarak kullanılan görece geniş odasında, sadece kilim ve yere oturmak için atılmış minderler ve çok eski bir televizyondan başka eşya bulunmamaktadır. Yataklar bir duvara yaslanarak yığılmış, üzeri bir örtüyle kapatılmıştır. Yemek, sebze kasalarının üzerine konulmuş

birkaç tabak ve iki tencereden oluşan mutfak eşyalarının bulunduğu küçük odada, piknik tütün üzerinde pişirilmektedir.

Hırsızlıktan sekiz yıl cezaevinde kalmış, bir sene önce tahliye olmuş Ali'nin aksatarak ödediği 70 TL. kirayla oturduğu ev de az çok Alev'in evine benzemektedir. Altı eskiden ahır olarak kullanılan iki göz odadan oluşan bu eve merdivenle çıkılmaktadır. Alçak duvarla çevrilmiş bir taşlıktan geçilen evin tuvaleti bu taşlıktadır. Evden içeri iki metre uzunluğunda bir holden girilmektedir. Bu hol aynı zamanda banyo olarak kullanılmaktadır. Evin bir odası mutfak, diğeri oturma odasıdır. Ev eşyası yerde serili bir kilim, birkaç sünger minder, küçük eski bir televizyondan ibarettir. Yataklar diğerk evde olduğu gibi duvara yaslanmış, üzeri örtülmüştür. Bulaşıklar holdeki muslukta yıkanmaktadır.

Ersan Ocak'ın (2007: 159) “Yoksulun Evi” makalesinde belirttiği gibi, yoksulların evleri ya bu örneklerdeki gibi “çok az eşyalı” ya da Seyithan'ın evi gibi çok fazla eşyayla doludur. On yedi sene önce Erzurum'dan göç eden Seyithan'ın evi bahçe içinde, iki oda ve bir mutfığa sahiptir ve tuvalet dışarıdadır. Oturma odası olarak kullanılan büyük odada bir koltuk takımı, bir vitrin, bir çek-yat, bir televizyon, yerde halı bulunmaktadır. Eşyalar neredeyse birbirinin içine girmiş durumda yerleştirilmiştir. Yatak odası olarak kullanılan odada geniş bir karyola bulunmakta ancak, yatak küçük odanın bütününe kaplamış durumda olduğundan kapıyı açacak yer kalmadığından kapı çıkarılmış, onun yerine perde takılmıştır. Küçük bir oda büyüklüğündeki mutfakta da bir masa ve bir çek-yat vardır. Seyithan'ın eşi Kezban ısrarla odalarını gezdirerek eşyaların eve nasıl geldiğini anlatıyor: “*Burayı aldığımızda hiç eşyamız yoktu. Konu komşu verdi bir şeyler, görümcem verdi yatak*

filan. Komşudan duydum Zeytindalı diye bi dernek varmış. Oraya mektup yazdık. Geldiler eve baktılar. Sonra bu eşyaları getirdiler. Hepsi yeni ama sığmadı işte böyle. Önce hiç yoktu, şimdi de çok oldu”.

Yoksulların evlerindeki bu eşya kalabalığı, “bir şeye sahip olma” duygusunu yaşattığı için onları rahatsız ediyor görünmemektedir. Keçiören ve Sincan’daki gecekonduların bazıları, özellikle ücretli ev temizliğine giden kadınların evleri de aynı şekilde eşya ile doludur. Cemile’nin evi Keçiören’de 100 lira kirayla oturduğu bir gecekondudur. İki küçük oda, iki metrekarelik bir mutfak, iki metrelik bir hol ve banyo olarak da kullanılan bir tuvalete sahip bu evin oturma odası da iki çek-yat, bir masa, bir vitrinle doludur. Eşyaların nereden geldiğini Cemile “Kızın öğretmenine, onun arkadaşlarına evlere temizliğe gidiyom. Biz Ankara’ya ilk geldiğimizde beyimin amcasında kaldık altı ay. O yüzden eşyasız geldik Ankara’ya. Sonra buraya kiraya oturunca napayım, eşyam yok. Çalıştığım kadınlar verdi evde kullanmadıkları eşyaları sağ olsunlar. Biraz sıkışık böyle ama çok memnunum ben. Hiç olmamasındansa çok olması iyidir” sözleriyle anlatmaktadır.

Ankara’nın yoksulları Sincanlı, Keçiörenli de, Hıdırlıktepeli de olsa, benzer göç yollarından geçip, ilkin “başlarını sokacak bir yer” aramışlardır. Hepsi de göç yollarıyla, sığınaklarıyla, ev halleriyle görece benzer koşulları deneyimlemektedirler. Hepsinin de öncelikli derdi “ekmek kazanmak”tır ve bunun için önlerinde kentin enformel işlerinden başka seçenekleri bulunmamaktadır.

4.2.2. Enformellik

1970'lerin sonlarına doğru enformellik, basit biçimde yoksul semtlerde yaşayan insanlara özgü bir yaşam biçimi olarak nitelendirilmiştir (AlSayyad, 2004:10). Ancak enformellik, burada mekâna bağlı olarak tanımlandığından daha fazla özelliğe sahip, ekonomik, sosyal ve siyasal birçok boyutu olan bir kategoridir.

Dünya ekonomisinde yaşanan krize bağlı olarak 1970'lerde sosyal bilimlerin literatürüne giren enformel kesim olgusu üzerine yapılan tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Enformel ekonomi Batı toplumlarında da görülmekte ise de bu ekonomi daha çok gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli paya sahiptir (Togan, 2001: 87). Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Türkiye 1980'lerden itibaren büyüme ve bölüşüm politikaları açısından önemli bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır (Boratav, 1991). Türkiye 1980'li yıllardan sonra izlediği ekonomik politikalarla üretken reel sektörden finans sektörüne kaymış ve devleti yeniden yapılandırmaya girişmiştir. Bu ekseninde kamunun üretim alanından çekilme çabaları, devletin küçültülmesi ve serbest piyasanın güçlendirilmesi yönündeki politikalara ağırlık verilmiştir. Bu politikaların çalışma alanına yansması ise, tarımda liberalleşme, yani tarımsal üretimde üretim süreci ile ilgili desteklerin kaldırılarak doğrudan gelir desteğine geçilmesi, sanayi, tekstil gibi sektörlerde ise ihracata dönük ve fason üretimin desteklenmesi şeklinde olmuştur. Bu gelişmeler Türkiye'de çalışan kesimi olumsuz yönde etkilemiştir. Ardarda yaşanan krizler işsizliğin artmasına, ücretlerin düşmesine, para piyasalarında dengesizliklere ve bunlara paralel olarak yaşam standartlarının kötüleşmesine yol açmıştır (Şahin, 2000: 187-189).

1980'lerden sonra geliştirilen liberal politikalara paralel olarak IMF gibi uluslar arası finans kuruluşlarının yoğun etkisiyle tarım politikalarında değişikliklere gidilmiştir. Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de ihracata dönük sanayileşme çabaları işsiz kalan kitleleri tarım sektöründen fabrikalara ve hizmet sektöründe yeni iş alanlarının olduğu kentlere yöneltmiştir. Bu nüfus daha çok, iş piyasalarında ya asgari ücret ya da onun altında ücretlerle ucuz işgücü olarak istihdam imkânı bulabilmiş ya da enformel ve marjinal işlerde çalışmıştır. İşsizliğe geçici bir çözüm olabilen enformel işler, düşük ücretler, sosyal hak ve güvenceden yoksunluk, kötü iş ve yaşam koşulları, uzun sürelerle işsiz kalma riskleri nedenleriyle yoksulluğun devamlılığına yol açmıştır.

Genel olarak tüm üretim süreçlerinde ama özellikle ekonomik kriz yaşanan dönemlerde formel kesim, kârları artırmak, riskleri azaltmak, sendikalarla muhatap olmamak, uluslar arası piyasalarda rekabet gücüne sahip olabilmek için üretimi enformelleştirmeye yönelmektedir. Özellikle 1980'lerden beri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çeşitli sektörlerinde faaliyet gösteren formel şirketler fason bağlantılar kurma yoluna gitmişler ya da küçük işletmelerde olduğu gibi doğrudan fason üretime başlamışlardır. Fason üretim yapan şirketler çoğu zaman istihdam ettiği işgücünü sosyal güvenlikten yoksun, güvencesiz, düşük ücretli çalışma koşullarına mahkûm etmektedir. Dolayısıyla şirketlerin sermaye birikimine yönelik olarak uyguladıkları, üretim maliyetlerini düşürmeye dönük bu fasonlaşma stratejisi enformel sektör faaliyetlerinin ve enformel ekonominin boyutlarının genişlemesine neden olmuştur (Özsuca ve Toksöz, 2003; Demir, 1993).

Bu durumda devletin kontrol etmediği, formel kesimin dışında kalan üretim ve değişim ilişkilerini ifade eden enformellik, formel olanla iç içe geçmekte, neoliberal piyasanın ve küresel ekonominin dayattığı ücret maliyetlerinin düşürülmesi adına birbirini besleyen süreçler olarak işlemektedir. Devlet, ülkenin ihracat gelirlerini artırıcı etki yapan bu süreçlere müdahale etmektense, Loic Wacquant'ın (2008) işaret ettiği gibi onu normalleştirmeyi ve kurumsallaştırmayı tercih etmektedir. Devletin işgücünde enformelleşmeyi normalleştirmesinin bir diğer nedeni ise bu süreçlerin yoksulluğun ağırlaşmasının ve onun sosyal düzeni bozabilme tehlikesinin önüne geçeceği beklentisidir. Dolayısıyla enformel işler siyasal otoritelerce toplumsal güvenlik ve kontrolü sağlayıcı emniyet sübapları olarak işlev görmektedir. Sanayi alanında yoğun biçimde fasonlaşma sürecinde görebildiğimiz enformellik, hizmetler sektöründe de yaygın biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Hizmetler sektöründeki enformel işler daha çok sanayileşmesiz kentleşmenin olduğu ülkelerde, kentin istihdam potansiyelinin yetersiz kaldığı durumlarda formel yollardan iş sahibi olamayan kesimlerin yaptığı türedi iş kolları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankara da bu sanayileşmesiz kentleşmenin yaşandığı kent örneklerinden biridir. Ankara'da enformel sektörün varlığı, başkent olarak kurulduğu andan itibaren yoğun biçimde söz konusudur. Önceki kısımda söz edilen 1923'den sonraki "modern yeni bir kentin kurulması" amacı ile başlayan inşaat atağı bu enformelleşmenin çekirdeğini oluşturmaktadır. TÜSİAD'ın 2003 yılında hazırladığı Türkiye'deki İşgücü ve İşsizlik raporuna göre inşaat ve bayındırlık işlerinin enformel kesim içindeki oranı %60'dır (TÜSİAD, 2004: 47). Halen Ankara'nın en geniş enformel istihdamı inşaat sektöründe yer almaktadır. Nitekim özellikle Sincan ve

Keçiören’de yapılan görüşmelerde, 19 hanenin 10’unda yetişkin erkeklerin inşaat işçisi olduğu tespit edilmiştir.

İnşaat işçiliği başka enformel işler yapılsa bile, vasıf gerektirmediği için işsiz kalınan dönemlerde zaman zaman yine yapılabilen işlerden biridir. Bu iş kolunun, ustalık geliştirildiği takdirde ücretleri vasıfsızlara göre daha yüksektir. Ancak son on yıldır inşaat sektöründeki daralma ve kurumsallaşma nedenleriyle ustalığı olan vasıflı işçiler için de iş imkânları daralmaktadır. Keçiören’de yaşayan 55 yaşındaki eski fayans ustası Yüksel, sektördeki değişimi şöyle anlatıyor;

“Ben 1979’da Aksaray’dan geldiğimden beri inşaat işi yaparım. Bi tanıdık olur, akraba olur, eski iş yaptığım birileri olur mutlaka işe çağrılırdım. Çalıştığım zaman da çok iyi para alırdım. Paramı alamadığım zamanlar da olurdu ama genellikle mevsiminde kazanırdım yani. Ama ne zaman ki TOKİ işe girdi, onun şirketleri girdi işe bize iş düşmez oldu. Bak ben beş yıldır kaç kez çağrıldığımı bilmiyorum. Ya ikidir ya üçtür. Onun dışında hep işsizim. Bundan sonra da böyle gidecek biliyorum. Bişey beklemiyom yani iş açısından.”

Benzer şikâyetlerle Keçiören’de yaşayan Yaşar’da, Kadir’de, Başar’da ve Sincan’da yaşayan Selami’de, Hıdırlıktepe’de yaşayan Mehmet’te de karşılaşılmıştır. Yaşar işsizlik durumunu;

“Beş sene önce başladı iş bulamama sıkıntımız. Bundan iki sene öncesine kadar yine iş geliyordu az da olsa. Biz inşaatçılar senede yedi sekiz ay çalışırız kış döneminde bi dört ay falan iş olmaz. Çalışırken kazandıklarımızı yeriz. İki

sene önce yine oluyodu bi üç dört ay çalışmamız. Sıkıştıyoduk, çok idareli kullanıyoduk paramızı ama yetirmeye çalışıyoduk. Ama geçen sene hiç iş olmadı mesela. Bütün bir yıl toplam kırk gün çalışmışım inan. Bu sene daha hiç iş gelmedi bak sene bitiyo iş yok. Bu ne demek ya”

sözleriyle anlatmaktadır. 37 yaşındaki Kadir de iş arama sürecini;

“Birkaç sene oldu iş yok. Bu TOKİ girdiğinden beri böyle. İnşaat yok artık. Olan da eşini dostunu alıyo tabii. Amele pazarına gitmem hiç. Bana sıra gelmeden adam bitiyo çünkü. Bir gittim iki gittim olmuyo. Ben sıvacıyım üstelik ha. Yirmi yıllık inşaatçıyım. Ama olmuyo artık işte. Bekliyorum çağırırlar diye arayan çağırın yok. Bazı günler dolanıyom şöyle inşaatları. İçeri soruyom işçi lazım mı diye. Yok diyorlar, gerisin geri eve geliyom.”

diye anlatmaktadır. Ulus’taki amele pazarı, sabahın erken saatlerinden öğle saatlerine kadar inşaat işi için, vasıfsız onlarca insanın beklediği bir yerdir. Hıdırlıktepe’de yaşayan, Erzurum’dan göç eden Seyithan da bu pazarda bekleyip eli boş dönenlerden biridir:

“Benim işlerim hiçbir zaman iyi olmadı ki. Köyde çobanlık yapardım. Buraya gelince bildiğim hiçbir iş yok. Okumam yazmam da yok. Amelelikten başka ne iş yapabilirim ki. İki gün çalışıyodum 8 gün yatıyodum. Ararım ararım iş yok. İnşaat işi, amelelik olunca bir sürü adam var benim gibi. Amele pazarına git gel git gel. Yüzüne bakan olmaz. Bana sıra gelmiyo ki.”

Görüşmecilerde inşaat işçiliğinden sonra en çok sokak satıcılığı işine rastlanmıştır. Özellikle Hıdırlıktepe’de yaşayan kent yoksulları arasında yaygın olan

bu iş kolunda çalışan erkekler kentin çeşitli bölgelerinde, kavşaklarda, kaldırımlarda, sanayi bölgesindeki dükkân önlerinde, hastane kapılarında, stadyum önlerinde, ampul, şarj aleti gibi küçük elektrikli aletler, bayrak, arabalar için küçük süs eşyaları, dini kitap³⁴, cevşen (küçük dua kitapçığı) gibi şeyler satmaktadırlar. Hıdırlıktepe’de görüşme yapılan 15 haneden 8’sinin erkekleri dini kitap satmaktadırlar. Çalışılan bölgelerde karşılaşılan diğer enformel işler, çöp toplayıcılığı, temizlik işçiliği, ev temizlikçiliği, apartman temizlikçiliği, kargo kuryeliği, bahçe bakımı, garsonluk, konfeksiyon işçiliği gibi işlerdir.

Enformelliğin en önemli nedenlerinden biri, yedek işgücünün, formel işin talep ettiği eğitime sahip olmamasıdır. Şenyapılı’nın 1998’de yaptığı Ankara eksenli çalışmasında belirttiğine göre enformel işlerde çalışanların %5’i okula gitmemiş, %41’i ilkokul mezunu, %18’i ortaokul mezunu, %17’si lise ve meslek okulu, %13’ü okuldan terktir (Şenyapılı, 1998: 163). Bizim araştırmamızdaki eğitim düzeyine ilişkin sonuçların ise bu çalışmadaki sonuçlardan daha düşük olduğu görülmektedir. Sincan, Keçiören ve Hıdırlıktepe semtlerinde görüşülen 45 kişiden, 17 kişinin ilkokul mezunu, 6 kişinin ilkokuldan terk, 3 kişinin ortaokuldan terk, 1 kişinin lise mezunu ve 17 kişinin okuma yazmasının olmadığı, 1 kişinin ise okuma yazmayı askerde öğrendiği tespit edilmiştir. Okuma yazması olmayan kadınların sayısı 13 iken bu oran erkeklerde 5’tir. Ayrıca Hıdırlıktepe’deki eğitim düzeyinin diğer bölgelere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Hıdırlıktepe’de yaşayan 66 yaşındaki Yazbahar’ın ailesi bu bölgenin eğitim düzeyi konusunda dikkat çekici bir örnektir. Yazbahar’ın, yedi çocuğunun ve

³⁴Mahallelilerin “dini kitap” olarak adlandırdığı kitaplar, piyasada “Güllü Yasin” olarak tabir edilen yirmi sayfalık duâ ve sûre kitaplarıdır.

onlardan olan torunlarının hiç biri okula gitmemiştir ve aile üyelerinden hiçkimse okuma yazma bilmemektedir. Aile üyelerinin hepsi geçimini seyyar satıcılıktan (dini kitap) kazanmaktadır.

Eğitimsizlik, işsizlik ve para ekonomisine bağlı kentsel yaşamın pahalılığı gibi yapısal nedenlerden kaynaklanan eşitsizlikleri daha da derinleştirmekte, yoksullara düşük ücretli, sosyal güvenlik yoksun, iş güvencesi olmayan enformel işlerde çalışmaktan başka seçenek bırakmamaktadır. Hıdırlıktepe’de yaşayan, ilkokulu bitirdiği 12 yaşından beri konfeksiyon atölyelerinde çalışan 30 yaşındaki Serkan’da bu seçeneksizliğin yarattığı çaresizliği açıkça görmek mümkündür;

“Ulus’ta bi konfeksiyon atölyesinde çalışıyodum. Geçen hafta işten çıkardılar. Küçülmeye gidiyolarmış. Piyango bana çıktı. Ütücüyüm. 92’den beri bu işi yapıyorum. Yine iş bulurum ama ne zaman belli değil. İş bulunca maaşını zamanında verecek mi belli değil. Seni ne kadar çalıştıracığı belli değil. Bu sene iki milyarım gitti misal. Çalıştırdılar çalıştırdılar vermediler. Parça parça verdiler. Ya da sonra dediler. Çıkarken istedim kalan paramı. Sonra haber veririz gelir alırsın dediler ama beklemiyom. Vermezler. Sigorta yapamaz dediler. Bir senedir daha yapacaklar. Ne sigorta gördük ne bi şey. Bak on sekiz yıldır bu sektörde çalışıyorum, daha dört yıllık sigorta yatmış. Evliyim çocuğum var 2 yaşında. Bana yarın bişey olsa hiç bi güvencemiz yok. Şimdi yeşil kartım var, hastaneye gidebiliyom tamam ama yarın bi kaza geçirsem bi hastalığım çıksa bi güvence yok. Aha yaşlanınca ne olacak. Annem şimdi babamın emeklilik maaşıyla geçiniyo. Benim emekliliğim olmıcak bu gidişle. Çalışırken asgari ücret alıyom 600 lira. Onu da

zamanında vermiyolar zaten. Kazandığım parayla anca geçim yapıyoruz. O bile olmuyo da olduğu kadar işte. Ben primleri yatırıyım desem nasıl yatıracam. Her şey belirsiz işte, ne bugünün ne yarının.”

Enformel sektörün yarattığı belirsizlik ve elde edilen gelirin düşüklüğü en çok Hıdırlıktepe sokak satıcıları üzerinde somutlaşmaktadır. 1990’larda evlere tencere satışı gibi kazançlı işler yapmış ama 2001’deki krizden sonra elindekileri kaybetmiş, şimdi sokak satıcılığı yapan Ertuğrul bu kişilerden biridir. Kişisel hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

“Aksaray’ın bi köyündenim. Babam müzisyendi. Düğünlerde keman çalardı. Biz on kardeşlik. Yoklukla geçti günümüz. Babam ekmek yetiştiremezdi. Ablam burada evliydi. Onların yanına çalışmaya geldim askerden sonra. Tamirciye girdiydim. İki sene çalıştım onun yanında. Çıktım sonra. Köye gitmek zorunda kaldım. Ablam eniştem anca kendilerine yetiyodu. Bir göz odanın içindeydiler çoluk çocuk. Bir de ben olmuyodu daha fazla. Sonra gene geldim buraya. Mustafa abiyle tanıştım, tencere tava işine girdik. Kamyonlarla getiriyoduk, ev ev dolaşıp peşin parayla satıyoduk. İyi kazandık o zamanlar. Bu evi o zaman aldım. Sonra kriz geldi işte. Sattığımız paraya alamaz olduk. Mecbur çekildik. Şimdi ne bulursam satıyom işte. Bazen tencere, bazen tasarruf ampulü, maç zamanı bayrak. Sokak sokak dolaşıp dolmuşa otobüse binerek onlara harcıyom. Günlerce dolaşıp hiç satamadığım gün de olur, sattığım gün de. Bana anca şimdi aylık 250-300 lira kalıyo işte. Yarın nolur Allah bilir.”

Ankara’ya geldiğinden beri bir çok enformel iş yapmış olan Seyithan da,

“İnşaatta çalıştım paramı vermediler, simit sattım, bayrak sattım 2-3 lirayla eve geldim. Mallar elimde kaldı. Satamadım. Bu satış işi böyle zaten. Becermek lazım. Ben beceremiyom. Başka yapacak iş de yok napacan. Satışa gitsen bir türlü gitmesen bir türlü. Şimdi elimde para yok. Mal da yok. Para olmayınca mal da alamıyon zaten.”

sözleriyle enformelliğin güvencesizlik ve gelir yoksunluğu ile kendini gösteren belirsizlik durumunu ortaya koymaktadır.

Şenyapılı 1981’de, enformel işlerin devingenlik ve yüzer gezer özellikleri ile köyden kente göç edenler için sosyal güvence işlevi gördüğünü, bir işçinin bir işten ayrılırken bir başka benzer iş bulma ya da “en kötü ihtimalle işporta işi yapar, ekmeğimi kazanırım” umudunu taşıdığını söylemekteydi. Ancak günümüzde enformel işlerin bu devingenlik ve yüzer gezerlik özellikleri, yapısal değişimlerin çalışma koşulları üzerindeki yıkıcı etkilerinin henüz ortaya çıkmadığı, sosyal güvence sayıldığı 1980 öncesindeki dönemin aksine, çalışanları ümitsizliğe düşüren bir güvencesizlik yaratmaktadır. Bu haliyle enformel çalışma biçimleri kent yoksulluğunu görünür kılan en önemli göstergelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.3. Hayatta Kalma Pratikleri

“Geçinme stratejileri” ya da “hayatta kalma stratejileri”, dünyada ekonomik sistemin geçirmeye başladığı değişime bağlı olarak artan yoksulluk bağlamında, 1970’li yılların sonundan itibaren sorulmaya başlanan “kentsel alanlarda sosyal güvenceden ve hayatlarını kazanmaları için belli bir birikim ve yetenekten yoksun

milyonlarca insanın hayatta kalmasını sağlayan mekanizma nedir?” (Rosas, 2001:45) sorusuna cevaben geliştirilmiş bir formülasyondur.

Hayatta kalma stratejileri, kurumsal sosyal güvenceye sahip olmayan, yaşamlarını idame ettirecek gerek parasal, gerekse kültürel hiçbir birikime sahip olmayan insanları hayatta tutan birtakım ağlar ve etkinlikler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Stratejik bir tercihle kurgulandığı düşünölen bu ağ ve etkinlikler, yoksullara sağladığı iddia edilen imkânlardan dolayı “yoksulluğun kaynakları” olarak da nitelendirilmektedir (de la Rocha, 2007:48). Bu kaynaklar gelir getirici etkinlikler, dayanışma örüntüleri ve mekâna dayalı kaynaklar olarak sınıflandırılabilir (Ersoy ve şengöl, 1999). Gelir getirici etkinlikler genel olarak enformel işlerden ya da hane içinde el becerisi ile üretilen küçük ürünler ve “geçimlik üretim” kategorisinden oluşmaktadır. Dayanışma örüntüleri özellikle akrabalığa, hemşeriliğe, etnik, dinsel kökene ya da komşuluğa dayalı olarak ağ biçiminde ortaya çıkan oluşumlardır. Mekâna dayalı kaynakları ise, barınma ihtiyacının karşılanması için mülkiyeti kendine ait olmayan, genellikle hazine arazisi üzerine inşa edilen gecekondulu konutlar oluşturmaktadır.

Hayatta kalma stratejileriyle enformellik karşılıklı olarak birbirini besleyen süreçlerdir. Enformel işler daha önce de belirttiğimiz gibi, formel iş alanlarının yetersiz kalması ve iş olanaklarının daralması ile birlikte ortaya çıkan, düşük eğitimli, belli bir uzmanlık ya da ustalığa sahip olmayan insanların, başka seçeneği olmadığı için yapmak zorunda olduğu, düşük gelirli işlerdir.

Hayatta kalma stratejilerini bir seçenekler denizi gibi düşönenler, enformelliğin oynak hareketli yapısı sayesinde, örneğin bu işlere giriş çıkışların

kolay olması ve hem formel hem enformel işlerde çalışabilme fırsatı yaratması gibi nedenlerden ötürü, kaynakların birleştirilebileceğini, bu sayede yoksullukla baş edilebileceğini iddia etmektedirler (Roberts, 1994). Bu yaklaşımı benimseyen çalışmalarda, söz edilen bu kaynakların yanı sıra daha pek çok seçeneğin bulgular arasında yer aldığını görmek mümkündür. Köyle bağı devam eden ailelere oradan gelen erzak, çocukların çalıştırılması, kadınların evde yaptıkları el işlerini yakın pazarlara götürüp satmaları, günümüzde ev eksenli çalışma denilen yöntemle, kadınların atölyelerden aldıkları (boncuk, motif işleme gibi) işler için parça başı ödenen çok düşük ücretlerle çalışmaları gibi piyasa için üretimde bulunmalarının dışında, evde tüketilen yemek, ekmek, reçel, turşu gibi yiyeceklerin evde üretilmesi, giysilerin dikilmesi gibi geçimlik üretim, hatta “az ve ucuz yemek tüketimi” bile bu stratejilerden sayılmaktadır (Hattatoğlu, 2002; Demir, 2002). Bu noktada, bu stratejilerin, geçindirme sorumluluğunun toplumsal olarak erkeğe verilmiş olmasından dolayı erkeğin yanı sıra, çocuk ve kadınların da yoğun biçimde gerek piyasa için gerekse ailenin yeniden üretimini sağlayan işlerle aileler için önemli kaynaklar yaratması dikkat çekmektedir (Ersoy ve Şengül, 1999:115).

Hayatta kalma stratejileri içinde değerlendirilen, dayanışma örüntüleri olarak adlandırılan ağ tipi oluşumlar kırdan kente göç etmiş aileler için iş bulma ve konut edinme süreçlerinde etkilidir. Öncelikli olarak akrabalık ilişkileri kullanılarak ağa dâhil olunmaktadır. Etnik aidiyet, hemşerilik ve dinsel bağlar da bu ekseninde önemli olmaktadır (Erder, 1995; Ayata, 1991; Kalaycıoğlu, Rittersberger-Tılıç, 2002). Kırdan kente göç eden insanlar emek piyasasına sınırlı düzeyde girebilmektedirler. Sistemin formel iş süreçlerine girmek konusunda çok fazla şans tanımadığı kent yoksullarının geçinme stratejilerinin bir kısmı, söz konusu bu ağ ilişkileri içinde

kurulan söz konusu dayanışma örüntüleri sayesinde gerçekleşmektedir. Bu dayanışma örüntüleri hem kent yoksulluğunun üstesinden gelebilmeye hem de aidiyet duygusu yaratarak kentin yabancı olmaktan çıkmaya hizmet etmektedir (Ersoy ve Şengül, 1999:169). Söz konusu bu enformel ilişki ağları sayesinde dışarıdan gelen ekonomik ve kültürel etkilere karşı bir tavır alış ve iç dayanışma oluşturulmakta, kaynakların harekete geçirilmesi için bir yandan kendi kaynakları diğer yandan ulaşılabilen dışarıdaki kaynaklar devreye sokulabilmektedir (Erder, 1995).

Bu dayanışma örüntüleri sayesinde bir başka geçinme stratejisi daha harekete geçirilmektedir. Bu sayede bir akrabası ya da hemşerisinin yanına gelen göçmen, kendinden önce oluşmuş sosyal ağ sayesinde gecekondusunu yapacak bir yer bulabilmekte ve yine yakınlarının yardım ve desteğiyle konutunu yapabilmektedir. Ersoy ve Şengül (1999:171) zamanla, gecekondulardan oluşan bir mahallenin, elinde bulundurduğu oy kullanma gücüyle kentsel hizmetlerin bölüşümünü ve kent yönetimini etkileyecek bir baskı oluşturabilecek kadar genişleyip güçlenebileceğine işaret etmektedir.

Anlatılan bu haliyle hayatta kalma stratejileri, kent yoksullarına çok geniş bir seçenekler havuzu sunduğu algısı yaratmaktadır. Mercedes Gonzales de la Rocha (2007:45-46) -hayatta kalma stratejilerini reddetmeden, yeni önerilerle revize ettiği eleştirel çalışmasında- uluslar arası kalkınma kuruluşlarının ürettiği söylemlerle beslenen bu algının tehlikesini göstermeye çalışmaktadır. Dünya Bankası'na desteklenen bu söyleme göre yoksullar işsizlik doğuran, yoksulluğu artıran ve yoksulların elindeki kaynakların miktarını azaltan bunca makroekonomik politikaya

rağmen hayatta kalabilmektedirler. Bu söylemdeki vurguların en önemlisi yoksulların becerikliliği üzerine yapılanıdır. Diğerleri ise yoksulların maddi ve sosyal pek çok kaynağa sahip oldukları üzerinedir. İddiadaki bu vurgular hayatta kalma stratejilerinin eşsiz olduğunu söyleyen pek çok çalışma bulgularıyla desteklenmiş ve nihayet aşılması zor bir efsane inşa edilmiştir.

Hayatta kalma stratejileri, efsaneye dönüşmesi sayesinde bugün, politika üretenlerin daha sert ekonomik politikalar tasarlamalarında yararlı bir araç haline gelmiştir. Örneğin, Dünya Bankası'nın meşhur uzmanlarından Hernando de Soto (2005) enformelliği verimli bir hayatta kalma stratejisi olarak nitelendirmiş ve sosyal riskler karşısında önemli bir güvenlik aracı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda gerek sermayenin, gerekse birçok bilim adamının yeni bir kriz olduğunda yoksulların daha sıkı çalıştığı, birbirilerine yardım ettiği, geçinebilmek için daha az tükettiği fikrinin yayılmasından duydukları memnuniyetle birlikte bu anlatı etrafında yeni bir hakikat siyasetinin oluşmasında önemli rol oynadıkları görülmektedir.

Yoksulluğun kaynaklarının bilinenden çok fazla olduğunu iddia eden politikacı ve bilim insanlarının aksine Mercedes Gonzales de la Rocha (2007:48), hayatta kalma stratejileri modelinin yeni neoliberal ekonomik model marifetiyle aşınmaya uğramış olduğunu, bugün, yoksulların yaşamını “kaynak yoksulluğu” ile tarif etmenin daha doğru olduğunu söylemektedir. Nitekim yoksullar, hayatta kalma stratejileri olarak ifade edilen çalışmayla elde edilen gelir dışındaki maddi ve sosyal kaynaklardan, ancak belli ölçüde düzenli gelir elde ettikleri ölçüde yararlanabilmektedirler (de la Rocha, 2007:60). Dolayısıyla gelir yoksunluğu

beraberinde sosyal kaynakların da kaybına yol açmakta, ortaya resmin bütünü anlatan bir “kaynak yoksulluğu” durumu çıkmaktadır.

Mercedes Gonzales la Rocha’ya göre, yoksulların enformel işler ve sosyal ağ ilişkilerinden oluşan havuz sayesinde yoksullukla baş edebildiğini söyleyen pek çok çalışma ile elde edilen bulguların, neoliberal ekonomik uyum politikalarıyla dönüşen yoksulluk durumu ekseninde tekrar test edilmesi gerekmektedir. Bu bulgular teste tabi tutulmadığı ve yenilenmeden çok fazla tekrarlandığı için hayatta kalma stratejileri yoksulları anlamaya ve onlara dönük politikalar üretmeye yardım etmekten uzaklaşmış, sermayenin çıkarına hizmet eden bir mite dönüşmüştür. Ona göre, hayatta kalma stratejileri bugün, 80’li yılların sonuna kadar süren açıklayıcılığına sahip değildir. Günümüzde akrabalık bağları ve komşuluk desteği eskiden olanın tam tersi bir sonuç doğurmakta, ekonomik baskının yoğunlaşmasından dolayı destek ve karşılıklı yardım ilişkileri de baskı yaratan bir olguya dönüşmektedir. Haneler üzerinde artan ekonomik ve sosyal baskılar, üyelerin aileden erken kopmasına, aile içindeki dayanışma ve işbirliğinin azalmasına, cinsler arası çatışmanın ve aile içi şiddetin artmasına, erkekler arasında yüksek intihar oranına ve sosyal dışlanmaya neden olmaktadır (de la Rocha,2007: 47).

De la Rocha’nın kavramsallaştırmaya ilişkin getirdiği eleştirilere rağmen “hayatta kalma stratejileri” yaklaşımının, liberal politikalarca desteklenmeye devam edeceğini şimdiden söylemek mümkündür. Bu imkânı yaratan ise kavramı kuran “*strateji*” kelimesidir. “Strateji” kelimesi, yaklaşımla ilgili tartışmalarda merkezî öneme sahiptir. Bazı yazarlar tarafından sorulan “kent yoksullarının geçinmek için giriştiği eylemlerde bir stratejilerinin olup olmadığı” sorusu, tartışmanın yönünü

belirleyici bir rol oynamaktadır. Strateji, önceden belirlenmiş bir amaca ulaşmak için tutulan yolların ve uygulanan yöntemlerin tümünü anlatmak için kullanılan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Ersoy ve Şengül, 1999:113). Crow, strateji kavramının sosyal bilimlerde özellikle 1980 sonrası çalışmalarda toplumsal aktörlerin her türlüünden bireysel etkinliklere, geçinme, aile işleri, toplumsal hareketler ve sınıflara kadar her alana uyarlanabilir bir kavram haline geldiğini belirterek, kavramın klasik eylem/yapı ikiliğinin bazı tehlikelerinden kaçınmaya izin verdiğini söylemektedir³⁵. Buna göre strateji kavramı, aşırı yapısalcılığa ve aktörlerin toplumsalın pasif izleyicileri olduğu kabulüne karşı girişilen bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Crow, 1989:1). Ancak bu tehlikeden kaçınırken ve yoksullara yapı/eylem ikiliğinde “eyleyen” rolü biçilirken, yukarıda belirtilen efsanelerin yaratılmasına hizmet etmek gibi başka yanılgılara kapı açılmaktadır.

Burada stratejinin tanımına tekrar dönersek, bir şeyin *strateji* olduğunu anlayabilmemiz için ilkin önceden belirlenmiş bir amacın, sonra bu amaca uygun yollar ve yöntemler olması gerektiğini vurgulamamız gerekmektedir. “Hayatta kalma stratejileri” kavramı bu tanım çerçevesinde analize tabi tutulduğunda, bir çalışmada işaret edildiği gibi, hayatta kalmak için girişilen eylemlerin stratejik olduğunu kabul etmek, yoksul kesimlerin eylemlerinde mutlak bir rasyonelliğin var olduğunu ya da hayatlarını etkileyen dışsal güçler üzerinde bir nevi denetimleri olduğunu kabul etmek demektir (Yılmaz, 2007:206). Bu bizi, insanın aklıyla çoklu seçenekler arasından bir veya birkaçını seçerek, eylemlerini bu akılcı tercihi doğrultusunda yönlendirdiği kabulüne ve nihayet rasyonel eylem kuramının şekillendirdiği,

³⁵ Yapı/eylem arasındaki ikilik strateji nosyonu ile değil, ilerde önerilecek olan habitus kavramıyla aşılabilecektir. Strateji, ikiliği aşmak yerine, yapıyı gözden çıkarmakta, eylemden yana tavır almakta ancak son tahlilde yapının güçlenmesine hizmet etmektedir.

piyasanın istediği insan tipi olan “*homoeconomicus*” (Bourdieu ve Wacquant, 2003:110) tuzağına götürmektedir. Bu tuzaktan kaçınmanın bir yolu olarak *strateji* yerine, bizi akılcı ekonomik davranış yeteneğiyle donanmış *homoeconomicusa* götüren tüm düşünme biçimlerinin ekonomik etkinlikleri kutsallaştırmaya taşıdığını belirten Pierre Bourdieu’nun (2005:5) kullandığı *habitus*³⁶ kavramı önerilebilir.

Bourdieu (2005:2) *habitus* kavramını, kapitalizm öncesi bir dünyada kazanılan kültürel birikim ve yapıyla donanmış ve sonra kendilerini yabancı ve tuhaf bir ekonomik düzene atılmış bulan erkek ve kadınların eylemlerine açıklık kazandırma girişiminin bir parçası olarak geliştirdiğini söylemektedir. *Habitus*, toplumun, belli biçimlerde düşünmek, hissetmek ve eyleme geçmek için eğitilmiş beceriler veya yapılanmış eğilimler halinde kalıcı bir şekilde kişilere yerleşmesidir. Bu oluşum daha sonra kişilerin hâlihazır ortamlarının dayatma ve koşulları karşısında yaratıcı çözümler üretmesini sağlamaktadır (Yılmaz, 2007:205). Buna göre, hayatta kalma stratejileri yaklaşımında onların stratejiler olduğunu düşündüren ekonomik eylemlerin yeri, Bourdieu sosyolojisindeki *habitus* içinde aranmalıdır. Çünkü Pierre Bourdieu’ya (2005:8) göre ekonomik eylemlerin altında yatan neden, mantıklı amaç ve rasyonel anlayışla alınan “kararlar” ya da dış güçlerden kaynaklanan mekanik kararlılıklar değil, alanın devamlılığıyla uzun süre ilgilenmeye ilişkin öğrenme süreçleriyle kazanılan yönelimlerdir. Bu yönelimler Bourdieu sosyolojisinde pratiğin mantığını/duygusunu oluşturmaktadır (Calhoun, 2007:104).

³⁶ Bediz Yılmaz (2007) Bourdieu’nun *habitus* kavramını “Hayatta Kalmak Yaşamak Değildir” adlı makalesinde Tarlabası’nda yaşayan yoksulların yaşamlarını analiz ederken önermektedir. Çok yerinde bulduğum bu öneriyi benimsemekle birlikte, Yılmaz’ın kavramı kullanılırken karşılaştığı teorik sorunu belirtmek isterim. Yılmaz kent yoksullarının hayatta kalma stratejilerini *habitus* olarak değerlendirmektedir. Yazarın strateji ile *habitus* arasındaki çelişkinin farkında olması, ikisini bir arada kullanmasını engellememektedir. Yazar “strateji”nin askeri anlamıyla *habitusun* çeliştiğini söyleyerek sorunu aşmaya çalışmıştır. Oysa iki kavram birbirini değillemediği için bir arada kullanılmaları, ya da birbirlerinin yerine kullanılmaları mümkün olamamaktadır, dolayısıyla metinde sorun çözümsüz kalmıştır.

Habitusun işleyişi ise pratiğin mantığı/duygusu sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda “hayatta kalma stratejileri” kavramı yerine, “strateji” nosyonundan -taşıdığı epistemik tehlikelerle birlikte- kurtularak “hayatta kalma pratikleri” önerilmektedir.

Hayatta kalma pratiklerinin neler olduğunun tespit edilmesi amacıyla yapılmış Ankara eksenli çalışmalarda ağırlıklı olarak gelir getirici etkinlikler, dayanışma örüntüleri ve mekâna dayalı kaynaklar yani gecekondulaşma üzerinde durulmuştur (Ersoy, 1999; Kalaycıoğlu, 2002). Biz de çalışmamızda katılımcılara bu üç alana ilişkin sorular yönelttik. Çalışmamızda “*nasıl geçiniyorsunuz*” sorusuna önce “*yardımlarla*” cevabını veren katılımcıların hepsinin kira, elektrik, su, ulaşım gibi zorunlu ihtiyaçları için gerekli nakit paranın sağlanması için çeşitli enformel işler yaptıkları anlaşılmıştır. Bu işler düzensiz, düşük gelirli, sürekliliği olmayan ve genellikle, Herbert Gans’ın (1995) belirttiği gibi başkalarının yapmak istemediği, kirli işlerdir.

Fikret Şenses’in (2003: 246-252) geçimlik ekinliklere yönelme ve sosyal dayanışma örgütleri kurma, tasarruf etme, öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma, çocukları okula göndermeme, hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma, aileden daha fazla bireyin iş gücüne katılması olarak sıraladığı hayatta kalma pratiklerine yoksul mahallelerin hepsinde az çok rastlamak mümkündür.

Araştırma sırasında –yukarda bahsedilen- erkeklerin yaptığı seyyar satıcılık, inşaat ve temizlik işleri dışında, kadınların geçimlik etkinliklerle aileye gelir getirici işler yaptıkları gözlenmiştir. Bu işlerden, günlük ücret üzerinden haftada bir iki gün,

civardaki okulların sınıflarının temizlenmesi, civardaki apartmanların haftada bir merdivenlerinin temizlenmesi, çocukların öğretmenlerinin ve onların tavsiye ettiği kişilerin evlerine temizliğe gidilmesi yaygın olarak görülmektedir. Ayrıca kadınlar patik, dantel, oya gibi el işleri yaparak mahalle pazarına götürüp satmaktadırlar. Kendinin yaşlılık ve 39 yaşındaki kızının özürlü maaşıyla Sincan’da bir gecekonduda yaşayan 65 yaşındaki Emine bu yolla ek gelir elde etmektedir;

“Gözlerimle çok da göremiyom, dokurken çok zorlanıyom ama üç ayda bir aldığım maaşlarla evin kirasını (150 TL), öbür masraflarını, elektriği, suyunu ödeyince son aya elimizde bişey kalmıyo. Benim bi sürü hastalığım var, şekerim var, tansiyonum var. Belediyenin verdiği gıda şekerimi yükseltiyo. Hep makarna ekmek yeyince şekerim fırlıyo. Bana bişey olmaması lazım bu kız için. Ortalıkta kalırsa maazallah nolur. Onun için patik, dantel işliyorum, hafta sonları pazar var dört sokak ötede. Götürüp satıyom orda. Üç beş kuruş geliyo. Onunla yoğurt alıyom, süt alıyom. Sebze bazen yetiyo bazen yetmiyo. Öbür hafta da sebze alıyom az az. Benim düşmemem lazım bu kız için”

Erkekler ve kadınların ortak yaptığı işlerden biri, apartmanlardan çıkan çöpleri toplayarak plastik, cam, kâğıt, metal olarak ayrıştırmak, onları birkaç günde bir sanayiden gelip kilo hesabıyla satın alan kamyonlara satmaktır. İnşaat işçisi olup da son birkaç yıldır işsizlik yaşayan Sincan ve Keçiörenliler arasında yaygın olarak gözlenen bu iş, katı atık toplayıcılarınıninkinden farklıdır. Katı atık toplayıcıları her gün düzenli olarak sokakları dolaşıp, topladıkları maddeleri anlaştıkları depolara götürüp teslim etmekte iken, bu iş düzenli olmayan ve apartman temizlikçiliğine

bağlı olarak yapılan, küçük gelirler getiren bir iştir. Bu işi yapan erkekler mal yükleme, hamallık, inşaat gibi başka bir geçici iş bulduklarında bu işi eşine devredip kendisi diğer iş bitince tekrar dönebilmektedir.

Geçinme pratikleri üzerine yapılan çalışmalarda (Demir ve Hattaoğlu, 2002; Kalaycıoğlu ve Tılınç, 2002) kadınların hanede tüketilen yiyeceklerini kendilerinin üretmesine dikkat çekildiğini görmekteyiz. Görüştüğümüz kadınlara evde reçel, turşu, konserve, ekmek gibi yiyecekler yapıp yapmadıklarını sorduğumuzda Siirt'ten göç edip Sincan'a yerleşmiş 27 yaşındaki altı çocuklu Haceri'nin *"Onları yapabilmek için malzeme lazım. Çok şeker lazım misal. Çok sebze lazım. Bir de ocak yanacak uzun uzun. Köydeki gibi ocak olsa olur. Köydeyken komşular için yapardım. Onlara yardım için. Bizim o zaman da bahçemiz neyimiz yoktu. Biliyom yani yaparım ama un pahalı, ekmeği bana belediye veriyö her gün. Un alsam evde yapsam daha pahalı olur yani"* cevabı, evde yiyecek üretmenin yoksul evi için daha pahalıya mal olan bir faaliyet olduğunu göstermektedir. Kent yoksulları arasında gözlemlediğimize göre, tasarruf üzerinden geliştirilebilen bir hayatta kalma pratiği, evde yiyecek üretimi yapılmasından ziyade evde yiyecek tüketiminin kısılması biçiminde gerçekleşmektedir. Bunu Hıdırlıktepe'de iki çocuğuyla rutubetli, eşyasız iki odalı bir evde yaşayan Sevde'nin *"Günde iki öğün yiyöz. Çocukları çok uyutuyom ki geç kahvaltı yapsınlar diye. Öğlen kaldırıyor, bakkala ucuz börek geliyo, tanesi 150 lira (kuruş). Ondan alıyorum. Sonra akşam da yardım paketinden pişiriyom. Haftada birkaç gün de yumurta alıyorum çocuklara. Ben yemiyom zaten. Bazen da*

bakkal tavuk verir çocuklar için”³⁷ sözleriyle dile getirdiği anlatısında görebilmekteyiz.

Yine Hıdırlıktepe’de yaşayan ikisi lise öğrencisi dört çocuğu olan Seyithan da yiyecekten nasıl kısıtlılarını *“Bak şimdi yaz. Her yer sebze meyve dolu ama alamıyoz tabii. Çocuklar sabah katıksız ekmek yiyerek gidiyor okula. Akşam da yardım paketinden makarna, nohut, fasulye pişiriyor hanım. Eti kurbandan kurbanda verirlerse yiyoz işte”* sözleriyle anlatırken, aynı zamanda evdeki beslenme rejimini de ortaya koymaktadır. Evin geçimini seyyar kitap satarak sağlamaya çalışan üç çocuklu Serkan A. da *“Eve her gün on ekmek alıyoz. Yemek az olunca ekmek çok yeniyor tabii”* derken beslenme rejimini anlamamıza yardım eden, diğer evlerdekine benzer bir tecrübeyi aktarmaktadır.

Özellikle Hıdırlıktepe’de, bir hayatta kalma pratiği olarak çocukların okula gönderilmesi yerine sokakta çalıştırılması yaygın olarak gözlenmiştir. Birkaç sene önce eşini kaybettikten sonra İzmir’den göç etmiş olan Sevede sekiz ve on bir yaşlarındaki iki çocuğunu da okula göndermemektedir. Nedenini sorduğumuzda, *“Billur’u (on bir yaşındaki kız çocuğu) okula gönderirsem eve ekmek nereden gelecek? Ben hastayım, kadını, sokakta çalışamam. Ama Billur küçük. Cam siliyo ışıklarda, para getiriyo iki üç günde bir. Polisler gelince kaçıyo çabucak. Ben bi iş bilmem. Hastayım, koca kadını, polisten kaçamam. Hem ben cam silsem bana para veren olmaz, o çocuk, ona veriyolar. Başına bişey gelir diye korkuyom. Ben de uzaktan gözlüyom onun için.”* diye cevap vermektedir. Yine Hıdırlıktepe’de yaşayan 55 yaşındaki Ahizer, torununu okuldan alma nedenini, *“Oğlum bakıyordu bize.*

³⁷ Sevede ile görüşmeye gittiğimde evde küçük tüpün üzerinde tavada pişilmiş bir tavuk yeniyordu. Tavuğu bakkalın verdiğini söyledi. Yemeğin eve yaydığı kokudan bozuk olduğu anlaşılıyordu.

Seyyardı. Şimdi cezaevine girdi. Kim bakacak geline, bana, küçük kıza. Mecbur aldım Tuncay'ı okuldan. Şimdi ışıklara, oraya buraya gidip cam siliyo, mendil satıyo arabalara. O bakıyo bize şimdilik. Oğlan çıkana kadar gider böyle” diye anlatmaktadır. Alev'in oğlu Ali'nin de okulu bırakma nedeni aynıdır. Babası cezaevinde ve evde ondan başka çalışan kimse bulunmamaktadır. Beş kişilik aileyi geçindirme sorumluluğu beş yıldır şimdi 17 yaşında olan Ali'nin omuzlarındadır. Sincan ve Keçiören'de kadınların gündelik ev temizliği, sınıf, okul, apartman temizliğine giderek gelir getirici bir iş yapmasına karşın, Hıdırlıktepe'deki kadınlar çalışmamakta, bunun yerine çocuklar okula gönderilmeyerek ya da okuldan alınarak sokakta çalıştırılmaktadır.

Hayatta kalma pratikleri içinde sayılan önemli bir unsur da dayanışma ağlarıdır. Akrabalığa, komşuluğa ve etnik kökene dayalı dayanışma ilişkileri üzerinden üretilen bu ağların, yoksulların iş bulma ve konut edinme ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir güvenlik noktası olarak işlev gördüğü kabul edilmektedir (Ersoy, Şengül, 1999; Erder, 1995; Ayata, 1991). Ancak kent yoksullarının özellikle 1990'lı yıllardan beri, Mercedes Gonzales de la Rocha (2007), Aksu Bora (2006), Kemal Can (2006), Ayşe Buğra (2008) gibi araştırmacıların yaptıkları son dönem çalışmalarda da belirttikleri gibi, aile, akrabalık, komşuluk, hemşehrilik, arkadaşlık gibi geleneksel dayanışma ilişkilerinin dışına düştükleri görülmektedir.

Aksu Bora (2006: 101) yoksulların dayanışma ağlarının dışında kalmasının nedenini, bu ağların ancak bir karşılıklılık ilişkisi içinde mümkün olabilmesi, ancak en alttaki yoksulların bir karşılıklılıktan ziyade sadece tek taraflı alma ilişkisi kurabilmesi olarak açıklamaktadır. Sema Erder'in (1996) Ümraniyeli kent

yoksullarının en altta olanları için tespit ettiği bu durumu, Kalaycıoğlu ve Rittsberger-Tılınç da (2002) Ankaralı kent yoksulları için söylemektedirler. Nitekim çalışmamızda, dayanışma ilişkisindeki karşılıklılık ilkesini yerine getirebilen sadece bir kişi ile karşılaşılmıştır. Kendisi eşi ve çocuklarıyla Sincan'da, ailesi Çorum'un bir köyünde yaşayan 27 yaşındaki Selami, ailesinden destek aldığını şöyle anlatmaktadır:

“Ben köye hâlâ gider gelirim. Burada işsiz kaldığım zamanlar yaza denk gelirse gider babamın hasadı kaldırmasına yardım ederim. Anam her yıl bulgur mercimek ne çıktıysa erzak koyar. Salça falan ne olursa işte. Kışın hiç bişey olmasa onların gönderdikleri oluyo. Abimgil de yardım eder bize. Bizde olunca onlarda olmayınca da biz yardım ederiz onlara. Ailede herkes inşaatçı. Birinin işi olmasa başkasının olur. Kardaşlar sırt sırta veriyoz olmayınca.”

Görüşmelerde Selami dışında köyle bağı süren başka kimseye rastlanmamıştır. Katılımcılar, köydeki akrabalarının da, buradakilerin de kendilerinden farklı olmadığını vurgulamışlardır. Bir ilköğretim okulunda 400 lira ücretle, sosyal güvenliği ve iş güvencesi olmadan temizlik işleri yapan 49 yaşındaki Molla,

“Ben yetim çocuğuyum. Biz sekiz kardeşlik. Babam öldüğünde ben ilkokuldaydım. Bi abim vardı evde çalışan. Ben de okul bitince çalışmaya başladım. Simit sattım. Döşemecide çalıştım. Fabrikada çalıştım. Benle kardeşlerimi annem eşin dostun yardımıyla büyüttü. Ama şimdi herkes bizim

gibi, herkes yetim herkes öksüz, kimsesiz. Fakirlik nedir biliyor musun, kimsesizliktir. Şimdi kimsenin kimsesi yok.”

derken, yoksulların içinde bulunduğu bu güvensiz yalnızlığa vurgu yapmaktadır. Söz konusu yalnızlaşmayı Sevde örneğinde de görmekteyiz. Hıdırlıktepe’de yaşayan Sevde kimseden yardım alıp almadığı sorulduğunda pencereden dışarıyı göstererek; *“Görmüyon mu herkesi, mahalleyi. Herkes ne kadar fakir. Kimse kimseden ne istesin? Kim kime ne versin? Bi ablam var mahallede. Ben İzmir’deyken kocam ölünce buraya çağırdı ki devletten yardım alırım diye. Kendi de öyle geçiniyo zati.”* diye cevap vermiştir.

Bazı durumlarda insanların aile, akrabalık ağının dışına kendi istekleriyle çıktıkları görülmektedir. Başka çalışmalarda da (Bora, 2006; Kalaycığlu ve Tılınç, 2002) dikkat çekilen bu durum, sahada yaptığımız görüşmelerde bizim de elde ettiğimiz bulgulardan biridir. Bu duruma örnek verilebilecek 55 yaşındaki eski inşaat işçisi Yüksel, 1979’da Keçiören’deki gecekondusunu yapmaya yardım eden akrabalarıyla daha sonra nasıl koptuğunu şöyle anlatmaktadır:

“Dayımın oğluyla kızım Emine’yi nişanladık. Sonra çocuklar anlaşılamadı, kızım nişanı attı. Ondan sonra bizi taciz etmeye başladılar. Zorladılar ordan taşınalım diye. Evi taşladılar, çocuklara sataştılar. Şikayet ettim karakola. Polis geldi olur böyle şeyler konducular arasında dedi, gitti. 2004’ten itibaren görüşmüyorum. 2 tane kız kardeşim var. 1 tane abim var. Abim burda Bademlik mahallesinde oturur. Onlarla da aramıza soğukluk girdi. Onlarla da görüşmüyom. 20 sene falan oldu. Kaç defa gittim geldim. Evde oturup konuşunca iyiydi. Sokakta görünce kafasını çevirip geçerci.

Bilmiyorum nedeninin ne olduğunu. Nedeni kayınbabamın o yeri yapmakta bize yardım etmesi heralde. Kızı o zaman kirada oturuyordu. Sonra köyde biraz mülkiyet vardı. Onları sattık. O gecekonduyu yaptık. Parayı ona vermedik ev yaptık diye kızgınlığı heralde. Başka neden yok çünkü. Abim çok sinsi bi insan. Hiçbiriyle görüşmüyöz.”

Dayanışma örüntülerinin örgütlülüğünün zayıflamasıyla birlikte, Fikret Şenses’in “hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma” (2003) olarak tanımladığı ailelerin birleşmesi bir hayatta kalma pratiği olarak halen işleyebilmektedir. Osman ve Satı, eşiyle birlikte bir fabrikada asgari ücretle çalışan, kirada oturan kızlarını eşi ve çocuğuyla gecekondularına, yanlarına almışlardır. Onlar çocuğa bakarken, kızları da evin sabit giderlerini ödemektedir. Osman’ın kızı Nurcan fabrikada iki yıldır üretim yavaşlatıldığı için bir hafta çalışıp bir hafta-on gün ücretsiz izinli sayıldığı için aylık ücretinin yarısını ya da üçte ikisini alabilmektedir. Bu yüzden, “Birkaç hafta üst üste işsiz kaldığımız da oluyo onlar çağırana kadar. İyi ki annemgile taşındık, yoksa ben kirayı nasıl öderdim. Çalışmadığım zaman hiç değilse annemgile gelen yardımlarla tencere kaynıyor, aç kalmıyoruz çok şükür. Biz de onların elektriğini suyunu ödüyoruz maaşı alınca” diyerek bu dayanışma ilişkisinin kendileri için yaşamsal önemini vurgulamaktadır.

Yaşar ve Yusuf da iki kardeşirler ve geçinemedikleri için ailelerini birleştirme yoluna gitmişlerdir. Bir evde dört yetişkin ve altı çocuk olmak üzere on kişi yaşamaktadır. Evde haftada birkaç gün sınıf temizliğine giderek düzenli gelir getiren tek kişi Yaşar’ın eşi Şerife’dir. Erkekler iş çıktıkça inşaat işçiliği yapmakta, ancak bu yıl boyunca toplam kırk gün çalıştıklarını, onun dışında iş bulamadıklarını

söylemektedirler. Küçük kardeşin eşi Zarife ise, evde küçük bebeği olduğu için çalışmak için dışarı çıkamadığını söylemektedir. Bu aile sosyal yardım için hem belediyeye, hem de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına başvurmuş, ancak iki aile için -adres aynı olduğundan- ayrı ayrı yardım yapılmamıştır. Aile bunun için bir çözüm üretmiş, bir kardeş belediyeye, diğer kardeş Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı'na başvurarak iki kaynaktan gelen yardımdan da yararlanabilmiştir. Yine benzer bir durum Yüksel'in ailesinde görülmektedir. Kızı ve oğlu eşlerinden boşandığı için onları çocuklarıyla yanına almış, böylece evde altı yetişkin dört çocuk olmak üzere on kişi yaşamaya başlamışlar. Böylece herkes düşük ücretli ya da günübirlik işler yaparak kazandıklarını birleştirme yoluna gitmekte, ayrıca hem belediye hem de vakfın yardımlarından yararlanabilmektedirler.

Sonuç olarak kent yoksullarının beslenmek, giyinmek, ısınmak gibi temel ihtiyaçlar ve kentte yaşamının sonuçlarından biri olarak elektrik, su gibi kentsel ortak tüketimden yararlanmak gibi zorunlu masraflarını karşılayabilmek için gelir getirici işler içinde olduklarını ve akrabalık, hemşehrilik gibi geleneksel dayanışma ağlarının ise dışında kalarak güvensiz bir yalnızlık içinde olduklarını söyleyebiliriz.

4.2.4. Kentsel Hizmetlerden Yararlanma

Kent yoksulluğunun önemli bileşenlerinden biri de kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamamaktır. Kırsalda yaşarken su, aydınlanma, ısınma gibi ihtiyaçların doğadan karşılanma imkânı varken, kentlerde bu ihtiyaçların karşılanması ancak satın alınarak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla elektrik, su, doğal gaz gibi temel ihtiyaçların karşılanması en çok gelir yoksulluğu içinde olan kent yoksullarını zorlamaktadır.

Kentlerde yoksul olmak aynı zamanda kentsel altyapı hizmetlerine erişimin kolay olmaması anlamına da gelmektedir (World Bank, 2000/2001). Baharoğlu ve Kessides'in belirttiği gibi, temel mal ve hizmetlerin elde edilmesi için gereken nakit, güvenli bir işe sahip olmayan, düşük gelirli geçici enformel işler yaparak hayatta kalmaya çalışan yoksullarda ancak beslenme ve işe gidip gelirken kullanabileceği ulaşım gibi zorunlu giderler için ayrılmaktadır. Dolayısıyla gelir yoksulluğu, yoksulluk hallerini yaratan temel boyut olarak diğer boyutları da doğrudan etkilemekte, kent yoksulları ev ve arazi satın alma gücünün olmamasından dolayı fiziksel şartlarını iyileştirememiş, temiz su, hijyenik yaşam şartları ve kaliteli sağlık gibi temel kamusal hizmetlerden niteliksel ve niceliksel olarak yeterli düzeyde yararlanamamaktadırlar (Baharoğlu ve Kessides, 2001).

Araştırma bölgelerinde altyapı hizmetlerinin yeterli olduğu, mekândan kaynaklanan hizmet yetersizliğinin olmadığı, ancak yoksul hanelerin söz konusu gelir yetersizliğinden dolayı bu hizmetlerden yeterince yararlanamadıkları gözlenmektedir. Para ekonomisine dayalı kent yaşamı, doğada kullanım değeri olan suyu değişim değeri olan metaya dönüştürerek ticarileştirmekte ve bu durum kent sakinlerinden en çok yoksul kesimleri olumsuz olarak etkilemektedir.

Keçiören, Sincan ve Hıdırlıktepe'deki 34 hanenin tamamında su ve elektrik sistemi mevcut ve kullanılmakta olmakla birlikte, Keçiören'de bir hanede kaçak kullanım cezasından dolayı bir yıldır su kesik haldedir ve kullanılamamaktadır. Keçiören'deki 3 hanenin dışında doğal gaz kullanılan başka evle karşılaşılmamıştır.

Görüştiğimiz ailelerden Sincan ve Keçiören'de yaşayanların hepsi temel altyapı hizmetlerinin mevcut durumundan memnun olduklarını ifade ederken,

Hıdırlıktepeliler yağmur yağdığı zaman kanalizasyonun taşıdığını, elektrik direkleriyle ilgili arıza olduğunda geç ilgilenildiğini, su borularının eski oldukları için zaman zaman patladığını ve bakımlarının yapılmadığını söylemektedirler. Konfeksiyon atölyesinde çalışırken işten çıkarılan ve şu an işsiz olan 30 yaşındaki Serkan öfkeyle, *“Belediye tabii ilgilenmez, fakir mahalle burası. Zengin mahallesindeki kadar elektrik, su harcanmıyor burada tabii. Buraya niye masraf etsin ki”* diyerek bize adeta Zygmunt Bauman’ın (1999:5) muktedirlerin yoksulu “defolu tüketici” olarak gördüğü değerlendirmesini hatırlatmaktadır.

Görüştüğümüz kişilerin hepsi, su ve elektrik faturalarının yüksekliğinden, ödeme sıkıntısı içinde olduklarından şikâyet etmektedirler. Su faturalarının bedelleri ailede yaşayan kişi sayısı ve mevsime göre değişmekte, yazın su faturalarının, kışın da elektrik faturalarının bedelleri yükselmektedir. Siirt’in bir köyünden eşi ve altı çocuğuyla Sincan’a göç etmiş, eşi Ümitköy’de bir apartmanın bahçe işlerine bakan Haceri, fatura bedellerinin yüksekliği ile ilgili sıkıntısını, *“Yazın çok fatura geliyo. Beyim diyor az kullanın. Nasıl az kullanacam. Zaten çok dikkat ediyoruk. Çocuklar küçük, mecbur içiliyor mecbur banyo ediliyor. Ceza gelmesin diye fatura gelince, beyim maaş alınca yatırıyor ama çok zorlanıyoruz. Şehirde yaşamak güzel. Su akıyor çeşmeden güzel, ama pahalıdır.”* sözleriyle dile getirmektedir. İnşaat işçisi ama şu an iş olmadığı için çalışmayan Keçiörenli Yaşar ise, doğal gazlı evde oturmanın sıkıntısını, *“Önce oturduğumuz ev sobalıydı. Kömür yardımı alıyorduk, soba kuruyorduk salona. O evden çıkmak zorunda kaldık. Bu ev amca oğlunun, kirası az ama doğal gazlı. Kış girince yaktık bi fatura geldi 150 lira, ödememizin mümkünü yok. Soba kurduk salona. Yaktığımız gün yönetici kapıya dayandı. Yasak dedi yakamazsınız. Geri kaldırdık. Evde çocuklar var, dahası Yusuf’un (birlikte*

yaşadıkları kardeşi) bebesi var çok küçük. Mecbur ısınacak bu ev. Biz de çok az doğal gaz yakıyoz. Evin soğuğu kırılınca kapatıyoz hemen. Battaniyeler falan. Öyle yaşıyoz işte. Bebenin olduğu yeri elektrikle ısıtmaya çalışıyoz. O da çok pahalı. O ucuz mu ki. Napacağımızı şaşırdık. Bi sobalı ev bulup çıkmayı düşünüyoz bahara” sözleriyle anlatmaktadır.

Sincan’da yaşayan inşaat işçisi Selami de doğal gazlı evden yakıt masraflarını ödeyemediği için çıkmıştır:

“Doğal gaz iyi temiz hoş da, çok pahalı. Ben nasıl vereyim her ay 100-150 lira. Kirayı veremiyom zati. Babam karşılıyo. Ben de arada bir çalıştığım la mutfak, elektrik, suyu karşılıyom. Çıktım o evden tabii. Soba da kuramıyom. Sosyetik apartman. Kokuyormuş, is oluyormuş, yasakmış. Sobalı bir ev buldum hemen. Belediyeden kömür yardımı istedim çıktı. Bu kış ısındı çocuklar çok şükür”

Keçiören’de doğal gazlı bir apartman dairesinde oturan Yüksel de ısınma ihtiyacını karşılarlarken ne denli zorlandığını, *“Bu faturalar bizi mahvetti. Soba kurduk kış gelince. Apartmandan şikâyet etmişler. Yönetici geldi uyardı. Aldırmadım. Sonra belediyeden adamlar geldiler hakkınızda şikâyet var diye. Mecbur kaldırdık sobayı. Ama doğal gaz faturasını ödemek ne mümkün. Doğal gaz yakalım dedik olmadı. Onu kapattık elektrik sobası yakalım dedik olmadı. Elektrik sanki ondan ucuz mu. Biz de anca torunların odasında yakıyoz. Öbür yerlerin de soğuğu kırılıyo tamam. Yine geliyo 60-80 lira. Öbür faturalar da yüklenince... Kış zaten zordur, bizim gibi garibanlar için daha da zor”* diye anlatmaktadır. Sobalı evlerde oturan yoksul ailelerin hepsi de ya Büyükşehir Belediyesi’nden ya da Sosyal Dayanışma ve

Yardımlaşma Vakfı'ndan kömür yardımı aldığı için ısınma masrafı olmadığını söylemektedirler. Ancak aynı şey, en temel insan ihtiyacı olan su kullanımıyla ilgili olarak söylenememektedir.

Görüştüğümüz kişilerden bazılarına, su fiyatlarının yüksek olmasından dolayı faturalarını ödeyemedikleri için Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) dava açmıştır. Bir süre önce eşini kaybetmiş, oğlu, gelini ve torunuyla birlikte yaşayan Hıdırlıktepeli Kibar'ın ASKİ ile davası halen sürmektedir. Kibar süreci *“On sene ne oldu, suyu kullandık parasını ödeyemediydik. Faiz faiz binmiş 12 milyar (12 bin TL.) olmuş. Sonra af çıktı ondan yararlandık. Faizleri sildiler anaparayı ödeyin dediler. Yeni saat taktılar. Taksit yaptılar ama onu da ödeyemiyok tabii. Şimdi anca gelen su borcunu ödeyebiliyom. Eski borç duruyo. Şimdi mahkemede işte. Bana diyorlar ki evin tapusunu getir. Ben de vermiyom. Su borcu için ipotek edecekler. Ödeyemem kesin. O zaman evimi elimden alacaklar. Nere giderim ev giderse.”*sözleriyle anlatmaktadır.

Kibar'ın evini kaybetme korkusunun yersiz olmadığını, ödeme gücü olmadığını için kaçak su kullanan, bu yüzden gecekondusunu kaybeden ve şimdi kira ödeyerek (iki aydır ödeyememekte) yaşamak zorunda olan Keçiörenli Yüksel'in hikâyesinden anlayabiliyoruz:

“Daha önceleri sıkıştıkça suyu kaçak kullandığım nadir de olsa, olurdu. Ama 98'den 2000-2001'e kadar çok kaçak kullandım. Bir yandan fiyatlar arttı, bir yandan ev kalabalıklaştı, çocuklar yetiştiler (büyüdüler) ama işsizler. Ben çok az kazanıyom. İnşaat işi azaldı. Yetişemedikçe mecbur kaçak kullandık. E kullandıkça yakalandık tabii. Kaç defa tutanak yedim. ASKİ bana yüklü bir

hesap çıkardı. Bir kısmını taksitlendirdi. Ödedim, ödedim ama ödemekle bitmiyor ki, faizi katlıyor da katlıyor. O sırada sayacı birisi getirip bağlıyor, diğer ekip söküp götürüyor. Epey bir süre devam etti böyle. Onlar söktükçe mecbur kaçak kullandık, kaçak kullandıkça yakalandık tutanak yedik. Tabii arada devamlı ASKİ'ye para verdim. Ama en son 2004'te 3 milyar 650 milyon bi borç çıkardılar. Pes ettim artık. Gecekonduyu sattım. Anca borcu karşıladı. Biz de böyle kiraya çıktık işte.”

Sincan'da yaşayan eski inşaat işçisi, şimdi diyalize bağlı böbrek hastası olduğu için çalışamayan 56 yaşındaki Osman da, gecekondu olan evinde kaçak su kullandığı için ağır bedel ödemek zorunda kalanlardan birisidir ve hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

“Bak bir yanlışlımdan dolayı bizim elektrik su yatırılmamış. Oğlanlara para verdim yatırsınlar diye. Yatırmamışlar. ASKİ saati sökmüş. Oğlan buraya bi hortum takmış, baba böyle kullanın falan. ASKİ geldi yakaladı. Dört milyar borç çıkardı. Nasıl ödeyim. Hadi bakalım mahkemeye. 2 milyar 800 lira (2800 TL.) para yatırdık. Gerisi için icralık olduk. Diyalize durumu anlattım. Diyalizin sahibi çıkardı 500 lira verdi. Onu yatırdık. Eş dost tanıdık fitre veriyolar ramazanda. Onu verdik. Yalnız bi arkadaş var. AK Parti genel merkezde santrale bakıyo. Abi bi gel de durumu anlatalım Ankara milletvekillerine, yardımcı olurlar dedi. Bi milletvekiline gittim. Anlattım durumu. Dedim elektriğim suyum kapalı. Şimdi sana bi şey yapamayız emsal teşkil eder, kimseye yardım edemeyiz dedi. Nerde bi ışık gördük koştuk. Ta istanbula gittik Deniz Feneri'ne. Ordan da bi yardım eden olmadı. En

sonunda 50 ordan 20 ordan yatırdık. Çevrenin yardımıyla şükür. Hala o meseleden kalan borçlarım vardır çevreye. Helal ettiler istemiyolar Allahtan.”

Kaçak su kullandığı için çok büyük cezalara maruz kalan bu örneklerin içinde en ağır cezayı Ramazan almıştır. Ramazan halen hapis cezasını çekmek üzere cezaevinde olduğu için hikâyesini, 16 yaşında yatağa bağımlı zihinsel ve bedensel engelli oğlunun ve iki küçük kızının bakımından sorumlu eşi Türkan’dan dinledik:

“Beyim inşaat işçisi. Oğlanın (engelli oğlu) sürekli yıkanması gerekiyor, mecbur su biraz fazla gidiyor evde. E bunca çocuk, iş yok. Eşim yetiştiremedi, ödeyemedi. Saati söktü ASKİ. Biz borcu ödeyemedik tabii ama oğlandan dolayı da mecbur kaçak kullandık suyu. Bu yıllarca büyüdü tabii. Faiz faiz üstüne. En sonunda 30 milyardan fazla borç çıkardılar. Mahkemelik olduk. Eşime 16 ay hapis cezası verdiler. Şimdi 8 aydır içerde. Tabii avukat filan da tutamadık. Mecbur yatıyor işte. Tabii suyumuz kesik hala. Af gelmiş, borcu 7 milyara düşürmüşler. Ben ASKİ’ye gittim bana dediler, bunu öde suyunu o zaman alırsın. Ben o zaman nereden vereyim param yok benim dedim. Aydan aya 1 milyar ödersen de olur dediler. 1 milyarı nerden alayım ben ayda. Dedim benim bir güvencem yok ödeyemem. Öyle duruyor yani. Suyumuzu karşıda kayıinvalidemler oturuyor, onlardan alıyorum her gün.”

Elektrik, su, doğal gaz kullanımlarına ilişkin yakın dönemde yapılan bir çalışmada, yoksulları göz ardı ederek oluşturulan dilimli tarife ve fiyatlandırmanın yoksulları daha da yoksullaştıran bir etki yarattığı ve gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizliği daha da derinleştirdiği ortaya konulmaktadır. “Enerji yoksulluğu” olarak

adlandırılan bu yoksulluk biçiminde, aylık elektrik tüketim harcamaları aylık hane halkı kullanılabilir gelirlerinin veya toplam harcamalarının %10'unu aşanlar veya aylık 100 kWs'ten daha az elektrik kullananlar "elektrik yoksulu", aylık su tüketim harcamaları bu gelir ve harcamaların gelişmiş ülkeler için aylık %3, gelişmekte olan ülkeler için aylık %5'ini aşanlar, Türkiye için %4'ünü aşanlar "su yoksulu" olarak değerlendirilmektedir (Bağdadioğlu vd., 2009: 14). Bu çalışmaya göre Ankara'daki kent yoksulları toplam harcamalarının %4.59'unu su için harcayarak su yoksulu durumuna düşmektedirler (Bağdadioğlu, vd., 2009: 50).

Yukarıdaki örnek anlatılar, kentsel hizmetlerin ticarileşmesinin ve pahalılığının yoksulların yaşamlarını ne denli zorlaştırdığını, hatta onlar üzerinde nasıl bir doğrudan şiddet ögesine dönüştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Kentsel hizmetlerin ticarileşmesi ve kentsel parasal ekonominin gücü, bu örneklerde görüldüğü gibi kent yoksullarını iktidarın en yalın yüzüyle karşı karşıya getirmekte ve yoksulların güçsüzlüğünü bir kez daha ilan etmektedir. Türkiye'de, kent yoksullarının ödeme gücü göz ardı edilerek belirlenen tarifelerle fiyatlandırılan temel insani ihtiyaçlardan olan kentsel hizmetler yoksulların yaşamını sadece zorlaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda onları daha da yoksullaştıran bir araç olma özelliği taşımaktadır.

Enerji yoksulluğunun önlenmesi için İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde, Arnavutluk, Sri Lanka, Ermenistan ve Gana gibi bazı ülkelerde destek programları geliştirilmiştir (Bağdadioğlu vd., 2009: 70). Türkiye için de enerji yoksulluk sınırları gözetilerek yeni bir tarifelendirme ve fiyatlandırma yapılarak en azından insan için yaşamsal düzeyde su ve elektriğin yoksullara ücretsiz sunulması, sınırı aşan kısmının

ücretlendirilmesi sağlanabilir. Özellikle su tüketimi konusunda sağlanacak kamu desteği kent yoksulları için can alıcı önem arz etmektedir.

4.2.5. Yoksulun Bedeni: Hastalıklara Açık Olma

Sağlık sorunları, gelir yetersizliği, yetersiz ve dengesiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yeterli yararlanamama ve eğitim yetersizliği gibi nedenlerden dolayı kent yoksullarını sürekli tehdit altında tutmaktadır (Ersoy ve Şengül, 1999: 88). Eğitim yetersizliğinden dolayı geçimlerini doğrudan beden gücüyle yapılan işlerden sağlayan yoksulları, beden sağlıklarında yaşanan olumsuzluklar daha da yoksullaştırmaktadır. Görüşülen kişilerin zaman zaman “*Allah vücut zenginliği versin, gerisi boş*” (Satı), “*zengin olmak hasta olmaman demek, çocuğunun hasta olmaması demek*” (Ayşe), “*cebinde paran olmasa da vücudun zengin olursa, sağlığın yerinde olursa her şeyin olur*” (Hatice) gibi ifadelerinden, zenginliğin sağlıklı bedenle ilişkilendirilmesinden de anlaşılacağı üzere, yoksul için “sağlıklı beden” sahip olabileceği değerli tek varlığıdır. Ancak bu varlığa yoksul hanelerde nadiren rastlanmaktadır. Çünkü yoksulların evlerinde beslenme rejimi ve yaşam koşulları hastalığı getirmekte, hastalık ise yoksulluğu daha da derinleştirmektedir.

Araştırma sırasında dikkatimizi çeken ilk şey, hastalığın varlığının yoksul mahalle ve hanelerinde ailenin bir bireyi gibi görünür ve doğal kabul edilmesiydi. Sıra dışı olan hastalık değil sağlıklılıktı. Görüşmelerden sağlık koşullarına ilişkin ulaştığımız bulgular, 1999 tarihli Ankara eksenli bir çalışmadaki (Ersoy ve Şengül, 1999: 88) bulgularla benzer, yer yer daha da olumsuzdur. Bu bağlamda geçen zaman, yoksulun evinde ve bedeninde çok şey değişmediğini, hatta yaşamı daha da zorlaştırdığını göstermektedir. Sincan ve Keçiören’deki yetişkin erkeklerde özellikle

inşaat işçiliği yapanlarda en yaygın hastalık bel fıtığı iken kadınlarda en yaygın olanlar kadın hastalıkları ve ücretli ev temizliği yapmalarından dolayı boyun fıtığıdır. Çocuklarda en yaygın hastalıkların ise astım ve bronşit olduğu tespit edilmiştir. Astım kadınlarda da sık görülen bir hastalıktır. Ersan Ocak'ın (2006: 153) vurguladığı gibi, yoksulun evi ya düşük kaliteli malzemeyeyle inşa edilmiş bir gecekondur ya da rutubetli ve güneş almayan bodrum katta yer alan bir daire biçiminde olduğundan hastalıklara zemin hazırlamaktadır. Evde en çok vakit geçiren çocuklar ve kadınlar olduğu için de evin yapısından kaynaklanan hastalıklara erkeklere göre daha çok maruz kalmaktadırlar.

Hıdırlıktepe'de karşılaştığımız hastalıklardan en yaygın olanları ise epilepsi ve özürlülüktür (zihinsel ve bedensel, bazen sıklıkla ikisi bir arada). Hıdırlıktepe'de 15 hanede karşılaştığımız zihinsel özürlü sayısı 10 (bazı evlerde birden fazla), epilepsi hasta sayısı 6, astım ve kronik bronşitli hasta sayısı 8'dir. Keçiören ve Sincan'da toplam 17 hanede karşılaştığımız zihinsel özürlü 2 kişi, epilepsi hastası hiç yok, astım ve kronik bronşitli hasta 3 kişidir. Hıdırlıktepe'de evlenme yaşının diğer bölgelerden farklı olarak çok düşük olması ve yakın akraba evliliklerinin yaygın olarak görülmesi, genetik özellik taşıyan epilepsi ve zihinsel özürlü hastalıkların yaygınlığının nedeni olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü söz konusu hastalıklara sahip kişilerin büyükbaba, büyükanne, dayı, amca vs. gibi ikinci derece akrabalarından en az birinin de kesin olarak bu hastalığı taşıdığı belirlenmiştir.

Evlenme yaşı kadınlarda da erkeklerde de 16 ile 18 yaş arasında değişmektedir. Görüşme yaptığımız kişilerden sadece iki kişi 19 yaş üzerinde evlenmişlerdir. Hıdırlıktepe'de yaşayan Cangül 19 yaşında 3 yaşında bir kız

çocuğuna sahip bir kadındır. Sevde'nin evinde tanıştığımız mahalleden komşuları Ayşegül ve Sevda da 16 ve 17 yaşlarında ve birkaç aylık hamile kadınlar olarak karşımıza çıktı. Bu iki kadının da seyyar satıcı olan eşleri 18 yaşındadır. Görüştüğümüz 35 ile 40 yaş arasındaki ebeveynlerin tamamı torun sahibidir. Bu noktada bu mahallede, erken evliliğin sadece önceki nesillerde değil, genç nesillerde de yaygın olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Görüşülen yoksul ailelerin hepsi enformel işler yapmakta oldukları için sosyal güvenlik kurumlarına bağlı değildir. Ancak hepsi Yeşil Kart sahibi olduğu için sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Ailelerden sadece ikisinde sağlık sorunu olan kimseyle karşılaşılmamıştır.

Hıdırlıktepe'de yaşayan kent yoksulları tarafından sağlıkla ilgili en büyük sorunun mahalledeki sağlık ocağının kapatılması olduğu dile getirilmiştir. Düzenli anti-depresan kullanan Türkan *“daha önce sağlık ocağına gittiğimizde numune ilaçlardan veriyordu doktor. Ayrıca ilaç parasına fark vermek zorunda kalmıyorduk. Şimdi hastaneye gitmek zorundayız. Paran ya oluyo ya olmuyo. Üç beş lira fark başkasına görünmez ama gariban için çok”* diyerek sağlık ocağının kendisi için ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca sağlık sorunu olduğunda hastaneye gitmek yol masrafı da yarattığından, gelir yetersizliği içinde olan yoksul hastalar için durum daha da zorlaşmaktadır.

4.2.6. Suça ve Şiddete Maruz Kalma

Loic Wacquant (2008) kent yoksullarının taşıdığı en önemli özelliği anlatmak için, çok kapsayıcı ve kent yoksulluğuna ilişkin birbirini tamamlayan birçok özelliği

bir arada verebilecek bir kavram kullanmaktadır: güvensizlik. Kent yoksulları güvensiz işlerde çalışırlar; başlarına her an yıkılabilecek evlerde otururlar; bugün buldukları ve çalıştıkları işten yarın çıkarılabilirler; oturduğu gecekondunun kirasını birkaç aydır ödeyemediği için ev sahibi polisle gelip eşyaları evin dışına atıp kilidi değiştirebilir ve geceyi geçirecek başka yeri olmayabilir; yemek için bugün son parasını harcamış ve yarın ne yiyeceği belli olmayabilir; çocukları mahalle sokaklarında dolaşırken sorgulanmak üzere polis arabasına alınabilir; eşi telefon etmek üzere mahalle postanesine gittiğinde bir tabanca kurşununa hedef olabilir; çocuk babasının çalışmaya zorlamasından dolayı ertesi gün okuldan ayrılabilir; kadın eşinden, o gün evde yiyecek bir şey olmadığını hatırlattığı için dayak yiyebilir. Kent yoksulu, her an böyle bir güvensizlik, ekonomik ve sosyal olarak şiddete açık bir savunmasızlık içindedir. Beall ve Fox (2006) suça ve şiddete bu denli açık olma halini kent yoksulluğunun belirleyici özelliklerinden biri olarak ifade etmektedirler.

Çalışma sırasında yaptığımız görüşme ve gözlemler, suça ve şiddete maruz kalma durumunun yukarıda sıraladığımız mümkün görünümlerini düşük yoğunluklu biçimde Keçiören ve Sincan'da, keskin ve şiddetli haliyle ise Hıdırlıktepe'de göstermektedir. Hıdırlıktepe'ye ilk gittiğimizde mahalle muhtarı mahallesini *“Burası Ankara'nın en pis mahallesidir. Kavgı, cinayet, uyuşturucu ne ararsan var”* diyerek tanıttı. Bulunduğumuz mekânı doğrudan suç ve şiddetle ilişkisi bağlamında tanımlayan bu ifade, daha önce görüşmeler yaptığımız Sincan ve Keçiören bölgelerinde rastlamadığımız bir nitelime idi. Bu nitelime, bölgeye ilişkin daha önce edindiğimiz -“oralarda tekin değildir, dikkatli olun” uyarısı eşliğinde verilen- bilgiyle de örtüşmekteydi. Peki bölge bu niteliği nasıl, hangi süreçlerle kazanmıştı? 1970'lerden beri Türkiye'deki gecekondulaşma ve gecekonduların sosyo-kültürel

yapısı üzerine yapılan çalışmalarda (Türkdoğan, 1974; Karpat, 2003; Keleş, 2009) sık sık, Türkiye’deki yoksul gecekondu mahallelerinin Batı’daki suç üreten mekânlar olarak damgalanan *slum*, *favela*, *bario* gibi yoksul mahallelerden farklı olduğu vurgulanırken, nasıl olmuştu da bu bölge diğer gecekondu mahallelerinin aksine suç ve suç çeteleri ile anılır olmuştu? Bu sorunun cevabı –bütünü açıklayacak tek neden olmadığı şerhi düşülerek³⁸ - “Üç Ankara”nın oluşumu ve evrilişinde aranabilir.

Hıdırlıktepe’nin içinde olduğu Altındağ ve çevresi, “Eski Ankara” sınırları içindedir. Eski Ankara’nın ekonomik ve sosyal yapısı âhilik teşkilatı çevresinde örgütlenmişti ve seymenlik, âhilik kurumuna bağlı olarak kentin güvenliğini sağlayan gençlik örgütü işlevini görmekteydi. Ankara’nın başkent oluşuyla birlikte modern kentin kuruluşu ve modern “yeni kent”in “eski kent”le arasına koyduğu –sembolik- mesafe, kentin geleneksel toplumsal dokusunu çözmüş, âhilik kurumunu ve ona bağlı bir kurum olarak işleyen seymenliği hükümsüz hale getirmiştir. Eski Ankara’nın “delikanlıları” âhilik kurumunun disiplin ve himayesini kaybettiği gibi “yeni kent” ile de ekonomik ve sosyal bağ kuramamış ve Altındağ, Yenidoğan, Atıfbey, Hacettepe, Hamamönü’nden oluşan hattın içine sıkışmışlardır. Bu sıkışma onları marjinalleştirmiş, daha sonra da kırdan kente göçle oluşan “üçüncü Ankara” ile birleştirerek Halil Soyuer’in (1995) ifade ettiği gibi 1940’lı yıllarda “kabadayılık” olgusunu yaratmıştır. Kabadayılık doğduğu yıllardan sonra uzun süre kendine, seymenlik geleneğine sahip çıkan, yoksul altsınıfların ihtiyaçlarını kollayan gözetken, yardıma ihtiyacı olanlarla yardım edecek olanlar arasında aracılık yapan bir sosyal rol biçmiş ve geleneği az çok sürdürmeye çalışmıştır. Ancak daha sonra suça bulaşan

³⁸ Bu şerh, suç oranlarının artış nedenlerine ilişkin üretilen söylemlerin düştüğü indirgemecilik tehlikesine karşı düşülmüştür. Alev Özkazanç (2007a: 27), suç artış nedenlerinin şu ya da bu bakışla açıklanamayacak kadar karmaşık bir toplumsal dönüşümle ilgili olabileceğine dikkat çekmektedir.

kabadayılar 1980'lerden sonra mafya tipi suç örgütlerinin fedailiği ve yararlanıcısı haline gelerek gelenekten tamamen kopmuşlardır.

Halil Soyuer (1995: 8) kabadayılığın Ankara'daki mekânsal ve sınıfsal sınırını "ibretle görülmektedir ki, bunların hayat çizgileri hiçbir dönemde Çankaya'nın, Kavaklıdere'nin, Gaziosmanpaşa'nın, Yenışehir'in yahut Bahçelievler'in, Ayrancı'nın üzerinden geçmemiş. Ankara'nın kabadayıları, Altındağ'dan Yenidoğan'dan, Atıfbey'den, Hacettepe'den, Dört Yol Aile Bahçesi'nden, Kayabaşı'ndan, Hamamönü'nden çıkmış hep. Bunların at koşturduğu bölge de hep Bendderesi çevresi olmuştur. Bunlar Ankara'nın bu fakir semtlerinde doğup büyümüşler, buralarda fırtına olup esmişler, öldürmüşler yahut ölmüşlerdir" sözleriyle çizmektedir. Ona göre "buradaki sosyo-ekonomik sebepler, geri kalmış bölgelerdeki bu fakir aile evlatlarını ister istemez bu yola itmiş (yasadışı işler) ve insanın doğasında var olduğuna inanılan 'üstünlük kurma' olgusunu, çevresine baş kaldırmakla, kavga ederek, döverek, yaralayarak, bazen de öldürerek ortaya koymuşlardır." (Soyuer, 1995: 8). Suavi Aydın (2005: 495) ise suç ile iç içe geçen bu yapıyı "yeni kentin yeni insanı" olamamanın da körüklediği bireysel var oluş kavgası ve ancak dışarıya karşı bir araya gelmekte işlevselleşen savunmacı kimlik anlayışı ile açıklamaktadır.

Tarihsel sosyolojik bir bakışla ortaya konulan bölgeye ilişkin bu suç-mekân ilişkisi, suçla damgalanmış bu bölgeyi evvelden beri, yaşamak için neden orta sınıfların değil de seçeneksiz yoksul altsınıfların tercih ettiğini anlamamızı sağlayan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece suç mahallesi olarak damgalandığı için bölge çöküntü alanına dönüşmüş, dolayısıyla diğer sınıflarca

tercih edilmeyen, 50-70 TL. arasında ödenebilen kiralarından dolayı altsınıf yoksullar için çekici bir bölge haline gelmiştir.

On sene önce Kayseri’den göç etmiş Alev’in ailesi suç ile yoksulluğun bu iç içe geçmişliğini anlatan dikkat çekici bir örnektir. Alev, çok hızlı ve kelimeleri yutarak konuşması ve hikâyeleri birbirinin içine geçirerek karışık biçimde anlatması ile, karşımıza anlaşılmaması zor bir figür olarak çıkmaktadır. Alev 31 yaşında dört çocuk annesidir ve çocuklarından 16 yaşındaki Haydar felçli olduğu için onu bırakıp çalışmaya gidememektedir. Evin geçimini, ailenin yetişkinleri cezaevinde olduğu için 17 yaşındaki Ali sağlamaktadır. Alev’in büyük ağabeyi 10 yıl önce babasını bıçaklayarak öldürmekten, annesi bir inşaattan hurda toplarken kendisini engellemeye çalışan bir adamı bıçaklamaktan, eşi bir adamı silahla vurup yaralamaktan cezaevindedir. Alev’in eşi Kayseri’de dini kitap satarken, geçinemez hale gelince Ankara’ya taşınmaya karar vermiştir. Alev Hıdırlıktepe’yi seçme nedenini *“Kiralar çok ucuz. Hatta biz kira vermeden oturuyoruz. Bi de kimse bişey demiyo burada bize. Kayseri’de kimse bize ev vermezdi. Önce Doğanstepe’ye gittik, sonra buraya geldik. Bak bu oturduğumuz evde bi adam vurmuşlar. O yüzden kimse oturmak istemiyomuş. Evi sorduk, kimse bilmiyo sahibini. Yıllardır gelip gitmezmiş. Evi görüyön işte camı bile yok. Neyse kilidi kırdık girdik. Biz oturuyor şimdi. Kimse de bişey demiyo. Geçen bi adam geldi ev sahibiymiş. Kira verin dedi. Biz kira ne vermeyik deyince faturaları istedi. Gösterdik elektrik, su faturasını. Tamam siz bunları ödeyin zamanını kaçırmayın. Burada oturun dedi”* diye anlatmaktadır. Alev’e bu mahalleden memnun olup olmadığını sorduğumuzda *“Memnunum. Başka yerde olsak bizi atmışlardı mahalleden. Adam gelir beni döver, çocukları döver. Epilepsi hastası. Hapını almayınca uuuu. Dövme ne kelime. Çok eziyet eder. Ben*

bağırırım, kızlar bağırır, rezil oluruk mahalleye ama kimse bişey demez burda” sözleriyle neden memnun olduğunu anlatırken aynı zamanda yaşadığı aile içi şiddeti de ifşa etmektedir.

Hıdırlıktepe’de yaptığımız görüşmelerde Alev gibi eşi cezaevinde olan başka kadınlarla da karşılaştık. 44 yaşında, iki çocuk sahibi Ayten de bu kadınlardan biridir. *“Bak sana anlatayım, sen de yaz da insanlar ders alsınlar”* diyerek anlatmaya başladı hikâyesini: *“İlk 16 yaşında evlendim. 17 yaşında kızım oldu. Dört ay sonra öldü. Çok etkilendim. Uyuşturucuya başladım. Çok gençtim tabii. Mahallede arkadaşlarım vardı. İyi gelir acını unutursun diye verdiler. Aldım yuttum iyi geldi. Unuttum acımı ama bağımlı oldum sonra. İlk eşim iyiydi. Çalışırdı bana da tutkundu. Benim kafa haplarla hep iyiydi. Beni vazgeçirmeye çalıştı. Boşadım adamı. Yapacak iş yoktu. Çöp toplardım, kâğıt, karton toplardım götürür satardım. Elime geçeni hapa yatırırdım. Öyle çok pahalı bi şey değildi. Tam 17 sene yuttum. Benim bundan kurtuluşum bi mucize gibi bi şey. Biz aleviyiz. Bizim dedelerimiz vardır. Bir dede bana bunu bırak dedi. Bıraktım. 8 sene oldu bırakalı ama bir de baktım ki ömür geçmiş gitmiş. Çocuklar orda burada büyüdü. Konu komşu baktı. Eski eşimden ayrıldıktan sonra bu kötüye (şimdiki eşi) düştüm işte o ara. Bunda alkol, esrar, hırsızlık her şey vardı. Evlendikten sonra alkolü bıraktı ama ötekiler devam etti. Girer bi sene, çıkar tekrar girer. Şimdi beş senedir içerde. Dosyaları birleştirmişler. O yüzden uzun yatacakmış bu defa. Bi sene kaldı diyo her sene. Ama o bir sene hiç bitmiyo”. Ayten başından geçenler kendi çocuklarının da başına gelir diye korkmaktadır. Ama hiçbir geliri olmadığı için başka yere gitme seçeneği olmadığını *“biz bu mahalleye mahkûmuz yıkılana kadar”* sözleriyle ifade etmektedir.*

Hıdırlıktepe’de mahalleden memnun olup olmadığı sorusunu, dört çocuk babası, şu an iş bulamadığı için çalışmayan 55 yaşındaki Mehmet’e yönelttiğimizde, *“Nasıl memnun olayım. Bak benim dört oğlum var. İkisi özürlü, ikisi de cezaevinde. Oğullarımın ikisinin de işleri vardı çalışıyorlardı. O kadar dedim bu mahalleden arkadaş edinmeyin, onlarla görüşmeyin, başınıza bi iş gelecek diye. Ama dinlemediler beni. Telefonda görüştüğü arkadaşları polis takibindeymiş uyuşturucudan. Bunlar da onlarla görüşüyorlar tabii telefonla. Polis bunları da alıyo içeri. Şimdi yatıyorlar işte aylardır. Mahkemeye kadar ne kadar yatacaklar bilmiyoz. Çıkacaklar ama nelere mal oldu. İşlerinden oldular.”* cevabını aldık.

Hıdırlıktepe’de yaşayan Türkan da mahalleden duyduğu memnuniyetsizliği *“Burada her şey gelebilir insanın başına. Buraya taşınmasaydık kocam hayatta olurdu“* sözleriyle ifade etmektedir. Eşini sekiz sene önce kaybetme hikâyesini de *“Buraya taşındığımız yeniydi daha. Bi kaç ay anca olmuştu. Telefon etmeye gitmişti postaneye. Şimdi muhtarlığın olduğu yerdeydi postane. Aşağı mahalleden birinin bu mahalleden biriyle bi kız davası olmuş. Demişler bu mahalleden kimi görürsek indirelim. Bizimkine denk geliyo işte. Vuruyorlar. Orda ölmüş”* diye anlatmaktadır.

Mahalleye ilk dedeleri gelen, doğma büyüme buralı olduklarını söyleyen 39 yaşındaki Reyhan da, pazarlamacıda, kargo dağıtım firmasında, tamir atölyesinde olmak üzere çeşitli enformel işlerde çalışmış, şimdi “sigortalı bir iş” arayan 21 yaşındaki oğlu için endişelenmektedir. Reyhan, mahalledeki suç ve şiddetten dolayı ailesini güvende hissetmeyenlerden biri olarak endişesini şöyle anlatmaktadır: *“Bizden değil de çocuklarımızdan dolayı korkuyoruz bu mahalleden. Şimdiye kadar bulaşmadılar kötü işlere ama yine de korkuyor insan. Çok sevmemize rağmen*

yurdumuzdan çıkıp gidelim diyoruz bir an önce. Ama işte iş olmayınca çıkamıyoruz. Bak mesela dün akşam biraz geç saat kapının önünde oturuyoduk. Silah sesleri duyduk yakınlarda. Hemen deli gibi benim kızı buldum içeri girdim çarçabuk. Burada o kadar çok kavga oluyor ki. Bu mahallede nolacağı belli olmuyo. Çünkü burada kavga başka yerlerdeki gibi olmaz. Bıçaklı, silahlı olur”.

Aileleri çocukları için endişelendiren mahallede polis baskısı da sakinleri bir şiddet unsuru olarak olumsuz etkilemektedir. Reyhan’ın 46 yaşındaki eşi Ulaş bu duruma örnek olarak geçen gün oğlunun yaşadığı bir olayı anlatmaktadır: “*Bu askerden gelen oğlum eski taş ocağının orda durmuş manzara seyrediyomuş. Polis arabasının biri geliyo, sorgu sual sormadan kolundan tutuyo arabaya çekiyo. Arkadaki polis demiş ki arabadakilere “o onlardan değil bırakın” demiş, çocuğu bırakmışlar. Çocuk kendini savunamamış bile, arabaya gir deyince girmiş. Burada kendini savunamazsın ki zaten. Polis direk dayak atmaya, küfretmeye başlar. Bu hareketi bir Çankaya’da yapabilir mi. Kimlik filan sormadan, nedenini söylemeden kimseyi öyle arabaya koyabilir mi. Ama burada yapıyo. Neden? Çünkü bura Hıdırlıktepe. Bak 12-13 yaşındaki çocukların ellerinde torbalar içi hap dolu. Elleri esrar sigarası. Daha nolsun yani. Saklamıyolar bile, göstere göstere içiyolar. Sen görüyorsun polis görümiyo mu bunu. Polis de görüyo biliyo bunları. Son yıllarda uyuşturucu çok bollaştı, ortalarda satılmaya başlandı. Daha önce de içim olurdu. Ama nasıl olurdu. İçenler evlerinde saklı gizli içerdi. Ama şu anda ortalarda. Polise göre herkes aynı burada. Bu yüzden korkuyoz işte çocuklar için. Polis gelir torbacıyı alır, yanında sen de dikiliyodun der seni de alır. Benim tek korkum bu. Ama çocuklara da yazık. Nereye gitsinler. Gezmek istiyolar tabii. Gezmek için para lazım. Para olmayınca mecbur mahalleye çıkıyolar.”*

Polisle benzer bir karşılaşmayı 30 yaşındaki konfeksiyon işçisi Serkan anlatmaktadır: *“Burada sık sık çevirme olur. Polis buraya kafası estiğinde gelir. Seni çevirir kimlik sorar işte. Gelir mesela ben evden çıkmışım, ‘laan nereye gidiyon’ diye laf atar. ‘Görmüyon mu evimden çıktım gidiyom’ dedim bi kere. ‘Şşşt ne biçim konuşuyon, sen buranın kabadayısı mısın’ dedi. ‘Yok abi değilim’ dedim kimliğimi çıkarıp gösterdim. Az diklensem başıma ne geleceğini bilemem. O yüzden sustum”*

35 yaşında, geçimini sokak satıcılığından kazanan Serkan A. da oğlunu mahalledeki gruplardan uzak tutmak için uğraşmaktadır. Bu endişe ve çabasını, *“Gökhan 17 yaşında ama ilkokulu yeni bitirdi bak. Bundan bişey olmayacağı belli. Bunun arkadaşları hapçısı var, esrarkeşi var, satıcısı var, bira içeni var. Ben kullanmıyom merak etme diyo ama nasıl güveneyim. Delikanlı bunlar. Bi deneyim der bağlanır gider. Parasız insan bağımlı olursa korkacaksın. Bu hem delikanlı, hem okul yok, hem iş yok. Bi bulaşırsa Allah korusun parası da yok. Napacak. mecbur satacak o zaman. Onun için korkuyom ben annesiyle. Bi tamirciye verdim çalışsın diye. Dört ay çalıştı, durmadı. Şimdi de napacak belli değil.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Çocuklar için endişelenme yoksulluğun yarattığı güvensizlikle birleşince, “baba olmak” erkekler üzerinde bir baskı unsuru olarak işlemektedir. Yılmaz, üzerindeki bu baskıyı, *“Sokakta çalışmak zaten zor iş. Satış yapıyon yapamıyon, zabıtaya yakalanıyon, polisten azar yiyon, gururun beş paralık oluyo. Sonra eve geliyon evde çocukların bu halini görüyon. Güya okula gidiyolar. Önlerinde bi defter bi şey görmedim daha bunca yıl. E mahalle desen berbat. Benim bu Necati (büyük oğlu) ne olacak mesela? Ortalık malum. Onlara bulaşırsa diye gözliüyom hep. Valla*

var ya el babalığa hasret ben babalıktan bıkmışım. Evli olmasaydım, çocuklar olmasaydı istediğim yere çeker giderdim. Başka yerlerde çalışırdım. Çok iyi olmazdım tamam ama bundan daha iyi durumda olurdum kesin. Çocuklara sözümü dinletemiyom. Beni sayan yok tabii. Benim bir babalığım yok. Param olsaydı, gücüm olurdu. Çocuklarımla karıma söz geçirebilirdim o zaman.” sözleriyle dile getirmektedir.

Aileyi geçindirme sorumluluğunun ve baba olmanın güçlüğü, yoksulluğun gurur kırıcılığını anlatan erkekler karşısında, görüştüğümüz kadınlar da erkeklerin aile içinde ürettiği güç ve şiddetten muzdariptirler. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü’nün yakın zamanda yapmış olduğu “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet” araştırmasının ulaştığı sonuçlara göre, kadına yönelik aile içi şiddet Türkiye genelinde yaygın biçimde yaşanmaktadır. Türkiye’de evlenmiş ya da birlikteliği olan kadınların %39’u yaşamlarının herhangi bir döneminde eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalmış olduklarını ve şiddete uğrayanların yaklaşık yarısı (%46) vurma, tekmeleme, boğazını sıkma, bıçak ya da silah kullanma gibi ağır derecedeki şiddet biçimlerini yaşadıklarını belirtmişlerdir (KSGM, 2009: 185). Aynı çalışmaya göre, işsizlik, yoksulluk, parasızlık gibi ekonomik sorunlar, kadınların söz konusu şiddete maruz kalmalarının önemli nedenlerinden³⁹ biri olarak tespit edilmiştir (KSGM, 2009: 124). Bu neden, şiddet gören kadınlarla yaptığımız görüşmelerde sıkça karşımıza çıkmıştır.

³⁹ Araştırma raporunda kadınların anlatılarına dayanarak tespit edilen şiddet nedenleri; kadınla erkeğin ilişkisinde yaşanan sorunlar/psikolojik sorunlar, işsizlik, yoksulluk, parasızlık gibi ekonomik sorunlar, erkeğin kötü alışkanlıklarının yol açtığı sorunlar, ailelerden, özellikle erkeğin ailesinden kaynaklanan sorunlar, erkeğin/kadının kıskançlığının yol açtığı sorunlar, erkeğin/kadının bir başkasıyla ilişki kurmasının yol açtığı sorunlar olarak sıralanmaktadır (KSGM, 2009: 124).

Keçiören’de bir gecekonduya yaşayan 32 yaşında, 10 yaşında bir kız çocuğu annesi Cemile, eşiyle yaşadığı sorunları şöyle anlatmaktadır: *“Beyim hiç çalışmaz. Önceleri çalışırdı. İnşaatlarda çatı işi yapardı amcasıyla. Sonra bi şey oldu yükseklerden korkmaya başladı, başı dönüyodu çıkınca. Doktora gitti depresyon demiş doktor. İlaç almaya başladı. İlacını almadığı zaman çok sinirli oluyor. Çocuğa bişey demez ama bana olmadık hakaretler, küfürler. Çocuk çok etkileniyor tabii. Olmadık şeylere kızar. Dediğimde bi şey yok. Ben de hastayım ben ev temizliklerine gidiyom kazanıyom sen de çalış, boş durma, böyle deyince başlıyo hakarete. Söylemesem iyi ama ben de dayanamıyom. Onun boş boş oturmasına sinir oluyom”*.

Sincan’da üç oğluyla yaşayan, iki evlilik yapmış, eşi Ankara’da iş bulamadığı için İstanbul’da çalışmaya giden, okuması yazması olmayan 39 yaşındaki Suna, ilk evliliğinde yaşadığı şiddeti; *“Babam beni ona verdiğinde 13 yaşındaydım. Adam 35 yaşındaydı. Çok döverdi. Ailemle görüştürmezdi. 18 yaşında çocuğum oldu. Oğlumu da alıp kaçmak istedim aileme. İzin vermedi. Yakalayınca bi ton dayak yedim. (Başındaki yara izini göstererek) Bak bu o zaman oldu. Yarıldı. Kanadı. Her yerim ezik olurdu, günlerce geçmezdi. Yenisi olurdu hep. Hastanelik etti bir gün. Komşular aldı elinden. Yaptığım bi şey yoktu. Bi iş isterdi hemen olsun isterdi. Azcık geciksin tutardı hemen saçımdan. Birlikte olmak istemediğim zaman hem döverdi hem de neyse işte...çok eziyet etti. Bi daha kaçmaya çalıştım. O zaman çocuğu bırak git dedi. Ben bu çocuğumu 14 yaşında tanıdım. O beni görmeye geldi. Sora sora bulmuş beni. Bi geldi bi daha gitmedi. Ben evlenmişim o zaman şimdiki eşimle. Şimdiki amcamın oğlu. Çok iyidir. Çok çalışır bizim için. Ha kazanamaz çok, ama çalışır. O da kabullendi oğlumu. Gitmesin dedi. Ben evlere temizliğe giderim. Çocuklarımı yetiştirdim. Şimdi unutmaya çalışıyom o günleri”* diye anlatmaktadır.

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nün yaptığı araştırmada yoksulluğun sık sık erkeğin kötü alışkanlıklarının yol açtığı sorunlarla birleştiği belirtilmiştir. Bu araştırmada kadınların bazıları, alkolün eşlerinin dengesini bozduğunu ve şiddet uygulama dâhil çeşitli davranış bozukluklarına neden olduğunu söylemişlerdir. Kadınların anlatımlarında fiziksel şiddetin uygulandığı durumlarda eşlerin alkollü olduğu sıklıkla gündeme getirilmiştir (KSGM, 2009: 124). Görüşmelerde rastladığımız örnekler de bu sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Sincan'da eşi çöp toplayıcılığı yapan, iki çocuk annesi, 40 yaşındaki Raziye maruz kaldığı şiddeti şöyle anlatmaktadır: *“Adam gider sokak sokak dolaşır bişey bulamaz gelir bana çatar. Git sen de çalış der. Ben nasıl çalışayım. Oğlan iki yaşında, kime bırakayım. Oğlanı ona bırakır iki saat da ben gezerim arabayla. Gelirim ki elimizdeki üç kuruşla çocuğu bırakıp gitmiş bira almış. Topladıklarımın işe yarar bişey çıkmayınca bağırıp çağırmaya başlar. Ne beceriksizliğim kalır, ne işe yaramazlığım. Cevap verince de tekme tokat girer. Kaç kere anneme gittim. Gelir söz verir bi daha yapmıcam diye. Yine yapar. Bu aralar iyi. Dur bakalım ne kadar sürecek”*.

Hıdırlıktepe'de yaşayan 44 yaşındaki Ali de gençken eşine uyguladığı şiddeti, *“Gençken yaptım evet. Hap içerdim. Para bulamadığım zaman evdeki eşyaları götürür satardım. Karım söylenirdi. Yapma derdi. Kızardım. Çok sinirliydim o zamanlar. Çok eziyet ettim ona.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Keçiören'de eşinden ayrılmış, üç çocuk annesi, Kızılay'da bir dersanenin sınıf temizliğine giden, biri astım hastası üç çocuğuyla anne babası, kardeşleriyle yaşayan Ayşe yaşamış olduğu şiddeti *“Eşimle 12 sene evli kaldım. Ama bu 12*

senenin 10 senesi babamın evinde geçmiştir heralde. Gidip gelmeyle geçti. Kumar oynardı, içerdi. Eve gelmezdi. Kahvelerde kalırdı. Ararsın param yok nasıl geleyim der. İnşaatlarda çalışırdı. Aldığı yevmiyeyle kumar oynardı. Sonra beş parasız gelirdi eve sabah. Ben sorardım para nerde. Dayakla cevap verirdi, çok dayakla. Zaten bizim en son ayrılmamız da yine böyle şiddetli bir şekilde oldu. Artık öldürme derecesine gelmişti beni vurmaktan. Kızım kurtardı beni. Zaten onu da dövüyordu arada bir. Bazen da küçük oğlana tokat atardı. Psikopatın tekiydi işte. Ondan sonra da bir daha dinlemedim annemi babamı. Aman yuvan bozulmasın 3 çocuğun var deyip tutuyolardı beni. Yuva muva yoktu ortada. Ha bire dayak yediğim bi yerdi işte. Bu defa dinlemedim işte. Mahkemeye gittim, boşadım.” diye anlatmaktadır.

Araştırma sırasında karşılaştığımız yoksul altsınıf erkeklerin gerek sokakta ürettikleri, gerekse aile içinde kadınlar ve çocuklar üzerinde uyguladıkları güç ve şiddetin yaygınlığı, Serpil Sancar’ın (2009: 101-102) post-endüstriyel dönemin yarattığı iş imkânlarının kaybı ve yeni yoksullaşma süreçlerinin genel bir eğilim olarak “erkekliğin yitimi” hissine yol açtığı saptamasıyla açıklanabilir. Buna göre bir erkeğin yetişkinliğinin ve “gerçek bir erkek” olarak görülmesinin en önemli ölçütünün düzenli bir iş sahibi olmasının olduğu, erkeğin sosyal değerinin ekonomik gücüyle ölçüldüğü günümüz toplumlarında işsizlik, düşük ücretli güvencesiz enformel işlerde çalışma ve yoksullaşma, erkeklerin toplumsal statüsünü belirsizleştirmektedir. Erkekliğin dönüşümüne ilişkin bu tespiti dayanarak, üretilen suç ve şiddetin, dış dünyadaki ekonomik ve sosyal değişimle baş edemeyen, ekonomik gücüyle birlikte “erkeklik yitimi”ne uğrayan yoksul altsınıf erkeklerin erkekliklerini suç ve şiddet dolayımıyla tekrar kurma çabasının bir sonucu olduğu

söylenebilir. Bu, gerek sokakta ve aile içinde üretilen şiddeti gerekse Yılmaz'ın ifade ettiği kendini baba olarak hissetmeme halini açıklayabilecek bir durumdur.

Eşinden ayrı yaşayan, halen boşanma davası devam etmekte olan Ayşe Ç.'nin eşi Ayşe'ye uyguladığı şiddeti zaman zaman da kendine yöneltmektedir. Ayşe bu durumu *“Çorumdaydık. Bi kiremit fabrikasında mevsimlik işçiydi beyim. Yazın çalışıyordu kışın boştu. Çocukların okul durumları iyiydi. Ben Ankara'da okusunlar dedim. Burada abimgil, ablamgil var. Orda kimsemiz de kalmadı. Buraya geldik. Bi parka bekçi olarak soktu abim. Ben burada yapamıcam dedi. Çoruma döndü. Ben yılmışım zaten dayağından, tehdidinden. Döver döverdi hırsını alamazdı. Bıçağı alıp kendini keserdi. Çok değil işte kolunu ince ince kanatırdı böyle. Çocuklara, bana, 'bak sizi de keserim böyle' derdi. Onunla gitmem için çok zorladı beni. Ben dönmedim.”* sözleriyle dile getirmektedir.

Ayşe'nin yaşadığı örnekte karşılaştığımız “şiddetin kendi bedenine yönelmesi”ni Hıdırlıktepe'de sokakta dini kitap satan 24 yaşındaki Gökhan'da da gördük. Suskun, çekingen bir kişiliğe sahip olan Gökhan yaşadıklarını anlatmak istemedi. Onun yerine hikâyesini babaannesi Yazbahar'dan dinledik. Yazbahar *“Bu oğlan pek konuşmaz. İçine kapanıktır hep çocukluğundan beri. Evlendi. Çocuğu oldu. Çocuk olduktan az sonra bi gün çocuklar bağıriş çağırış koştular dışarı. Bu Gökhan evde yalnızmış, birden bıçağı almış karnına saplamaya başlamış. Sonra da yığılmış kalmış. Çocuklar görmüş öyle. Bana koştular işte. Hemen komşulara haber verdim. Hastaneye kaldırdık. İyileşince sordum noldu diye. Bunaldım dedi. Sormayın dedi”* diye anlattı torununun yaşadıklarını.

Necmi Erdoğan, (2006a: 60-61) yoksul mâdunların⁴⁰ söylemlerinin analizinde sadece sözün değil sözsüzlüğün, suskunluğun da “ölçülmesi” gerektiğini söylemektedir. Erdoğan’a göre mâduniyet hayaleti yoksulun bedeninde şiddet biçiminde görünür hale gelmektedir. Bu noktada şiddet, suskun, dilini yitirmiş, kendini ifade araçlarından yoksun kent yoksullarının kendini anlatma araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu haliyle suç ve şiddet, yoksulların mahalleleri, yoksulların evleri ve yoksulların bedenlerinden oluşan yoksulluğun geniş uzamını her an yeniden kat ederek, yoksulluk halini daha da derinleştiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu kat ediş, mahallelerin, evlerin, bedenlerin dışına taşarak dışlanma ve damgalanma süreçlerine, en nihayet mekânsal ayrışmaya kapı açmaktadır. Bütün bu bileşenler ise tek bir şeye hizmet etmektedir; yoksulları suçlulaştırmaya dönük söylemlerin güçlendirilmesine.

4.2.7. Sosyal Dışlanma, Damgalanma ve Mekânsal Ayrışma

İnsanlık tarihinin en eski topluluklarından beri, eşitsizliklerin, gücün var olduğu her yerde yabancı, istenmeyen, murdar, kovulmuş, sürgün gibi nitelemelerle yaşanmış dışlanma, egemen sosyal ve dinsel düzenin bir karakteristiği ve ahlaki bir kabul olarak düşünölmekteyken, modern anlamını 1974’de Rene Lenoir’in *Lex Exclus* yapıtıyla kazanmıştır. Kitabın yayınlandığı dönemde dışlanma çok geniş bir

⁴⁰ Mâdun kelimesi Arapça mâduniyet kelimesinin sıfat olarak kullanılma şeklidir. İki kelime de “dûn” kökünden gelmektedir. “Düşük”, “alt” anlamına gelen (Ferit Develioğlu, 2000: 560) kelimenin İngilizce karşılığı “subaltern” olup, Hindistan ve Latin Amerika çalışmalarında ayrı bir literatür konusu olarak işlenmektedir. Türkiye’de yoksul sınıflar için –özellikle kültürel çalışmalar, kültür temsilleri bağlamında- zaman zaman bir arada, zaman zaman birbirinin yerine kullanılan, bir kavramdır. Necmi Erdoğan yoksulluğu, başka şeylerin yanı sıra, kendini ifade edecek araçlara sahip olamamak, düzgün cümleler kuramamak olarak da tanımlamaktadır (Erdoğan, 2006b: 23). Buradan hareketle mâduniyet, kendini ifade edecek araçlardan yoksun olma hali olarak tanımlanabilir.

insan çeşitliliğini içeren kavram olarak, engellileri, yaşlıları, istismar edilen çocukları, sokakta yaşayanları, suçluları ve madde bağımlılarını içermekteyken (Estivill, 2003: 6), 1980’lerde ekonomideki yapısal dönüşümün yarattığı eşitsizliklere bağlı olarak hızlanan sosyal değişimle birlikte yoksulları da kapsayan biçimde genişledi (Sapancalı, 2005: 59). Kavram bir damgalama söylemine de konu olarak doğdu ve günümüze kadar yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Fransa, Belçika, İspanya ve Kuzey ülkelerinde “dışlanma” biçiminde kullanılan kavramın muadilleri diyebileceğimiz karşılıkları 1960’lardan beri Amerika ve İngiltere’de “altsınıf” Hollanda, Almanya ve Kuzey İtalya’da “yeni yoksulluk” biçiminde kullanılmaktadır (Wacquant, 2008: 261)⁴¹.

Sosyal dışlanma, kişilerin—yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir (Adanır ve Keyder, 2006: 6). Günümüzde ekonomik, kültürel, mekânsal ve siyasal boyutlarıyla birlikte tartışılan, daha doğrusu bu boyutlar göz önüne alınmadan tartışılmayan sosyal dışlanmanın 1970’lerden sonra kavramsallaştırılması, 1990’larda ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi ve toplumsalın parçalanışı ile, düşünsel alanda ve ampirik çalışmalarda kendini bir analiz aracı olarak göstermesi, konunun neoliberal dönüşüm ekseninde ele alınmasının bir zorunluluk olduğunu düşündürmektedir. Nitekim yoksulluğun, sosyal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret eden yeni formu (Buğra ve Keyder, 2003: 21), 1980 sonrasında neoliberal modelin

⁴¹ Çalışmamızda ülkemizdeki literatürde üç kavramın da kullanılması göz önünde bulundurularak, altsınıf, sosyal dışlanma ve yeni yoksulluk kavramlarının üçünü birlikte, metnin ilerleyişine göre birbirinin yerine kullanmaktayız.

benimsenip uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkmış ve tartışılmaya başlanmıştır. Kent yoksulları tarafından deneyimlenen bu yeni yoksulluk biçimi, “sayıları görelî olarak azalmayan, daha çok nakdi gelir azlığına dayalı, geçimlik ekonomi yoksunluğuna tekabül eden geleneksel yoksulluk” (İnsel, 2001:62) tipinden sosyal dışlanma niteliği ile ayrılmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramının kendisi doğrudan toplumun bütünsel algısını bozan bir ayrışmaya dikkat çekmektedir. Kavram doğal olarak dinamik bir yapıya gönderme yapmakta, açıkça sosyal sistemin bölünme özelliğini ve sosyal yapıların dinamik değişimini göstermesi açısından sistemik olduğunun işaretini vermektedir. Söz konusu değişimi Peter Wagner (2005) örgütlü modernliğin çözülüşü ile açıklamaktadır. Buna göre, örgütlü kapitalizm, ulus-devlet ve kültürel-ideolojik yapılarla inşa edilmiş örgütlü modernlik döneminde bastırılmış eşitsizlikler, küresel kapitalizmin esnekleşmesi, ulus-devletin krizi ve post-modern kültürel dönüşümler sonucu örgütlü modernliğin çözülmesiyle su yüzüne çıkmış, sosyal dışlanmanın başat rol oynadığı yeni yarılma ve çatışma dinamikleri yaratmıştır.

Örgütlü modernliğin kurmuş olduğu devlet, piyasa ve örgütlü sınıflar arasındaki toplumsal uzlaşmanın çözülmesinin çalışma koşullarında nasıl bir dönüşüm yarattığına daha önce değinilmişti. Sendikasılaşmanın yarattığı enformellik, küresel rekabete dayalı yeni esnek üretim süreçlerinin yarattığı düşük ücret politikaları, yeniden yapılanmanın istihdam politikalarını yeniden düzenlemesinin yarattığı aşırı işsizleşme, refah rejiminin üretmiş olduğu sosyal koruma politikalarının sınırlarının daraltılması gibi uygulamalar ve bu uygulamaların bütünüünün yarattığı ulusal ve uluslar arası göç hareketi, liberal dönemden 1970’lerde

yaşanan ekonomik kriz dönemine kadar var olan, üretim ekonomisinin lokomotifi işlevi gören işçi sınıfını değersizleştirmiştir. Zygmunt Bauman'ın (1999: 94) işaret ettiği gibi şirketlerin kazançlarını artırmak için artık daha fazla niteliksiz işçiye ihtiyaçları yoktur. Aksine küçülmeye, esnekleşmeye, dünyada emeğin en ucuz olduğu yer neresiyse ürünlerini oradaki işçilere -karın tokluğuna bile karşılık gelmeyen ücretlerle- ürettirmeye ve şirketlerin teknoloji bilgisine sahip, iyi eğitilmiş, yaratıcı uzman işçilere ihtiyacı vardır. Bu, örgütlü modernlik dönemine özgü çalışma kavramının ortadan kalktığına işaretidir. Çünkü fordist üretim sürecine dâhil olan çalışan sınıflar artık altsınıftırlar. Dolayısıyla refah devleti sonrası neoliberal çalışma süreçleri bir yanda çok yüksek ücretlerle çalışan “yeni işçiler” yaratırken diğer yanda “eski işçiler”i “altsınıf”a dönüştürmüştür.

Altsınıf üzerinden üretilen söyleme göre, bu sınıflar toplumun üretmeyen, tüketmeyen (Bauman'ın deyişiyle defolu tüketicilere dönüşen), topluma bir katkısı olmak şöyle dursun toplam değerden hak etmedikleri halde pay talep eden, zaman zaman ürettikleri suçla toplumun yaşamı hak eden geri kalanını tehdit eden kesimdir (Bauman, 1999: 97-98). Altsınıfların yaşayabildiği yerlerse yeni işçilerin yaşadığı mekânlardan –gerçek ve sembolik anlamlarıyla- çok uzaktır ve yeni ayrışmaların coğrafi zeminini oluşturmaktadır. Bu ayrışmalar Wacquant'ın (2008) “aşağıdan kutuplaşma” ve “sembolik kutuplaşma” olarak nitelediği bölünmelere denk düşmektedir. Bauman'ın (1999) “sınıf dışı kalanlar”, Wacquant'ın (2008) “kent dışlanmışları” ve “ileri marjinaler” olarak işaret ettikleri kesimler ya kentin kenarına sürülmüş mahallelerinde ya da kent merkezinin görmezden gelinen, kent yaşamından sürülmüş çöküntü mekânlarında yaşamaktadırlar. Biz de çalışmamızda bu sürgün

mekânlarında kent yoksulluğunun belirgin özelliklerinden olan bölünme ve ayrışmayı içkin dışlanma süreçlerini gözlemlemeye ve anlamaya çalıştık.

Fikret Adanır ve Çağlar Keyder (2006: 12) dışlamanın kent yoksulları arasında nasıl ölçüleceğine ilişkin soruya kavramın çok boyutluluğundan hareketle, konuyu ele alırken ancak öznel ölçümlerin kullanılabileceği şeklinde cevap vermektedirler. Çok boyutluluk özelliğine ek olarak, dışlama-dışlanma ilişkileri, nicel ölçüm teknikleriyle ölçülemeyecek psikolojik ve kültürel algılamaların etkinliğinin yüksek olduğu bir alandır. Nitekim nitelik yöntemin kullanıldığı bu çalışmada kent yoksullarının dışlanma süreçlerini hissetme biçim ve düzeylerinin yaşadıkları mahalleye göre farklılıklar gösterdiğini gözlemledik. Sincan ve Keçiören’de yaşayan yoksulları, kendilerini hala toplumun bir parçası olarak görmeleri ve kendilerini yoksulluklarından dolayı sistemin dışında hissetmemelerinden dolayı, sosyal dışlanmadan ziyade Richard Sennett’in (2005) önerdiği “saygı” ve Necmi Erdoğan’ın (2006c) işaret ettiği “bakış ekonomisi” kavramlarıyla düşünmek daha anlamlı olacaktır. Hıdırlıktepe’deki kent yoksulları için ise saygı yoksunluğunun yanı sıra, suç ile “damgalanmış” ve bu nedenle kent bütününden ayrılmış bir bölgede yaşıyor olmalarından dolayı sosyal dışlanmaya da maruz kaldıklarını söylememiz mümkün olmaktadır.

Keçiören’de yaşayan Cemile’nin anlattığı bir iş başvurusu hikâyesinde, saygı ve bakış ekonomisinin karşılıklarını görmek mümkündür: *“Ben bir kere Armada’ya (Ankara’nın büyük alışveriş ve iş merkezlerinden biri) gittim. Bir iş vardı onun için. Girdiğim zaman ayrı bir dünya, ayrı bir memleket gibi orası. Gerisin geri çıktım. Ordakiler tepeden tırnağa süzdüler beni. Üstüme başıma baktılar öyle. Senin ne işin*

var burada der gibi bakıyolardı. Kalbim çarptı böyle, nefes alamadım. Zaten ondan sonra bi daha gitmedim öyle yerlere. Zaten gidemiyom da. Hem niye gidiyim ki, alışveriş yapmaya mı?”. Cemile’de gözlenen klostrofobiye dönüşen güvensizlik hali, hiyerarşik bakış ekonomisiyle birleşmiş ve kendini değersiz görmesine neden olmuş, ona kendini değersiz hissettiren, aidiyet hissettirmeyerek huzursuz kılan bu mekândan uzak durmayı öğretmiştir.

Benzer bir örnek olarak, Keçiören’de yaşayan, haftada iki gün bir dershanenin temizliğini yapmak üzere Kızılay’a gitmek zorunda kalan Ayşe de sokakta yürürken, durakta beklerken yaşadığı benzer rahatsızlığı şöyle anlatmaktadır: *“Yolda yürürken insanların bakışından senin için ne düşündüğü fark ediliyor. Kılık kıyafet olaraktan yani. Sen zaten farklı bir ortama gittiğin zaman o ortamı tanımadığın için senin bir çekingenliğin oluyor. Yolda yürürken dahi oluyor. Dışarıdakilerden kıyafet olarak, giyiniş olarak farklı olduğumu ben biliyorum zaten. Yeni bir şeyim yok. Dökülüyorum, bunu biliyorum zaten. Bir de insanların aşağıdan yukarı doğru süzmesi ağırına gidiyor insanın.”*

Cemile ve Ayşe’nin dile getirdiği bu “gizli fark yaraları”nı görünür hale getiren süreci Necmi Erdoğan “bakış ekonomisi” olarak adlandırmaktadır. Erdoğan’a göre, yoksullar toplumsal hiyerarşideki farklarını ve yoksul olmayanların kendilerini nasıl konumlandıklarını, dikey ve hiyerarşik bir bakış ilişkisi olarak deneyimlemektedirler. Göz merkezli bu bakış ilişkisi yoksulların yoksulluklarını fark etmelerini sağlayan bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2006c:52). Kendini bölünmüş toplumsal düzende bakış ekonomisinin ürettiği hiyerarşi içinde değersiz bulan kent yoksulları, kent yaşamına katılmamayı tercih etmekte,

mahallelerinin dışına çıkmayarak kendilerini güvende hissetmektedirler. Nitekim Hıdırlıktepe’de yaşayan Erzurum’un köyünden göç etmiş Kezban’ın kent merkezine neden gitmediği sorulduğunda verdiği *“kendimi oralara yakıştıramıyorum”* cevabında bu değersizlik duygusu açıkça görülmektedir. Nitekim Sincan ve Keçiören’de toplam 19 hanede yapılan görüşmelerde 9 kadının, Hıdırlıktepe’de toplam 15 hanede yaşayan 11 kadının kent merkezine hiç gitmediği saptanmıştır.

Sincan ve Keçiören’de görüşülen kişilere, durumlarından dolayı başka insanlardan farklı ya da kötü bir muamele ile karşılaşp karşılaşmadıkları sorulduğunda katılımcılar genel olarak “hayır” cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine, hiç bu mahalleden çıkıp çıkmadıkları, çıkıyorlarsa genellikle nerelere gittikleri sorulduğunda kadın katılımcılardan, hastane ihtiyacı dışında ayrıca gezmek için mahallenin dışına çıkmadıkları, dışarıya daha çok komşu ziyaretleri ya da pazar alışverişi yapmak, çocuğunu okula götürüp getirmek için çıktıkları gibi karşılıklar alınmıştır.

Hıdırlıktepe’de yaşayan, 40 yaşında üç çocuk annesi, okuma-yazması olmayan Menekşe’nin *“15 yaşında evlendim bu eve gelin geldim. Kayseri’nin bi köyündeydim önce. Bak geleli yirmi beş sene olmuş. Bu mahalleden çıkmadım. Bol bol hastaneye gittim. Ankara demek hastane demek, bu mahalle demek. Ankara’ya niye geldim ki? Köyümde de böyleydim. Kızılay diyolar, Gençlik Parkı diyolar. Ben hiç gitmedim. Bilmem bi yeri.”* sözlerinden –diğer görüşmelerde de yaygın olarak gözlediğimiz- kentle kurduğu tek bağın hastane olduğunu anlamaktayız.

Yaşadıkları mahalleden hiç çıkıp çıkmadıkları sorusuna Keçiören’de ikamet eden Ayşe Ç. *“Tabii ki gidiyorum gezmeye. Sincan’da abime gidiyorum. Bir kere de*

mahkeme için Sıhhiye'ye gitmiştim dava için” cevabını vermiştir. Sibel *“Tabii ki gidiyorum, Ulus’a gittim mesela geçenlerde”* demiş, gitme nedeni sorulduğunda *“Deniz Feneri’nin kıyafet kolisini almam gerekiyordu, onun için gittim. Hep babam yalnız giderdi, bu defa hasta olduğu için ben de yanında gittim”* cevabını vermiştir. Bu cevaplardan, özellikle kadınların genellikle kendi sosyal çevrelerindeki insanlarla birlikte olmalarından dolayı sosyal dışlanmayı hissedebilecekleri ortamlara girmedikleri anlaşılmaktadır. Yaşadıkları mekândan çıkmayıp, cemaatsel, kapalı bir hayat yaşıyor olmalarının nedenini yoksulluk kültürüne bağlayan açıklamaların (Lewis, 1972; Türkdogan, 1974) aksine, nedenin kültürel sonuç ve görünümüne rağmen kültürel değil, temelde gelir yoksunluğuna bağlı olduğu görülmektedir.

Hıdırlıktepe’de yaşayan Seyithan gezmek için mahalle dışına çıkmamalarını *“Burası Ulus’a Kızılay’a çok yakın. Yürüyerek geze geze gidebiliriz. Çocuğumu, ailemi Gençlik Parkı’na götürürüm, gezilecek başka yerlere de ama her yer parlak şeylerle dolu. Güzel yiyeceklerle, giyeceklerle. Şimdi çocuğum benden bi şey istese orda, ben alamayacam biliyorum. Cebimde kuruşum yok. E o zaman benim napmam lazım. Kahrımdan ölmem lazım. O yüzden ne ben giderim bi yere ne de onları götürürüm.”* sözleriyle anlatmaktadır.

Sincan’da yaşayan Songül iki hafta önce Atatürk Araştırma Hastanesi’nde tetkik yaptırdığını, hastane masrafını Yeşil Kart’la karşıladığını, ama dolmuş parası olmadığı için tetkik sonuçlarını almaya gidemediğini, daha önce gitmesinin de şimdi boşa gittiğini söylerken, para ekonomisine dayalı kent yaşamında bir yerden bir yere gitmenin güçlüğüne ortaya koymaktadır. Kadınların kentle kurduğu neredeyse tek ilişkinin hastane kanalıyla olduğu göz önünde bulundurulduğunda, zaman zaman

hastaneye gidecek parası bile olmayan bu insanların, gezmek için yaşadıkları mekândan çıkma imkânı bulamamaları olağandır. Gelir yoksunluğu onları yaşadığı semte sabitlemekte, kent merkezindeki görünürlüklerini azaltmaktadır. Bu durumda “fark yaraları”nı fark edenler, sadece kendi yaşadıkları ortamın dışına çıkıp farklı sınıftan insanlarla temas kurmak zorunda kalanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Keçiören ve Sincan’da yaşayan yoksulların “sosyal dışlanma” kavramından ziyade Richard Sennett’in işaret ettiği “saygı” kavramıyla düşünmenin daha isabetli olacağına –yukarda- değinilmişti. Sennett eşit olmayan bir dünyada bağımlı sınıflara saygı gösterilmediğini, yoksul insanların da kendilerine yönelen bu horgörüüyü hissettiklerini söylemektedir (Sennett, 2005). Sennett’in bu tespitini, Keçiören’de yaşayan iş arayıp bir türlü bulamadığını söyleyen Yaşar’da görmek mümkündür. Yaşar durumunu, *“Kıt kanaat da olsa geçinirdim eskiden. İnşaat işi kalmadı artık. Çalışmak istiyom ama iş yok. Yardım almak ağırıma gidiyor, utanıyorum valla, karımdan, çocuklarımdan kendimden. Kendime saygım kalmamış ki başkası bana saygı duysun”* diye anlatmaktadır. Sincan’da yaşayan Selami de daha önce yaşadığı –şimdiki mahallesine sınır komşusu- mahallede neden rahat edemediğini, *“Mareşal mahallesinde (Sincan’ın merkezine yakın mahallerinden biri) otururduk. Genelde öğretmen, memur kesim oturuyo orada. Bizim apartmanda da çok vardı öyle sosyetikler. Bizim hanımı küçümsemişler birkaç kez. İnşaat işçisiyim ya. Şimdi de işsizim ya, fakirim ya, küçümsüyolar işte. Soba yakınca da küçümsemişlerdi is kokuttunuz diye”* sözleriyle anlatırken, yine bu bakış ve saygı ekonomisini ortaya çıkarmaktadır. Selami, *“Malazgirt mahallesinde yine işsizim, yine fakirim ama burada rahatım. Neden, çünkü buradakiler hep benim gibi, burada herkes bize benziyor, onun için rahatım”* demektedir.

Kendine benzeyenlerle birlikte olma tercihi, Necmi Erdoğan'ın (2006c:54) işaret ettiği gibi bir sonuç yaratmaktadır; bakış hiyerarşisi mekânsal hiyerarşiyi doğurmakta, sınıfsal bölünme kentsel ayrışmanın keskinleşmesine yol açmaktadır. Bu bakış hiyerarşisi, sınıfsal bölünme ve kentsel ayrışmanın keskin halini Hıdırlıktepe'de açıkça görmek mümkündür.

Ankara kenti kurulduğu andan itibaren modern kimliğini sınıfsal ve mekânsal bölünme üzerinden şekillendirmiştir. Kent Kuzey-Güney olarak iki kutuplu olarak oluşmuş, Hıdırlıktepe'nin içinde bulunduğu Kuzey hattı kentin Güney'inde yer alan yeni kentle her zaman gerilimli, mesafeli bir ilişki içinde olmuştur. 1990'lardan sonra Türkiye'deki gelir dağılımında ortaya çıkan eşitsizlikle birlikte yaşanmaya başlayan sosyal kutuplaşmanın kent yerleşimine de yansıdığını görmekteyiz. Düşük gelire sahip olan nüfus ile orta ve üst sınıfların yaşadıkları mekânlar birbirinden keskin hatlarla ayrılmıştır. Bu ayrılmaya bağlı olarak Hıdırlıktepe gibi bazı mekânlarda yoksulluğun yoğunlaştığını görmekteyiz. Buna göre yoksul olanlar yaşamak için yaşamın daha ucuz olduğu mekânları seçerken, bu mahallelerde yaşadıkları için çeşitli damgalanma süreçlerine ve sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, ekonomik ve kültürel olarak kentle bağları iyice koparak daha da yoksullaşmaktadırlar. Sonuç olarak yoksulluk, mekânın sosyal olarak dönüşümü ve sosyal dışlanma birbirini besleyen süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hıdırlıktepe'de 1990 sonrasında yoksulluğun yoğunlaşması süreci, W. Julius Wilson'ın 1980 sonrasında Chicago'nun yoksul kent içi mahallelerinde yaptığı araştırmalarla ulaştığı sonuçlarla benzerlik taşımaktadır. Wilson'a (1987) göre yoksulluğun bazı semtlerde yoğunlaşmasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi,

daha önce bu mahallelerde ikamet eden orta sınıf ve işçi sınıfının zamanla bu mahallelerden taşınması ve başka semtlere taşınacak gücü olmayan yoksul insanların buralarda yaşamaya devam etmeleri, bu alanları yoksulluğun yoğunlaştığı mekânlara dönüştürmüştür. İkinci neden ise, gelir yetersizliğinden dolayı konut fiyatlarının pahalı olduğu semtlerde yaşamaya gücü olmayan yoksul insanların bu mahallelere göç etmeleri mekândaki yoksul nüfusun artışına neden olmuştur. Yaptığımız görüşmeler sırasında Wilson'ın çalıştığı mahallelerde saptadığı nedenlerin her ikisinin de Hıdırlıktepe için de geçerli olduğunu gördük.

Görüşme yaptığımız eski Hıdırlıktepe sakinlerinin hepsi de mahallenin nüfus yapısının yaklaşık on beş senedir değiştiğini söylemişlerdir. Bu değişimi, şimdi 39 yaşında olan, kendini Hıdırlıktepe'nin yerlisi olarak tanımlayan Reyhan *“Ben genç kızken burada memur, esnaf, fabrikalarda çalışan işçiler otururdu. Ulus'ta ayakkabı atölyeleri vardı, genellikle erkekler oralarda çalışırdı. Maaşları iyiydi. Sigortaları vardı. Şimdi hiç biri yok. O zamanlar burada oturan memurlar, esnaflar da yok. Durumunu düzelter, emekli olan başka yerlerden ev aldılar, mahalleden taşındılar. Buradaki evlerini kiraya verdiler. Daha iyi yerlere gittiler. Durumu iyi olmayanlar kaldı. Sonra başkaları geldi. Başka yerlerde geçim yapamayanlar geldi. Şimdi kimse kimseyi tanımaz. Herkes birbirinden uzak durur.”* diye anlatmaktadır.

Serkan mahallede geçen çocukluğunu, *“Ben çocukken memur çocukları vardı mahallede. Birlikte oynardık. Babası işçi olan vardı. Buraya yakın bir lastik fabrikası vardı eskiden. Bu mahallenin çoğu orda çalışırdı. Benim babam da çalıştı orda hastalanana kadar. Sonra fabrika kapandı. Durumu iyi olanlar çekildi*

mahalleden. Misal çocukluk arkadaşlarımdan hiç kimse yok artık. Çoktan gittiler.” sözleriyle anlatmaktadır.

Yaklaşık 50 yıldır çocukları, torunlarıyla bu mahallede yaşayan Mustafa, hem mahalleyi hem de mahallenin geçirdiği değişimi şöyle anlatmaktadır: *“Eskiden durumu iyi olan da burada oturmaya devam ederdi. Şimdi durumunu biraz düzelten kaçıyo. 10-15 senedir bu şekilde. Düzenli işi olanı tek tük bulursun. Hemen herkes fakirdir bu mahallede. Gelenler de onun için geliyor zaten. Burada yaşamak kolay olduğu için. Herkes birbirine benzediği için. Kimse kimseyi aşağılamadığı için. Hem niye aşağılasın ki. Herkes aynı zaten. Kimsenin bir şeyi yok. Kiralar çok ucuz. Elektrik, su kaçak. Yardım geliyo devletten, belediyeden. Burada yaşamak bedava. Bu insanları başka bir yere göndersen bu şartlarıyla yaşayamazlar.”*

Mahalleden taşınanların yerine yeni kiracılar gelmiştir. Daha önce Sünnî ve Alevî Türklerin yaşadığı, nispeten homojen olan mahallenin etnik yapısı, son yirmi yıldır aldığı göçlerle heterojenleşmiştir. Mahallede Sünni Türkler, Alevi Türkler, göçle Doğu Anadolu’dan gelmiş Sünni Kürtler ve kendilerini “teber”⁴² olarak adlandıran abdallar, bir arada yaşamaktadırlar. Hıdırlıktepe’de bizim de karşılaştığımız dışlanmış heterojen grupların bu gibi kent içi çöküntü mekânlarında yoğunlaşmış olmaları, mekana ilişkin bir özellik olarak çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2003; Adanır, Keyder, 2006; Buğra, Keyder, 2006; Yılmaz, 2007).

⁴² Teberler, Ankara, Eskişehir, Konya, Kırşehir gibi illerde genellikle belirli mahallelerde yaşayan, geçimini müzisyenlikten kazanan Alevi cemaatine bağlı bir gruptur. Ankara Çin Çin Bağları’nda onların yaşadığı Teberler adlı bir mahalle de bulunmaktaydı (Aydın ve diğ., 2005). Teberler aynı işi yapmakla birlikte kendilerini Romanlardan ayırmaktadırlar. Kendi aralarında “teberce” dedikleri argo-türkçe karışımı bir dil kullanmaktadırlar. Ancak bu mahalledeki teberler artık para kazanılmadığı için müzik yapmadıklarını söylemektedirler. “Başka işler yapıyoruz” demektirler, ancak bu başka işlerin neler olduğunu söylememektedirler.

Hıdırlıktepe'nin sahip olduğu nüfusun heterojenliğinden dolayı söz konusu etnik kimlikler çevresinde bir dayanışma ve kimlikler arasında bir çatışmanın var olduğu düşünülebilir. Ancak bölgede kimlikler arasında düşük düzeyde de olsa bir dayanışma olmakla birlikte bir çatışmadan söz edilemez. Çatışmadan söz edilebilmesi için belli düzeyde bir ilişkinin var olması gerekir. Oysa gözlemlerimiz ve yaptığımız görüşmelere dayanarak, buradaki etnik cemaatler arasında bir ilişkiden çok bir "ilişkisizlik"ten söz etmenin daha doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Kendisi Sünni Türk olan Mehmet ile yaptığımız görüşmede çevredeki farklı kökenden insanlar ve gruplarla ilişkisini sorduğumuzda önce *"iyi, gayet iyi"* diye cevap vermişken, komşularıyla arasının nasıl olduğunu sorduğumuzda verdiği, *"Karadenizlilerle iyiyim, gelir gideriz birbirimizle, Kırşehirli, Kayserili aileler var onlarla da iyiyim ama mesela Çorumlu, Aksaraylı, Niğdeli çok burada. Onlarla çok samimi olamıyoz işte. Alevilik var ya. Onun için pek anlaşılamıyoz. Ama zorda kalınca destek oluruz tabii. Bir de Erzurumlu, Karşı Kürtler var. Onlarla da yakın değilim. Onların bazıları aşırı solcu, bazıları PKK'lı. O yüzden uzak duruyom onlardan. Aslında nasıl biliyon mu, onlar bizden biz de onlardan uzak duruyor."*⁴³ cevabından mahalledeki ilişkilerini düzenlemede etnik ve mezhepsel kökenin ve kökene dair önyargıların ne denli belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Reyhan komşusuyla ilişkisini *"Bize gebenler"⁴⁴ diyolar. Biz gebenmişiz onlar tebermiş. Benim için fark yok ama onlar ayırıyor* sözleriyle anlatmaktadır.

⁴³ Kemal Can, (2006: 195) mutlak yoksulluk sınırında olan, bir arada yaşayan kent yoksulu etnik grupların birbirilerini "ötekileştiren", "düşmanlaştıran" ve daha önemlisi mevcut durumun sorumlusu gibi gören bir yaklaşım içinde olmadıklarını tespit etmiştir. Bizim de yaptığımız görüşmeler sırasında en sert gelen ifadeler Mehmet'in sözleridir.

⁴⁴ Gebenler: Teberlerin kendilerinin dışındaki herkesi adlandırmak için kullandıkları bir kelime.

Mahallede Kürtler Teberlerden, Türkler Kürtlerden, Sünniler Alevilerden hoşlanmamaktadır. Ancak etnik grupların birbirleriyle ilişkileri en alt düzeyde olduğu için bu hoşlanmama hali çatışmaya dönüşmemektedir. Mahallede adeta etnik cemaatler arasında sözsüz bir konsensus gelişmiştir. Gruplar arasında birbirilerinin – sosyal anlamda- alanına saygı duyma esasında gelişmiş bu konsensus sayesinde mahallede etnik gruplar arasında hiç kavga olmadığı görülmektedir. Cemaatler arasında birbirini dışlama değil ama birbiriyle ortak iş yapma, evlenme gibi sosyal yaşama ilişkin derinlikli ilişkiler kurmama esasına dayalı bir ilişkisizlik durumudur söz konusu olan.

Hıdırlıktepe'nin kent bütününün çalışma ve sosyal yaşamına katılımına baktığımız zaman da sosyal dışlanmanın var olduğunu söylemek mümkündür. Bölgenin sosyal dışlanmaya maruz kalması “damgalanma” süreçleriyle işlemektedir.

1960'lı yıllarda Erwing Goffman tarafından teorize edilen damgalanma, toplum içinde bir itibarsızlığa atıf yapmaktadır. Goffman damgayı, -modern öncesi dönemlerde anlaşılan biçimiyle- ahlakî toplumsal düzenin devamlılığı için, köle, suçlu ya da hain olarak nitelendirilen bir insanın, kötü ya da sıra dışı bir ahlakî özelliğinin teşhir edilmesi için bedeninde kesilerek ya da dağlanarak bırakılan işaret olarak tanımlamaktadır. Ona göre damga, taşınan özellik ile normal sayılan stereotip arasında kurulan bir tür özel ilişkidir. Damgalanmış insan normal sayılanlar tarafından, “biz” içinden “öteki” olarak ayrılmıştır. Bu ayrımı Goffman modern toplumlar için ideolojik bir girişim olarak değerlendirmektedir. Çünkü damgalama sosyal sınıfsal özellikler gibi bazı farklılıklara dayanan nefreti zaman zaman

rasyonelleştirmek için, o kişi ya da grubun varsayılan bayağılığının ve yaydığı tehlikenin anlatılması sonucunda oluşturulmaktadır (Goffman, 1963:1-5).

Hıdırlıktepe -daha önce tartıştığımız gibi- suç ile damgalanmış bir bölgedir. Özellikle Ankara'nın uyuşturucu kullanım ve satışının yaygın olduğu bir bölgesi olarak bilinmektedir. Bu kabul bölgede yaşayan herkesin “suçlu” ve “tehlikeli” olarak damgalanması sonucunu doğurmuştur. Suçlu olarak damgalanmak en çok bölgede yaşayan gençleri etkilemektedir. Altındağ, Mamak ve Sincan gibi Ankara'nın yoksul semtlerinde yapılan bir araştırmada gençlerin, yeterince gelire sahip olmamalarından dolayı neoliberal süreçlerin dayattığı “tüketim toplumu”na dâhil olamamaları sonucunda özgüven ve özsaygı yitimine uğradıkları tespit edilmiştir (Yamanoğlu: 2010). Hıdırlıktepe’de kent yoksulu gençler arasında bizim de ulaştığımız bu bulgunun yanı sıra, bölgede ayrıca “Hıdırlıktepe’de genç olma”nın çalışma yaşamına dâhil olabilmeyi, yitirilen özgüveni çalışarak yeniden kazanmayı da güçleştiren bir etken olarak ortaya çıktığını gözlemledik.

Hıdırlıktepe’de yaşayan gençler Ankara’da kent merkezinde iş ararken Hıdırlıktepeli olduklarını saklamaktadırlar. Serkan Hıdırlıktepe’de oturduğunu neden sakladığını şöyle anlatmaktadır: *“Burada oturan herkes bağımlı sanki, herkes hırsız. Öyle zannediyorlar. Kimse bir hırsıza, bir bağımlıya, bir kavgacıya iş vermek istemez tabii. Ama Hıdırlıktepeli olmak ne demek biliyo musun, lekeli olmak demek. Sanki alnında leke var, ona bakıp, onu görüp baştan siliyorlar seni. İşe başvururken önce bunu aşmam lazım. Ben de napıyorum. Söylemiyorum burada oturduğumu. Keçiören’de oturan bi amcam var. O bana kendi mahallesinden ikametgâh çıkardı. Onunla başvuruyom. Beraber çalıştığım insanlara bile söylemiyom. Kimseye*

güvenmiyom bu konuda. Güvenir söylersin sonra başka bir gün kullanır belki. İş bulmak çok zor. Kaybetmemek için yalan söylemek zorundayım”.

Gökhan da iş arayan arkadaşlarının buralı olduklarını söylemediklerini anlatırken geçen yıllarda komşularının başına gelen olayı anlatıyor örnek olarak: *“Şurda karşımızdaki evde oturan bi komşumuz vardı. Taşındı. Oğulları vardı Cemal. Bi şirkette güvenlik olarak çalışıyordu. Sahte ikametgâhla girmişti işe. Bi akrabasının oturduğu yeri göstermiş işte sahte derken. Birkaç ay çalıştıktan sonra bi gün patronlar filan aralarında muhabbet geçiyo böyle. Samimi ortam. Sen nerde oturuyon diye soruyolar. Bu da söylüyo Hıdırlık diye. Aradan bir hafta geçiyo işten çıkarıyolar çocuğu”.*

Mekâna ilişkin damgalanma sonucunda çalışma yaşamından dışlanmaya maruz kalan Hıdırlıktepeliler gençler benzer bir dışarıdan bakışı sosyal etkinliklere katılım noktasında da yaşamaktadırlar. Gençler mahalle dışında kurdukları sosyal ilişkiler içinde en azından diğer insanlar tarafından kabul görünceye dek Hıdırlıktepe’de oturduklarını saklama gereği duymaktadırlar. Babası seyyar satıcı, çocukluğundan beri epilepsi hastası olan on dört yaşındaki Onur, Ulus’taki futbol kulübünde amatör takımda oynayan bir genç. O da mahalle dışındayken, nerede yaşadığını saklamayı tercih etmektedir. Yakın zamanda antrenörüyle aralarında geçen bir konuşmayı bize gururla şöyle aktarmaktadır: *“Kimseye söylemem burada oturduğumu, Dışkapı derim Altındağ derim. Buradan giden öbür arkadaşlarım da demezler hiç. Başka yerlerden gelenler bizimle arkadaşlık etmezler belki diye söylemiyoz. Geçen gün hoca duymuş buralı olduğumu. Beni çağırdı. Sen*

Hıdırlıktanmışsın. Aferin sana çok temiz çocuksun. İyi temiz kalmışın orada dedi. Ben de anlattım orda herkes öyle değil diye”.

Kent merkezinin Hıdırlıktepe’nin içinde bulunduğu kentin Kuzey hattı ile baştan kurduğu gerilimli ilişki, “varoşlu olmak”⁴⁵, “suçlu olmak” gibi damgalamalarla bir adım daha öteye taşınmış, altsınıf kent yoksullarının kentle kuracakları çalışma, sosyal etkinliklere katılma, arkadaş edinme gibi en temel kanalların bile engellenmesi noktasına gelmiştir.

Buraya dek tartıştığımız sosyal dışlanma ve damgalama süreçleri en nihayetinde Necmi Erdoğan’ın (2006c) bir tehlike olarak dikkat çektiği noktaya taşınmış, sınıfsal bölünme kentsel ayrışma sonucunu yaratmıştır. Türkiye’de 1990’lı yıllarda gelir dağılımındaki eşitsizliğin artışı ile tartışılmaya başlayan kentsel ayrışma orta ve üst sınıflar ile yoksulların yoğunlaştığı semtler arasındaki açının genişlemesi sonucu ortaya çıkmış, sınıfsal bölünmenin şiddeti mekânsal bölünmenin keskinleşmesi sonucunu yaratmıştır. Yoksullukla, damgalanmayla kent merkezlerinde görünürlüğünü yitiren altsınıflar, orta ve üst sınıflara göre şekillenen “tüketim estetiği” (Bauman, 1999) ve bu sınıflara göre düzenlenen yaşam alanlarının çok uzağına düşerek yaşadıkları mekânlara adeta hapsolünmüşlardır. Bu alanlardan çıkmak, kentin diğer alanlarında “damgalanma”dan kurtulmak için bulunan yollar ise Hıdırlıktepelili gençlerin işlettiği “bu mahalleden olduğunu saklama” gibi küçük taktiklerin ötesine geçememektedir.

⁴⁵ Türkiye’de büyük kentlerin kenarında ya da kent içi çöküntü mekânlarında yaşayan yoksulların “varoşlu” damgasıyla üretilen söylem aracılığıyla epistemik şiddete maruz kaldıklarını iddia eden bir çalışma olarak bkz. Zeliha Etöz, 2000.

4.2.8. İçerme-Dışlama Geriliminde Sosyal Yardım Pratikleri

Sosyal yardım, sosyal politika araçlarından biri olmakla birlikte, araçlar içinde en çok tartışılanıdır. Neoliberal dönüşümün hedef ve sonuçlarından biri olarak örgütlü emeğin özölüşü, sosyal politikanın merkezî öznesinin işçiden yoksula kaymasıyla birlikte (Özüğurlu, 2009) sosyal yardım konusu neoliberal yönetim araçlarından biri olarak, sosyal devletin egemen olduğu dönemde etkin olan diğer araçların üzerine çıkmış durumdadır.

Sosyal yardımlarla ilgili, yardım alanların damgalanma ve küçük düşürölmeye maruz kaldığı, yardımın tembelliğe ittiği ve bağımlılık yarattığı, yardımların mükerrerlik yoluyla istismara açık olduğu ve eşitlik ilkesini zedelediği iddiasıyla insan haklarına aykırı olduğuna ilişkin görüşler ileri sürölmekle (Taşçı, 2008) birlikte genel eğilim, kapitalizmin yeniden yapılanması ile ortaya çıkan güvensiz mekânların sosyal yardım araçları ile denetlenerek yönetilebilirliğini sağlamak yönündedir.

Neoliberal yönetim rasyonelliği, araştıma kapsamındaki mekânlarda bu “kontrol altında tutma” hedefini gerçekleştiriyor görünmektedir. Sincan, Keçiören ve Hıdırlıktepe’de yaşıyan görüşmecilerin hepsi SYDGM, Büyükşehir Belediyesi ve STÖ gibi kuruluşların en az birinden sosyal yardım almaktadır. Ayrıca Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) özellikle Hıdırlıktepe’de çok etkin biçimde destek sağlamaktadır. Bu bölgede görüştüğümüz üç ailenin ilköğretim çağında olup da sokakta çalışan çocukları polis tarafından “yakalanıp” SHÇEK’e teslim edilmiş, Kurum annelere çocuğu sokakta çalıştırmamak, okula göndermek

şartıyla aylık 250 TL. maaş bağlamıştır. Aynı zamanda Kurum spastik ve zihinsel özürlü çocuğu olan ailelere de hem nakit hem de eğitim desteği sağlamaktadır.

Keçiören ve Sincan’da görüşme yaptığımız hanelerin hepsi hem SYDGM hem de Belediye’den yardım almaktadır. Ancak bu durum Hıdırlıktepe’de değişmektedir. Hıdırlıktepe’de görüşme yaptığımız 15 haneden 5’inin SYDGM’ne yapmış olduğu yardım başvurusu kabul edilmemiştir. Nedenini sorduğumuzda “*bilmem, çıkmadı*” cevabı veren görüşmecilerin başvurularının neden reddedildiğinin cevabı, SYDGM’nün yardıma başvuran yoksulun gerçek yoksul olduğuna karar vermesi sürecinde saklıdır. Başvuruda bulunan bu beş vatandaştan üçünün eşi hırsızlık ve adam yaralamadan cezaevindedir, ikisi ise daha önce hırsızlıktan mahkûm olmuş kişilerdir. SYDGM’nden yardım talep edenler bağlı oldukları kaymakamlığa gerekli evrakları temin ederek başvurmakta, kaymakamlık oluşturduğu dosyayı Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şubesi’ne göndermektedir. Asayiş Şubesi bünyesinde yoksulların yardım almayı hak edip etmediğine karar vermekle görevli bir birim oluşturulmuş ve bu birimde sadece bu dosyaları inceleyen polis memurları görevlendirilmiştir. Bu görevliler gelen dosyanın “suç sicilini” inceleyerek, hazırladıkları raporla birlikte kaymakamlığa göndermekte, kaymakamlığın takdiriyle o kişi yardım almakta ya da alamamaktadır. Yukarıda belirttiğimiz Kevin Ryan’ın (2007: 4) 19. Yüzyılda yoksullarla ilgili algıların günümüzde geri döndüğüne ilişkin ifadesi, “yoksulların asayiş konusu haline getirildiği” bu örneklerle elle tutulur hale gelmektedir.

Buraya kadar ele alınan araç ve stratejiler göz önüne alındığında sonuç olarak, yoksulluğun yönetilmesi konusunda disiplinci tekniklerle düzenleyici tekniklerin bir arada kullanıldığını rahatlıkla söylemek mümkün olmaktadır.

4.3. Kent Yoksullarının Siyasallaşma ve Direnme Biçimleri

4.3.1. Siyasal Katılım

Siyasal katılım günümüzde, yurttaşların temsil etme ve temsil edilme hakkına sahip olma, siyasal seçimlerde oy kullanma, sivil toplum örgütlerine katılma ve yaşamını kolaylaştıracak hizmetlere erişme konusunda sorunlarını çözmek için merkezi ve yerel yönetimlerden hak talep etme bağlamında mücadele etmek olarak sayabileceğimiz süreçlere katılımları olarak anlaşılmaktadır. Söz konusu bu süreçler Batı Avrupa’da 19. Yüzyıl sonunda şekillenmeye başlamış, yetkin halini II. Dünya Savaşı sonrası Refah devleti döneminde almıştır. Siyasal katılım, kaynağı, içeriği ve sınırları ile siyasal teori içinde halen tartışılmakta olan yurttaşlık bağlamında değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Yurttaşlık karşımıza, modern anlamıyla toplumsal ve siyasal dönüşümlere göre içerme-dışlama sınırları değişmiş ve halen de değişmekte olan bir kavram olarak çıkmaktadır. Siyasal bir kategori olmakla birlikte yurttaşlık yapısal meselelerden bağımsız olmayıp, aksine gerek ekonomik gerek toplumsal oluşum ve dönüşümlerle doğrudan ilgilidir ve siyasallaşma süreçlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır.

T.H.Marshall’ın -tarihsel olarak ortaya çıkış sırasını göz önüne alarak oluşturduğunu belirttiği- meşhur sınıflandırmasıyla yurttaşlık sivil, siyasal ve sosyal olarak üç bölümden oluşmaktadır. Sivil yurttaşlık, kişi özgürlüğü, ifade, düşünce ve

inanç özgürlüğü, mülk edinme ve yasalara uygun sözleşmeler yapma hakkı, adalete erişim hakkı gibi kişisel hak ve özgürlüklerden; siyasi yurttaşlık, parlamento ve yerel idareler gibi kurumlar bünyesinde temsil etmek ve temsil edilmek biçiminde siyasi iktidara katılım hakkından ve sosyal yurttaşlık, ekonomik refah ve güvenliğe sahip olma, eğitim ve sosyal hizmetlerden yararlanma gibi bir toplumda var olan standartlar çerçevesinde insanca yaşam hakkı denilebilecek haklardan oluşmaktadır (Marshall, 2006: 20-21).

Yurttaşlığın bu sayılan biçim ve içerikleri ekonomik ve toplumsal dönüşümlere tâbi şekilde 18. Yüzyılda biçimsel eşitlik fikrinin doğuşundan günümüz “demokratik” toplumlarının siyasal inşasına kadar geçen dönem içinde, bir dizi mücadele ve müdahalelerle oluşmuştur. 18. Yüzyılın eşitlik fikri kadınları, köleleri, mülksüzleri dışarıda bırakmaktaydı. 19. Yüzyılda kadınlar ve mülksüzlerin siyasal haklarını kazanması ile işçilerin sendika kurma hakkı sayesinde grup temsiliinin siyasal yaşama girmesi, yurttaşlığın kapsamını genişletti. Birbiriyle çelişen ilke ve pratiklere rağmen yurttaşlık en yetkin halini bundan sonra, refah devleti döneminde aldı. Bob Jessop’ın (2005) “tek ulus projesi” dediği bu dönemi liberal dönemden farklı kılan da, söz konusu genişlemeye bağlı olarak geniş işçi kitlelerini, orta sınıfları ve devlet yardımına bağımlı sınıfları eşit haklara sahip yurttaşlar olarak birleştirmesiydi. Neoliberal dönemde ise “tek ulus projesi”nin “iki ulus projesi”ne dönüşmesine bağlı olarak yurttaşlığın anlam ve içeriği değişmiştir. Girişimci, aktif, sorumlu, çalışkan, yasalara uyan vatandaşlar “asıl ulus”u oluştururken, marjinalleştirilen ve işe yaramaz kabul edilen altsınıflar çözülmüş olan toplumsallığın içinde kutuplaşma ve dışlanmanın parçası haline gelmişlerdir. Yurttaşlık artık sosyal boyutu ortadan kaldırılmış, sadece devletle toplum arasında

kurulu bir hukukî bağı dönüştürülmüştür (Özkazanç, 2010). Nicolas Rose'un (1996b) "toplumsallığın ölümü"nü ilan etmesine neden olan sürecin sonucudur bu. Rose'a göre yönetim stratejilerinin merkezinde artık toplum değil ekonomik ilişkiler vardır. Yönetimin yeni uzamını heterojen, çoğul, kültürel kimlik ve bağlarıyla küçük gruplar ve birey ve ailelerden oluşan cemaatler oluşturmaktadır. Ona göre, siyasal düşünce ve eyleme dayanan siyasallık ve toplumsallık neoliberal yönetim tarzı ile birlikte çözülmüş, toplum ölmüştür artık. Alev Özkazanç'ın (2010) işaret ettiği depolitizasyon sürecinin bağlamı da yine bu ekseninde düşünüldüğü takdirde anlamlı ve somut hale gelmektedir.

Genel olarak toplumsal uzamın bütününe kat eden –Türkiye’de farklı siyasal müdahalelerle daha da hızlandırılan ve derinleştirilen- depolitizasyonun altsınıf yoksulların bütününde görebildiğimiz bir süreç olduğunu belirtmemiz gerekir. Yurttaşlığın sosyal olandan koparılması ve sadece hukukî bağ anlamıyla ayakta kalmasının –burada ele alındığı haliyle- siyasal katılım sürecine yansımaları sadece belirli seçim dönemlerinde yurttaşların oy kullanması biçiminde gerçekleşmiştir. Siyasal düşüncelerin eylem düzeyinde görünürlüğü dağınık ve süreksiz biçimlerde, kısa süreler için geçerli olmaktadır. Sivil toplum örgütlerine kurucu olarak dâhil olma, kaynak ve eğitim düzeyleri bakımından yeterli olma durumuna göre işlemektedir. Bu da alanın ancak orta sınıflarca etkin kullanımı sonucunu doğurmaktadır (Mitlin, 2006; Bayat, 2006; Davis, 2006).

Bu çalışmada sahada yaptığımız görüşmelerde de, teorik olarak yapılan bu tartışmalar çerçevesinde görüşme yaptığımız kişilere siyaset algıları ve katılıma ilişkin düşünceleri soruldu. Sincan’da oğlu, dört yaşındaki torunu ve hasta eşi ile iki

küçük odalı, pencereleri naylonla kapatılmış bir gecekonduda yaşayan, ilkokul mezunu, 55 yaşındaki Hatice şimdiye kadar hiç oy kullanmadığını söyledi. Nedenini sorduğumuzda geçimini sağlamak için topladığı kartonları taşımak için kullandığı el arabasını göstererek *“Siyaset karnımı mı doyuruyor? Siyaset benim için şu gördüğün el arabam. El arabamı doldurmayan şey, karnımı da doyurmaz”* diye cevap verdi. Görüşme yaptığımız 34 hanede görüştüğümüz iki kadın dışındaki tüm görüşmeciler seçimlerde oy kullanmakta olduklarını belirtmişlerdir. Keçiören’de iki çocuğu ve eşi ile çok küçük ve rutubetli bir kapıcı dairesinde oturan, civar apartmanların temizliğini yapan astım hastası Melahat, *“ben damgayı aldım elime hepsine bastım”* demektedir gülerek. Nedenini sorduğumuzda *“Hani İlyas Salman’ın filmleri var ya. Ne yapsa alta gidiyo hani. Veriyo veriyo boşa gidiyo. Bazıları onun başına çıkıyo ama o hep altta kaliyo ya. Bizimki o hesap işte. Kime oy versem değişmeyecek. Bu seçimlerde öyle yaptım işte. Hepsinin gönlü olsun. Hepsine birden verdim”* diye anlatmaktadır.

Hanelerde sözü geçen kim ise, hanenin diğer üyeleri de onun oy verdiği partiye vermektedirler oylarını. Hanede sözü geçen kişi, erkeğin olduğu bir hane ise, kayınpeder ya da koca olmaktadır. Görüşme yaptığımız bütün hanelerde hane nüfusunun tamamı aynı partiye oy vermiştir. 2007 yılında yapılan son genel seçim ve 2009 yılındaki son yerel seçimlerde oy verilen partiler değişmemiştir. Görüşme yaptığımız 34 hanenin 30 hanesi AKP’ye, onun dışında Hıdırlıktepe’de 3 hane CHP’ye, Keçiören’de bir hane oyunu MHP’ye vermiştir.

AKP’ye oy verilme nedeni herkes için aynıdır: Yardımların kesilmemesi için. Keçiören’de 200 TL. kira verilen bir evde kardeşinin ailesi ile on kişilik bir aileyi

idare etmeye çalıştığını söyleyen Yaşar, *“Tabii ki AK Parti’ye verecem oyumu. Bana söylenen 2 kilo patatese 2 kilo soğana oyunu satıyor. Bu değil. Niye bu değil? AK Parti şurada 10 senelik bir parti. AK Parti’den önceki sağ partiler de geldi, sollar da geldi. Ama bunlar 2 patatesi yardım edemediler. Fakirler senin fakirin yardım et. Eğer 2 patatesle oy alınıyorsa siz düşünüp alaydınız. Kimse yapamadı bunu. Şimdi konuşulanlar 2 patatesle oy alma değil. O iki patatese benim ihtiyacım var. Yani ister AK Parti gelsin ister gelmesin, atıyorum sol partilerden biri gelsin fark etmez.”* diyerek, açıkça sosyal yardımların oy verme davranışında ne denli etkili bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Sincan’da bir gecekonduda yaşayan, diyaliz hastası olduğu için çalışamayan, 2000’li yıllara kadar hep CHP’ye oy vermiş olan Osman, oyunu neden AKP’ye verdiğini açıklarken aynı zamanda 1980’den sonra sosyal politika ve siyasetin merkezi öznesinin “işçi”den “yoksul”a kayışının da canlı kanıtı gibidir: *“1970’lerde Karaoğlancıydım ben. Onun için canımı verirdim. Halen de solcuyum. İlk sağ partiye oyum AK Parti’ye olmuştur. Sağa katiyen vermedim bu zamana kadar. Ben düşkün olunca kimsesiz kaldık. Ne selam veren var, ne ekmek veren var. Bu Deniz Feneri bi de Sosyal Dayanışma çok destek oldular. Karaoğlan işçinin hakkını gözetirdi, Tayyip de fakirin hakkını gözetiyor.”* demektedir.

2008 yılında KONDA Araştırma Şirketi’nin büyükşehirlerde yaptığı kapsamlı araştırma, kent yoksullarının yaşadığı bölgelerin yardımlar sayesinde bir partinin arka bahçesine dönüştüğü iddiasının bir seçim efsanesi olduğunu söylerken (Konda, 2008:28), bizim çalışmamızda sosyal yardımların oy verme davranışını etkileyen en önemli faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Görüştüğümüz kişiler seçim dönemlerinde yardımların sürekliliğini sağlayacağına inandıkları için seçimlere katılmakta ve

mevcut hükümetin devamlılığı yönünde oy kullanmaktadırlar. Sincan’da çöp toplayıcılığı yapan, dört kişilik ailesiyle bir gecekonduda 150 TL. kira ile oturan Davut, *“Benim durumum iyi olsa ben neden oy kullanayım ki, zengin olsam oy kullanmaya bile gitmem”* demektedir. AKP’ye oy verdiğini söyleyen Keçiören’de oturan Kadir de oy kullanma nedenini *“Geçinmek için satacak bir şeyim yok, bir oyum var onu satıyorum. Kimse beni kınamasın”* sözleriyle, yoksulluğuyla açıklamaktadır. Burada, görüştüğümüz kişilerin oy verme davranışını belirleyen en önemli etkenin içinde bulundukları yoksulluk durumu olduğu açıkça görülmektedir.

Görüşme yaptığımız kişilerin hepsi de hiçbir dernek, vakıf gibi sivil toplum örgütlerine üye olmadıklarını söylemişlerdir. Hemşeri dernekleriyle ilgili sorumuza sadece Yaşar, *“Hemşeri dernekleri kumarhane şimdi. Ben bekarken uğrardım kağıt oynamaya. Köy derneğimiz var burada. Ama çocuklarımı götürmeye tanıştırmaya utanırım orayı. O kadar yani”* diye cevap vermiştir. Siyasal faaliyetler içinde hiç bulunup bulunmadıklarını sorduğumuzda Keçiören ve Sincan’daki kişilerin çoğu – çok kötü bir şey duymuşçasına irkilerek- *“Tövbe. Yok bizde öyle şeyler”, “yok bizde olmaz”, “devletimize bağlıyız biz”* şeklinde cevaplar vermişlerdir. Hıdırlıktepe’de görüştüğümüz kişilerce de “siyasal faaliyet”ten çıkarılan anlam 1980 öncesinde bölgenin de içinde olduğu çemberde (Altındağ) yaşanan şiddet dönemi olmuştur. Hıdırlıktepe’li *“babadan beri CHP’li”* olduğunu söyleyen 55 yaşındaki Mecbur, soru üzerine 1980 Askeri Darbesi öncesinde bölgenin nasıl politize olduğunu anlatmaya başlamıştır hemen: *“İhtilalden önceydi. Buralar kurtarılmış bölgesiydi solcuların. Böyle gençler vardı sokaklarımızda. Nöbet tutarlardı. Her akşam bir evde toplantı yaparlardı. Akşama doğru haber verirlerdi misal. Bu akşam sende toplantı var hazırlanın diye haber verirler. Anaaam ne kötü günlerdi. Kocam işportacıydı.*

Evde ekmek bi gün varsa yarın yoktu. Hadiii oğlanlar haber verirdi bu akşam sizdeyiz diye. Ben koşarım komşulardan ekmek, yemek toplarım. Kaşık tabak toplarım. Gelirler yer içer süpürürler. Sabaha kadar konuşurlar konuşurlar. Biz bişey anlamak. Başka gün başka komşuya giderler. Bu sefer de o komşuya yemek ekmek götürürük. Herkes fakir. Herkeste nüfus galaba. Kimsede para yok. Nasıl etsin de bulsun onca adama yemeği.”

Hıdırlıktepe’nin siyasi hafızası 1980 öncesi siyasal şiddet ortamının bıraktığı fotoğraflarla doludur. Ruşen Keleş ve Artun Ünsal’ın (1982: 86) çalışmasında sunulan 1975-1979 yılları arasında Ankara’da yaşanan siyasal şiddet verilerine göre Altındağ’ın Çankaya’dan sonra ikinci bölge olması, hatıraların tazeliğinin nedenini açıklayabilmektedir. 1980 öncesini yaşamış olan Hıdırlıktepe’lilerin siyasallığa ilişkin anlatılarında hep o döneme dair göndermeler vardır. Reyhan ortaokula gitmek istediğini ama gidemediğini “*karışık dönem olduğu için babam göndermedi.*”, Yılmaz da okula gitmek istememesini “*Abilerim lisedeydi. Babam korktu bişey olur onlara diye. O zaman buralar çok karışıktı. Aşağı mahalle ülkücülerindi. Bizim burada solcular vardı. Küçüktüm ama hatırlıyorum yine de. Lise aşağıda olduğu için buranın çocuklarının önünü keserdi ülkücüler, bu mahalledenler diye. Babam ondan korktu işte. Abilerimi okuldan aldı sonra gönderirim diye. Sonra göndermedi de. Ben de baktım kimse gitmiyo, okulu ben de bıraktım.*” sözleriyle anlatmaktadırlar. Bu anlatıların ötesinde, görüştüğümüz kent yoksullarının formel anlamda siyasetle ilgilerinin oy verme ile sınırlı olmasında, Kemal Can’ın (2006) mutlak yoksulluk ve açlık sınırındaki ve daha önemlisi çaresizlik döngüsüne girmiş kalabalıkların sürüklenemeyecek kadar takatsiz kaldıkları saptamasını onaylatan bir ruh halinin

etkinliğinden de söz edilebilir. Nitekim görüştüğümüz kişilerin oy kullananlar da dâhil olmak üzere hepsi söze, “*siyasetten bi umudum yok*” cümlesiyle başlamışlardır.

4.3.2. Bir Kentsel Toplumsal Hareket Örneği: Dikmen Vadisi

Dikmen Vadisi’ndeki örgütlü kent yoksulları hareketi, 2000’li yılların Ankara’sındaki kent siyasetini anlatan en açık örneklerden biridir. Sincan ve Keçiören’in sessiz, itaatkâr, içine kapalı, yönetilebilir yoksullarının aksine Vadililer, neoliberal yönetim rasyonelliğinin ürettiği kentsel çelişkileri ifşa eden bir sesli direnişin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Dikmen Vadililerin barınma hakkı etrafında örgütledikleri sesli itirazları ve ürettikleri kentli direniş siyaseti, yerel bir itirazın ötesinde, neoliberal politikalarla şekillenen yeni kent modeline ve onun sosyo-ekonomik yapıyı yeniden şekillendirmeye dönük uygulamalarına karşı bir direniş kapasitesine de sahiptir aynı zamanda. Peki, bu direniş nasıl ve hangi süreçlerle şekillenmiştir? Bu soruya cevap vermek, öncelikle bu hareketin hedefi olan Ankara’daki Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ eliyle başlatılan “kentsel dönüşüm projeleri” uygulama süreç ve dinamiklerini anlamayı gerektirmektedir.

Ankara hem Cumhuriyet’in modern düzenli kent idealinin simgesi olma özelliğiyle, hem de ortaya çıkan karşı bir hareket olarak gecekondulaşmanın başlangıç noktası olma özelliğiyle dikkat çekmektedir. Bu başlangıç olma özelliği, Türkiye’de sosyoekonomik ve kentsel yapıların evrilme aşamalarında da kendini göstermiştir. Günümüzde halen etkisini büyük bir hızla gösteren bu evrilmenin son aşaması kendini “kentsel dönüşüm projeleri” uygulamalarında göstermektedir.

Kentsel dönüşüm, Türkiye'nin 1980 sonrası girdiği neoliberal dönüşümle yakından ilgilidir. Bu dönüşümü başlatan ilk yasal işaret, 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı İmar Yasası ile verilmiştir. İmar affını içeren bu yasa ile gecekondular artık yasadışı olmaktan çıkmıştır. Aynı yıl, 2985 sayılı yasa ile Toplu Konut İdaresi Fon ve Başkanlığı (TOKİ) kurulmuştur. Dar gelirli yurttaşlara sosyal konut üretmek amacıyla kurulan bu fon daha sonra bu esas amacından uzaklaşarak kentin sosyoekonomik yapısını değiştirecek bir rol kazanacaktır. Bu yıllarda belediyeçilik anlayışında da liberalleşme yönünde köklü bir değişim kararı alınmış⁴⁶, “büyük sermayenin kentselleşmesine, inşaat sektörünün spekülâtif taleplerine hizmet eden” (Doğan, 2008:808) bu neoliberal belediyeçilik anlayışı ile sürecin kurumsal anlamda bir ayağı daha ortaya çıkmıştır.

Çıkarılan söz konusu bu iki yasa ile yasal zemini yaratılmış olan kentsel dönüşüm projeleri, 1980'lerin sonunda, kullanılamaz hale gelmiş tarihi doku, çöküntü alanları ve ıslah-imar planları ile dönüşümü sağlanamamış gecekondular alanlarının sağlıklı hale getirilmesi amacıyla uygulamaya başlanmıştır. Projeler, başta piyasanın önemli bir aktörü olarak rol oynayan yerel yönetimler olmak üzere, piyasanın diğer bir aktörü olarak TOKİ kanalıyla kamu ve özel sektör işbirliği ile kentin yüksek rantlı alanlarında uygulamaya konulmaya başlanmıştır. 1990'lara gelindiğinde yerel yönetimlere ayrılan kaynakların kısıtlanması ve mülkiyet sorunları nedeniyle istenen hedeflere ulaşılamamış, başarılı kentsel dönüşüm uygulamaları gerçekleştirilememiştir. Bu başarı hedeflerine ulaşmak için 2000'li yılların gelmesi gerekmektedir.

⁴⁶ 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bu anlayış “mahalli idarelerce, hizmetlerin özel sektör aracılığı ile yapılması ve bu hizmetlerin satın alınması yolu tercih edilecektir” ifadesiyle kendini göstermektedir (Doğan, 2008:808).

İlk kentsel dönüşüm uygulaması 1989 yılında Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi ile 1. ve 2. Etaplar olmak üzere başlamıştır. Proje alanında gecekonduda yaşayan hak sahipleri için yapılan apartmanların yanı sıra projenin maliyetini karşılamak üzere lüks konut blokları, kültürel ve ticari kullanım alanları da inşa edilmiştir. Projenin uygulama sürecinde, 1994’de Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin el değiştirmesi ile proje gözden geçirilmiş, lüks konut birimleri aşırı düzeyde ve müteahhitler lehine artırılmış, projeden daha fazla gelir elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu durum az sayıdaki altsınıfla çok sayıdaki orta ve üst sınıftan kentlinin aynı alanda yaşaması sonucunu yaratmış, ancak ortaya çıkan bu ikili sosyal yapıya uyum sağlayamayan altsınıftan hak sahipleri daireleri ya satarak, ya da kiraya vererek kentin başka mahallelerine taşınmışlardır (Uzun, 2005:207-208). Bu bağlamda kentsel dönüşüm projelerinin kentte sınıfsal ve mekânsal ayrışmaya hizmet ettiğini, böylece, projelerin uzun vadede kentte “soylulaştırma” süreci yaratmaya dönük bir girişim olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Soylulaştırma, orta ve üst sınıfların, fiziksel müdahale yolu ile yenilenen altsınıf konut alanlarına yerleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Sönmez, 2006). Yeni bir sınıfsal ve mekânsal ayrışmayı ifade eden bu süreç, çok yönlü bir rasyonaliteyle yaratılan dönüşümün sonucu olarak kentsel yeniden yapılanmanın hem bir parçası ve hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Şen, 2005). Böylece kentsel dönüşüm projeleriyle bölgenin eski sakinleri gönüllü veya gönülsüz olarak yerlerinden edilirken, bölge üst sınıflara bırakılmaktadır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm projelerinin bir yandan neoliberal piyasa ekonomisini güçlendirmeye dönük bir hareket olarak işlev görürken, öte yandan kentteki sosyal sınıfları, liberal

yönetim rasyonelliğinin düzenleme, yeniden yerleştirme pratiğini devreye sokarak kentleri bir anlamda “sterilize” etmeye çalıştığını görüyoruz.

Yönetim rasyonelliğinin siyaset üretmeye imkân vermeyen bu güçlü ve topyekûn stratejisine karşı Dikmen Vadisi halkının barınma hakkı ekseninde yürüttüğü mücadele bu noktada önemli hale gelmektedir. Bu hareket, 1980’lerden sonra formel iş süreçlerinin çözülmesiyle emek üzerinden yürütülen mücadeleler yerine yaşam alanlarına ilişkin olarak gelişen yeni örgütlenme ve mücadele biçimi içinde değerlendirilmelidir. Dikmen Vadililerin örgütlenme tipi, Manuel Castells’in formüle ettiği tabandan kentsel toplumsal hareketler içine yerleştirilebilecek bir niteliğe sahiptir. Vadililerin gönüllü avukatı Ender Büyükçulha Barınma Hakkı Bürosu etrafında oluşan bu örgütlenme biçimini, “vadi sakinlerinin belirlediği bir ‘yürütme’den ve tamamı yöre sakinlerinden oluşan özgün bir demokratik yapı” olarak nitelemektedir (Büyükçulha, 2006:43). Bu haliyle Güney Afrika ve Latin Amerika gibi ülkelerde ortaya çıkan “barınma hakkı hareketi” ile benzerlik gösteren hareket, Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin 17 Şubat 2006 tarihli kararı ve 11 Mayıs 2006’daki ek kararıyla Dikmen Vadisi’nin yukarı bölümünün kentsel dönüşüm planına katılmasına karşı başlatılmıştır.

Dikmen Vadililer modern iletişim tekniklerini kullanarak oluşturdukları web sitelerinde talep ve itirazlarını açıkça ifade ederek ve hukuki yolları kullanarak sürdürdükleri mücadeleleri etrafında hatırı sayılır bir toplumsal desteğin oluşmasını sağlamışlardır. Vadililerin temsilcisi Tarık Çalışkan sürecin kendi halinde yaşayıp giden insanları nasıl harekete geçirdiğini ve bir toplumsal dayanışma kültürü yarattığını (Çalışkan, 2009) ifade ederken, bize bölgedeki yoksul halkın sadece bu

süreçle ilgili değil, diğer toplumsal konularda da daha duyarlı hale geldiklerini göstermektedir.

15 Temmuz 2006 tarihinde kurulan Barınma Hakkı Bürosu etrafında örgütlenen Vadili insanlar, amaçlarını temelde “insanca yaşamak ve barınma haklarını elde etmek” olarak ifade etmektedirler. Onlara göre insanca yaşam, yıllardır yaşadıkları yerin kentsel hizmet ve imkânlarla donatılıp dönüştürülürken, bunun “yerinde ıslah” ve uzlaşma yöntemiyle gerçekleştirilmesidir. Vadililer, bölge iyileştirilirken bölgede yaşayanların katılım ve tercihlerinin göz önünde bulundurulması temel talebi ile yola çıkmaktadırlar. Esasta da söz konusu projenin kendilerinin temel haklarının gözetilmeden “insan” değil “rant” temelli bir girişim olduğu noktasında bir itirazı dillendirmektedirler. Halkın itirazına maddi temel teşkil eden sözleşme maddeleri, bölgede yaşayan yoksul insanların karşılayamayacağı ağır bedeller ve en sonunda bu insanların tasfiye edilmesi, sürülmesi sonucunu doğuracak bir içeriğe sahiptir.

Söz konusu sözleşmeye göre, belgeli (tapulu veya tapu tahsis belgeli) konut sahipleri, proje sonrası yörede bir sosyal konuta sahip olabilmek için en az 400 metrekare toprağa sahip olmalı, ayrıca düzenli taksitler halinde toplam yaklaşık 30 bin TL. ödeme yapmalıdırlar. 400 metrekare toprağa sahip olmayanlardan eksik kısım için metrekare başına 450 TL. ayrıca ödeme talep edilmektedir. Belgesiz konut sahiplerinin ise vadiyi tamamen terk etmeleri istenmektedir. Bunun için ya Doğukent’te üzerine belediyenin belirlediği projeye uygun dubleks villa yapmaları şartıyla 16 bin TL. karşılığında arsa ya da Karacaören’de bulunan TOKİ

konutlarından değeri 60 bin TL. olan dairelerden satın alınması önerilmektedir.⁴⁷ Büyük bölümünün düşük ücretli enformel işlerde çalıştıkları ya da emekli maaşı veya akraba yardımı ile geçindikleri düşünüldüğünde, bu insanların söz konusu bu şartları kabul etmeleri mümkün görünmemektedir.

Bölge halkı, bu kentsel dönüşüm projelerinin belirli bir azınlığa özellikle de projeyi yapıp yürüten kamu ve/veya özel idarecilere ve onların yakın çevresine rant sağlamak amacıyla yapıldığını; sosyal-kamusal gerekleri ya hiç içermediği ya da ikincil bir düzeyde yer verildiğini düşünmektedir. Dikmen Vadisi 4. ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi'nin lüks konut ihtiyacına dönük bir proje olduğu, konut teklif edilen yöre sakinlerine projede ayrılan yerin son derece azınlıkta kalması ve zaten bölgedeki çoğu hak sahibine konut verilmeyecek olmasının bunu kanıtladığını ileri sürmektedirler. Kalan geniş alana 25-30 katlı bloklar, alışveriş merkezleri, kongre ve eğlence merkezleri gibi yapıların inşa edilmesi öngörülmektedir.⁴⁸

Barınma Hakkı Bürosu'nun gönüllü avukatı Ender Büyükçulha, bu bölgede yaşanan mağduriyetlerin başında, mevcut gecekonduların yıkılması ve yerine gerçekçi veya kişiler için olanaklı bir alternatif sunulmamasından kaynaklandığını belirterek, projenin, barınma sorununu bugüne kadar bir biçimde çözmüş olan yüzlerce yöre sakinini 'sokağa atacağını' ileri sürmektedir. Sözleşme maddeleri açıkça, özellikle belgesiz ve gelir düzeyi düşük gecekondulu sahipleri için bu durumun kaçınılmaz olacağını göstermektedir (Büyükçulha, 2006). Genel olarak kentsel dönüşüm projeleri ve özelde Dikmen Vadisi 4. ve 5. Etap Kentsel Dönüşüm Projesi'nde mağduriyetlerin önlenmesinin halkın sosyoekonomik durumuna uygun,

⁴⁷ www.dikmenvadisi.org, erişim tarihi: 25.04.2009

⁴⁸ www.dikmenvadisi.org, erişim tarihi: 25.04.2009

yöre halkı için olanaklı ve adaletli alternatiflerin yaratılmasının gerektiğini söyleyen Büyükçulha, bölgedeki hak arama bilincinin yükseltilmesi ve kendi örgütlenmelerini gerçekleştirebilmelerinin gerektiğini belirtmektedir. Dikmen Vadisi'nin durumunda ne yargı ne belediye dışındaki kamu makamlarının çözüme yönelik bir katkı sunmaktan uzak olduğunu dile getiren Büyükçulha, Haziran 2006'dan bu yana sergilenen tutum, davranış ve kararlılıkla, en azından projenin duraklama dönemine sokulduğuna işaret etmiştir (Büyükçulha, 2006). Nitekim Kasım 2009'da Vadililer'in örgütlü direnişi sonuç vermiş, proje yasaya aykırı uygulamaları nedeniyle mahkeme kararıyla iptal edilmiştir.⁴⁹ Ancak Resmi Gazete'de 13 Temmuz 2010 tarih 27640 sayıyla yayınlanan Bakanlar Kurulu'nun "Dikmen Vadisi Son Etap Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı İlan Edilmesi"ne ilişkin kararıyla Vadililerin mücadelesi altı ay aradan sonra yeniden başlamıştır.

Vadililerin "barınma hakkı" ekseninde oluşturdıkları bu siyasallaşma süreci, mevcut eşitsizliklere karşı bir duruşu olduğu kadar, "Vadi Ankara'nın akciğerleridir, dönüşüm yeşilliği koruyarak gerçekleşmeli" diyen temsilci Tarık Çalışkan'a (2009) göre, çevresel bir duyarlılığı, sağlık ve eğitim haklarına yönelik talepleriyle yaşam alanının bütününe ilişkin bir itirazı da barındırmaktadır. Bu anlamda bu hareket yaşam alanları üzerinden geliştirilen yeni siyasallaşma biçimlerine örnek olması bakımından dikkat çekmektedir. Bu bağlamda vadili yoksullar, kent siyasası üzerinde söz hakkı isteyerek, yeni bir kent siyaseti üretilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu noktada Asef Bayat'ın (2006:53) sessiz yoksullar için yaptığı "kazanımları bir kez tehdit edildiğinde, çoğu kez bunları kolektif ve sesli şekilde

⁴⁹ www.dikmenvadisi.org, erişim tarihi: 12.12.2009

savunarak, hareketlerinin ve kazanımlarının değerinin bilincine varmaya meylederler” tespitiinin Dikmen Vadili yoksul halkın siyasallaşması konusunda son derece geçerli olduğunu görmekteyiz.

4.3.3. Sessizce Direnmek

Dikmen Vadililerin barınma hakları ellerinden alınmak istendiğinde geliştirdikleri mücadelenin aksine, 2006 yılı itibariyle Ankara Atıfbey-Hıdırlıktepe Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamına alınan Hıdırlıktepe Bölgesi’nde benzer bir tepki ile karşılaşılmamaktadır. Bölgede kamulaştırma, mülkiyet analizi ve hak sahipliği tespiti yapılmış, matematiksel ve finansal modelin hazırlanması ve dönüşüm parametrelerinin belirlenmesi ile bütün teknik hesaplama ve işlemleri tamamlanmıştır. Hak sahipleri ile Belediye arasında yapılan sözleşmeler büyük ölçüde imzalanmış ve kısa zaman sonra yıkım kararı alınarak uygulamanın başlayacak olmasına rağmen, bölgede Dikmen Vadisi örneğine benzer bir mücadele üretilmemiştir. Hıdırlıktepe’de hak sahipliği olanlardan işlemleri tamamlanmış, parası yatırılmış olup yıkım kararını bekleyenlerle de, kiracı ya da kira ödemedi oturanlarla da görüşmeler yaptık. Ancak herkes “kaderine razı” görünmekteydi.

Hak sahiplerinin razı duruşunda bu mahalleden gideceği için duyduğu memnuniyet varken, kiracı ve kirasız oturanlarda endişe vardı. Reyhan’ın durumunda olanlar ise iki duyguyu bir arada yaşamaktaydı: *“Bu mahallede çocukluğum, bütün hayatım geçti. Yurdum burası benim. Çok seviyoruz. Ama bir yandan da çocuklarım için gitmek istiyorum. Bize dört takım ev yeri için 200 bin lira verdiler. 20 hisseli bir arsa burası. Hiç tanımadığımız, bu mahallenin yolunu bilmeyen babamın akrabaları var hissedar. Adam o kadar kayıp ki bir sene aradılar birini. Buldular sonunda. Biz*

burada doğduk, büyüdük, evlendik, çocuklarımızı büyüttük. Bu mahallenin çilesini çektik. Her gün bu dik yokuşu yürüdük yıllardır. Kışın inilmez çıkılmaz. Yazın kanter içinde kalırsın. Bir kilometre yokuş. Hop, onlar geldiler paraları aldı gittiler. Bize düşen pay 10 bin lira. Hesapta duruyo ama napamaz. Ev alsan ev etmez. Normal bir yerden kiralasan evde kimsenin işi yok. Ulaş'ın (eşi) özürlü maaşıyla ödenmez. Çaresiz düşünüyoruz.”.

Birçok aile yıkım kararını beklemeden ayrılmışlardır mahalleden. Hıdırlıktepe İlköğretim Okulu'nun öğrenci sayısı geçen yıldan bu yıla 620'den 480'e düşmüştür. İlköğretim okulunun müdür yardımcısı, öğrencilerin daha çok Fatih, Sincan ve Keçiören semtlerine nakil yaptıklarını söylemektedir. Bu bilgi bize, genel olarak buradan çıkacak nüfusun nereye akacağı konusunda şimdiden bir fikir vermektedir.

Burası yıkılınca nereye gideceğini sorduğumuzda herkes aynı biçimde *“Bilmiyoruz. Başka yerde geçinemeyiz.”* cevabını verdi. Loic Wacquant'ın “sürgün edilme” metaforunu hatırlatan bu durum karşısında insanlar bir şey yapmamayı, sessizce beklemeyi seçmiş görünmektedirler. Hak sahiplerinin aksine, şimdiki durumundan daha kötü duruma düşeceği korkusu sarmış durumdadır kiracıları. Hepsinin söylediği şey ise aynıdır; *“Ankara'da buradan daha ucuz yer yok.”* deyip susmaktadırlar. Suskunlukları çaresizliklerinden. Çünkü buraya bir yerden sürgün gelinmiştir ve şimdi bir başka sürgüne gitmektedirler. Buraya bir yoksulluk mekânından kaçıp gelmişler, şimdi kendilerini, çocuklarını daha da yoksullaştıracak bir başka yere, ama belirsiz bir yere gitmeye zorlanmaktadırlar.

Peki, çaresizliğin sadece bu olay için değil genel bir kural olarak işlediği bu bölgede Dikmen Vadisi örneğinden farklı bir iktidar ve bu iktidar karşısında farklı bir direnme dinamiğinden söz etmek mümkün olabilir mi?

Bu soruya daha önce çalışmamızın ikinci bölümünde ortaya koyduğumuz ve tartıştığımız “sessiz direniş” çerçevesinde cevap aradık. İktidarın diğer bölgelerde görmediğimiz dışlayıcı ve damgalayıcı araçlarla işlediği bu mekânlarda marjinalleştirilen bu insanların sessizliğinin arkasında Scottçu bir gizli silahın varlığından söz edilebilir mi? Ya da ekmeğini seyyar satıcılıktan çıkaranların sokakta ürettikleri pratikleri Bayatçı bir sessiz tecavüz olarak değerlendirebilir miyiz? Ankara kent merkezinde yapılan bir dizi trafik düzenlemesiyle birlikte kent merkezi Kızılay’ı ve kavşakları “yaya” olan seyyar satıcılara kapatan disiplinci iktidarın karşısında seyyar satıcılar ya da başka işler yapan mâdunlar, başka “patikalar” bulabilmekte midirler? Gündelik hayatın içinden türeyen iktidara karşı, yine aynı noktadan bir direnme de çıkabilir mi?

Yaptığımız çalışmada özellikle Hıdırlıktepe, Michel Foucault’nun (1993) iktidar kavrayışına bağlı olarak türettiği direnme anlayışını ve daha sonra Michel de Certeau, James C. Scott ve Asef Bayat gibi düşünürlerce tamamlanan “direnış biçimleri”ni görebildiğimiz bir mekân olarak ileri sürülmektedir. Foucault’nun (1993: 102) düzensiz, dağılmış etkinlikler olarak koyduğu direnme noktalarını ararken, de Certeau’nun “strateji” ve “taktik” kavramlarını tanımlarken yaptığı ayırımdan yararlandık.

De Certeau (1984: 35, 36) stratejiyi “istek ve iktidar sahibi bir öznenin (bir iş, ordu, kent, bilimsel bir kurum) kendini yalıtabildiğinde mümkün hale gelen iktidar

ilişkilerinin aritmetiği”, taktiği ise “uygun mekânsal ya da kurumsal bir konumlanmada, ya da başkasını görünebilir bir bütünlük olarak tanımlayabileceği bir sınır hattı üzerinden hesap yapamayanın aritmetiği” (de Certeau, 1984: xix) olarak tanımlamaktadır. Buna göre taktiğin mekânı başkasının mekânıdır. Bu yüzden yabancı bir gücün yasası tarafından kendisine dayatılmış ve örgütlenmiş bir alanı istismar etmek ve kullanmak durumundadır (de Certeau, 1984: 37).

Asef Bayat’ın (2006, 2008) yoksulların yasal yollardan elde edemediği barınma, geçinme, kentsel hizmetler gibi gelir ve bazı hakları sessizce el uzatarak, işgal ederek enformel yollardan elde etmeleri durumunu nitelemek için kullandığı sessiz tecavüz kavramsallaştırması da, Michel de Certeau’nun (1984) taktik kavramını tanımlarken işaret ettiği, zayıf olanın güçlünün alanını istismar etmesini, sızma girişimini anlatmak için kurgulanmıştır. Peki zayıf olan neden sızarak, sessizce girmektedir bu alana? Sahada gözlemlediğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, başka türlü giremediği için.

Asef Bayat’ın (2006) sessiz tecavüz dediği, İran ve Mısır’ın büyük kentlerinde gözlemlediği gecekondulaşma ile kaçak elektrik ve su kullanımı örnekleri, Türkiye’de de son yıllara kadar yaygın olarak kullanılan “taktik”lerdendir. Nitekim gecekonduğunu kendisi yapmış olanların mahallelerinde yaptığımız görüşmeler sırasında, gerek konutun yapım aşamasında gerekse sonraki aşamalarda karşılaşılan sorunları aşma yöntemlerinde, Bayat’ın analizine büyük ölçüde uyan örneklerle rastladık. Görüşme yaptığımız Sincan ve Keçiören’de gecekondu yapımı 1990’lı yıllara kadar hızla, bu tarihten sonra yavaşlayarak devam etmiş, uygun boş arazilerin tükenmiş olması ve denetimin sıkılaşması gibi nedenlerle 2000’li yıllarda

tamamen bitmiştir. Sessiz tecavüz bir direnme biçimi olarak kendini en açık haliyle gecekondur yapım sürecinde göstermektedir. Gecekondur yapımı, barınma ihtiyacını karşılama biçimi olarak hayatta kalma pratiklerinden biri sayılabilmekle birlikte, bunun ötesinde siyasal uzantıları da olan bir pratiktir. Çünkü el uzatılan, kapatılan, alınıp satılan araziler devlet arazileridir. Gecekondur yıkımdan kurtarmak için rüşvet verilen, patronaj ilişkileri kullanılan taraf da yine devlet ya da belediyeyi temsil eden kişilerdir. Bu bağlamda sürecin gizli muhatabı açıkça devletin kendisidir.

Görüşmecilerden Sincan ve Keçiören’li gecekonduculara hiç yıkım olayı yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda her iki bölgede de “*hayır, yaşamadık*” cevabı alınmıştır. Kaçak konutların yıkılmamasının, Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2005) işaret ettiği altsınıfların devletle kurmuş olduğu sessiz ortaklığın⁵⁰ yanı sıra, Bayat’ın sessiz tecavüz pratikleri olarak belirttiği rüşvet, adam kayırma, patronaj ilişkileri sayesinde mümkün olabildiği anlaşılmaktadır. Yüksel gecekondusunu yıkılmaktan imar işlerinde çalışan, hemşerisi olan bir memurun iltiması sayesinde kurtarmıştır. Osman gecekondusunu dönemin belediyesini elinde bulunduran parti teşkilatıyla ilişkisini kullanarak kurtardığını söylerken, Sadettin yıkım ekiplerine rüşvet verme yolunu kullanmıştır.

Asef Bayat’ın (2006) saptadığı sessiz tecavüz pratiklerinden biri de elektrik, su gibi kentsel hizmetlerin kaçak kullanılmasıdır. 1990’lı yılların sonuna kadar bölgede elektrik ve suyun kaçak kullanılmasının, gecekondur olan konutlarda çok yaygın olduğu görülmektedir. Kaçak kullandığını söyleyen katılımcıların “*Evet kullandık ama yetiremedik napalım*” (Kibar), “*Elektrik de su da çok pahalıydı. Elde*

⁵⁰ Pınarcıoğlu ve Işık (2005:116), devletin kaçak konut yapımına göz yummasını “sessiz ortaklık” olarak adlandırmaktadırlar.

yok. Bunca çocuk. Napacaksın, mecbursun bir yerde” (Yüksel), *“Bunun suç olduğunu biliyoruz ama ödemeye gücümüz yoktu, mecbur kaldık*” (Türkan) cevaplarıyla karşılaşmıştır. Bu cevaplarda öne sürülen “mecburiyet” gerekçesi, Bayat’ın (2008:42) tespit ettiği Tahranlı yoksulların “sınırı aşma eylemlerini gerekçelendirme biçimi” ile aynıdır. Asef Bayat bu “başka çaresi olmama”, “mecbur kalma” gerekçesini, kent siyasetinin ahlaki söylemi olarak nitelendirmektedir.

Kent yoksullarının mecburiyetle gerekçelendirdikleri bu kentsel hizmetlerden enformel yararlanma eylemlerinin, daha sonra onlar için çok daha pahalıya mal olan sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Yüksel’in kaçak su kullanma “mecburiyeti”, sonunda gecekondusunu kaybetmesine neden olmuştur. Ramazan da kaçak su kullanımından dolayı on altı ay hapse mahkûm olmuştur.⁵¹

Asef Bayat’ın (2006: 52) Ortadoğu toplumları için bir sessiz tecavüz örneği olarak tespit ettiği “resmi nikâh yerine yerel imamın kıydığı nikâhla evlilik”, bizim araştırmamızda da karşımıza sıkça çıkmıştır. Davut yaşadığı durumu, *“Nikâh para demek. Bizde o yok tabii. Kızım büyüyip okula başlayana kadar imam nikâhıyla durduk. En son kızı okula yazdırmak için mecbur yaptık. Muhtar yardımcı oldu sağ olsun. Ondan aldığım borçla yaptırdım işlemleri”* diyerek savunmaktadır. Sincan’da yaşayan Songül *“Ben hastalanınca Yeşil Kart yaptırmamız gerekti. O zamana kadar resmi nikâhımız yoktu. Beyim Yeşil Kart çıkartmak için mecbur kalıp yaptırdı”* derken, Hıdırlıktepe’de bir yıldır evli olduğunu söyleyen Aysel resmi nikahının olmamasını *“Nikah yaptırmak için belediyeye gittik. 80 lira istediler. Tabii bizde yoktu. Geri döndük geldik eve. Eşim çok üzüldü. Sana söz dedi, param olunca ilk iş o*

⁵¹ Bu iki örnek yukarıda “Kentsel Hizmetlerden Yararlanma” başlığı altında sunulmuştur.

olacak dedi. Yeni işe girdi. On gün falan oldu gireli. Aylardır işsizdi. Aylığı alınca yapacak işte nikahı” sözleriyle anlatmaktadır. Nikâh yönetim rasyonelliği stratejileri açısından en etkin kayıt altına alma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsallık aile üzerinden inşa edilmekte ve bu kayıtla, eğitim, sağlık, sosyal yardım, suç denetimi gibi süreçlerin hepsi birbirine bağlanmış olmaktadır. Bu örneklerden hareketle, görüştüğümüz kent yoksullarının, Bayat’ın İranlı kent yoksulları için öne sürdüğü gibi “devletin dayattığı düzenlemeler, kurumlar ve disiplinden hem kültürel hem siyasal özerklik kazanmak” (2006: 51) hedefiyle kayıt altına alınmaktan kaçınarak yaşamak yerine, devletin zorunlu tutması sonucu ya da sunduğu sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanmak için kayıt altına girmeyi tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Asef Bayat’ın (2006) verdiği örneklerden olan sokak satıcılarının faaliyetleri, yaptığımız görüşmelerden anlaşıldığı üzere yaygın bir sessiz tecavüz pratiği olarak işlemektedir. Sisteme kayıtlı biçimde giremeyen kent yoksullarının sisteme arkadan dolanarak girme, sızma girişimi olarak tanımlanabilecek bu pratik, yine güçlünün alanına müdahale olduğu için etkin bir taktik olarak nitelenebilir. Kaçak elektrik ve su kullanımında Bayat’ın “mecburiyet” gerekçesi çevresinde oluşturulduğuna işaret ettiği kent yaşamının ahlaki söylemi, seyyar satıcıların da meşruiyetlerini kurarken kullandıkları bir söylemdir. Alev Özkazanç ve Özkan Ağdaş’ın (2008) sokak satıcıları üzerine yaptıkları çalışmada da vurgulanan bu söylem, sahada bizim de karşımıza çıkmıştır. Kavşaklarda arabalar için küçük süs ve elektronik eşyalar satan Yılmaz’da bu söylem “*Bu işi yapmazsam başka iş yok. Dilencilik, hırsızlık yapmaktan iyi. Helal kazanıyorum sonuçta*” sözleriyle ortaya çıkmaktadır.

Hıdırlıktepelili sokak satıcıları en çok, kavşaklarda son yıllarda yapılan alt geçitlerden yakınmaktadır. Diğer yakınılan konu ise Kızılay ve yukarısında kalan bölgede, “köprünün diğer yanı”nda artık hiç çalışamaz hale gelmeleridir. Michel de Certeau’nun (1984: 97) “konuşma dil için neyse, yürüme de kent için odur” sözleriyle görünür olma ve kendini ifade etme aracı olarak ortaya koyduğu “yürüme” ve “bir yerde durma” pratikleri, yerelin tekrar tekrar düzenlenmesiyle birlikte görüştüğümüz sokak satıcıları için giderek zorlaşmaktadır. Yerel yönetim trafik üzerinde son yıllarda yaptığı yeni düzenlemelerle onların durabileceği, görünür olabileceği alanları kapatmıştır. Hıdırlıktepelili kent yoksulu seyyar satıcılar için görünebilecekleri, durabilecekleri, yürüyebilecekleri tek yer kalmıştır artık; “Ulus ve civarı”. Yılmaz’a hiç Kızılay’dan yukarısına çalışmak için gidip gitmediğini sorduğumuzda *“Gitmiyorum. Niye gideyim ki. Oraya gittiğin zaman kaybetmeyi göze alman lazım. Oralarda sadece zabıta yok. Polis de nefes aldırıyor”* diye cevap vermiştir. Zabıtaya yakalandığında ne olduğunu sorduğumuzda Yılmaz, *“Elimizdeki malı alırlar. O günkü kazancımızı alırlar. Bir de kamp var eski AŞTİ’nin olduğu yerde. Depo gibi bir yer. Orada tutarlar akşam 7’ye kadar. O gün çalışamazsın. Bir şey yapamazsın. Tutarlar seni orda başka bi şey olmaz. Dayak, kötü şey olmaz. Zaten elindeki avucundaki gidince dayak yemiştin beter oluyosun.”* diye anlatmaktadır.

Yukarıda işaret edilen kentin mecburiyet merkezli ahlak söylemini sosyal yardımın ayni/nakdi niteliğini kendi ihtiyacına göre değiştiren Hıdırlıktepelili Türkan’da da gördük. Oğlu askerde olan, eşini cinayette kaybeden, kirada yalnız yaşayan Türkan’a nakit yardımı alıp almadığını sorduğumuzda *“Almıyorum ama hallediyom buluyom”* diye cevap verdi. Gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli nakit parayı nasıl bulduğunu ise şöyle anlattı: *“Bana bir belediyeden kömür*

geliyo bir de sosyal dayanışmadan alıyom. Birinden geleni kullanıyom. Öbürünü de mahallede ihtiyacı olanlara satıyom. İhtiyacım oldukça parça parça satıyom. Napayım. Bu ev kira. Her ay 50 lira veriyom. Oğlan askerde para göndermem lazım. Mecburum bir yerde yani. Hem o bana verilmiş bir hak. İster yakarım ister satarım demi yanlış mıyım”. Türkan’ın bu anlatısı, Bayat’ın elektrik, su gibi kentsel hizmetlerin kaçak kullanılmasını kolektif tüketim mallarından pay alamayan kullanıcıların bu sayede yeniden bölüşüme katılması şeklindeki değerlendirmesi içine de alınabilecek bir örnektir.

Hıdırlıktepe’de karşılaştığımız, devletin sosyal hizmetlerini de Certeaucü anlamda “hile” (making do) yoluyla elde etme dikkat çekici bir örnektir. Eşi cezaevinde, kızı (18 yaşında) ve oğluyla (12 yaşında) kirada yaşayan Ayten, çocuğu için yapmaya mecbur kaldığını söylediği taktiği şöyle anlattı: *“Evde geçim yapacak, kira verecek para yok. Belediye paket veriyor. Ondan yiyoz ama para lazım. Benim bu oğlan ışıklara gidiyo mendil satmaya, cam silmeye. Onun getirdiğiyle geçiniyoz. Tabii polisler gelince çocuklar kaçıyo. Benim bu hiç yakalanmıyo. Sonra buradan biri dedi ki, polis bu çocukları yakalayınca okula gönderiyomuş, bi de maaş bağlanıyomuş. Ben bunu duyunca Emre’yi tembihledim. Polis gelince kaçma dedim. Bırak seni yakalasın korkma dedim. Bizimki yakalandı. Beni çağırdılar. Her ay 250 lira maaş bağladılar. Çocuğum sokaktan kurtuldu. Şimdi gidiyo okula. Dersleri de çok iyi. Öğretmen diyo. Çok zeki diyo”. Ayten’e “Bunu yapacağınıza Emre için Çocuk Esirgeme Kurumu’ndan doğrudan yardım isteyemez miydiniz?” diye sordüğümüzda verdiği, *“Beyim cezaevinde ya. Belki ondan bişey olur diye ben gitmem öyle kuruma falan”* cevabı, Hıdırlıktepelili yoksulların devleti temsil eden*

kurumlarla doğrudan yüz yüze gelmek yerine, onlarla hileli, kaçak, dolambaçlı bir ilişki kurmayı tercih ettiklerini göstermektedir.

Hıdırlıktepe’ye özgü kaçış ve direnme noktaları mahallenin suç ekonomisi içinde de gizlenmiştir. 50 yıldır bu mahallede yaşayan Mustafa uyuşturucu satıcılarını kastederek *“Bunlar bu işin en altında olanlar. İşin içinde olanların da en fakirleri. Bütün bu çevre bu işin içinde bak. Her evden biri içerde (cezaevi). Akrabalarından içerde olanlar var. Kazandıklarını başsız kalan ailelere dağıtıyolar. Onlar devlet yardımı alamıyo tabii bu işleri yaptıkları için. Sadece bu işten geliyor gelir. Onu da dağıtıyolar. Elllerinde bişey kalmıyor”* diye anlatırken, hem mahalledeki suç ekonomisine hem de bu ekonomi içindeki hiyerarşiye dikkat çekmektedir. O’Malley’in (1996) işaret ettiği gibi suçun bir risk ögesi olarak belli düzeyde varlığının devam etmesi, mahallede bir yönetim rasyonelliği stratejisi olarak işlemektedir. Bu anlamda bu sokaklar bir yandan iktidarın nesnesi ve hedefi olurken diğer yandan “iktidarın kör noktası” denilebilecek kaçış noktalarını, direniş uzamını oluşturmaktadır. Hıdırlıktepe’de suç ekonomisinin içinde olanlar “karakol polisi”nden çekinmemektedirler. Mustafa’nın, *“Ama Yunuslar’dan ödleri kopar. Hızla gelir çeker alırlar çünkü adamı. Kafası gözü yarılmış olur saniyede”* diye tarif ettiği Yunus timi⁵², çok güçlü ve hızlı motosikletler kullanmaktadırlar. Bu araçlar otomobillerin giremediği çok dar sokaklara da girebilmekte, suçlu takibine devam edebilmektedir. Ancak Hıdırlıktepe’nin sokakları hiç bitmeyecekmiş gibi görünen yüzlerce basamaklı merdivenlerden oluşmaktadır. Kaçanlar sokakları avuçları gibi bilmektedirler. Sokaklar evlerle birden kesilmekte ama evleri dolanarak, kıvrılarak devam eden merdivenlerle ya da taşlarla yapılmış basamaklar halinde dik tepe

⁵² Yunuslar olarak bilinen motosikletli polis timi Türkiye’de 1993 yılında kurulmuş, dünya genelinde eskort ve trafik polisi olarak görev yaparken Türkiye’de asayiş için görevlendirilmiştir.

boyunca ilerlemektedir. Bu haliyle Hıdırlıktepe'nin kendisi bir “direniş mekânı” olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidarın kullandığı “stratejiler” ana cadde ve geniş sokaklarda işlerken, zayıfın kullandığı “taktikler”, iktidarın kendi mekânında olmadığından ilerlerken yavaşlamak zorunda kaldığı patikalarda, ara sokaklarda, dar kuytularda işlemektedir.

SONUÇ

Kent yoksulluğu ile siyaset arasındaki ilişkinin Ankara kent örneğinde incelendiği tez çalışmasında, iktidarın kent yoksulluğu üzerinden nasıl, hangi araçlarla işlediği ve kent yoksullarının iktidar karşısında nasıl bir direnme biçimi geliştirdikleri sorularına cevap aranmaktadır. Tezin iki ana gövdesinden biri olan teorik kısım bu amaca uygun olarak iki eksene sahiptir. Birinci eksen, kapitalizmin ilgi alanına girdiği andan günümüze dek yoksul kimliğinin aylaktan emekçiye, emekçiden altsınıf kent yoksuluna dönüşüm süreci ve yönetilme mantığı, biyoiktidar ve yönetim rasyonelliği kavramlarıyla tartışılmıştır. Buna göre kent yoksulluğu, günümüzde bu hali yaşayan insanların kendini güvende hissetmediği sürekli bir belirsizlik durumuna tekabül etmektedir. Bu durumda kent yoksulluğunun yönetilmesi, bu belirsizlik halinin belirli stratejilerle yönetilmesi anlamına gelmektedir.

Teorik kısmın ikinci ekseninde ise, kent yoksullarının direnme biçimlerine ilişkin üretilen tartışmalar yer almaktadır. Buna göre kent yoksulları iki tür direniş biçimi geliştirmektedirler. Birincisi Manuel Castells'in öne sürdüğü, sesli ve örgütlü direniş biçimi olarak değerlendirdiğimiz kentsel sosyal hareketlerdir. Bu hareketler etkin sonuç vermekle birlikte belirli bir amaç etrafında örgütlendiği için, amaca ulaşıldığı anda kesilmek durumundadırlar. Oysa ikinci direniş türü olan sessiz direniş biçimleri devamlılık özelliğine sahiptirler. Açıkça görülebildiği için en bilinen ve direniş olarak tanınan kentsel sosyal hareketlere karşın sessiz direniş biçimleri, açıkça görünmediği ve yönetimin stratejiler bütününe karşı geliştirilen küçük taktiklerle işlediği için en az bilineni ve tanınanı, ancak en yaygın olanlarıdır. Sessiz direniş biçimleri Michel Foucault'nun iktidar ve direnme kavrayışlarından

türetilmiştir. Düşünürün iktidar ve direniş ilişkini ortaya koyduğu, “iktidar her yerdedir” ve “iktidarın olduğu yerde direniş de vardır” biçimindeki iki argümanı Michel de Certeau, James C. Scott ve Asef Bayat gibi düşünürlerle ilham vermiş ve “zayıfın sosyolojisi ve siyaseti” diyebileceğimiz sessiz direniş bakış açısına kaynaklık etmiştir.

Tezin ikinci ana gövdesi olan ampirik bölüm, açılan bu teorik gövdeye yaslanarak oluşturulmuştur. Bu bölümde Ankara örneğinde kent yoksullarının yoksulluk halleri ile direnme ve siyasallaşma biçimleri incelenmiş, Ankara kent örneğinde kendini belirsizlik ve güvensizlik hali olarak gösteren kent yoksulluğunun biyolojik, toplumsal ve siyasal olmak üzere üç varlık alanına ilişkin görünümüne yer verilmiştir. İnsan öncelikle bir bedene sahip olması ile biyolojik, yaşamını bir topluluk içinde devam ettirmesinden dolayı toplumsal ve iktidar ilişkilerinden oluşan bir ağ içinde yaşaması dolayısıyla siyasal olmak üzere üç varlık alanına sahiptir. Yoksul birey yoksulluğunu bu üç varlık alanı üzerinden deneyimlemektedir. Bu nedenle bu kısımda, bedeniyle, kentle, sosyal çevresi ve ekonomik ve siyasal yapı ile ilişkideki Ankaralı kent yoksulları, göç, yerleşme ve barınma koşulları, enformellik, hayatta kalma pratikleri, kentsel hizmetlerden yararlanma, hastalıklara açık olma, suç ve şiddete maruz kalma, sosyal dışlanma, damgalanma, mekânsal ayrışma ve siyasallaşma boyutlarıyla ele alınarak incelenmiştir.

Ankaralı kent yoksullarının neoliberal yönetilme stratejileri ile direnme ve siyasallaşma biçimlerinin analiz edildiği tezde, neoliberal yönetimselliğin yoksullar üzerinde iki temel stratejiyle işlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunlardan biri Loic Wacquant’ın “sol el” diye tabir ettiği Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakıfları,

yerel yönetimler (özelde Ankara Büyükşehir Belediyesi) ile sivil toplum örgütlerinin sunduğu yardım ve hizmetler iken, diğeri “sağ el” diye tabir edilen cezalandırıcı, dışlayıcı, suçlulaştırıcı pratiklerden oluşmaktadır. Yönetim rasyonelliği kent yoksullarını –çalışmanın üçüncü bölümünde ortaya konulduğu gibi- sosyal yardımlar sayesinde bulundukları mekânda denetim altında tutmayı ve sabitlemeyi ve mikrokredi benzeri uygulamalar (özelde Türkiye Grameen Mikrokredi Programı) eliyle sorumlu, girişimci bireye dönüştürerek sistemin içine dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Kent için bir risk ögesi olarak görülen kent yoksulları bu sayede tehlikeli olmaktan çıkarılmaktadırlar. Bu bağlamda siyaset tam da Foucault’nun anladığı biçimde, iktidarın her yerden doğduğunu ifşa eden göstergelerle kendini ortaya koymaktadır. Bu haliyle iktidar gündelik hayat pratiklerinin içinden, bazen bir yiyecek kolisi ya da kömür torbaları, bazen da meslek kursları ve girişimci destek kredileri üzerinden kendini yeniden üretebilmektedir. Kent yoksullarını içermeye dönük bu stratejilere karşın yönetimsellik, eşzamanlı ürettiği suçlulaştırıcı, cezalandırıcı mekanizmaları devreye sokarak yoksulu bir asayiş konusu haline getirmekte, böylece içirme stratejilerinin meşruluğunu güçlendirmektedir. Dolayısıyla yönetimsellik bireyleri, aileleri ve kent nizamını, bir yandan dışlayıcı diğer yandan içerici stratejilerle yeniden düzenlemekte ve denetim altında tutmaktadır.

Ankaralı kent yoksullarının direnme ve siyasallaşma biçimlerinin incelendiği ampirik gövdenin son kısmında, kentin farklı bölgelerinde farklı direniş biçimlerinin geliştirildiğine tanık olmaktadır. Dikmen Vadili yoksullar Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin uyguladığı kentsel dönüşüme karşı Manuel Castells’in ortaya koyduğu sesli, örgütlü bir kent hareketi yürütürken, Sincan, Keçiören ve

Hıdırlıktepe’li yoksullar güçlüye karşı, geçinme ve barınma yollarını içeren gündelik hayat pratikleri içinden ürettikleri taktiklerle, sessizce, dolaylı yollardan direnmeyi tercih etmektedirler. Bu bazen güçlü olan için ayrılmış yollarda yürüme ve satış yapma, bazen devletten sosyal yardım alabilmek ya da nakit ihtiyacını karşılamak için hileli yollara başvurma, bazen gecekondü yapımı ya da kaçak elektrik su kullanımı gibi güçlünün alanına sızma girişimleri biçimde görülebilmektedir. Son tahlilde yoksullar zayıf olduklarının farkındadırlar ve doğrudan karşı karşıya geldiklerinde yok olmamak için, güçlünün stratejik araçları karşısında “direnmeden direnmek”tedirler.

KAYNAKÇA

Adaman, F., Keyder Ç., (2006) **Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, AB Komisyonu için hazırlanan araştırma raporu

Agamben, G., (2001), **Kutsal İnsan**, (çev.) İ. Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul

Ağırdır, B., (2008), **Metropollerin Yoksul ve Yoksunları: Varoşlar**, Konda Araştırma, <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/varoslar.pdf>, erişim tarihi, 10.02. 2009

Akkaya, Y., (2002), “Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, ed. Y. Özdek, TODAİ Yay., Ankara

Aksiyon Dergisi, **İstanbul’a Suç Gece Kondu**, Sayı: 536, Mart, 2005

AlSayyad, N., (2004), “Urban Informality as a New Way of Life”, **Urban Informality**, A. Roy, N. AlSayyad (ed.), Lexington Boks, Maryland

Arslanalp, M., (2009), “Bir Toplumsal Mücadele Deneyimi: Arjantin İşsizler Hareketi”, **Birikim**, s.241

Ayata, A., Güneş S., (1991), “Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşerilik”, **Toplum ve Bilim**, 51-52

Aydın, S. vd, (2005), **Küçük Asya’nın Bin Yüzü: Ankara**, Dost Kitabevi, Ankara

Bağdadioğlu, vd., (2009), **Kamu Kolaylıkları Yönetişiminde Yoksulluğun Dikkate Alınması**, H. Ü. Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi Yay., Ankara

Baharoğlu, D., Kessides, C. (2001) **Urban Poverty**, March 28,

Banfield, E. C., (1958), **The Moral Basis of a Backward Society**, The Free Press, NY

Başlevent, C., Dayıoğlu, M., (2005), “The Effect of Squatter Housing on Income Distribution in Urban Turkey”, **Urban Studies**, V. 42, Nu. 1

Batuman, B.,(2002), “Cumhuriyetin Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı”, **Ankara’nın Kamusal Yüzleri**, der. G. A. Sargın, İletişim ay., İstanbul

Bauman, Z., (1999), **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, (çev.) Ü. Öktem, Sarmal Yay., İstanbul

Bayat, A., (1996), “Cairo’s Poor: Dilemmas of Survival and Solidarity”, **Middle East Report**, no. 202

Bayat, A., (1997), **Street Politics**, Columbia University Press, New York

Bayat, A., (2006), **Ortadoğu’da Mâduniyet**, (çev.) Ö. Gökmen, S. Deren, İletişim Yay., İstanbul

Bayat, A., (2007), “Radical Religion and the Habitus of the Dispossessed: Does Islamic Militancy Have an Urban Ecology?”, **International Journal of Urban and Regional Research**, vol. 31.3, 579-90

- Bayat, A., (2008), **Sokak Siyaseti**, (çev.) S. Torlak, Phoenix Yay., Ankara
- Beall, J., (2000), “From the Culture of Poverty to Inclusive Cities: Re-Framing Urban Policy and Politics”, **Journal of International Development**, 12, pp. 843-856
- Beall, J., Fox, S., (2006) **Urban Poverty and Development in the 21st Century**, Oxfam Research Report
- Bora, A., (2007), “Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare edeceksin”, **Yoksulluk Halleri**, İletişim yay., İstanbul
- Bora, T., (2005), “Turgut Özal”, **Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Liberalizm**, C.7, M. Yılmaz (ed.), İletişim Yay., İstanbul
- Bourdieu, P., (1999), “Understanding”, **The Weight of the World**, P. Bourdieu et. al (ed.), (çev.) P. P. Ferguson, Stanford Uni. Pres, U.S.A
- Bourdieu, P., (2005), **The Social Structure of Economy**, (çev.) C. Turner, Polity Pres, U.K
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D., (2003), **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, (çev.) N. Ökten, İletişim Yay., İstanbul
- Braudel, F., (2004), **Maddi Uygarlık**, cilt I, (çev.) M. A. Kılıçbay, 2. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul
- BSB, (2008), **2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum**, Yordam Kitap, İstanbul

Buğra A., Keyder, Ç., (2003), **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi**, UNDP İçin Hazırlanan Proje Raporu

Buğra, A., (1998), "The Immoral Economy of Housing in Turkey", **International Journal of Urban and Regional Research**, 22 (2)

Buğra, A., (2008), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim Yay., İstanbul

Buğra, A., Keyder, Ç., (2003), **Türkiye'de Yeni Yoksulluk ve Değişen Refah Rejimi**, UNDP, Ankara

Buğra, A., Keyder, Ç., (2006), **Sosyal Yardım Uygulamaları ve Topluma Yararlı Faaliyet Karşılığında Asgari Gelir Desteği Uygulaması**, UNDP, Ankara

Buğra, A., Keyder, K. (2006), "The Turkish Welfare Regime in Transformation", **Journal of European Social Policy**, 16 (3)

Burchell, G., (1996), "Liberal Government and Techniques of the Self", **Foucault and the Political Reason**, Barry,A., et all (ed.), UCL Press, U.S.A.

Büyükçulha, E., (2006), "Mağduriyet: Kentsel Dönüşüm", **Memleket Mevzuat Dergisi**, c. 2,s.16

Byrne, D., (1999), **Social Exclusion**, Open University Press, U.S.S.

Calhoun, C., (2007), "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları", **Ocak ve Zanaat**, G. Çeğin vd. (ed.), İletişim Yay., İstanbul

Can, K., (2007), “Yoksulluk ve Milliyetçilik”, **Yoksulluk Halleri**, İletişim Yay., İstanbul

Carr, M., Chen, M. A., (2001), “Globalization and the Informal Economy: How Globizing Trade and Investment Impact on the Working Poor”, **Women in Informal Employment Globalizing and Organizing**, ASN Books, NY

Castells, M., (1983), **The City and Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements**, University of California Press, U.S.A.

Castells, M., (1997), **Kent, Sınıf, İktidar**, (çev.) A. Erendil, Bilim ve Sanat Yay., Ankara

Cheal, D., (1996), **New Poverty: Families in Postmodern Society**, Greenwood Pub., U.S.A.

Colburn, F. D., (1989), “Introduction”, **Everyday Forms of Peasant Resistance**, F. D. Colburn (ed.), M. E. Sharpe, London

Crow, G., (1989), “The Use of the Concept of Strategy”, **Sociology**, 23

Çalışkan, T., (2009), “Barınma Bürosunun Oluşumu ve Dikmen Halkının Direnme Süreci”, **11. Sosyal Bilimler Kongresi**, 9 Aralık 2009 tarihli basılmamış bildirisi

Çelebi, A., (2001), “Risk ve Olumsuzluk: Sosyal Teori-Sosyal Felsefe İlişkisini Anlamaya Yönelik İki Anahtar Kavram”, **SBF Dergisi**, 56-1

Çolak, Ö. F., Bekmez,S., (2005), “Interconnectedness of Informal Economy and political Preferences in Turkey”, **Journal of Economic and Administrative Sciences**, Summer, Nu.1

Dansuk, E., (1997), **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yay., Ankara

Davis, M., (2007), **Gecekondü Gezegeni**, (çev.) G. Koca, Metis Yay., İstanbul

De Certeau, M., (1984), **The Practice of Everyday Life**, (trans.) S. Rendall, University of California Press, U.S.A.

De Certeau, M., (2008), **Gündelik Hayatın Keşfi-1**, (çev.) L. Arslan Özcan, Dost Kitabevi, Ankara

De la Rocha, M. G., (2007), “The Construction of the Myth of Survival”, **Development and Change**, 38 (1)

De Soto, H., (2005), **Sermayenin Sırrı**, (çev.) M. Aygen, Liman Yay., Ankara

Dean, M., (1991), **The Constitution of Poverty: Toward a Geneology of Liberal Governance**, Routledge Press,

Dean, M., (1992), “A Geneology of the Government of Poverty”, **Economy and Society**, vol.21 no. 3, Routledge, U.S.A

Dean, M., (1999), **Governmentality**, Sage Pub., U.S.A

Demir, E., (1993), “Ekonomi Politikaları ve Kent Emekçi Aileleri”, **Birikim Dergisi**, sayı: 48

Demir, E., (2002), “Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Y. Özdek (ed.), TODAİ Yay., Ankara

Develioğlu, F., (2000), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, Ankara

Dilik, S., (1992), **Sosyal Politika**, A.Ü. Basımevi, Ankara

Doğan, Ali E., (2008), “Neoliberal Belediyecilik”, **Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü**, F. Başkaya, A. Ördök (ed.), Özgür Üniversite Yay., Ankara

DPT, (2000), **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Yoksullukla Mücadele Alt Komisyon Raporu**, Ankara

Dumanlı, R., (1996), **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yay., Ankara

Erder, S., (1995), “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, **Toplum ve Bilim**, 66

Erder, S., (1996), **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yay., İstanbul

Erder, S., (1997), **Kentsel Gerilim**, Umag Yay., Ankara

Erdoğan N., (2007b), “Yoksulları Dinlemek”, **Yoksulluk Halleri**, der. N. Erdoğan, İletişim Yay., İstanbul

Erdoğan, G., (1996), **Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı**, DİE Uzmanlık Tezi, DİE Yay., Ankara

Erdoğan, N., (2000), “Devleti ‘İdare Etmek’: Mâduniyet ve Düzenbazlık”, **Toplum ve Bilim**, 83, Kış

Erdoğan, N., (2007a), “Yok-Sanma: Yoksulluk- Mâduniyet ve ‘Fark Yaraları’”, **Yoksulluk Halleri**, (der.) N. Erdoğan, İletişim Yay., İstanbul

Erdoğan, N., (2007c), “Garibanların Dünyası Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri üzerine İlk Notlar”, **Yoksulluk Halleri**, İletişim yay., İstanbul

Erman, T., (1999), “Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman”, **Bilanço 1998: 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Y. Sey (ed.), Tarih Vakfı Yay., İstanbul

Erman, T., (2002), “Kent Yoksulu ve Şiddet: Gecekondu Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, ed. Y. Özdek, TODAİ Yay., Ankara

Erman, T., Eken, A., (2004), “”The Other of the Other” and “Unregulated Territories” in the Urban Periphery: Gecekondu Violence in the 2000s With a Focus on the Essenler Case, İstanbul”, **Cities**, 21(1)

Erman, T., Tok, N., (2004), “Gecekondu Çalışmalarında Öteki Olarak Gecekondu Kurguları”, **European Journal of Turkish Studies**, Nu.1

Ersoy, M., Şengül T., (1999), **Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği**, (ed).M. Ersoy, T. Şengül, ODTÜ Stüdyo Çalışması

Estivill, J., (2003), **Concepts and Strategies For Combating Social Exclusion**, ILO Pub., Denmark

Etöz, Z., (2000), “Varoş: Bir İstila Bir Tehdit”, **Birikim Dergisi**, sayı 132

Ewick, P., (2008), “Narrating Social Structure: Stories of Resistance to Legal Authority”, **AJS**, Vol. 108 Nu. 6 pp. 1328-72

Flodman, B.K., (2004), “The Informal Economy”, **Fact Finding Study**, Department for Infrastructure and Economic Co-operation, SIDA

Foucault, M., (1993), **Cinselliğin Tarihi –I-**, çev. H. Tufan., 2.baskı, Afa Yay., İstanbul

Foucault, M., (1999), **Bilginin Arkeolojisi**, (çev) V. Urhan, Birey Yay. İstanbul

Foucault, M., (2000a), **Hapishanenin Doğuşu**, çev. M. A. Kılıçbay, 2. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul

Foucault, M., (2000b), “İktidarın Halkaları”, **Seçme Yazılar-2, Özne ve İktidar**, çev. O. Akinhay, Ayrıntı Yay., İstanbul

Foucault, M., (2001), **Kendini Bilmek**, çev. G. Ç. Güven, 2. Baskı, Om Yay., İstanbul

Foucault, M., (2005a), “Yönetimsellik”, **Seçme Yazılar-1, Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Ayrıntı Yay., İstanbul

Foucault, M., (2005b), “Hakikat ve İktidar”, **Seçme Yazılar -1, Entelektüelin Siyasi İşlevi**, çev. O. Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul

Foucault, M., (2008), **Toplumu Savunmak Gerekir**, çev. Ş. Aktaş, 4.baskı, YKY, İstanbul

Gambetti, Z., (2009), “İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.40

Gans, H. J., (1995), **The War Against the Poor**, Basicbooks, NY

Garay, C., (2007), “Social Policy and Collective Action: Unemployed Workers, Community Associations and Protest in Argentina”, **Politics and Society**, Vol. 35, No. 2

Gillie, A., (1996), “The Origin of the Poverty Line”, **Economic History Review**, XLIX, 4

Glazer, N., (1971), “The Culture of Poverty: The New From New York City”, **The Poor, A Culture of Poverty or A Poverty of Culture**, A. Winter, N. Glazer (ed.), William B. Eerdmans Pub. Com., U.S.A.

Goffman, E., (1963), **Stigma**, Prentice Hall, U.S.A

Goodwin, J., Jasper, J., (2005), “Emotional Dimensions of Social Movements”, **The Social Movements Reader**, The Blackwell Reader in Sociology, Malden, MA:The Blackwell Publishing.

Gordon, C., (1991), “Governmental Rationality: an Introduction”, **The Foucault Effect**, G. Burchell et all (ed.), The University of Chicago Pres, U.S.A.

Gottdiener, M., (2004), “Castells’in Düşüncesinde Kentsel Toplumsal Hareketlerin Yeri”, **Kamusal Alan**, M. Özbek (ed.), Hil Yay., İstanbul

Güloğlu, T., (2005), “The Reality of Enformel Employment in Turkey”, **Visiting Fellow Working Papers**, Cornell University, NY

Güngör, F., Özügür, M., (1997), “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet”, **S.B.F. Tartışma Metinleri**, no.03

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2006), **Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması**, Haziran, Ankara

Halkın Hakları Forumu, (2007), http://www.barinma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=66:durban&catid=35:kentsel&Itemid=84, erişim tarihi, 23. 07. 2008

Harvey, D., (2005), **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford University Press, London

Hattatoğlu, D., (2002), “Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başaçıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Y. Özdek (ed.), TODAİ Yay., Ankara

Hennock, E. P., (1987), “The Measurement of Urban Poverty: From the Metropolis to the Nation, 1880-1920”, **The Economic History Review**, New Series, Vol. 40, No. 2 pp. 208-227

Himmelfarb, G., (1984), **The Idea of Poverty**, Faber and Faber Press, U.K.

Hollander J. A., Einwohner R. L., (2004), “Conceptualizing Resistance”, **Sociological Forum**, vol. 19, no. 4, December

Hughes D., (1995), “Feminist Resistance in Serbia”, **European Journal of Women’s Studies**, 2

Işık, O.; Pınarcıoğlu, M.M., (2005), **Nöbetleşe Yoksulluk**, İletişim Yay., İstanbul

İçduygu İ., Ünalın, T., (1998), “Türkiye’de İç Göç: sorunsal Alanları veAraştırma Yöntemleri”, **Türkiye’de İç Göç**, Türkiye Ekonomik veToplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul

Jessop, B., (2005), **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, (der.) B. Yazar, A. Özkazanç, İletişim Yay., İstanbul

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, (2009), **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Raporu**, Ankara

Kalaycıoğlu, S., Rittersberger-Tılıç, H., (2002), “Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri”, **Kentleşme, Göç ve Yoksulluk**, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmaj Yay., Ankara

Karaosmanoğlu, Y.K., (1934), **Ankara**, Hakimiyeti Milliye Matbaası

Karpat, K., (2003), **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**, İletişim yay., İstanbul

Katz, M. B., (1993), “The Urban Underclass as a Metaphor of Social Transformation”, **The Underclass Debate**, M. B. Katz (ed.), Princeton University Pres, U.S.A.

Keleş, R., Ünsal, A., (1982), **Kent ve Siyasal Şiddet**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., No.507

Keyder, Ç., (2005), “Globalization and Social Exclusion in İstanbul”, **International Journal of Regional Research**, V. 29, Nu. 1, March

Kıray, M., (1982), **Toplumbilim Yazıları**, G.Ü.İ.İ.B.F. Yay., Ankara

Kıray, M., (2005), **Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul

Komşu, C., (2005), “İnformel Ekonomik Faaliyetler ve Türkiye’de Kent Yoksulluğu”, **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, c.7, S.2

Kongar, E., (1994), **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, 8. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul

Köse, A. H., ve Bahçe, S., (2009), “Hayırsever Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, İ. Uzgel, B. Duru (ed.), Phoenix Yay., Ankara

Kurtuluş, H., (2006),” Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”, **Planlama**, 2006/2

Lemke, T., (2002), “Foucault, Governmentality, and Critique”, **Rethinking Marxism**, vol.14, no.3, pp. 49-64

Lemke, T., (2007), “An Indigestible Meal? Foucault, Governmentality and State Theory”, <http://www.thomaslemkeweb.de/publikationen/IndigestibleMealfinal5.pdf>, erişim tarihi: 07.10. 2007

Lewis, H., “The Culture of Povert? What Does It Matter?”, **The Poor, A Culture of Poverty or A Poverty of Culture**, A. Winter, N. Glazer (ed.), William B. Eerdmans Pub. Com., U.S.A.

Lewis, O., (1972), **İşte Hayat**, e Yay., İstanbul

Luhmann, N., (2002), **Refah Devletlerinin Siyaset Teorisi**, çev. M. Beyaztaş, Bakış yay, istanbul

Mashall, T.H., (2006), “Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf”, **Sosyal Politika Yazıları**, der. A. Buğra, Ç. Keyder, çev. Çakar-Balabn, İletişim yay, İstanbul

Mingione, E., (1993), “The New Urban Poverty and Underclass Introduction”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 17(3)

Mingione, E., (1996), “Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates”, **Urban Poverty and Underclass: A Reader**, E. Mingione, (ed.), Blackwell, U.S.A.

Mitlin D., Bebbington, A., (2006), “Social Movements and Chronic Poverty Across the Urban-Rural Divide: Concepts and Experiences”, **CPRC Working Paper 65**, Chronic Poverty Research Centre, U.K.

Morris, L., (1996), “Dangerous Classes: Neglected Aspects of the Underclass Debate”, **Urban Poverty and the Underclass**, (ed.) Enzo Mingione, 1996, U.S.A.

Moynihan, D. P., (1965), **The Negro Family: The Case for National Action**, Office of Policy Planning and Research, U.S.A

Musterd, S., Ostendorf, W., (1998), **Urban Segregation and the Welfare State**, Routledge Pub., U.S.A.

Neocleous, M., (2006), **Toplumsal Düzenin İnşası**, (çev.) A. Bekmen, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul

O’Malley, P., (1996), “Risk and Responsibility”, **Foucault and the Political Reason**, Barry, A., et al. (ed.), UCL Press, U.S.A.

Ocak, E., (2007), “Yoksulun Evi”, **Yoksulluk Halleri**, der. N. Erdoğan, İletişim yay., İstanbul

Oruç, Y., (2001), “Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler”, **Toplum ve Bilim**, V.

Özdek, E., (2009), “Tarık Çalışkan ile Söyleşi: Hep Kendimizden Güçsüzleri Vurmaya Çalışıyoruz”, **Birikim**, s. 241

Özkazanç, A., (2007a), “Biyopolitik Çağda Suç ve Cezalandırma: Denetim Toplumunda Neo-liberal Yönetimsellik”, **Toplum ve Bilim**, sayı 108

Özkazanç A., (2007b), “Modernliğin Çözülmesi, Toplumsal Dışlanma ve Suç”, **Siyaset Sosyolojisi Yazıları**, Dipnot Yay, Ankara

Özkazanç, A., (2010), “Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu”, **SBF Dergi**, 64-1

Özler, Ş. İ., (2000), “Politics of the Gecekondu in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections”, **Turkish Studies**, V.1, Nu.2, London

Özsüca, Ş., Toksöz, G., (2003), **Sosyal Koruma Yoksunluğu, Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, A.Ü. S.B.F. Yay. , Ankara

Özügurlu, A., (2009), “Yoksulluk Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, **Mülkiye**, c.XXX, s.250

Özügurlu, M., (2009), “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye Dergi**, cilt. XXVII, sayı.239

Pınarcıoğlu, M., Işık, O., (2001), “1980 sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği”, **Toplum ve Bilim**, sayı:89, Yaz

Piven, F. F., Cloward, R. A., (1977), **Poor People’s Movements**, Pantheon Books, NY

Polanyi, K., (2002), **Büyük Dönüşüm**, (çev.) A. Buğra, 2. baskı, İletişim Yay., İstanbul

Procacci, G., (1991), “Social Economy and the Government of Poverty”, **The Foucault Effect**, (ed.) G. Burchell et. al., The University of Chicago Press, U.S.A.

Rahnema, M., (2009), **Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya**, (çev.) Şule Ünsaldı, Özgür Üniversite Yay., Ankara

Roberts, B., (1994), “Informal Economy and Family Strategies”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 18 (1)

Rosas, R. E., (2001), “Social Networks and the Urban Poverty”, **Development and Society**, vol.30, no.2, pp.41-56

Rose, N., (1996a), “Governing Advance Liberal Democracies”, **Foucault and The Political Reason**, Barry,A., et al. (ed.), UCL Press,

Rose, N., (1996b), “The Death of the Social: Refiguring the territory of Government”, **Economy and Society**, vol. 25 no.3

Rose, N., Miller, P., (1992), “Political Power Beyond the State: Problematics of Government”, **The British Journal of Sociology**, vol. 43. no. 2

Rubin, J.W., (1996), “Defining Resistance: Contested Interpretation of Everyday Acts”, **Studies in Law, Politics, and Society**, 15

Ryan, K., (2007), **Social Exclusion and the Politics of Order**, Manchester University Press, U.S.A.

- Sancar, S., (2009), **Erkeklik: İmkansız İktidar**, İletişim Yay., İstanbul
- Sapançalı, F., (2003), **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir
- Saraçoğlu, C., (2011), **Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler**, İletişim Yay., İstanbul
- Schneider, F., (2002), “Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Around Tax Centre”, **ANU**, Canberra, July
- Scott, J. C., (1989), “Everyday Forms of Resistance”, **Everyday Forms of Peasant Resistance**, F. D. Colburn (ed.), M. E. Sharpe, London
- Scott, J. C., (1995), **Direnış Sanatları**, (çev) A. Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul
- Sennett, R., (2005), **Saygı**, (çev.) Ü. Bardak, Ayrıntı Yay., İstanbul
- Sertlek, T., (2002), “Küreselleşmenin Emekçiler Üzerindeki Etkileri”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Y. Özdek (ed.), TODAİ Yay., Ankara
- Silva, N., (1997), “Ku’e! Hawaiian Women’s Resistance to the Annexation”, **Social Process in Hawaii**, 38
- Simmel, G., (2009), “Yoksul”, **Bireysellik ve Kültür**, çev. T. Birkan, Metis Yay., İstanbul
- Soyuer, H., (1995), **Ankara Kabadayıları**, Ankara
- Sönmez, M., (1992), **100 Soruda 1980’lerden 1990’lara “Dışa Açılan” Türkiye Kapitalizmi**, Gerçek Yay., İstanbul

Sönmez, M., (2004), **100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma**, İletişim Yay., İstanbul

Sönmez, N. Ö., (2006), “Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Planlama Dergisi**, c.2, s.36

Spengler, J. S., Duncan, O.D., (1956), **Population Theory and Policy**, Free Press, U.K.

SYDGM, **2007 Faaliyet Raporu**, <http://www.sydgm.gov.tr/tr/>, erişim tarihi, 20. 03. 2008

Şahin, H., (2000), **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Ezgi Yay., Bursa

Şen, B., (2005), “Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar**, H. Kurtuluş (ed.), Bağlam Yay., İstanbul

Şen, M., (2006), “Kökene Dayalı Dayanışma: Zor İş”, **Yoksulluk Halleri**, ed. N. Erdoğan, İletişim Yay., İstanbul

Şenol Cantek, L.F., (2003), **Yabancılar ve Yerliler**, İletişim yayınları, İstanbul

Şenses, F., (2003), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yay., İstanbul

Şenyapılı, T., (1978), **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, METU, Ankara

Şenyapılı, T., (1981), **Gecekondü: Çevre İşçilerin Mekanı**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yay., Ankara

Şenyapılı, T., (1996), **Ankara’da Gecekondu Oluşum Süreci ve Ruhsatlı Konut Sunumu**, Batıbirlik Yay., No:1, Ankara

Şenyapılı, T., (2004), “**Baraka”dan Gecekonduya**, İletişim Yay., İstanbul

Tarihçi, S., (2009), “Politik Süreç Olarak Basın: Popüler ve Sol Basının Yorumu”, **11. Sosyal Bilimler Kongresi**, 9 Aralık 2009 tarihli basılmamış bildiri

Tekeli, İ., (1996), “Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine”, **Sosyal Demokrat Değişim**, Sayı:3

Tekeli, İ., (2005), “Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi”, **Cumhuriyet’in Ankara’sı**, ODTÜ Yay., Ankara

Tekeli, İ., Okyay, T., (1980), **Dolmuşun Öyküsü**, Çevre ve Mimarlık Bilimleri Derneği Yay., Ankara

Thompson W. S., D. T., Lewis, (1956), **Population Problems**, McGraw Hill, U.K

Togan, S., (2001), “İşgücü Piyasasında Kayıtlı ve Kayıtdışı Sektörler”, **İşgücü Piyasası Açısından Kayıtdışı Sektörler**, ed. T. Bulutay, DİE Matbaası, Ankaran

Tok, E., (2005), “Rethinking Squatters (Gecekondus) as a New State Space: Informal Mechanism of Maintaining Social Cohesion in Turkey’s Neoliberal Era”, **Towards a Political Economy of Scale Conference**, York University, Toronto

Toksöz, F., (2008), **İyi Yönetişim El Kitabı**, TESEV Yay., İstanbul

Türkdoğan, O., (1974), **Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum

TÜSİAD, 2004, **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul

Uzun, C. N., (2005), “Ankara’da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projeleri”, **Cumhuriyet’in Ankara’sı**, T. Şenyapılı (ed.), ODTÜ Yay., Ankara

Valentine, C. A., (1969), **Culture and Poverty, Critique and Counter-Proposals**, The University of Chicago Press, Chicago

Wacquant, L.J.D., (2008), **Urban Outcasts**, Polity Press, U.K.

Wacquant, L.J.D., (2009), **Punishing the Poor**, Duke University Press, U.S.A.

Wagner, P., (2005), **Modernliğin Sosyolojisi**, (çev.) M. Küçük, Ayrıntı yay., İstanbul

Wilson, W.J., (1987), **The Truly Disadvantaged**, The University of Chicago Press, U.S.A.

World Bank Development Report, (1990), **Poverty**, Oxford University Press, U.S.A.

World Bank Development Report, (2001), **Attacking to Poverty**, 2000/2001

Yamanoğlu, M., (2010), “Tüketim Toplumunda Genç Olmak: Dışlanma Süreçleri ve Karşı Stratejiler”, **Kültür ve İletişim**, sayı 13(2)

Yasa, İ., (1966), **Ankara’da Gecekondu Aileleri**, Akın Matbaası, Ankara

Yılmaz, B., (2003), “Göç ve kentsel Yoksulluğun İstanbul Tarlabası Mahallesi Örneğinde İncelenmesinde İlk adımlar, İlk Sorular”, **Toplumbilim**, sayı 17

Yılmaz, B., (2007), “Kent Yoksulu Göçmenlerin Gündelik Yaşam Mücadelelerini Habitus Kavramıyla Düşünmek”, **Mülkiye**, c. XXXI

Yılmaz, M., (2008), **Yapısal Uyum Programlarının İç Göç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri**, A.Ü. Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi

Yunus, M., (1999), **Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünya**, (çev.) G. Şen, Doğan Kitap, İstanbul

Yükseker, D., (2006), “Yurtlarından ve Yaşamlarından Koparılmış İnsanlar: Bir Sosyal Dışlanma Süreci Olarak Türkiye’de Kürtlerin Yerinden Edilmesi”, **Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, ed. F. Adaman ve Ç. Keyder, JIM Raporu

Zibechi, R., (2004), “Topraksızlar Hareketi”, **Kamusal Alan**, M. Özbek (ed.), Hil Yay., İstanbul

<http://dikmenvadisi.org/>, erişim tarihi, 25. 04. 2009

<http://tgmp.net/> erişim tarihi, 20. 03. 2009

http://www.ankara.bel.tr/AbbSayfaları/Sosyal_Hizmetler2/sosyal_yardim_amac_fayda.aspx, 2008, erişim tarihi, 20. 03. 2009

http://www.hkmo.org.tr/tuze/tuze_detay.php?kod=33&turu=YO&tipi=MES, erişim tarihi, 15. 03. 2008

<http://www.kecioren.bel.tr/>, erişim tarihi, 17. 03. 2008

<http://www.ozida.gov.tr/guncel/sss.htm,2008>, erişim tarihi, 17. 03. 2009

<http://www.ozida.gov.tr/kurumsal/mevzuat/04-01-003.htm>, erişim tarihi, 17. 03. 2009

<http://www.sincan.bel.tr/>, erişim tarihi, 17. 03. 2008

EK: YÜZYÜZE GÖRÜŞME LİSTESİ

Selami (Sincan/Malazgirt):

28 yaşında. İlkokul mezunu. 14 yaşından beri inşaat işçiliği yapıyor. Altı kardeşler. Babası ve diğer kardeşleri de inşaat işçisi. Görücü usulü evlendiği karısı ve iki küçük çocuğuyla kiralık bir dairede yaşıyor. Aslen Çorum'un bir köyünden. İki sene öncesine kadar inşaat mevsiminde Çorum'dan Ankara'ya çalışmaya geliyormuş. Evlendikten sonra Ankara'ya yerleşmeye karar vermiş. Son birkaç senedir iş bulamadığı için büyükşehir belediyesinden ve ailesinden yardım aldığını söylüyor. Köyle bağı halen sürüyor. Zaman zaman köye dönmeyi düşünüyor ama "daha fakir olarak dönmek istemiyorum" diyor. Malazgirt Mahallesi'ne Mareşal Mahallesi'nden taşınmış. O mahalleden taşınma nedenini oradaki memur komşularının kendisini hor görmesi olarak gösteriyor.

Sadettin (Keçiören/Kanuni):

64 yaşında. Beş kardeşin en küçüğü. İlkokulu 4. sınıfa kadar okumuş. Ankara'ya 1967'de Kırşehir'in bir köyünden gelmiş. Babası onu dövdüğü ve zorla evlendirmek istediği için kaçıp geldiğini söylüyor. Keçiören'deki bahçelerde çalışmış, su satmış. Birçok işte çalışmış. Bir köylüsünün desteğiyle Sanayi Bakanlığı'nda müstahdem olarak çalışmaya başlamış. 1984'de Keçiören'de Kanuni mahallesinden 400 metrekare bir arsa almış. Hazine arazisi olan arsaya, arkadaşlarının yardımıyla bir gecekondur yapmış. Bahçe işlerini sevdiği için gecekondusunu satmamış. Çocukları büyümüş ve evlenip ayrılmışlar. Kendisi emekli olmuş ve halen eşiyle bu gecekonduda oturmaktadır.

Haceri (Sincan/Malazgirt):

27 yaşında. Evli. 4 erkek 2 kız olmak üzere 6 çocuğu var. En büyük 11, en küçük 1,5 yaşında. Çocuklardan üçü hasta. Dördüncü çocuk Reyhan zihinsel engelli. Mahallenin yoksul ailelerine gönüllü yardım bulan Hürriyet Hanım'ın girişimiyle Reyhan kaymakamlığın talimatıyla Keçiören'deki Engelliler Eğitim Merkezi'ne kabul edilmiş. Eşi Ankara'da çalışıp Siirt'e para gönderiyormuş, bir sene önce ailesini buraya taşımış. Haceri okuma yazma bilmiyor. Çalışmak istiyor ama çocuklar küçük olduğu için evden ayrılamıyor. Yardımlardan önce ne durumda olduklarını anlatmak istemiyor. Hürriyet hanımdan öğrendiğimize göre, Siirt'ten taşındıklarında hiçbir şeyleri yokmuş. Çocuklar sadece ekmek ve şekerli suyun tadını biliyorlarmış. Hürriyet hanım çocukların yediği, içtiği her şeyi annelerine "bu ne" diye sorduklarını söylüyor. Okula da durumlarından dolayı geç gitmiş çocuklar. Aylık 200 lira olan kira, eğitim masrafları, gıda, ev eşyaları, giyim, yakıt gibi bütün ihtiyaçlar, eşinin eline geçen aylık ücret 500 ytl (180 TL'sı yol masrafına gidiyor)

dışında, çevrenin, belediyenin ve Deniz Feneri Derneği'nin yardımlarıyla karşılanıyor.

Ayşe Ç. (Keçiören/Köşk):

40 yaşında. İlkokula giden iki çocuğu var. Eşinden üç yıldır ayrı yaşıyor. Çevrenin desteğiyle eşine boşanma davası açmış. Görüştüğümüz tarihte duruşma tarihini bekliyordu. Çorum'un bir köyünden göç etmişler. Geldikten bir hafta sonra eş dönmek istemiş. Ayşe, çocuklarının Ankara'da okuması için dönmek istememiş. Eşi de onları terk edip gitmiş. Eşinin içki içtiği zamanlar kendisine şiddet uyguladığını, bu yüzden zaten boşanmak istediğini, onun Çorum'a dönmesinin fırsat olduğunu söylüyor. Eşinin bazen kendini kaybettiğini, iki çocuğun önünde kollarını bıçakla ince ince kanattığını, bazen de kendisini çocukları kesmekle tehdit ettiğini söylüyor. Ayşe civardaki apartmanların temizliğini yapıyor. Aldığı ücretin 140 lira olan kirayı ve çok kısıtlı kullandığı doğalgazı anca ödediğini söylüyor. Büyükşehir belediyesinden gıda yardımı alıyor. Halen evliliği sürüyor görüldüğü için kendisinin yaptığı yeşil kart başvurusunun kabul edilmediğini söylüyor. Çocuklarının sağlık sorunu yok ancak kendisi ihtiyaç duyduğunda sağlık ocağından yararlanıyormuş.

Bayram (Keçiören/Köşk):

38 yaşında. 10 sene önce Yozgat'ın bir köyünden Ankara Keçiören'e taşınmışlar. Şu an Köşk mahallesinde bir gecekondu da 200 lira kirada oturmaktadır. Bayram ilkökul üçüncü sınıftan terk. Daha sonra dışarıdan bitirme sınavına girip diploma almış ancak, "o dönem bilene de bilmeyene de veriyorlardı diplomayı" diyor. İlkokul diploması olduğu halde okuması yazması yok. Ancak bunu, hem utandığı hem de korktuğu için kimseye söyleyemediğini söylüyor. Durumu ortaya çıkarsa bir akrabasının yardımıyla bulduğu temizlik şirketindeki işini kaybetmekten çok korkuyor.

İdris-Melahat (Keçiören/23 Nisan):

İdris 40 yaşında. Ankara Kayaş doğumlu. İlkokul mezunu. Kayaş'da babasının yaptığı gecekondu da büyümüş. Orada evlendiği eşi Melahat ile Keçiören'e yerleşmiş. 8 yıl bir saç atölyesinde çalışmış. Geçirdiği bir rahatsızlıktan dolayı ellerini kullanamaz hale gelince çalışamaz olmuş. Şimdi eşiyle apartman temizliği işleri yapıyor. Melahat'ın okuması yazması yok. Bir apartmanın kapıcı daireesinde 150 lira kira ile oturuyorlar. İlkokula giden iki çocukları var. Büyükşehir Belediyesi'nden gıda yardımı alıyorlar.

Başar (Keçiören/Kanuni):

35 yaşında. Kırşehir doğumlu. 1989'da liseyi okumak için Ankara'ya gelmiş. Üç ay amcasının yanında kalmış. Daha sonra ailesi de Ankara'ya göçünce onlarla yaşamaya başlamış. Lise bittikten sonra iş bulamadığı için inşaat işçiliğine başlamış. Birkaç yıldır işlerin iyi olmamasından dolayı geçinemediğini söylüyor. Büyükşehir belediyesinden gıda ve kömür yardımı alıyor. 200 liraya oturduğu dairenin kirasını aksattığı için ev sahibinin evden çıkaracağını söylüyor. İlkokula giden iki oğlunun da

magnezyum eksikliğinden dolayı nöbetlerle kendini gösteren bir hastalıkları var. İlaçlar çok pahalı ve sürekli kullanılması gerekiyor. İlaçları yeşil kart sayesinde alabiliyorlar.

Emine (Sincan/Akşemsettin):

66 yaşında. 37 yaşındaki zihinsel engelli kızıyla birlikte bir gecekondu kiracı olarak yaşıyor. Kızının da kendisinin de okuma-yazması yok. Evli üç çocuğu daha var. Onlar da yoksul olduğu için destek olamıyorlar. Kızından dolayı gelecek endişesi taşıyor. Üç ayda bir kendisi için yaşlılık, kızı için engelli maaşı alıyor. Birkaç haftada bir kızıyla ördükleri patikleri semt pazarına götürüp satıyorlar. 200 lira kira ödüyor. Eşiyle birlikte Yozgat'ın bir köyünden göç etmişler. Eşi işportacılık yaparak ailesini geçindiriyormuş. Eşini 15 sene önce kanserden kaybettikten sonra evlere temizliğe giderek çocuklarını büyüttüğünü söylüyor. 1990 yılından beri Sosyal Dayanışma Vakfı'ndan gıda ve yakıt yardımı aldığını söylüyor.

Kadir (Keçiören/23 Nisan):

37 yaşında. İlkokula giden dört kız çocuğu var. İnşaat işçisi ancak şu anda işsiz. İlkokul mezunu. 16 yaşındayken Kırşehir'in bir köyünden Ankara'ya çalışmaya gelmiş. İnşaat mevsiminde gelip diğer köylüleriyle tuttıkları bekar evinde kalıyormuş. 15 sene önce köyünden evlendiği eşiyle birlikte Keçiören'e yerleşmiş. Halen bir gecekondu 200 lira kira ile oturmaktadır. Behçet hastası eşinin tedavi giderlerini yeşil kartla karşılamaktadır. Son birkaç yıldır, çok aradığı halde iş bulamadığını söylemektedir. Son beş yıldır civardaki apartmanların temizliğine bakarak geçiniyormuş. Apartman çöplerini niteliğine göre ayırıştırarak, geceleri sanayiden gelen kamyonlara kilo hesabı sattığını söylemektedir. Ayrıca büyükşehirden gıda ve kömür yardımı almaktadır.

Yaşar (Keçiören/Kanuni):

35 yaşında. İnşaat işçisi. İki senedir iş bulamadığı için çalışamadığını söylüyor. Kardeşi Yusuf 33 yaşında, aynı işi yapıyor ve o da şu anda işsiz. İkisi de evli. Yaşar'ın dört, Yusuf'un iki çocuğu var. Ayrı evlerde kirada otururken geçinemedikleri için bir apartman dairesi kiralayarak birlikte yaşamaya başlamışlar. Şu an bir evde dört yetişkin ve altı çocuk olmak üzere sekiz kişi yaşıyorlar. Yaşar'ın ilköğretim 8. Sınıfta okuyan büyük oğlu okuldan sonra kombi tamircisinde çalışıyor. Yaşar'ın eşi Şerife evlere temizliğe gidiyor. Yusuf'un eşi ise çocuklar küçük olduğu için onlarla ilgilendiği için çalışamadığını söylüyor. Yaşar ve Yusuf günlerini iş aramakla geçiriyor.

Yüksel-Ayşe (Keçiören/23 Nisan):

55 yaşında. Aksaray doğumlu. 1977'ye kadar inşaat mevsimlerinde Ankara'ya çalışmaya geliyormuş. 1977'de eşi ve çocuklarıyla Ankara Keçiören'e yerleşmiş. Kanuni mahallesinde hazine arazisi bir arsaya gecekondur inşa etmiş. 2003 yılına kadar bu gecekonduda yaşamışlar. Ancak kaçak su kullanımı yüzünden borçları ödeyemediği için gecekondusunu satmak zorunda kalmış. Dört yetişkin çocuğu var. Kızı Ayşe eşinden şiddet ve kumar alışkanlığı nedenleriyle boşanmış. Oğulları Yılmaz ve Ahmet de eşlerinden geçimsizlik nedeniyle boşanmışlar. Yılmaz'ın bir kızı var. Yüksel'in küçük oğlu Ömer bedensel engelli. Kirası 350 lira olan bir apartman dairesinde 6 yetişkin 4 çocuk olmak üzere 10 kişi yaşıyorlar. Ayşe hafta sonları Kızılay'daki bir dershanenin temizliğini yapıyor. Yılmaz bir oto tamircisinde haftalık 100 lira ücretle çalışıyor. Ancak ücretleri düzensiz almaktan şikayet ediyor. Diğer aile üyeleri iş bulamadıkları için çalışamadıklarını söylüyorlar. Aile Büyükşehir Belediyesi ve Sosyal Dayanışma Vakfı'ndan gıda yardımı alıyor.

Satı-Osman-Nurcan (Sincan/Ahievran):

Osman 56 yaşında. Çorum'un bir köyünden 1982 yılında göç etmişler. Osman diyaliz hastası. Satı 55 yaşında ve bel fıtığı, katarakt, böbrek, şeker, tansiyon hastalıkları var. Osman hastalığı başlayıncaya dek inşaat işçiliği yapmış. Gençliğinde Karaoğlancı olduğunu söylüyor ve kendini halen solcu olarak tanımlıyor. Yoksulları kolladığı için 2002'den beri AKP'ye oy verdiğini ifade ediyor. Satı civardaki fabrikalarda işçi olarak çalışmış. Şu an hastalıkları ve yaşı ilerlediği için kimsenin iş vermediğini söylüyor. Büyük kızları Nurcan, onun eşi, 5 yaşında torun ve 18 yaşındaki küçük kızları Sibel ile birlikte yaşıyorlar. Nurcan ve eşi bir kanepeli fabrikasında işçiler. Yılın 6 ayında işçilere ücretsiz izin verildiğini söylüyorlar. Görüştüğümüz tarihte izinliydi. Çalıştıkları fabrikanın düzensiz ücret ödemeleri yüzünden, kirada oturdukları evi kapatıp babaları Osman'ın gecekondusuna taşınmışlar. Büyükşehir belediyesi ve Deniz Feneri Derneği'nden gıda yardımı alıyorlar. Evleri bahçe içinde bir gecekondur. Gecekondularını 1982'de Sincan'ın Ahievran mahallesinden satın aldıkları tarla üzerine eş dost yardımıyla yapmışlar. Mahalle organize sanayi bölgesinin kenarında yer almaktadır ve altyapı, kirlilik ve ulaşım sorunları var. Mahalleye toplu taşıma araçlarından hiçbirisi gelmiyor. Mahalle sakinleri tavuk, inek besleyebiliyor, bahçelerinde sebze yetiştirebiliyorlar. Sakinlerin çoğu civardaki fabrikalarda işçi olarak çalışıyor. Mahalleye müteahhitlerin girmek istememesinin nedeni, mahallenin organize sanayi bölgesine katılacağına çok önceden bilinmesi. Mahallenin büyük bölümü yıkılmış. Şu anda var olan 150 hane de birkaç ay sonra yıkılacakmış.

Cemile (Keçiören/Kanuni):

32 yaşında. 12 yıldır evli. İlkokula giden bir kızı var. Eşiyle Samsun'un bir köyünden göç etmişler. İşsizlik nedeniyle Ankara'ya geldiklerinde kalacak yerleri olmadığı için 6 ay eşinin amcasında kalmışlar. Eşi Ankara'da iş bulamadığı için İstanbul'a gitmişler. Orada da iş bulamayıp, tuttıkları evin kirasını karşılayamadıkları için ev sahibi onları evden atmış. Cemile ve eşi tekrar Ankara Keçiören'e dönmüşler. Daha sonra, şimdi oturdukları gecekonduya yerleşmişler. Gecekonduyunun kirası 150 lira. Cemile ve eşi depresyon ve anksiyete hastası. Düzenli olarak antidepresan kullanıyorlar. Sosyal güvenceleri olmadığı için yeşil karta müracaat etmişler. Ancak Cemile, kartın çıkmadığını, nedenini de bilmediklerini söylüyor. Mahallenin sağlık ocağındaki doktor ve hemşirelerin verdiği numune ilaçları kullanıyorlarmış. Eşi plastik atık topluyor, kendisi de evlere temizliğe gidiyor. Büyükşehir belediyesinden gıda ve kömür yardımı alıyorlar.

Songül (Sincan/Akşemsettin):

45 yaşında. Beş sene önce Erzurum'un bir köyünden Ankara Sincan'a göç etmişler. Songül geldiklerinden beri mahallenin dışına sadece iki kez, hastaneye gitmek için çıktığını söylüyor. Üç çocuğu var. Ayrıca birkaç sene önce bir kazada kaybettiği erkek kardeşinin iki çocuğunu yanına almış. Onları evlatlarından ayırmadığını söylüyor. Eşi Erzurum'da hıarcılık yapıyormuş. Orada artık iş bulamaz olduğu için Ankara'ya gelmişler. Şimdi eşi hamallık yaparak kirayı ödüyormuş. Büyükşehir belediyesi ve çevreden yapılan yardımlarla geçindiklerini söylüyor. 200 lira kirası olan gecekonduda yaşıyorlar. Songül, kirayı iki aydır geciktirdikleri için ev sahibinin onları evden çıkarmakla tehdit ettiğini söylüyor.

Davut-Raziye (Sincan/Malazgirt):

38 yaşında. Aslen Samsunlu. Elli beş yıl önce babası oradan Ankara'ya göç etmiş. Davut ilkokul mezunu. Simit satmış, inşaat işçiliği ve düzensiz birçok iş yapmış. Astım hastası. İlkokula giden bir kızı ve 3 yaşında bir oğlu var. 2005 yılında beş yaşındaki çocuğunu trafik kazasında kaybetmiş. Çocuk sokakta oynarken otomobil çarpmış. Davut, o günden sonra kendine gelemediğini söylüyor. Düzenli bir iş bulamadığı için çöp toplayıcılığı yapıyor. Ayda eline geçen 150-200 lirayla 150 lira olan kirayı ödeyemediğini söylüyor. Oturduğu gecekondunun sahibi kendilerini idare ediyormuş. Topladığı çöpleri gecekondunun bahçesine yığıldığı için çevre apartmanlardan kendisine sık sık şikayet geldiğini ama yapacak başka bir seçeneğinin de olmadığını söylüyor. Birkaç sene öncesine kadar çöp toplama işinden iyi para kazanıldığını ancak şimdi bu işi çok fazla insan yaptığı için nitelikli atık fazla bulamadığından şikayet ediyor. Bu nedenle düzenli bir işte çalışmak istediği halde iş bulamadığını söylüyor. Umudunu ilkokul 7. sınıf öğrencisi kızı Gülşah'a bağlamış. Oğlunu bir zengin çocuğunun öldürdüğünü, avukatları parayla satın alarak

hapisten kurtulduğunu iddia ediyor. Bu yüzden Gülşah'ın avukat olmasını istiyor. Gülşah'a şimdiden "avukat" diye sesleniyor. Eşi Raziye 40 yaşındadır. Daha önce fabrikalarda işçi olarak çalışmış ancak çocuklar olunca çalışmayı bırakmıştır. Şimdi eşine atık toplamada yardım ediyor. Kendisiyle ayrıca yaptığımız görüşmede eşinin şiddet uyguladığını söylemiştir.

Molla (Keçiören/Köşk):

49 yaşında. Kırşehir Çiçekdağlı. Babası Ankara'ya göç ettiğinde Molla 8 yaşındaymış. Babası belediyede yollara çakıl döküyormuş. Hastalanmış ve işten ayrılmak zorunda kalmış. Yirmibeş sene yatarak tedavi görmüş. 1994'de kaybetmişler. 8 kardeşlermiş. Babası hasta olduğu için evin geçimini ağabeyi üstlenmiş. İlkokul bittikten sonra Molla da çalışmaya başlamış. Döşemecide çalışmış, simit satmış, fabrikalarda çalışmış. Düzensiz, sigortasız birçok iş yapmış. Babasının yaptığı gecekonduda oturmuşlar. Gecekonduyu 2000 yılında müteahhide vermişler. Ancak müteahhit onlara tapuyu vermemiş. Tapu bir başka kişiye devredilmiş ve şimdi o kişi kendi dairelerinden kendilerini çıkarmak istiyormuş. Molla bir ilköğretim okulunda aylık 400 lira ücretle temizlik işleri yapıyor. Çocuklarının hiçbirisi ilkokuldan sonra okumak istememişler. Su tesisatçılığı yapan büyük oğlunun dışında diğer çocukları işsiz ve onların sorumlulukları da babanın üzerinde.

Hatice (Sincan/Malazgirt):

52 yaşında. Kazan doğumlu. Varlıklı bir ailenin kızı imiş. Babası iflas edince yoksul düşmüşler. Eşi inşaat işçisiymiş. Ancak eşinin tembel olduğunu, çalışmadığını söylüyor. İki çocuğu var. Kızı ilk eşinden boşanmış. İkinci evliliğini yapmış. Kızının ilk evliliğinden olan beş yaşındaki kız çocuğuna şimdi Hatice bakıyor. Daha önce Etimesgut'da oturuyorlarmış. 20 yaşındaki oğlunun kötü arkadaşlar edindiğini, o semitten bu yüzden taşındığını söylüyor. Malazgirt mahallesini kiralari ucuz olduğu için tercih etmiş. Şimdi bir gecekonduda 140 lira kira ile oturuyorlar. Geçimini karton toplayarak sağlıyor. Büyükşehir belediyesinden gıda ve kömür yardımı alıyor.

Türkan-Ramazan (Keçiören/23 Nisan):

40 yaşında. 23 sene önce Kırşehir'in bir köyünden gelin gelmiş. Dört çocuğu var. Eşi halasının oğlu. Akraba evliliğinden dolayı büyük oğlu Murat spastik özürlü olarak doğmuş. Şimdi 16 yaşında ve fiziksel olarak gelişmediği için yatağa bağımlı olarak yaşıyor. Murat'ın bakım sorumluluğu Türkan'ın üzerinde. Türkan'ın eşi Ramazan kaçak su kullanımından dolayı su borcunu ödeyemediği için hapis cezasına çarptırılmış, 16 aya mahkum edilmiş. Türkan'la görüşme yaptığımız tarihte Ramazan sekiz aydır cezaevinde idi. Aile Ramazan'ın babasına ait bir dairede yaşıyor. Evin suları yıllardır kapalı. Evin su ihtiyacı karşı dairede oturan kayınpederlerin evinden

sağlanıyor. Aile geçimini Murat için bağlanan üç aylık 470 lira tutarındaki özürlü maaşıyla sağlıyor. Ayrıca Büyükşehir Belediyesi'nden gıda ve kömür yardımı alıyorlar.

Suna (Sincan/Akşemsettin):

39 yaşında. Okuma yazması yok. İki evlilik yapmış. İlk evliliğini 13 yaşındayken nikahsız ikinci eş olarak yapmış. İlk eşinden bir, ikinci eşinden iki çocuğu var. İlk eşinin kendisine şiddet uyguladığını, o yüzden kaçarak annesinin evine sığındığını söylüyor. Şimdiki eşi halasının oğlu imiş. Eşi Ankara'da iş bulamadığı için İstanbul'a gitmiş. Orada gündelik işlerde çalışıyormuş. Kazandığını ailesine gönderiyor ve Ankara'ya birkaç ayda bir gelebiliyormuş. Görüştüğümüz tarihte dört aydır gelmediğini öğrendik. Suna daha önce ev temizliklerine gidiyormuş. Ancak bel ve boyun fıtığı rahatsızlıklarından dolayı birkaç senedir iş yapamadığını söylüyor. Büyük oğlu bir araba galerisinde çalışıyormuş. İki ay önce onun da işten çıkarıldığını söylüyor. 250 liraya oturdukları dairenin kirasını iki aydır ödeyemediklerini, sık sık elektrik ve sularının fatura ödeyemedikleri için kesildiğini söylüyor. Büyükşehir belediyesinden gıda ve kömür yardımı alıyor.

Ulaş-Reyhan (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Ulaş 46, Reyhan 39 yaşlarında. 23 yıllık evliler ve üç çocuk sahibiler. İkisi de ortaokuldan terk. Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük dedeleri Nevşehir'den Ankara'ya göç etmiş ve Hıdırlıktepe mevkiine yerleşmişler. Ulaş pazarcılık yaparken rahatsızlanarak çalışmayı bırakmış. Reyhan birkaç yıl öğrenci yurtlarında aşçılık yapmış ancak kayınpederi ve eşi rahatsızlandığı için onlara bakmak için işten ayrılmış. Şimdiye dek ailenin geçimini iki büyük oğlunun geçici işlerden kazandığı ücretlerle sağlamışlar. Şu anda büyük oğlu askerde, küçük oğlu işsiz olduğu için ailenin geçimi Ulaş'ın özürlü maaşıyla sağlanmaktadır.

Ahizer (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Ahizer 55 yaşında. Üç sene önce Kayseri'den göç edip Ankara'ya, Hıdırlıktepe'ye yerleşmiş. Oğlu, gelini ve iki torunuyla birlikte kirada yaşamaktadır. Oğlu seyyar satıcılık yaparken bir kavgaya karıştığı ve adam yaraladığı için cezaevinde. Aile geçim sıkıntısı çektiği için Ahizer erkek torununu okuldan alıp sokakta çalıştırmaya başlamış. Aile, epilepsi hastası, 13 yaşındaki bu erkek çocuğunun mendil satarak, kavgaklarda araba camı silerek kazandığı gelirle geçinmektedir.

Alev (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Alev 31 yaşında. Sivas'tan Kayseri'ye oradan Ankara'ya göç etmiş. En büyük 17 en küçüğü 10 yaşında olmak üzere dört çocuğu var. Eşi ve annesi silahla adam

yaralamaktan cezaevindeler. Ağabeyi babasını öldürmekten dokuz yıldır cezaevinde. Alev'in ortanca oğlu yedi yaşında felç geçirdiği için yatağa bağımlı olarak yaşamaktadır. Ayrıca cezaevinde olan ağabeyin üç çocuğunun sorumluluğu da Alev'dedir. Ailenin geçimini ilköğretim yedinci sınıftan ayrılmış olan 17 yaşındaki Ali sağlamaktadır. Sokakta mendil satarak çalışmaya başlayan Ali şimdi seyyar satıcılık yapmaktadır. Alev ve ailesi yıllar önce terk edilmiş, kapısına kilit vurulmuş evlerden birinde yaşamaktadır. Kapının kilidi kırılarak yerleşilmiş, başka bir semtte yaşayan ev sahibinin bundan yıllar sonra haberi olmuştur.

Seyithan- Kezban (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Seyithan ve Kezban 39 yaşındadırlar. Beş çocuk sahibidirler. On yaşındaki kızları zihinsel özürdür. On yedi sene önce Erzurum'un bir köyünden önce Ankara Yenidoğan semtine göç etmiş daha sonra Hıdırlıktepe'ye yerleşmişler. Seyithan ve eşi Kezban'ın okuryazarlığı yoktur. Ankara'ya gelene kadar köyde çobanlık yapmış olan Seyithan kente geldikten sonra geçimini inşaat işçiliği yaparak sağlamıştır, uzun süredir iş bulamamakta ve şu an işsizdir.

Mehmet (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Mehmet 52 yaşındadır. 1979'da Ordu'nun bir köyünden Ankara'ya göç etmiştir. Dört erkek çocuk sahibidir. İki oğlu cezaevinde iki oğlu ise zihinsel özürdür. Mehmet inşaat işçiliği yaparak ailenin geçimini sağlamaktayken uzun süredir iş bulamadığı için işsizdir. Aile iki çocuğun özürü maaşlarıyla geçinmektedir.

Yazbahar (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Yazbahar 66 yaşındadır. Eşini dört sene önce kaybetmiştir. 50 yıl önce Aksaray'dan göç etmiş olan aile geçimini "dini kitap" satarak sağlamaktadır. Yazbahar'ın ikisi zihinsel özürü olmak üzere yedi çocuğu vardır. Yazbahar'ın, eşinin, çocuklarının ve çocuklarından olan torunlarının hiçbirinin okuryazarlığı yoktur. Yazbahar çocuklarını okula gönderdiğini ama hiçbirinin okumak istemediğini söylemektedir.

Serkan-Kibar (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Serkan 30 yaşında, evli ve bir çocuk sahibidir. Babası 30 yıl önce Nevşehir'den göç etmiş, Hıdırlıktepe'ye yerleşerek şimdi oturdukları gecekonduyu yapmıştır. Serkan eşi ve çocuğuyla birlikte annesi Kibar'ın evinde yaşamaktadır. İlköğretim beşinci sınıftan sonra okula devam etmemiş, konfeksiyon atölyelerinde çalışmaya başlamıştır. Şu an hayatta olmayan babası ve iki ağabeyi seyyar satıcıdırlar. Serkan 12 yaşından beri çalışıyor olmasına rağmen sigorta primlerinin sadece dört senelik yatmış olduğunu, güvencesiz çalışmak zorunda kaldığını söylemektedir.

Ertuğrul (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Ertuğrul 40 yaşında, evli ve üç çocuk babasıdır. On çocuklu müzisyen, yoksul bir babanın en küçük çocuğudur. Annesini küçük yaşta kaybetmiştir. Aksaray'ın bir köyünde yaşarken çalışmak için Ankara'ya gelmiştir. Ailesini seyyar olarak küçük elektronik eşyalar satarak geçindirmektedir.

Sevde (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Sevde 40 yaşındadır. Kayseri'den İzmir'e oradan Ankara'ya göç etmiştir. İki evlilik yapmış, ilk eşi cinayet sonucu, ikinci eşi hastalık sonucu ölmüştür. Sevde Kayseri ve İzmir'de çöp toplayarak çocuklarını büyütüştür. Sevde'nin 11 yaşında bir kız, 8 yaşında da bir erkek çocuğu var. Çocuklar hiç okula gitmemişler ve sokakta mendil satarak ve araba camları silerek kazandıklarını annelerine vermektedirler. Ailenin başka geçim kaynağı bulunmamaktadır.

Cangül (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Cangül 19 yaşındadır. Üç yaşındaki kız çocuğuyla yalnız yaşamaktadır. Cangül 15 yaşında bir evlilik yapmış, eşi bir sene önce evi terk etmiştir. Eşi bulunamadığı için boşanamadığından şikâyet etmektedir. Cangül kızı henüz küçük olduğu ve ilkokul üçüncü sınıftan terk olduğu için çalışamadığını söylemektedir. Mahallelinin ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın yardımlarıyla geçinmektedir.

Türkan (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Türkan 40 yaşındadır. Yirmi sene önce eşiyle birlikte Kayseri'nin bir köyünden göç etmiştir. İki kızı evli, oğlu şu an askeredir. Eşini beş sene önce mahallede çıkan bir kavgada vurulması sonucunda kaybetmiştir. Yalnız yaşayan Türkan geçimini Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı ve Büyükşehir Belediyesi'nin yardımlarıyla sağlamaktadır.

Ayten (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Ayten 44 yaşında ve iki çocuk annesidir. İki evlilik yapmıştır. İlk eşinden ayrılmıştır. İkinci ve şimdiki eşi hırsızlıktan cezaevindedir. Ayten uzun süre uyuşturucu bağımlısı olarak yaşadığını, dokuz senedir kullanmadığını söylemektedir. Geçimini uzun yıllar karton toplayıcılığı yaparak sağlamış, şu an birçok hastalığından dolayı çalışmamaktadır. Ayten ailesini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 11 yaşındaki oğlunun okula gitmesi koşuluyla bağladığı maaşla geçindirmektedir.

Serkan A.- Mecbur (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Serkan 35 yaşında, üç çocuk babasıdır. Babası kırk sene önce Çorum'un bir köyünden Ankara'ya çalışmaya gelmiş, Serkan'ın bugün oturduğu evi yapmıştır. Şimdi hayatta olmayan babası ailesini pazarcılık yaparak geçindirmiştir. Serkan şu an geçimini dini kitap satarak kazanmaktadır. 55 yaşındaki annesi Mecbur ile babasından kalan evde yaşamaktadırlar. Serkan çocuklarının okumasını çok istediğini ama bunun mümkün olmadığından şikayet etmektedir. Büyük oğlu Gökhan 17 yaşında olmasına rağmen ilköğretimden henüz mezun olabilmiş, 14 yaşındaki oğlu Onur ise epilepsi hastasıdır.

Yılmaz-Menekşe (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Yılmaz 43 yaşında, Menekşe 40 yaşındadır. Yılmaz Hıdırlıktepe'de doğup büyümüştür. Üç çocuk sahibidir. Babasından kalan evde yaşamaktadırlar. Büyük oğlunun ilk evliliğinden olan kız çocuğu aile tarafından reddedildiğinden Yılmaz torununa sahip çıkmış, kendi çocuğu olarak büyütümüştür. Ortanca kızı zihinsel özürlüdür. Yılmaz ailenin geçimini seyyar olarak küçük süs eşyaları ve elektronik eşyalar satarak sağlamaktadır.

Ali (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Ali 44 yaşındadır ve iki evlilik yapmıştır. İlk evliliğini 14 yaşında yapmış, ondan bir çocuğu olmuştur. Uzun yıllar uyuşturucu bağımlısı olarak yaşamış, hırsızlıktan sekiz sene cezaevinde bulunmuştur. Bu sırada ilk eşi kendisini terk etmiş, ikinci evliliğini cezaevinden çıktıktan sonra yapmıştır. Şu an eşi ve iki kız çocuğu ile Hıdırlıktepe'de kirada oturmaktadır. Ailesinin geçimini dini kitap satarak sağlamaktadır.

Mustafa (Hıdırlıktepe/Çandarlı):

Mustafa 55 yaşındadır. Elli senedir Hıdırlıktepe'de yaşamaktadır. İşçi emeklisidir. Şu an muhtar yardımcılığı yapmakta olup, bu çalışma için bölgede görüşme yaptığımız ailelerle iletişim kurmamızı sağlamıştır.

Kök, Selcen, Kent Yoksulluğu ve Siyaset: Ankara Örneği, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Serpil Sancar, 249 s.

ÖZET

Bu çalışmada kent yoksulluğu ile siyaset arasındaki ilişki, Ankara örneğinden hareketle incelenmektedir. Çalışma iki temel eksen üzerinde ilerlemektedir. Birinci eksen de kent yoksulluğu bir yönetim sorunu olarak ele alınmakta ve yönetimsellik/yönetim rasyonelliği kavramı eşliğinde tartışılmaktadır. Kent yoksulluğu kapitalizmin dönüşümüne bağlı olarak farklı biçimler almıştır. Günümüzde kent yoksulluğu, altsınıf, mekânsal ayrışma, güvensizlik ve belirsizlik olgularıyla nitelenmektedir. Dolayısıyla kent yoksulluğunun yönetilmesi, söz konusu olguların iktidarın yönetsel araç ve stratejileriyle yönetilmesi anlamına gelmektedir. Çalışmanın ikinci eksenini kent yoksullarının iktidar biçimleri karşısındaki konumu oluşturmaktadır. Kent yoksullarının farklı iktidar stratejilerine karşı geliştirdiği farklı direnme biçimleri hareket olarak ortaya çıktığı gibi sessiz biçimde de gelişebilmektedir. Bir yanda daha çok bilinen ancak yaygın olmayan, hedef odaklı ve hedefe ulaşılınca kesilen kentsel sosyal hareketler gelişirken, diğer yanda çok az bilinen, varlığı ilk bakışta anlaşılmayan, sessiz, ama sürekli ve yaygın olan sessiz direniş biçimlerini belirlemek mümkündür. Bu çalışma iktidarın, kent yoksullarına karşı geliştirdiği içerme ve dışlama stratejilerine karşı, kent yoksullarının gündelik hayat içinden ürettikleri sessiz direniş biçimlerinin izini sürmektedir. Çalışma, Ankara'nın Keçiören, Sincan ve Altındağ (Hıdırlıktepe Mevkii) semtlerinde yapılan saha araştırmasında nitel yöntemle elde edilen veriler değerlendirilerek gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kent yoksulluğu, altsınıf, yönetimsellik/yönetim rasyonelliği, kentsel sosyal hareketler, sessiz direniş.

Kök, Selcen, The Urban Poverty and The Politics: A Case Study in Ankara, Phd Thesis, Advisor: Prof. Serpil Sancar, 249 p.

ABSTRACT

In this study the relationship between the urban poverty and the politics is examined through the case of Ankara. The study proceeds on two basic axes. On the first axis the urban poverty is handled as a problem of policing and is discussed as accompanied by the concept of governmentality. The urban poverty has taken different forms depending on the transformations of the capitalism. The urban poverty has recently commenced to be described in terms of underclass, spatial dissociation, insecurity and ambiguity. Accordingly, the policing of the urban poverty attains the meaning of the policing and administration of these phenomena by means and strategies of the power.

The positioning of the urban poor in face of divergent forms of power constitutes the latter axis of the study. The different resistance forms developed by the poor opposite to the divergent power strategies may arise either as a social movement or in a quiet way. On the one hand, the more acquainted with, but non-prevalent urban social movements may be characterized with being goal-focused and withering when the goal is reached. On the other hand, known by very few and uncomprehensible *prima facie*, quiet though continuous and widespread resistance forms may be determined. This thesis traces the quiet resistance forms configured versus the strategies of the power by the urban poor from within the daily life/quotidian. The data obtained from the field research made in Keçiören, Sincan and Altındağ (Hıdırlıktepe site) quarters of Ankara has been evaluated by means of qualitative method.

Keywords: Urban poverty, underclass, governmentality, urban social movements, quiet resistance.